

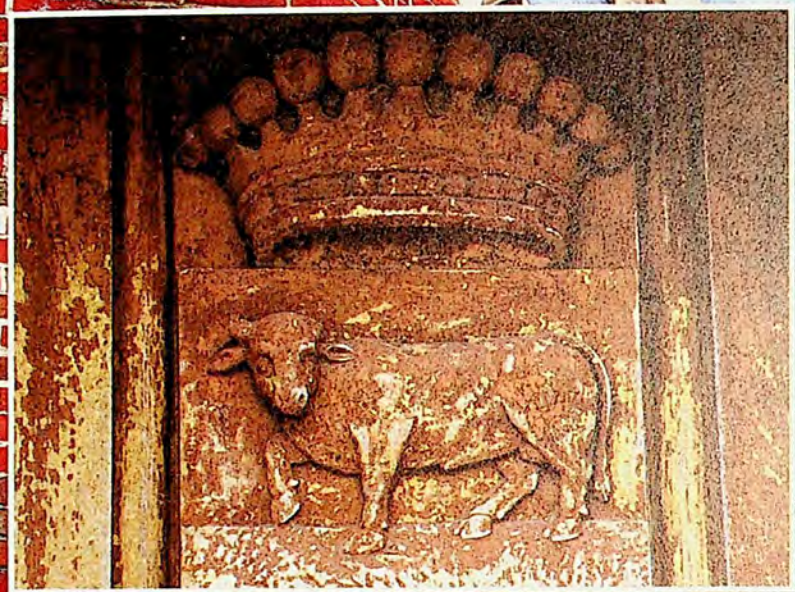
Nr. 1 (38) 2017 m.

ISSN 1822-6221

Prie Nemunėlio

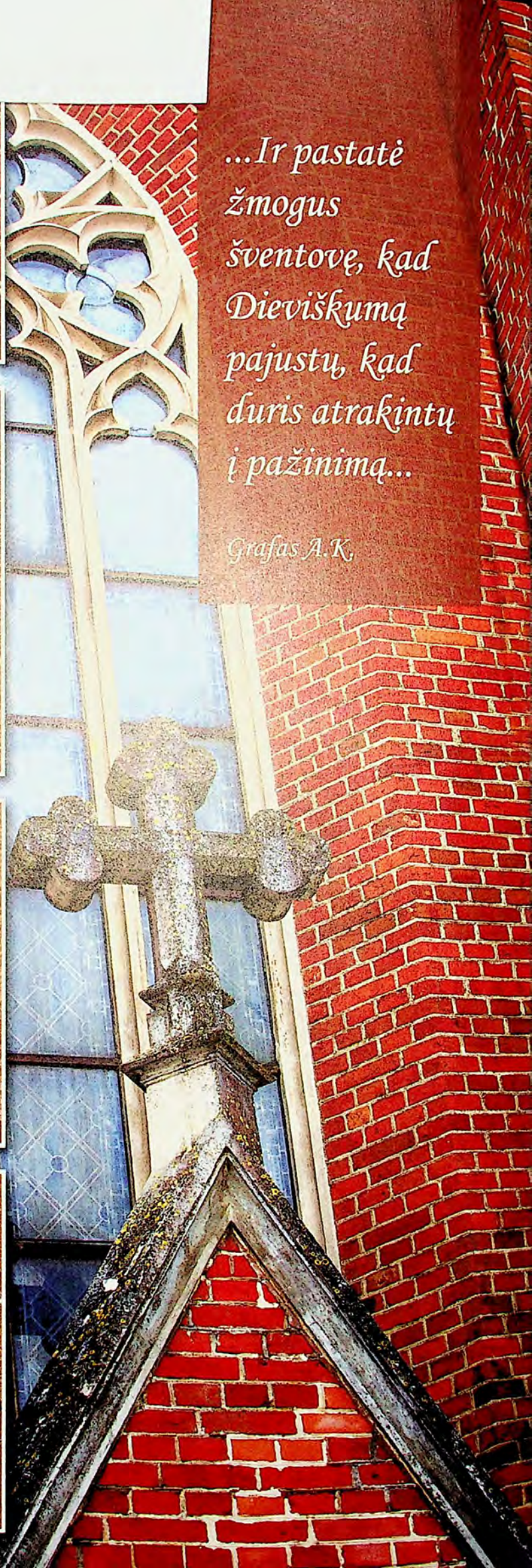
ROKIŠKIO KRAŠTO KULTŪROS ŽURNALAS

*...Ir pastatė
žmogus
šventovę, kad
Dieviškumą
pajustu, kad
duris atrakintų
į pažinimą...*

Grafas A.K.

LEIDĖJAI

Rokiškio rajono savivaldybės
Juozo Keliuočio viešoji biblioteka

Juozo ir Alfonso Keliuocių
palikimo studijų centras

RĖMĖJAI

Spaudos, radijo ir televizijos
rėmimo fondas (*Parama projektui*
„Romuvos keliais“ – 6000 eurų)

Rokiškio rajono savivaldybė

VISUOMENINĖ

REDAKcinė KOLEGIJA

Alicija Matiukienė (ats. redaktorė)
Arūnas Augutis
Nida Lungienė
Nijolė Šniokienė
Rita Viskaitienė

Leidiniui fotografavo
Albinas Kuliešis
prozvilgsnis@yahoo.com

Nepriklausomybės a. 16
LT-42117 Rokiškis
www.rokiskis.rvb.lt
www.keliuociucentras.rvb.lt
El. paštas alicijam@rokiskis.rvb.lt
Telefonas 8 458 51502
Faksas 8 458 52656

Pirmajame žurnalo viršelyje –
Liongino Šepkos parkas Rokiškyje.
Skulptūra „Sprogimas“ Aut. Kęstutis
Krasauskas ir Adolfas Teresius.
Nuotr. Albino Kuliešio.

Ketvirtajame žurnalo viršelyje –
Lionginas Šepka. Didysis brolio Petro
antkapis. Fragmentas. 1950–1960 m.
Nuotr. Albino Kuliešio.

Išleido leidykla „Margi raštai“
Laisvės pr. 60, LT-05120 Vilnius.
Spausdino UAB „Petro ofsetas“
Savanorių pr. 174D, LT-03153 Vilnius.

Tiražas 200 egz.
ISSN 1822-6221
Žurnalas „Prie Nemunėlio“ –
prenumeruojamas leidinys.
Prenumerata priimama
„Lietuvos pašto“ skyriuose
Leidinio indeksas – 5729
Kaina: 6 mėn. – 3,00 EUR
12 mėn. – 6,00 EUR

Turinys

- 3.... AUDRONĖ TELŠINSKIENĖ. „Pradžioje buvo žodis.
Ir žodis buvo poezija...“
- 9.... GINTARĖ DŽIAUGYTĖ. Rokiškio grafystės gyventojai XIX a. pr.:
jų vardai ir kai kurie socialiniai bendruomenių aspektai
- 18.... VIJOLĖ ARBAS. Dvi Alės, amžiams draugės, susitiko Kamajuose
- 26.... MIGLĖ MORKŪNAITĖ. Tarpukario architektūros paveldas
Rokiškyje
- 36.... „Laiko užtenka tiems darbams, kurie tau yra svarbūs...“
- 43.... GYTIS PADEGIMAS. Alksniškiai
- 74.... LEONARDAS ŠABLINSKAS. „Societas campanarum Lituaniae“:
Varpai ir istorija
- 83.... JUOZAS BRAZAUSKAS. Juozas Keliuotis Kauno universitete
- 87.... ROMUALDAS VINČA. Trylika negatyvų
- 88.... ALBINAS KULIEŠIS. Filosofinė poezija Eimio Šeršniovo
fotografijoje
- 89.... MARIJONA MIELIAUSKIENĖ. Liongino Šepkos fenomenas
- 97.... SALVINIJA KALPOKAITĖ. Žvilgsnis į tolimas: ką mums mena
Ažušiekščio viensėdis
- 103.... LIBERTAS KLIMKA. Rokiškio „lunginyčios“ kuriamos jau 12
metų
- 108.... DALIA KIUKIENĖ. Iš fotografijos praeities. Germanų šeimos
istorija
- 116.... ARŪNAS UOGINTAS. Rokiškėno Jono Balčiūno, Lietuvos
prezidento Antano Smetonos vairuotojo, užrašai – dovana
Lietuvos muziejams
- 121.... INDRA DREVINSKAITĖ- ŽILINSKIENĖ. Dvi geresnės ir tiek pat
laimingos moterys
- 127.... JOLANTA JUODINYTĖ. Eilėraščiai

A: 17/99

Rokiškio Juozo Keliuočio
viešosios bibliotekos
Informacijos ir kraštotyros skyrius

Mieli skaitytojai,

noriu tikėti, kad žurnalo naujo numerio puslapiuose jus sudomins publikacijos apie krašto istorijos ir kultūros paveldo tyrinėjimus tų objektų, kurie dėl šaltinių stokos nebuvo plačiau nagrinėti. Fotografijos gurmanų laukia pažintis su tarpukario Rokiškio fotografais, kurių profesionalumu galima gėrėtis ne tik dėl nuotraukos meninės raiškos, bet ir dėl informatyvios metrikos, plataus fotografijos meistrų požiūrio į gyvenamąją aplinką, netikėtu rakursu pamatytą detalę ar akcentą. Kiek daug pasako nuotrauka, kai ji tampa vieninteliu ir neginčijamu praeities įvykių įrodymu, žmonių bendravimo, susitikimų liudytoju. Menotyrinė kės apžvalgoje įvertintas ne tik tarpukariu Rokiškio miesto erdvę suformavusių statinių funkcionalumas, bet kartu atpažinti, surasti ir apibūdinti šių statinių istorinio kultūrinio paveldo elementai, būdingi tik mūsų miestui. Retrospektyvų visuomeninį miesto klotą formavo žmonių tarpusavio santykiai, gyvenamosios aplinkos puoselėjimas, geranoriška kaimynystė, tikėjimas, šeimų tradicijos, kurias savo straipsnyje įtikinamai atskleidžia jauna muziejaininkė. Įdomių, istoriškai reikšmingų, netgi šiek tiek detektyviškų faktų pažeria publikacija apie bendruomenės vienybės ir tikėjimo simbolį – varpą. Rokiškio rajono bažnyčių varpų istorija mažai tyrinėta, todėl pateikta medžiaga tebus vertingos informacijos sklaidos pradžia. Kūrybos ir meno puslapiuose – pažintis su jauno fotografo darbais, kurių įdėmus ir analizuojantis žvilgsnis nukreiptas į tave, į mane, sustabdyta amžinojo grožio, bėgančios minties, ryškios emocijos, viltingo lūkesčio akimirka. Rimta pretenzija į didįjį kūrybos kelią. Literatūriniuose tekstuose randame Kazio Bradūno žemės poetinius motyvus, Kazio Prano Inčiūros vieškelių dygiuosius akmenukus, Juozo Keliuočio „nepatogios“ tiesos ir laisvės gūšį.

Dėkoju straipsnių autoriams už tekstus, archyvų ir šeimų albumų nuotraukas, nuoširdų bendradarbiavimą, o fotografui Albinui Kuliešiui – už Rokiškio miesto meninius akcentus žurnale, skoningą jo apipavidalinimą. Režisieriui, pjesės „Alksniškiai“ autoriui Gyčiui Padegimui tariau nuoširdų ačiū už sutikimą publikuoti pjesės scenarijų, o už spektaklio akimirky nuotraukas – Kauno miesto kameriniam teatrui.

Malonaus vasaros skaitymo.

Alicija Matiukienė

Rokiškio rajono savivaldybės
Juozo Keliuočio viešosios bibliotekos direktorė,
Juozo ir Alfonso Keliuočių palikimo
studijų centro pirmininkė

„Pradžioje buvo žodis. Ir žodis buvo poezija...“

AUDRONĖ TELŠINSKIENĖ

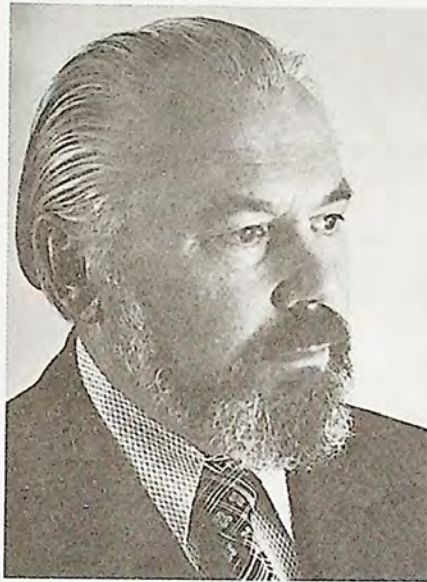
Rokiškio Juozo Keliuočio viešosios bibliotekos
Kriaunų filialo vyr. bibliotekininkė

2017-uosius paskelbus Kazio Bradūno metais, rengiami poezijos skaitymai, atminimo vakarai, mokslinės konferencijos, filmų peržiūros – įvairių reginių lyg iš gausybės rago... Visa tai džiugina, nes leidžia naujai atrasti, išgirsti, prisiminti alkanos kelionės Žmogų. Gausybė liudijimų apie poetą paskatino šio straipsnio autorę paieškoti Kazio Bradūno, jaugusio į Nemuno upyną, kūrybos pėdsakų Nemunėlio žemėje.

1964 m. Čikagoje išleistoje rinktinėje „Devynios baladės“ autorius „Vitražų“ balades pradeda liaudies daina „Tykiai tykiai Nemunėlis teka – ne taip tykiai, kaip motulė verkia...“

Gimęs Kiršuose, Vilkaviškio apskr., pirmuosius eilėraščius Kazys Bradūnas parašė ketvirtoje gimnazijos klasėje sužavėtas spalvingų mokytojos Petronėlės Orintaitės literatūrinių aiškinimų. 1937 m. įstojo į Kauno Vytauto Didžiojo universitetą studijuoti lietuvių kalbos ir literatūros. 1943 m. baigė Vilniaus universiteto Humanitarinių mokslų fakultetą. Universitete puikiai sutarė su kitais lietuvių rašytojais, poetais, 1937–1938 m. redagavo žurnalą „Ateitis“.

Literatūrologas Valentinas Svenčickas, aplankęs poetą Kazį Bradūną 90-mečio proga, išgirdo liudijimą apie kūrybos pradžios džiaugsmą: „Redakcija buvo tokiam bute, kur darbavosi ir „Židinio“ žurnalo

Poetas Kazys Bradūnas.
Nuotr. iš Elenos Bradūnaitės-Aglinskienės
asm. archyvo

redakcija, vieni pro kitus vaikščiojom. Praeidami sakydavom „Labas“ I. Skrupskeliui, J. Griniui, A. Maceinai. Išspausdindavau savo eilėraščių „Ateity“. Mūsų redakcijos narys, daugiau techninį darbą dirbęs, vieną dieną man sako: „Žinai, Kazy, Skrupskelis (jis tada buvo „Židinio“ redaktorius) manęs paprašė, kad iš tavęs iškaulyčiau kokį eilėraštį jo žurnalui. Skaitęs „Ateity“, nori į „Židinį“. Tai aš devintam danguj buvau! Daviau tris, vieną išspausdino. O iš mano kartos nė vienas ten nebuvo išspausdinęs. Ten, žinai, tik jau Putinas, Brazdžionis, Keliuotis... Tai man buvo didelis daiktas. Ir kad patys paprašė. Šita publikacija „Ži-

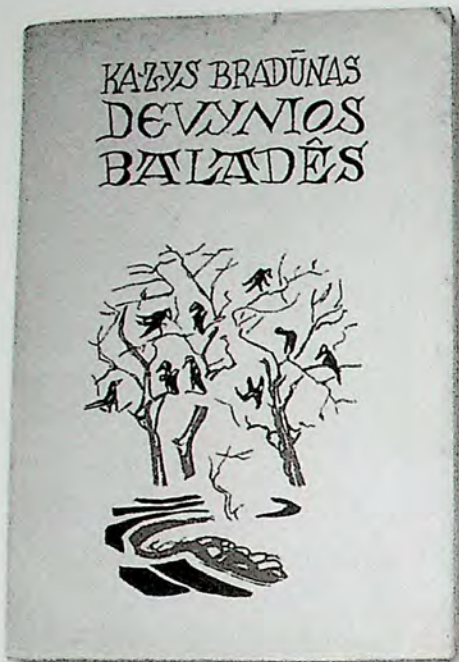
diny“ gal net nulėmė mano tolesnį gyvenimą ir likimą.

Toliau. Tą eilėraštį pamatė J. Keliuotis, „Naujosios Romuvos“ redaktorius. Susitikome, šneka: „Žinai, Bradūnai, neblogas eilėraštinis. Tu daugiau tokių parašyk ir man duok.“ – „Ne tik parašysiu, aš ir turiu, – sakau, – dar geresnių.“ Nunešiau. Tris ar keturis išspausdino. Beveik visą puslapį „Naujojo Romuvoj“. Tai ko daugiau man? „Naujosios Romuvos“ redakcija buvo per gatvę, ten nuedavom paskaityt užsienio spaudos, pasišnekėt. Susitikdavom ten su mūsų žymiaisiais. Pasimačiau kartą ir su Česlovu Milošu. Jis bičiuliavosi su J. Keliuočiu.“

Poeto dukra antropologė Elena Bradūnaitė-Aglinskienė prisimena, kad Vilnius tėvui buvo labai svarbus, miestas žavėjo jį savo architektūra, istorija, kultūra. Čia studijuodami tėvai sutiko vienas kitą, susižadėjo. Meilė Vilniui atsispindi ir poeto eilėse:

... Ir dabar visada man širdy
Skamba Vilniaus varpai.
Iš toliausių pasaulio kampų
Atsišaukia aidais Nemune,
Ir kur eisiu, vis lydi mane
Balsas Vilniaus varpų...

Pasak Elenos Bradūnaitės-Aglinskienės, tėvas pažadėjo: kai tik Lietuva bus laisva, grįžti į Vilnių.

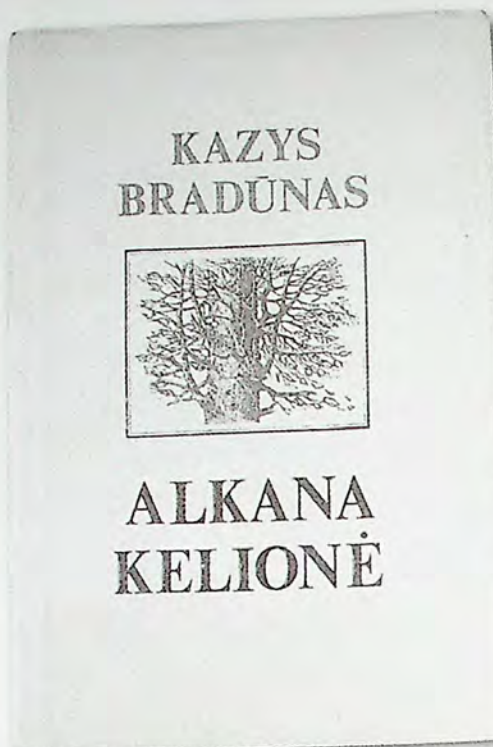
Lietuvos istorija per pasaką, mįslės poetiką atskleista rinkinyje „Devynios baladės“ (1955). Nuotr. Audronės Telšinskienės

Ši savo pažadą įvykdė: Lietuvai atgavus nepriklausomybę, kartu su žmona Kazimiera vieni pirmųjų 1992 m. grįžo iš JAV. Lietuva visada buvo jų širdyje. Grįžę jautėsi labai laimingi, aktyviai įsitraukė į Vilniaus kultūrinį gyvenimą.

Tačiau į sugrįžimą laukė ilga kelionė...

Sapnuoti Lietuvą

Chaotiški istoriniai įvykiai, artėjanti antroji rusų okupacija privertė daugelį inteligentų pasitraukti iš Lietuvos į nežinią. 1944 m. priverstinę tremtį pasirinko ir Kazys Bradūnas su žmona Kazyte. Apsistojo Miunchene, mokytojavo gimnazijoje ir įsitraukė į rašytojų veiklą, jam rūpėjo išsaugoti lietuvišką kūrybinį žodį. Pradėjo redaguoti informacinio pobūdžio žurnalą „Aidai“. K. Bradūno rūpesčio dėka jie tapo pagrindiniu kultūros, meno, literatūros žurnalu tremtyje, įgavo ne tik įspūdingą išorę – spausdinamos V. Petravičiaus, T. Valiaus, V. K. Jonyno ir kitų žymių dailininkų iliustracijos, bet ir turinį – tarp vyresniosios kartos rašytojų čia savo žodžius taria J. Kau-

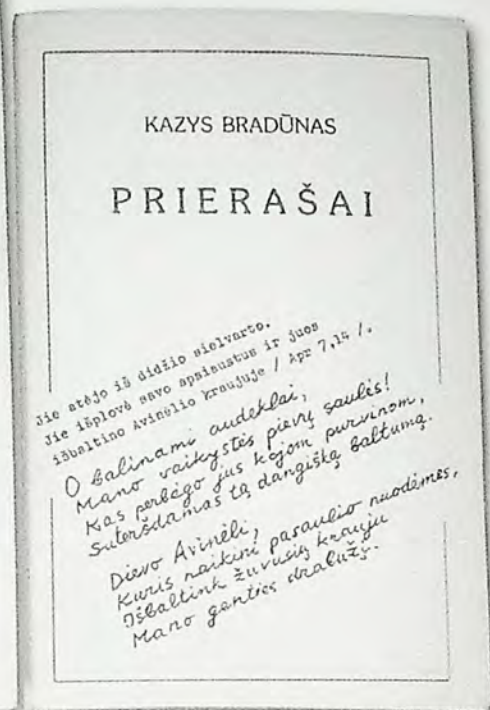

„Alkanos kelionės“ Žmogaus takas į Lietuvą – poezija. Nuotr. Audronės Telšinskienės

pas, broliai Mekai, A. Landsbergis, H. Nagys, A. Nyka-Niliūnas. Gyvendamas Miunchene, K. Bradūnas kuria ir leidžia knygas: išeina papildyta antra sonetų „Vilniaus varpai“ laida, išleidžia eilėraščių knygą „Svetimoji duona“, poemą „Maras“, „Apeigos“. Dvi pirmosios apdovanojamos „Patrijos“ leidyklos ir Lietuvos Raudonojo Kryžiaus premijomis.

1949 m., susiklosčius palankioms sąlygoms, Bradūnai išvyksta į Baltimorę (JAV). Teko sunkiai dirbti juodus darbus, kad užtikrintų sau ir savo šeimai pragyvenimą. Laiške J. Gimbutui rašo: „Visą vasarą buvau kapuose duobkasiu. Tačiau šeimynėlei išlaikyti uždarbis buvo mažokas. Dabar pasidariau akmenskaldžiu. Ir ką gi vargšė plunksna gali padaryti prieš duobkasio kastuvą ar akmenskaldžio kūjį. Šveisk nešveitęs – ji rūdija, ir gana.“ (1949 12 28)

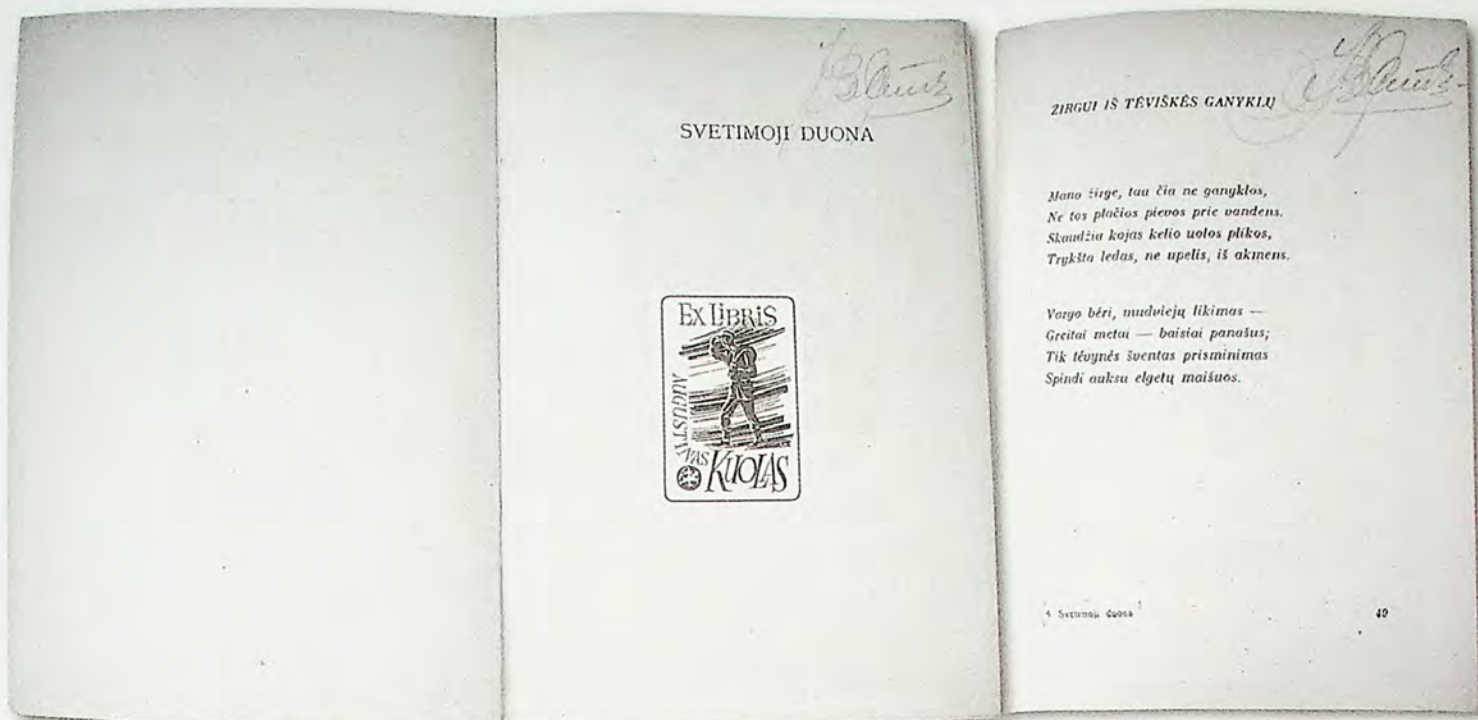
Baltimorėje išleisti du poezijos rinkiniai: „Devynios baladės“ (1955) ir ypač lyriškai išjaustos „Morenų ugnys“ (1958). Šiam periodui priklauso K. Bradūno redaguota anto-

K. Bradūno poezijos rinkiniui „Prieraišai“ (1983), išleistam Čikagoje, būdinga tautinė ir religinė tematika. Nuotr. Audronės Telšinskienės

logija „Žemė“ (1951) bei žurnalas „Literatūros lankai“ (1952–1959), sutapęs su ano meto avangardu. Kazys Bradūnas žurnalą redagavo, platino ir administravo septynerius metus.

Ypač kūrybiškai brandus Čikagos laikotarpis, kur poetas su šeima persikėlė 1961 metais. Čia K. Bradūnas parengė aštuonis savo eilėraščių rinkinius, redagavo Čikagos „Draugo“ kultūrinį priedą (1961–1982). Jo pastangomis priedas šoktelėjo aukštyne ir tapo plačios apimties kone savaitiniu žurnalu. K. Bradūnas dar suredagavo Vytauto Mačernio „Poeziją“ (1961), sukeltinį straipsnių rinkinį „Lietuvių literatūra svetur“. Jam rūpėjo ne tik taisyklingas, bet ir išraiškingas, brandus meninis žodis. Poetinis žodis K. Bradūnui buvo gyvybiškai svarbus, jis domėjosi kultūriniu, literatūriniu Lietuvos gyvenimu. Skaudus buvo išievių rašytojų ignoravimas, sužinojęs apie „Lietuvių poezijos“ dviejų tomų laidą, K. Bradūnas nusprendė išleisti trečią tomą (1968), į kurį buvo sudėta beveik visų išievių poetų kūryba. Tai tapo reikšmingu

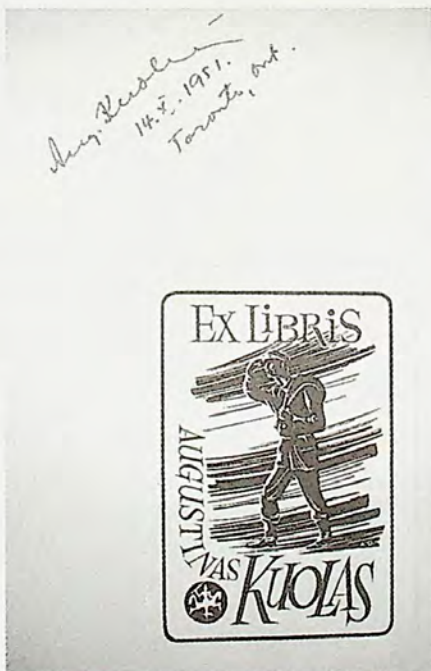

Poeto autografas ir bibliofilo ekslibris knygoje „Svetimoji duona“ (1945). Miunchenas. Nuotr. Audronės Telšinskienės

Lietuvos literatūrinio gyvenimo įvykiu. Knyga, patekusi į literatūros mylėtojų rankas, buvo perspausdinama, kopijuojama – tikra egzodo poezijos troškulio atgaiva.

Po kelerių sunkaus, atkaklaus, kruopštaus ir atsakingo redaktoriaus darbo metų išleistas monumentalus leidinys „Egzodo rašytojai 1945–1990 m“. K. Bradūno ir R. Šilbajorio suredaguota knyga tapo svariu paminklu, jamžinusi beveik visus kūrėjus, gyvenusius ir rašiusius svetur.

Įtemptas, kruopštus redaktoriaus darbas, visuomeninė veikla atimdavo kūrybai skirtą laiką, tačiau poetas rasdavo jo širdies balsui išlieti – retas kūrėjas galėtų puikuo-tis tokiu gausiu poezijos derliumi. K. Bradūno kūryba solidžiai įvertinama ir premijuojama: „Draugo“ poetinė premija, „Aidų“ žurnalo literatūrinė premija, Monrealio akademinio sambūrio V. Krėvės literatūrinė premija ir kt. Lietuvoje poetas apdovanotas Lietuvos Didžiojo kunigaikščio Gedimino IV laipsnio ordinu, 1992 m. jam paskirta Nacionalinė kultūros ir

1951 m. Los Andžele išleista antologija „Žemė“ (redaktorius K. Bradūnas), pažymėta A. Kuolo ekslibriu ir knygos gavimo data. Bibliotekos savininkas kruopščiai žymėjo visas knygas

meno premija, 2002 m. poetas tapo Poezijos pavasario laureatu.

„Būdamas svetimose šalyse visą laiką galvojau, kada galėsiu grįžti. Sapnuodavau Lietuvą. Tie sapnai kaip grįžimas. Sapnuose būdavau tai Kiršuos, tai Vilkavišky, tai Vilniuje.

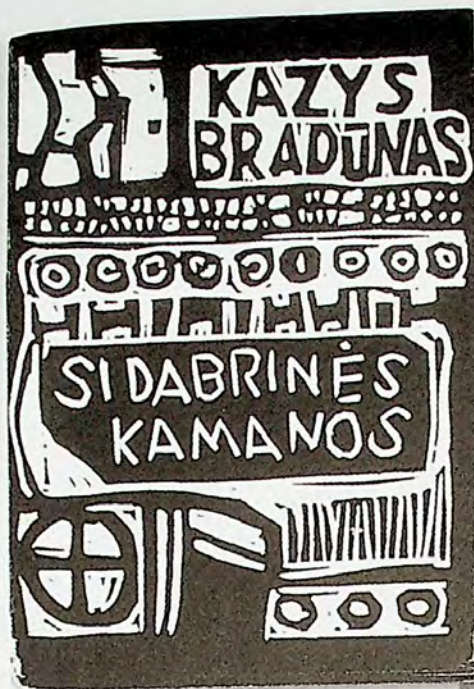
Visą laiką prieš akis buvo Lietuva – tie medžiai, ta tėviškė, Kiršai, kaimo žmonės... Lietuvoj negyvenau dešimtmečius, bet buvau joje min-timis. Sapnuodavau ją, gimnazijos draugus, karo sūkurius, – kas dingo juose, kas išliko.“

Sujungti gimtosios žemės ilgesio

Lietuviai, iškeliavę iš gimtosios žemės, buvo išskirtinė karta, jautusi atsakomybę išlaikyti lietuviškumą. Tai suteikė jų gyvenimui emigracijoje stiprybę, prasmę ir turinį. Kūrėjai save vadino tremtiniais ir pabrėžė, kad svečiose šalyse atsidūrė ne savo noru. Situacijos tragizmą siejo su biblinio egzodo tradicija prisimindami didžiuosius klajūnus, pirmiausia mitinį Odiseją. Tokioje aplinkoje staiga prasiveržė intelektualios ir kūrybinės tautos galios. K. Bradūnas dėl lietuviybės dirbo pranokdamas žmogaus kūrybines jėgas, ypač tai atsiskleidė Čikagos laikotarpiu. Dirbdamas „Draugo“ redakcijoje, ieškojo jaunųjų kūrėjų, smulkiai aprašydavo jų kūrybą „Literatūros lankuose“, važinėjo į

Bavarijoje išleista poema „Maras“ (1947).
Knyga iš Rokiškio J. Keliuočio viešosios
bibliotekos fondo.
Nuotr. Alicijos Matiukienės

„Sidabrinės kamanos“ (1964) – eilėraščių
rinkinys apvainikuotas „Draugo“ poezijos
konkurso premija.
Nuotr. Audronės Telšinskienės

Egzistencinis rūpestis, gimtosios žemės
ilgesys itin ryškus Miunchene (1945)
išleistoje knygoje „Svetimoji duona“.
Nuotr. Audronės Telšinskienės

ateitininkų stovyklas, kur vykdavo literatūros ar talentų vakarai. Buvo savotiškas literatūrinis žvejys, ieškantis literatūrinių laimikių.

Svarbus darbas ir įžvalga į ateitį išėivijoje buvo ieškoti, rinkti ir kaupti jau parašytą, spausdintą žodį. Visuomenininkas, Kanados tautos fondo pirmininkas Augustinas Kuolas (1910–1997), kilęs iš Rokiškio krašto, Radišių kaimo (Jūžintų parapija), tarp daugybės visuomeninių darbų jautė pareigą rinkti išėivijos knygas, išleistas lietuvių įsteigtose leidyklose. Vėliau pradėjo kaupti ir Lietuvoje leidžiamas knygas – iš Lietuvos leidyklų jų laukė ilgas kelias už jūrų marių... Šių metų kovo 5 d. minėtos šio išėivio iš Rokiškio krašto 20-osios mirties metinės. Amžino poilsio į gimtąją žemę Augustinas Kuolas negrižo, atmintį Rokiškio krašte liudija grįžusi jo biblioteka, kurioje daugiausia išėivijoje nuo Antrojo pasaulinio karo leistos knygos, meno albumai, enciklopedijos, grožinė, religinė, pažintinė egzodo literatūra.

Tikėtina, kad poetas ir visuomenininkas susitiko literatūrinėse paieškose, galbūt – ateitininkų, skautų stovyklose.

Svetur gimusios,
paskui poetą į Lietuvą
atkeliavusios

Knyga „Svetimoji duona“ (1945) išleista Miunchene, su autoriaus parašais ant knygos viršelio ir 49 bei 83 puslapiuose. Tuo metu K. Bradūnas dirbo mokytoju gimnazijoje. Eilėraščiuose itin ryškus egzistencinis rūpestis, gimtosios žemės ilgesys:

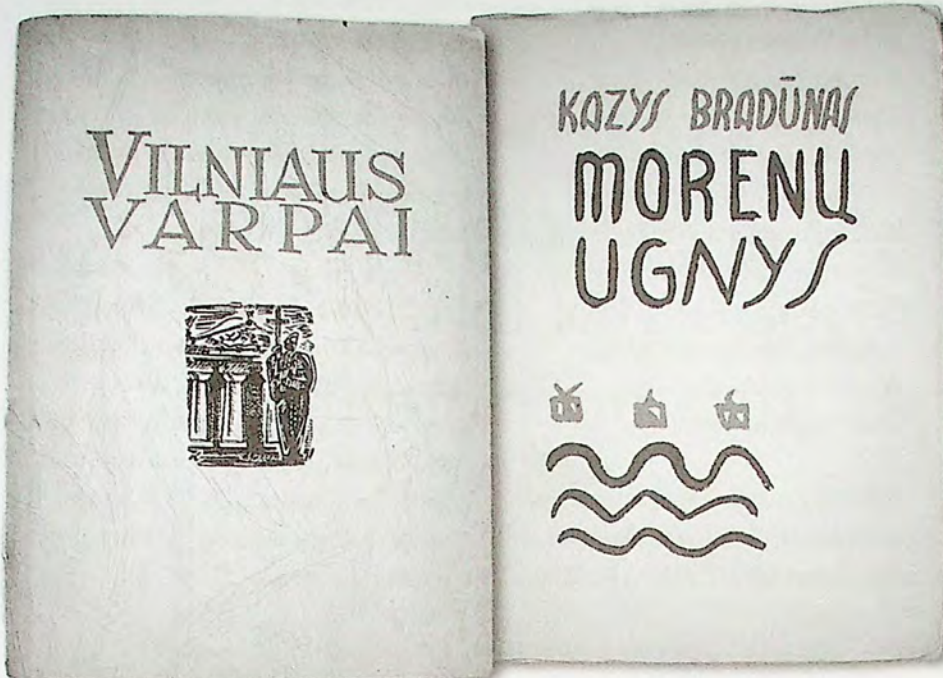
*Neapsėti laukai mane šaukia,
Ir visur aš jų balsą girdžiu...
Geriau būtų man šaknys išaugę –
Būčiau likęs juose nors medžiu.*

Bavarijoje išleista poema „Maras“ (1947), iliustruota Telesforo Valiaus grafikos darbais. Legenda išsirutulioja iš vaiko klausimo: „Kodėl saulę uždengia, senele, ta kalva galulaukių tenai?..“ Gamto-

je įžiūrėtą mirtį poetas perkuria į praeities įvykį: į protėvius ištikusią maro katastrofą, kuri atpasakojama nuo pirmųjų maro ženklų iki momento, kai, maro jėgai nuslopus, atgimsta nauja gyvybė, o tai įgalina minties šuolį į mitams būdingą amžinybę.

Kazio Bradūno dukra Elena Bradūnaitė-Aglinskienė prisimena, kaip poetui gyvenant Čikagoje (1967), pagal šią poemą buvo kuriama opera „Maras“ jaunimui. Tekstuose vartojama trylika įvairių pasaulio kalbų, lietuvių kalba – net atbulai, ypač sunku mokytis tekstus, tačiau tų laikų modernus stilius itin sudomino ir pritraukė egzodo jaunimą. Maras operoje eina per Lietuvos kaimus, į pasaulį išeina kaip Pirmasis, vėliau Antrasis pasauliniai karai. Gaila, kad opera nenufilmuota, ir jos įspūdis galima įsivaizduoti tik iš pasakojimų.

Tais pačiais 1947 m. Vokietijoje išleista antra papildyta ir pataisyta 3300 egz. tiražu sonetų „Vilniaus varpai“ laida, skirta lietuviškos kny-

1947 m. Vokietijoje išleista antroji sonetų „Vilniaus varpai“ laida, skirta lietuviškos knygos 400-osioms metinėms. Nuotr. Audronės Telšinskienės

Toronte išleistas rinkinys „Morenų ugnys“ (1958). Nuotr. Audronės Telšinskienės

gos 400-osioms metinėms. Pirmoji laida pasirodė slaptai 200 egzempliorių tiražu vokiečių okupacijos metais (1943) Kaune. Sonetuose vyrauja senoji lyrika, vėliau visiškai nebūdinga poetui.

Los Andžele K. Bradūnas redagavo naująją lietuvių poezijos antologiją „Žemė“ (1951). Redaktorius sutelkė jaunąją poetų kartą: Juozą Kėkštą, Alfonsą Nyką-Niliūną, Vytautą Mačernį, Henriką Nagį, jau negalėjusius sutilpti prieškarinio estetikos rėmuose. Šioje antologijoje K. Bradūnas atsiskleidė kaip žemės, ne gamtos poetas. Žemė yra žmogiškoji tikrovė, o gamta, pasak poeto, galime tik žavėtis ar baisėtis. Pamažu K. Bradūno kūryba išaugo į savotišką apeiginę poeziją.

Rinkinyje „Devynios baladės“ (1955) poeto žodis ypač veržlus,

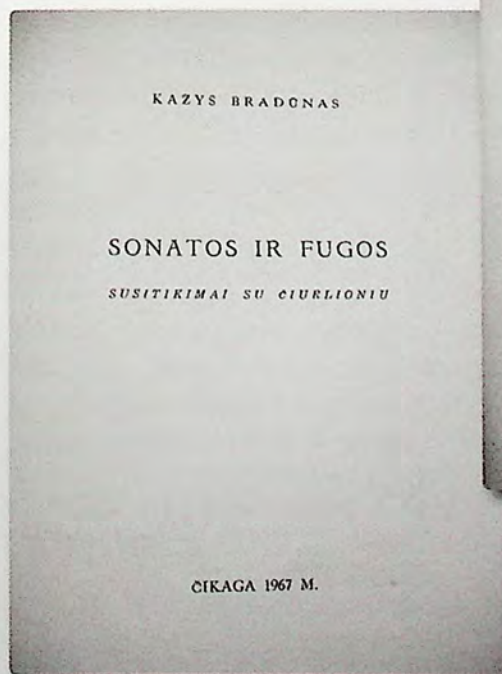
klausia jautri, girdinti net požeminius garsus, uodžianti žemės kvapą:

*Molio krantas kvepia rūgščia duona
Ir svaigina kraujo aitrumu,
Ir pavasario diena pro miglą ploną
Geležinio darbo sunkumu
Gula sūrių, prakaituotą žemę.*

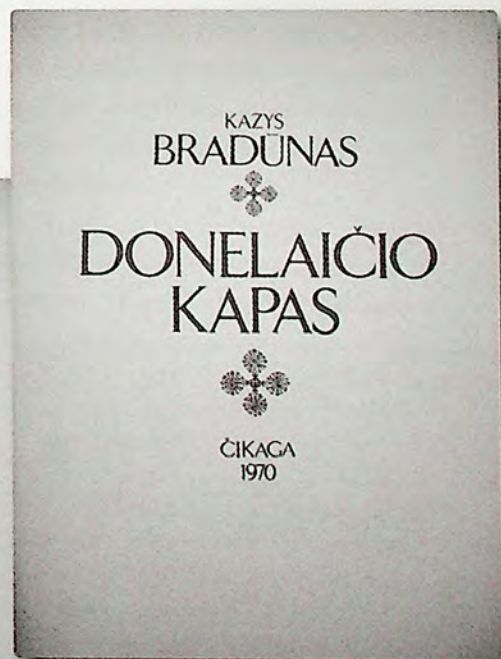
„Morenų ugnys“ (1958) – savotiškas Lietuvos mitas, poetinis istorijos apmąstymas, dabarties pavertimas legenda:

*Kai skaičiau pirmąkart
Valstybės įkūrimą,
Mano beraščiai tėvai
Varstė rožančių,
Rudais riešutiniais karoliais,
Žalvario kryželiu.
Jis man buvo tada
Senas Mindaugo antspaudas,
Plėšrių genčių kaktose
Atmuštas krauju.*

Eilėraščių rinkiniui „Sidabrinės kamanos“ (1964) paskirta „Draugo“ poezijos konkurso premija. Melodingas, tarsi muzika žodis, nauja kosminė tema sujungiama su anksčiau vartotais simboliais, su lietuviškos žemės pluta. Rinkinio pavadinime pavartotos kamanos nukeliamos į dangaus sferą: pradžioje jos poetui „įkapių lobis“, o pabaigoje blizga tarsi žvaigždžių Sietynas.

„Sonatos ir fugos“ (1967). Nuotr. Audronės Telšinskienės

„Karštą žodį po žodžio atrasdamas / ridinėji delnuos kaip kaštoną...“ K. Bradūno žodis K. Donelaičiui rinkinyje „Donelaičio kapas“ (1970), Čikaga. Nuotr. Audronės Telšinskienės

Čikagoje Bradūnas parengė tris rinkinius, kurie sujungti puošnia pokalbių ir susitikimų forma: „Sonatos ir fugos: susitikimai su Čiurlioniu“ (1967), „Donelaičio kapas“ (1970) ir „Pokalbiai su karalium“ (1973). Juose K. Bradūnas užmezgė pokalbį su trimis kūrėjais: Čiurlioniu, Donelaičiu ir karaliumi Gediminu. Trys pokalbiai – trys veikalai.

Rinktinė „Alkana kelionė“ (1976) – intymus poeto ir poezijos santykis:

*Pradžioje buvo žodis.
Ir žodis buvo poezija,
Kupina branduolinės jėgos...
Dabar, po kelionės ilgos,
Kada viskas, atrodo, mažta,
Jaučiu vis didėjančią našlą –
Kaip akmuo tų žodžių ryšulys
Ir kartus saldinis obuolys.
O aš noriu žodį atrišti,
Laukinį, karštą, pirmykšlį,
Kad jo branduolinė jėga
Tau būtų ramybė staiga.*

Vis labiau išryškėjanti tautinė ir religinė tematika būdinga poezijos rinkiniui „Prieraišai“ (1983). K. Bradūnas

cituoja ištraukas iš „Lietuvos katalikų bažnyčios kronikos“, toliau pateikia savo poetinius apmąstymus, kurie nėra komentaras ar nuoroda į citatoje minimus vardus, adresus, įvykius, o labiau bandymas pačią „Kroniką“ įtraukti į naują kontekstą.

Poetas Kazys Bradūnas – neabejotinai viena svarbiausių literatūrinio ir kultūrinio gyvenimo išėivijoje figūrų. Jo poezija liudija, koks svarbus Žodis – jis gali būti sunkus kaip akmuo, kartus kaip saldinis obuolys – poeto Žodžio branduolinė jėga suteiks mums ramybę, kurios taip trūksta šią dieną...

Literatūra

Bradūnas K. Svetimoji duona. – Miunchenas: Aidų leidinys, 1945.
Bradūnas K. Vilniaus varpai. – Tiubingenas: Patria, 1947.
Bradūnas K. Maras. – Bavarija: rankraščio teisėmis, 1947.
Žemė / Red. K. Bradūnas. – Los Andželas: Lietuvių dienos, 1951.
Bradūnas K. Devynios baladės. – Čikaga: Draugo spaustuvė, 1955.
Bradūnas K. Morenų ugnys. – Kanada: Literatūros lankai, 1958.
Bradūnas K. Sidabrinės kamanos. –

Čikaga: Draugo spaustuvė, 1964.
Bradūnas K. Sonatos ir fugos: Susitikimai su Čiurlioniu. – Čikaga: M. Morkūno spaustuvė, 1967.
Bradūnas K. Donelaičio kapas. – Čikaga: M. Morkūno spaustuvė, 1970.
Bradūnas K. Pokalbiai su karalium. Anno Domini 1323–1973. – Čikaga: M. Morkūno spaustuvė, 1973.
Bradūnas K. Alkana kelionė. – Čikaga: Ateitis, 1976.
Bradūnas K. Prieraišai. – Čikaga: Ateitis, 1983.

Bradūnas – ypatingas ypatingos kartos žmogus // *Metai*, 2017, Nr. 5–6.

Prieiga per internetą

<http://www.tekstai.lt/literatriniai-sjdiai/1811-zemininkai-viktorija-skrupskelyte-lietuviu-egzodo-literatura-kazys-bradunas-2?catid=205%3Azemininkai>
<http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2007-02-10-kazys-bradunas-tai-as-devintam-danguj/10151>

Rokiškio grafystės gyventojai XIX a. pr.: jų vardai ir kai kurie socialiniai bendruomenių aspektai

GINTARĖ DŽIAUGYTĖ

Rokiškio krašto muziejaus muziejininkė

Rokiškiui ir jo apylinkėms, kaip ir kol kas dažnam Lietuvos miestui ar miesteliui, trūksta bendruomenės gyvenimui skirtų tyrimų. Tam kelią kol kas skina tik pavienės parapijoms skirtos monografijos ar „Lietuvos valsčių“ leidiniai. Vienas pagrindinių tokių tyrimų šaltinių – masinio pobūdžio medžiaga, tiksliau, bažnytiniai metrikai, dvarų inventoriai ir pan.

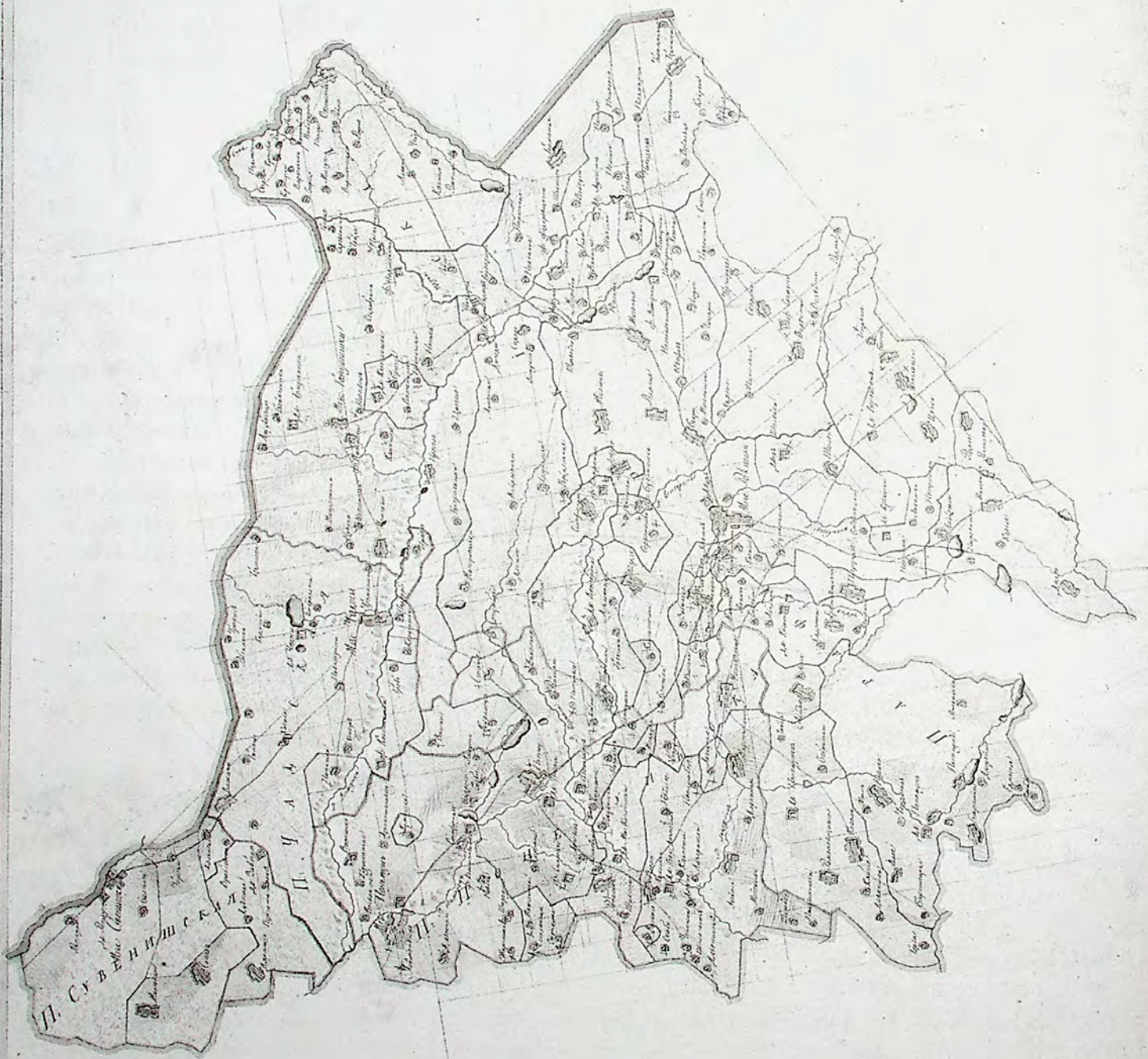
Šiuo straipsniu ir siekiama atkreipti dėmesį į Rokiškio ir jo apylinkių tyrimų galimybes bei apžvelgti kai kuriuos bendruomenės socialinius aspektus ir krikšto vardų tendencijas. Tam pasirinkta Rokiškio Šv. apaštalo evangelisto Mato bažnyčios XIX a. pr. parapija, tiksliau 1800–1825 m., nes yra likę visų trijų rūšių bažnytiniai metrikai ir dvaro sukurtas šaltinis – 1825 m. inventoriai. Dėl didelės apimties tyrimui pasirinkta po dvejus metus kas penkeri metai, t. y. 1802–1803, 1807–1808, 1812–1813, 1817–1818 ir 1822–1823. Išskirtinesni straipsnyje minimi atvejai rasti ir kitais metais.¹ Parapijos ribos apėmė ne tik Rokiškį bei dvarą, Skemų palivarką, bet ir aplinkinius kaimus: Vyžeičius, Žydiškį, Rudelius, Laibgalius, Kovelius, Ulitėlę, Jočelius,

Dargius ir kt.² Tyrinėti dviejų rūšių – santuokos ir gimimo – metrikai³, kai kuri jų informacija papildyta inventorių duomenimis apie gyventojus.⁴ Taigi panaudotos trys originalios metrikų knygos: Rokiškio Šv. apaštalo evangelisto Mato bažnyčios dvi gimimo metrikų (1799–1811 m. ir 1811–1826 m.) ir viena santuokos metrikų (1777–1834 m.) knyga. Visos jos saugomos Rokiškio Šv. apaštalo evangelisto Mato bažnyčioje. Kaip šaltiniu remtasi ir Sofijos Tyzenhauzaitės knyga apie Napoleoną I bei Aleksandrą I.⁵ Straipsnyje panaudotos tik kelios istoriografijos pozicijos.⁶ Tai lėmė Rokiškiui skirtos istoriografijos stoka, o ir ji naudota siekiant suteikti daugiau paaškinančio ar papildančio konteksto.

Šiek tiek aptariant šaltinius, reikėtų pasakyti, kad ir bažnytiniai metrikai, ir dvarų inventoriai XIX a. pradžioje nebuvo naujas dokumentų tipas. Abu Lietuvos teritorijoje atsiranda ir plinta XVI–XVII amžiuje. Inventoriuose, be informacijos apie dvaro nekilnojamąjį ir kitą turtą, pateikiama duomenų ir apie dvarui priklausomus asmenis ar dvaro turto nuomininkus.

Taigi čia gausu informacijos apie namų ūkius: šeimos vyriausiąjį, jo šeimos narius, kartu gyvenančius kampininkus, bernus, mergas, jų amžių. O metrikuose pateikiama informacija apie sakramentų dalyvius. Santuokų metrikuose fiksuota informacija apie sutuoktinius, santuokos liudytojus, santuokos datą; gimimo metrikuose – krikšto data, vaiko vardas, tėvai ir krikštatėviai. Šv. apaštalo evangelisto Mato bažnyčioje santuokų metrikuose vis dar nenurodomas sutuoktinių amžius, o krikšto metrikuose nurodoma ne tik krikšto, bet ir vaiko gimimo data.

Taigi, straipsnio tikslas – apžvelgti Rokiškio Šv. apaštalo evangelisto Mato bažnyčios parapijos bendruomenės gyvenimą pasirinktais pjūviais. Tam iškelti ir keli uždaviniai: aptarti krikšto vardų naujagimiams suteikimo tendencijas, pabandyti nustatyti bendruomenės autoritetus bei išskirti parapinės bažnyčios veikloje išskirtinius atvejus ir naujus katalikiškos Rokiškio parapijos ribų bendruomenės narius. Šis straipsnis apžvalginis, kuriame siekiama atskleisti tam tikrus bendruomenės gyvenimo aspektus.

Krikšto vardai: kaip Rokiškio parapijiečiai savo vaikus vadino

Vardų teikimo tendencijas ar net tam tikro laikmečio „madas“ išsamiausiai ir geriausiai atskleidžia gimimo metrikai. Šis šaltinis įgalina stebėti krikšto vardų suteikimo dinamiką: kokie vardai tam tikru laikmečiu dažniausi arba kaip kinta jų populiarumas. Rokiškio Šv. apaštalo evangelisto Mato bažnyčios parapijoje XIX a. pradžioje tiek berniukų, tiek mergaičių vardų tendencijos kito mažai.

1802–1803 m.⁷ populiariausiam berniukų krikšto vardų trejetuke buvo Kazimieras, Juozapas ir Jonas (atitinkamai šiuo vardu pavadinta 17, 16 ir 15 berniukų). Taip pat dažnai parenkami Pranciškaus, Antano, Justino, Stanislovo, Mykolo vardai, rečiau Motiejaus (Mato), Adomo, Benedikto, Ignoto, Tomo, Tado, Baltramiejaus, Petro (tik 4 per dvejus metus!), Vincento vardai. Tokie krikščioniški vardai kaip Laurynas, Aleksandras, Dominikas, Jeronimas, Jokūbas, Jurgis (!), Feliksas, Kristupas ir kiti šiuo laikotarpiu pasirinkti vos po du–tris kartus. Pavieniais atvejais Šv. apaštalo evangelisto Mato parapijoje suteikti Chrizostomo, Blažiejaus, Kajetono, Klemenso, Kiprijono, Dovydo, Hipolito, Karolio, Leono, Anupro, Pauliaus, Rapolo ir Žygimanto⁸ vardai. Retesnius vardus vaikams nebūtinai suteikdavo kilmingi ar turtingi asmenys, bent pora šių berniukų buvo nesantuokiniai vaikai. Po penkerių metų⁹ berniukams dažniausiai duodami tie patys Juozapo, Jono vardai, o Kazimiero vardas dabar trečią vietą dalijasi kartu su Justino vardu. Dažnesnis tampa Rapolo vardas, tačiau vos vienas berniukas pavadintas

Baltramiejumi, tik du – Benediktu. Marginaliai šiais metais pasitaikė Gustavo, Hiacinto, Julijono, Joachimo vardai.¹⁰

Antrojo dešimtmečio pradžioje Juozapu pakrikštytų berniukų daugiausia, tačiau kitaip nei anksčiau, labai dažnai berniukams tėvai parenka jau Pranciškaus ir Antano vardus. Tačiau Jono, Stanislovo ir Kazimiero vardai vis dar išlieka dažni. Kiti vardai – Ignotas, Vincentas, Augustinas, Benediktas, Jokūbas, Petras, Tomas ir kt. – kaip ir anksčiau, parenkami 4–7 berniukams. Tie patys Dovydo, Kajetono, Ferdinando, Felicijono¹¹ ir kt. vardai Šv. apaštalo evangelisto Mato parapijoje išlieka labai reti. Vėlgi Juozapas, Jonas ir Kazimieras 1817–1818 m. buvo populiariausi. Jono vardas iki tol buvo populiariausias vardas Lietuvoje visais viduramžiais, o nuo XVII a. vidurio Lietuvoje įsitvirtinęs Kazimiero vardas, susijęs su šv. Kazimiero kulto plitimu¹², savo pozicijas Rokiškio parapijoje išlaikė dar iki XIX a. pradžios. Šiais metais tik po vieną berniuką tėvai pakrikštijo retais Napoleono, Donato, Alfonso, Gabrieliaus, Leopoldo, Rudolfo vardais.¹³ 1822–1823 m.¹⁴ po kiek daugiau nei 20 berniukų gavo Juozapo ir Antano vardus. Perpus mažiau naujagimių gavo Jono, Kazimiero, Ignoto, Motiejaus ir Vincento vardus. Žygimanto vardu pavadinti net trys berniukai¹⁵, o pavyzdžiui, Norberto, Anupro ir Rapolo¹⁶ – tik po vieną. Per visą aptariamą laikotarpį, be minėtų Bonaventūro, Leono, Gustavo ir kt. vardų, išskirtini ir tėvų parinkti Aloyzo, Apolinaro, Izidoriaus, Bonifaco, Eusebijaus ir Zacharijo vardai.¹⁷

XIX a. pradžioje Rokiškio bažnyčios parapijiečiai, suteikdami krikšto vardus mergaitėms, taip pat buvo gana pastovūs. 1802–1803 m. daugiausia mergaičių (24) gavo

Barboros vardą, kiek mažiau (po 19) Agotos, Uršulės, Onos vardus. Kiek mažiau naujagimių pakrikštyta Marijonos, Kotrynos, Teresės vardais, dar rečiau – Daratos, Ievos, Rozalijos, Domicelės, Elžbietos, Viktorijos vardais. Kitaip nei berniukų, pavieniais atvejais mergaitėms suteikiami įvairesni vardai. Tiesa, tai šiandien gana gerai žinomi, tačiau irgi nepopuliarūs vardai: Apolonija, Morta, Teofilė, Scholastika, Liudvika, Bogumila, Jadvyga, Rachelė, Sofija¹⁸ ir kiti. 1807–1808 m. Barboros vardas lieka populiariausias, po jo vėlgi rikiuojasi Onos ir Agotos vardai. Šiais metais atsiranda mergaičių, pakrikštytų Cecilijos, Karolinos, Gertrūdos ar Teklės¹⁹ vardais. Kai kurie iš šių ar 1802–1803 m. retykais suteiktų mergaitėms – Jadvyga, Darata, Gertrūda, Apolonija etc. – vardų Lietuvoje buvo nnykę dar XVII a. pirmoje pusėje.²⁰ 1812–1813 m. Barboros vardą iš pirmos vietos „išstumia“ išpopuliarėjęs Marijonos vardas. Kiek dažniau krikšto metrikuose užfiksuotas Karolinos vardas, tačiau didesnių pokyčių nėra. Reti šiais metais Felicijonos, Vilhelminos, Eufrozinos²¹ vardai. 1817–1818 m. tėvai dažniausiai dukteris krikštijo Onos, Teresės ir Barboros vardais, taip pat dažnai suteikdavo Uršulės ir Agotos vardus, dvi mergaitės pakrikštytos Praksedos ir Honoratos²² vardais. 1822–1823 m., kaip ir šimtmečio pradžioje, populiariausi vardai tik keičiasi vietomis: Ona, Uršule ir Barbora buvo pakrikštyta daugiausia mergaičių. Karolina, šimtmečio pradžioje buvęs retas vardas, tėvų tampa toks pat mėgstamas kaip Marijona ar Darata.

Kartais vaikams duodama po du ar net tris vardus. Tai būdinga kilmingaisiais įvardijamiems asmenims, tačiau keletas atvejų užfiksuota ir krikštijant kitų asmenų vaikus.²³ Vardo suteikimo aplinkybes

←
Panemunėlio, Onušio, Aknystos, Čedasų ir Rokiškio parapijų ribos, 1812 m. Žemėlapis archyvinė nuoroda: LVIA, f. 525, ap. 8, b. 1582, l. 15

<p>Anno Domini 1714. secum die 20. Ego J. Praxipini M. Antonium Joannem de Sempsonis et Christianam Wierowa Virgine de M. Examine habito multo utriusq. consensu promissis ubi in Ecclia promulgatis nullis impedimento canonico detecto Matrimonio legitime fuerunt coniuncti. Testes fuerunt Joannes Praxipini, Joannes Praxipini, Joannes Praxipini, Joannes Praxipini.</p>	<p>presumptis ubi in Ecclia promulgatis nullis impedimento canonico detecto Matrimonio legitime fuerunt coniuncti. Testes fuerunt Joannes Praxipini, Joannes Praxipini, Joannes Praxipini, Joannes Praxipini.</p>
<p>Anno Domini 1714. secum die 21. Ego J. Praxipini M. Joannem Praxipini et Christianam Wierowa Virgine de M. Examine habito multo utriusq. consensu promissis ubi in Ecclia promulgatis nullis impedimento canonico detecto Matrimonio legitime fuerunt coniuncti. Testes fuerunt Joannes Praxipini, Joannes Praxipini, Joannes Praxipini, Joannes Praxipini.</p>	<p>Anno Domini 1715. Janus die 11. Ego J. Praxipini M. Joannem Praxipini et Christianam Wierowa Virgine de M. Examine habito multo utriusq. consensu promissis ubi in Ecclia promulgatis nullis impedimento canonico detecto Matrimonio legitime fuerunt coniuncti. Testes fuerunt Joannes Praxipini, Joannes Praxipini, Joannes Praxipini, Joannes Praxipini.</p>
<p>Anno Domini 1714. Novem die 21. Ego J. Praxipini M. Joannem Praxipini et Christianam Wierowa Virgine de M. Examine habito multo utriusq. consensu promissis ubi in Ecclia promulgatis nullis impedimento canonico detecto Matrimonio legitime fuerunt coniuncti. Testes fuerunt Joannes Praxipini, Joannes Praxipini, Joannes Praxipini, Joannes Praxipini.</p>	<p>Anno Domini 1715. Janus die 24. Ego J. Praxipini M. Joannem Praxipini et Christianam Wierowa Virgine de M. Examine habito multo utriusq. consensu promissis ubi in Ecclia promulgatis nullis impedimento canonico detecto Matrimonio legitime fuerunt coniuncti. Testes fuerunt Joannes Praxipini, Joannes Praxipini, Joannes Praxipini, Joannes Praxipini.</p>
<p>Anno Domini 1714. Novem die 21. Ego J. Praxipini M. Joannem Praxipini et Christianam Wierowa Virgine de M. Examine habito multo utriusq. consensu promissis ubi in Ecclia promulgatis nullis impedimento canonico detecto Matrimonio legitime fuerunt coniuncti. Testes fuerunt Joannes Praxipini, Joannes Praxipini, Joannes Praxipini, Joannes Praxipini.</p>	<p>Anno Domini 1715. Janus die 27. Ego J. Praxipini M. Joannem Praxipini et Christianam Wierowa Virgine de M. Examine habito multo utriusq. consensu promissis ubi in Ecclia promulgatis nullis impedimento canonico detecto Matrimonio legitime fuerunt coniuncti. Testes fuerunt Joannes Praxipini, Joannes Praxipini, Joannes Praxipini, Joannes Praxipini.</p>

Santuokos metrikų fragmentas

nulemdavo ir gimusio vaiko šeimos narių ar giminaičių, paskirtų krikštėvių vardai. Kai kada, bet nebūtinai, naujagimiui galėjo būti suteikiamas vardas šventojo, „šalia“ kurio dienos jis gimė, tačiau jau XVII a. pirmoje pusėje pastebima laipsniška šio kriterijaus niveliacija.²⁴ Panašu, kad istoriko Liudo Jovaišos pastebėjimas, jog kai kurių berniukų vardų populiarumo padidėjimą tam tikru

laikotarpiu XVII a. pirmoje pusėje galima sieti su parapijų klebonų ar kunigų vardais²⁵, galioja ir XIX a. pr. Rokiškio Šv. apaštalo evangelisto Mato parapijai. Po 1812–1813 m. čia išaugo Antano (o išliko Juozapo) vardo populiarumas, o tuo metu iš krikšto metrikų matyti, kad šiuo metu parapijoje darbavosi kunigai Antanas Eismantas (Eysymont) ir Juozapas Bražinskis (Brazynski).

Tačiau nors tuo pačiu metu parapijoje dirbo ir Andrius Zylevičius (Zylewicz), Andriaus vardas nebuvo dažnas (tačiau ir jo suteiktų krikšto sakramento atvejų nedaug), kaip ir 1807–1808 m. Mykolo, nors daug berniukų pakrikštijo Mykolas Dirvianskis (Dyrwianski). Renkant vardą sūnams, į parapinės bažnyčios globėjo – šv. Mato – vardą taip pat menkai atsižvelgta.

Rokiškio Šv. apaštalo evangelisto Mato parapijos bendruomenės autoritetai: populiariausi krikštatėviai ir santuokų liudytojai

Kiekviena uždaresnė bendruomenė – religinė, amatininkų, kaimo ir t. t. – turėjo savo autoritetus. XIX a. pradžioje juos galima atsekti ir Rokiškio Šv. apaštalo evangelisto Mato parapijos teritorijoje. Surašomojo pobūdžio vienašaliai šaltiniai (pvz., inventoriai) jų neatskleidžia. Kasdienį sakramentinį gyvenimą atspindintys bažnytiniai metrikai fiksavo ne tik sakramento teikimo faktą ir formalias aplinkybes, bet ir asmenis, dalyvavusius juos teikiant: krikšto atveju – naujagimio krikštatėvius ir, rečiau, kitus krikštynų dalyvius; santuokos atveju – santuokos liudytojus. Šiems pasirinkimams visais laikais įtakos turėjo giminystė, draugystė, kaimynystė ar bendruomenės, kuriai priklausė naujagimio tėvai ar jaunieji, autoritetas.

Deja, apie šiuos asmenis iš metrikų sužinoti daugiau nei tik asmenvardžius galimybių mažai. Lengviau juos „pagauti“ krikšto metrikuose, nes krikštų Šv. apaštalo evangelisto Mato parapijoje kasmet užregistruota kelisysk daugiau nei santuokų. Kai kada kilmės (ne visada aiškios) autoritetas patvirtinamas aptikus juos ir santuokos metrikuose. Pažymėtina, kad šioje parapijoje XIX a. pr. neužfiksuota nė viena moteris santuokos liudytoja.

Pasirinktais apžvalgai metais kaip krikštatėvis dažniausiai aptiktas kilmingas vyras Juozapas Kurmavičius: 1822–1823 m. juo buvo ne mažiau kaip penkiolika kartų²⁶, tačiau neaptiktas nė vienoje santuokoje. Kazimieras Stankevičius 1802–1813 m. nurodytas

Ignotas Tyzenhauzas (1760–1822)

bent kaip dešimties vaikų krikštatėvis²⁷, taip pat (1807–1817 m.) ir kaip bent dviejų santuokų liudytojas.²⁸ Skirtingu metu gana dažnai teikiant sakramentus minimi Antanas Jacinevičius, Juozapas Puknius, kilmingi asmenys Juozapas Navackis, Pilypas Leščinskis ir kt. Įdomus Juozapo Juozapavičiaus atvejis. Nuo 1812 m.²⁹ krikštatėviu jis buvo kelis kartus, taip pat ir kilmingų tėvų vaikams, kuomet krikštamotė buvo Agota Varnaitė, vargšė iš Rokiškio prieglaudos. O nuo 1822 m. jau ir pats nurodomas kaip vargšas iš prieglaudos, ir 1823 m. kartu su ta

pačia Agota Varnaitė krikštija kilmingų asmenų sūnų Juozapą Anuprą.³⁰ Tai ne vieninteliai asmenys iš prieglaudos, pasirinkti kaip vaikų krikštatėviai.

Nors nemažai vyrų bent po kelis kartus buvo ir krikštatėviai, ir liudytojai, išskirti reikėtų tuos, kurie minimi ir kituose šaltiniuose. Taip galima kiek tiksliau „nupiešti“ jų gyvenimus. Stanislovas Milaknis, liudijęs poroje vestuvių, iš Bajorų kaimo su savo žmona Elena Kielečiūte (galbūt) pirmą kartą Kotryną Barborą krikštijo 1802 metais.³¹ Sprendžiant pagal krikštatėvių

asmenvardžius, šie buvo jų abiejų giminaičiai. Iš 1825 m. inventoriaus paaiškėja, kad Stanislovas už savo žmoną vyresnis septyneriais metais, o Kotryną Barborą juodu krikštijo, kai žmonai tebuvo 17 (plius minus metai).³² Be šios dukters, pora turėjo dar bent dvi dukteris, o Kotrynos likimas iš šio šaltinio neaiškus: ji arba jau buvo ištekėjusi, arba vaikystėje neišgyveno. Kelių vaikų krikštavėio Florijono Speičio³³ autoritetą galima paaiškinti jo „pareigomis“. Pagal 1825 m. inventorių Lukštų dvare jis buvo salyklininkas, o jo žmona – Scholastika Speičienė. Sutuoktinius skyrė dešimties metų skirtumas: tuo metu jam buvo penkiasdešimt, o Scholastikai – keturiasdešimt. Pora 1825 m. turėjo šešis mažamečius vaikus: penkis sūnus ir dvejų metų dukterį.³⁴

Pagal autoriteto principą galėjo būti kviečiama ir krikštamotė. Parapijoje bent kelios moterys turėjo po kelis krikšto vaikus. Kilminga Elžbieta Fryzelaitė krikštijo kelis vaikus su skirtingais krikšto tėvais.³⁵ Minėta Agota Varnaitė taip pat turėjo kelis krikštavaikius. Pasirinktais apžvalgai metais Scholastika Speičienė, Eleonora Plavska ir kt. turėjo po kelis krikštavaikius. Tai rodo, kad teikiant krikšto sakramentą tam tikros normos galiojo renkantis ne tik krikšto tėvą, bet ir krikšto motiną.

Rokiškio parapijos diduomenės bendruomenė ir teikiant sakramentus pageidavo matyti įtakingus savo aplinkos asmenis. Rokiškio grafai Tyzenhauzai XIX a. pr. dalyvavo kaip krikštavėiviai ar tiesiog krikštytųjų dalyviai kelių kilmingų porų vaikų krikštynose. Ignatas Tyzenhauzas šioje parapijoje 1807 m. kartu su didike Konstancija Toplicka krikštijo kilmingų asmenų iš Rokiškio dvaro Kazimiero Jacinevičiaus ir Magdalenos Lipaitės sūnų Feliksą Hiacintą. Kaip sakramento teikimo ceremoni-

jos dalyviai nurodyta ir daugiau vietos didikų porų. Tarp jų – Ukmergės pavieto teisėjas Jonas Toplickis su Margarita Pamernecka ir Ignato Tyzenhauzo sūnus grafas Konstantinas su Ieva Lisieicka bei dar dvi poros.³⁶ Pats Konstantinas kartu su Elžbieta Zavierska 1812 m. tapo Rokiškio dvaro sodininko³⁷ Jono Arenso ir Elenos Dankingaitės dukters Vilhelminos krikštavėiu.³⁸ Dažniau nei brolis šioje parapijoje krikštynose dalyvavo grafitė Sofija Tyzenhauzaitė. 1808 m. ji užfiksuota kaip Elžbietos Teofilės, kilmingų Anupro Dziakavičiaus ir Pretorijos Krampievskos dukters, krikštytųjų dalyvė. Mergaitės krikštamotė kartu su Vincentu Šuiskiu buvo vyriausia Sofijos sesuo Aleksandra.³⁹

Šioje vietoje galima pakalbėti apie Sofiją Tyzenhauzaitę. Manoma, kad ji gimė 1790 metais.⁴⁰ Pati Sofija knygoje „Reminiscencijos“, pasakodama apie 1812 m. įvykius, netiesiogiai užsimena apie savo amžių. Vienur ji mini, jog 1812 m. jai tebuvo keturiolika⁴¹, kitoje to paties kūrinio vietoje – kad devyniolika.⁴² Grafitė teigia, jog vaikystėje buvo atskirta nuo motinos ir išsiųsta pas grafienę Marikoni⁴³, ir tikėtina, jog čia, Kairėnuose, ir augo pas giminaičius.⁴⁴ 1812 m. Sofija Tyzenhauzaitė pasakoja, kad tėvo buvo išsiųsta į Taujėnus, kaip galima suprasti, iš Vilniaus.⁴⁵ 1808 m., manant, jog Sofija gimė 1790 m., jai turėjo būti jau aštuoniolika. Pagal jos pačios nuorodas jai galėjo būti dešimt arba penkiolika. Kiek laiko iki tol ji praleisdavo Rokiškio dvare, neaišku, tačiau atvykdavo čia, ko gero, dėl minėtos šventės.

1813 m. Sofija jau pati krikštijo bent keturis asmenis.⁴⁶ 1813 m. kovo mėn. ji tapo Jurgio Mikšio ir Onos Kazlovskos iš Rokiškio sūnaus Kazimiero krikšto mama. Krikštavėiu buvo didikas Vincentas Šuiskis.

Lapkričio mėn. su Jokūbu Eismanu pakrikštijo kilmingųjų Simono Plavskio ir Eleonoros Leonavičiūtės sūnų Aleksandrą, o su Karoliu Pamerneckiu – Pilypo Arenso ir Elenos Dankingaitės iš Rokiškio dvaro sūnų Ignotą. Tų pačių metų kovą⁴⁷ Sofija Tyzenhauzaitė tapo persikrikštijusio Rokiškio žydo Aleksandro Voivitco (Woywitz) krikštamote.

XIX a. pr. du kartus tarp krikštavėivių pasirodė didikas Ernestas Tyzenhauzas.⁴⁸ 1807 m. su Ona Magdalena Roseberga jis pakrikštijo Kristijono ir Julijonos Nidererų (Niderer) sūnų Gustavą Teofilį, o 1808 m. su jau minėta Margarita Pamernecka krikštijo didiko Kristijono Ernesto Tosembergo sūnų Ernestą. Pastarieji krikštytųjų atvejai ir besikartojantys jų dalyvių asmenvardžiai rodo glaudų diduomenės ratą. Tačiau nė vienas iš Rokiškio dvaro savininkų neaptiktas santuokos liudytoju.

Konvertitai ir kitų tikiųjų narių apraiškos Šv. apaštalo evangelisto Mato parapijoje

Kiekvienai religinei bendruomenei maldos namai yra ne tik bendruomenės susibūrimo vieta, bet ir institucija, teikianti patarnavimus (ir sakramentus) savo parapijiečiams. Katalikiškoje Šv. apaštalo evangelisto Mato parapijoje santuokos ir krikšto sakramentai teikti katalikams parapijiečiams. Klebono „ganoimų avelių“ skaičius plėstis galėjo dėl demografinio prieauglio arba gyventojų migracijos parapijose. Buvo (ir dar tebėra) galimybė, kad katalikiška bendruomenė pasipildys ir suaugusiam kitos tikybos atstovui nusprendus priimti katalikišką krikštą.

Aptariamam laikotarpiu Rokiškio Šv. apaštalo evangelisto Mato parapijoje aptikti du konversijos atvejai, tačiau tai neturėtų stebinti.

Woytowicz
na.
Augu-
stinas
Eylis-
gau-
Somnas
Janking

Ego Josephus Brodzinski baptizatus
Johannem nomine Stanislaus natiem de Sydow
matre Agatha Biniatowska qd. Patris
fuerunt qd. Crismus Chludowicz de Praga
cum qd. Anna Vermadoniewska de Wido-
wiskoyzna cum parce Maria

Anno Dni 1808 Mensis Aprilis 16 die Ego Antonius
Eymontis furiatus Baptizatus in presbitero Elisabeth
Nominibus Elisabetham Theophilam natiem 17
die hujus ex legitimo conjugio Nabilibus Patre O
nephris Driubkensis Matre Victoria Krompiew-
113. ka de Augusta Biniatowska Patris Jure Nabilis
Vincentius Buzski cum Margareta Mesanbura Dy
Zembauskowa Conjugio Tyzenhauzow cum Margareta
Sofia Tyzenhauzowa - Naverius Naverius
cum Margareta Anna Dubra Omnis de eadem Schule
Pakiiski -

Anno Dni 1800 Aprilis 23 die Ego Josephus

Krikšto metrikų fragmentas. Įrašė kaip krikštamotė nurodyta Sofija Tyzenhauzaitė

1813 m. kovo 1 d. Šv. apaštalo evangelisto Mato parapijoje užfiksuotas neeilinis įvykis. Katalikišką krikštą priėmė žydų šeima.⁴⁹ Į Aleksandro Voivitco (Woywitz) ir jo šeimos krikštynas susirinko Rokiškio grafystės „grietinėle“: jo krikštateiviais tapo didikai Vincentas Kurminas ir Sofija Tyzenhauzaitė, žmonos, gavusios Reginos vardą, krikštateiviai buvo Ukmergės pavieto teisėjas Antanas Šmigelskis iš Kamajų parapijos ir Ieva Liesiecka iš Parokiškio dvaro. Šių neofitų duktė gavo Eufrozinos vardą ir buvo pakrikštyta didikų Vincento Šuiskio iš Rokiškio dvaro ir Juzefo Kurminienės iš Šileikių. Be pačios naujakrikšto Aleksandro šeimos, į

katalikų gretas tą dieną įsiliejo ir jo nura, filia Reginae, arba Aleksandro marti, Reginos duktė. Jos krikštateiviais buvo didikai Jokūbas Eismantas, Ukmergės pavieto rotmistras, ir Margarita Pamernecka. Iš tiesų paskutiniuosios merginos ryšys⁵⁰ šiek tiek komplikuoja Aleksandro ir Reginos tarpusavio ryšį. Be minėtų didikų, šių asmenų konversijos liudytojais tapo Julijonas Pamerneckis bei Elžbieta Kurminaitė iš Šileikių.
Kitas žydas neofitas šioje parapijoje užfiksuotas tik 1825 metais.⁵¹ Keturiolikmečio žydo ankstesnis identitetas visiškai panaikintas suteikus jam krikščionišką Jono vardą bei pavardę Grodeckis. Jo, kaip ir

anksčiau minėtų žydų, krikštateiviais tapo vietiniai kilmingieji Karolis Pamerneckis bei Pranciška Krupska. Tokia krikštateivių parinkimo tradicija, matyt, vis dar buvo gyva kaip Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės pavyzdys: neofitai dar nuo Antrojo Lietuvos Statuto galėjo būti nobilituojami⁵², o didikų dalyvavimas krikštijant neofitus pastebimas dar ir LDK laikais.
Rokiškio grafystės teritorijoje egzistavo ir liuteronų bendruomenė. Protestantų bendruomenės buvo įsikūrusios XVII a. Čedasuose⁵³, būta jų, matyt, ir kitose gyvenvietėse, o kai kurias jų galima atsekti remiantis netgi katalikiškų metrikų informacija. Būta ir jos narių perėjimo į

katalikybę, tačiau, kitaip nei žydų atveju, šie, jau būdami krikščionys, išlaikydavo savo vardus. 1804 m. į katalikybę perėjo Jonas Kraitis su žmona Darata⁵⁴, o po metų „viešai į Katalikų Bažnyčią įvesdinti“ neofitai iš liuteronybės Simonas Latvis ir Baltramiejus Stoška.⁵⁵ Visi šie buvę liuteronai gyveno Vyžeičių kaime (Wideyly, Skiemų, dab. Skemai, palivarkas).

Bet panašu, jog kai kurie liuteronai čia tiesiog kreipdavosi dėl krikšto ir santuokos. 1802 m. tėvai Jonas Ferdinandas Eišleris (Eyszler) ir Ona Vendelaitė, liuteronai iš Rokiškio, pakrikštijo sūnų.⁵⁶ Krikštātėviai – Kazimieras Gaižauskas iš Rokiškio dvaro ir Teklė Šavska – taip pat turėjo būti liuteronai, nes po kelerių metų tas pats Kazimieras dalyvavo kitų liuteronų iš Rokiškio

vaiko krikštynose.⁵⁷ Kiti šių krikštynų dalyviai – Danielis Šumeras ir Teofilė Šumerienė – tikrai buvo liuteronai, nes kaip liuteronai Šv. apaštalo evangelisto Mato bažnyčioje jie krikštijo dukterį.⁵⁸ Po kelerių metų toje pačioje bažnyčioje tas pats Danielius buvo liuteronų Jono Reinoldo ir Julijonos Hertmanaitės sūnaus Karolio Danielio krikštātėvis.⁵⁹ Šiose krikštynose dalyvavusius asmenis galima manyti buvus liuteronais ir dėl vokiškų jų pavardžių: Petras Draigeris, Jonas ir Friderikas Preisai, Vindelina ir Agnetė Brahmanaitės, Kristijonas Ernstas Rosemberchas, Adomas Jonas Mileris, Darata Pergenburgerienė ir pan., todėl ši liuteronų bendruomenė galėjo būti latvių kilmės. 1804 m. susituokė liuteronai Jonas Preisas iš Rokiškio su

nevietine Florijona Bejerovna.⁶⁰ Šioje santuokoje vėl aptinkame tuos pačius Kazimierą Gaižauską ir Danielį Šumerą. Tačiau kadangi santuokos suvokimas katalikybėje ir liuteronybėje skirtingas, kyla klausimas, kodėl liuteronai krikštui ir santuokai rinkosi katalikišką bažnyčią: ar bendruomenė neturėjo savo dvasininko, o gal artimiausi maldos namai buvo per toli? Bet kuriuo atveju tai rodo galbūt mažą liuteronų kiekį šioje parapijoje. Daugiau klausukų kelia ir tai, kad tie patys asmenys aptinkami kaip santuokų liudytojai, kur jau nenurodyta, jog sutuoktiniai liuteronai, nors jų pavardės ir vokiškos kilmės.⁶¹ Taigi tokie atvejai katalikiškos bažnyčios metrikuose rodo Rokiškio grafystėje buvus liuteronų bendruomenės narių.

Paaiškinimai

- ¹ Pasirinkta būtent tokia pradinė metų atskaita dėl krikšto metrikų nuorašo palankesnės prieigos straipsnio autorei (Rokiškio RKB gimimo, santuokos ir mirties metrikų knyga, 1802–1818 m., LVIA, f. 669, ap. 1, b. 314. (Šaltinis publikuojamas internete: <http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biRecordId=95944>). Visos nuorodos straipsnyje pateikiamos į pirmines metrikas, nes tai originalus šaltinis su visa informacija, kurios dalis į nuorašą nepateko.
- ² Rokiškio parapija. Prieiga internete: <http://www.rokiskioaparapija.lt/istorija/>.
- ³ Rokiškio Šv. Mato bažnyčios parapijos gimimo metrikų knyga, 1799–1811; Rokiškio Šv. Mato bažnyčios parapijos gimimo metrikų knyga, 1811–1826; Rokiškio Šv. Mato bažnyčios parapijos santuokos metrikų knyga 1777–1834. Rokiškio Šv. apaštalo evangelisto Mato bažnyčia.
- ⁴ Rokiškio dvaro ir miestelio inventorių, 1825 m., Rokiškio krašto muziejus, RKM-4035; Lukštų dvaro inventorių, 1825 m., Rokiškio krašto muziejus, RKM-4035.
- ⁵ *Tyzenhauzaitė Sofija*. Reminiscencijos apie imperatorių Aleksandrą I ir apie imperatorių Napoleoną I, 2004.
- ⁶ *Butkuvienė Anelė*. Garsios Lietuvos moterys. – Vilnius, 2008; *Jovaiša Liudas*. Krikšto vardai XVII a. pirmos pusės Lietuvoje // Šventieji vyrai, šventosios moterys. Šventųjų gerbimas LDK XV–XVII a. – Vilnius, 2005, p. 147–184; *Meilus Elmantas*. Rokiškio krašto miesteliai XV–XVIII a. // Rokiškis: miestas, kraštas, žmonės; sud. Edmundas Rimša. – Vilnius, 1999, p. 147–200; *Gasiūnas Vytautas*. Rokiškis. – Rokiškis, 1978.
- ⁷ Rokiškio Šv. Mato bažnyčios parapijos gimimo metrikų knyga, 1799–1811, l. 21–36.
- ⁸ Ten pat, l. 24v, 22, 26v, 35v, 35, 29, 35, 32v, 35, 23v, 26v, 26v.
- ⁹ Ten pat, l. 66–90v.
- ¹⁰ Ten pat, l. 79v (Gustavus Theophilus), 87v, 84 (Juliannus Martelin), 80 (Joachim Valdemar).
- ¹¹ Rokiškio Šv. Mato bažnyčios parapijos gimimo metrikų knyga, 1811–1826, l. 7, 19v (Cajetanus Onuphrius), 14, 17.
- ¹² *Jovaiša Liudas*. Krikšto vardai XVII a. pirmos pusės Lietuvoje, p. 169–170.
- ¹³ Rokiškio Šv. Mato bažnyčios parapijos gimimo metrikų knyga, 1811–1826, l. 62 (Napoleon Donatus, tėvų iš Kavoliškio – vienintelis berniukas, pavadintas Napoleonu), 65 (Alfonsus Alexandrus Josephus), 67 (Gabriel Antonius), 66 (Leopoldus Frericus), 68v (Rudolfus Alexander Julianus, Ukmergės pavieto asesoriaus MD Antano Brunow vaikas).
- ¹⁴ Ten pat, l. 93v–105.
- ¹⁵ Ten pat, l. 93v, 95, 98v.
- ¹⁶ Ten pat, l. 94v, 98.
- ¹⁷ Rokiškio Šv. Mato bažnyčios parapijos gimimo metrikų knyga, 1799–1811, l. 39v (Aloisius, Apolinarus), 44v, 45v (Bonifacius), 101, 122.
- ¹⁸ Ten pat, l. 31, 29v, 30, 30v, 33 (Bogumila Martiana, Ludovica Petronela), 30, 26v (Sofia Rachela).
- ¹⁹ Ten pat, l. 71v, 69v (Carolina Pelagia), 85v, 80v.
- ²⁰ *Jovaiša Liudas*. Krikšto vardai XVII a. pirmos pusės Lietuvoje, p. 170–171.
- ²¹ Rokiškio Šv. Mato bažnyčios parapijos gimimo metrikų knyga, 1811–1826, l. 9, 13v, 17.
- ²² Ten pat, l. 62v, 67v, 64v.
- ²³ Pvz., Rokiškio Šv. Mato bažnyčios parapijos gimimo metrikų knyga, 1799–1811, l. 33 (mergaitės, pavadintos Bogumila Martiana, tėvai buvo nekilmingi).
- ²⁴ *Jovaiša Liudas*. Krikšto vardai XVII a. pirmos pusės Lietuvoje, p. 176.
- ²⁵ Ten pat, p. 179–180.
- ²⁶ Rokiškio Šv. Mato bažnyčios parapijos gimimo metrikų knyga, 1811–1826, l. 94, 95v, 96v.
- ²⁷ Rokiškio Šv. Mato bažnyčios parapijos gimimo metrikų knyga, 1799–1811, l. 25v, 27, 31...
- ²⁸ Rokiškio Šv. Mato bažnyčios parapijos santuokos metrikų knyga 1777–1834, l. 47v.
- ²⁹ Rokiškio Šv. Mato bažnyčios parapijos gimimo metrikų knyga, 1811–1826, l. 19v, 26...
- ³⁰ Ten pat, l. 96, 99a.
- ³¹ Rokiškio Šv. Mato bažnyčios parapijos gimimo metrikų knyga, 1799–1811, l. 24v.
- ³² Rokiškio dvaro inventorių, l. 34: Stanislovui Milakniui 1825 m. buvo 47, jo žmonai – 40.
- ³³ Rokiškio Šv. Mato bažnyčios parapijos gimimo metrikų knyga, 1799–1811, l. 76v, 86...
- ³⁴ Lukštų dvaro inventorių, l. 10.
- ³⁵ Rokiškio Šv. Mato bažnyčios parapijos gimimo metrikų knyga, 1811–1826, l. 26v, 29v.
- ³⁶ Rokiškio Šv. Mato bažnyčios parapijos gimimo metrikų knyga, 1799–1811, l. 76v.
- ³⁷ *Gasiūnas Vytautas*. Rokiškis, p. 7.
- ³⁸ Rokiškio Šv. Mato bažnyčios parapijos gimimo metrikų knyga, 1811–1826, l. 9.
- ³⁹ Rokiškio Šv. Mato bažnyčios parapijos gimimo metrikų knyga, 1799–1811, l. 90.
- ⁴⁰ *Butkuvienė Anelė*. Garsios Lietuvos moterys, p. 163.
- ⁴¹ *Tyzenhauzaitė Sofija*. Reminiscencijos, p. 22.
- ⁴² Ten pat, p. 22.
- ⁴³ Ten pat, p. 10.
- ⁴⁴ *Butkuvienė Anelė*. Garsios Lietuvos moterys, p. 164.
- ⁴⁵ *Tyzenhauzaitė Sofija*. Reminiscencijos, p. 9–10.
- ⁴⁶ Rokiškio Šv. Mato bažnyčios parapijos gimimo metrikų knyga, 1811–1826, l. 25v, 29, 29v.
- ⁴⁷ Ten pat, l. 22.
- ⁴⁸ Rokiškio Šv. Mato bažnyčios parapijos gimimo metrikų knyga, 1799–1811, l. 79v, 86v.
- ⁴⁹ Rokiškio Šv. Mato bažnyčios parapijos gimimo metrikų knyga, 1811–1826, l. 22.
- ⁵⁰ Jeigu dvasininkas teisingai jį nurodė arba straipsnio autorė teisingai suprato.
- ⁵¹ Ten pat, l. 122v.
- ⁵² *Šiaučiuaitė-Verbickienė Jurgita*. Žydai Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės visuomenėje. – Vilnius, 2009, p. 98.
- ⁵³ *Meilus Elmantas*. Rokiškio krašto miesteliai XV–XVIII a., p. 157.
- ⁵⁴ Rokiškio Šv. Mato bažnyčios parapijos gimimo metrikų knyga, 1799–1811, l. 41.
- ⁵⁵ Ten pat, l. 43v.
- ⁵⁶ Ten pat, l. 19v.
- ⁵⁷ Ten pat, l. 57v.
- ⁵⁸ Ten pat, l. 26.
- ⁵⁹ Ten pat, l. 48.
- ⁶⁰ Rokiškio Šv. Mato bažnyčios parapijos santuokų metrikų knyga, 1777–1834, l. 39v.
- ⁶¹ Ten pat, l. 41, 53v.

Dvi Alės, amžiams draugės, susitiko Kamajuose

VIJOLĖ ARBAS

Draugystė

Aleksandrai K. – Alė Rūta

1971 vasara

viešnagėj pas Aleksandrą

Veido raukšlės gilėja,
bet saulės tekėjimo dienos arti.
Žydi kaip orchidėja
vargo jauno ir džiaušmo pirma praėtis.
Parklupo tenai nužydėjusi
vasara. Nuo Kamajų grindinio
iki Angelo miesto lydėjomės,
ranka vos lietė ranką,
mintimis girdėmės.
Rudenio vaisiai svyra, –
Tavo šypsniu džiaušiuos.
Ir ašaros tyros
grimzta žvilgsnio jautraus atspindžiuos.
Tavo veidą sugėrus
(žiedas raudonas ilgai dar žydės)
vėsi diena atsiklaupia ir tyli.
Gaužias pro uolas gyvenimo upė,
spinduliai tebeslysta nuo mūsų jaunystės viršukalnio,
nuo bendros pakelės.
Kaip saulė pati atkilai
(ar gėlės galėtų vysti?)
Tavo liestus daiktus paglostau –
Nors veido raukšlės gilėja,
šildo žiedų šypsena, –
Čia tik viešėjo draugystė.

(iš Jūratės Kazickaitės asm. archyvo)

1971 m. Vasara

Draugystė

Veido raukšlės gilėja,
bet saulės tekėjimo dienos arti.
Žydi kaip orchidėja
vargo jauno ir džiaušmo pirma praėtis.

Parklupo tenai nužydėjusi
vasara. Nuo Kamajų grindinio
iki Angelo miesto lydėjomės,
ranka vos lietė ranką,
mintimis girdėmės.

Rudenio vaisiai svyra, –
Tavo šypsniu džiaušiuos.
Ir ašaros tyros
grimzta žvilgsnio jautraus atspindžiuos.

Tavo veidą sugėrus
(žiedas raudonas ilgai dar žydės)

vėsi diena atsiklaupia ir tyli.
Gaužias pro uolas gyvenimo upė,
spinduliai tebeslysta nuo mūsų jaunystės viršukalnio,
nuo bendros pakelės.

Kaip saulė pati atkilai
(ar gėlės galėtų vysti?)
Tavo liestus daiktus paglostau –
Nors veido raukšlės gilėja,
šildo žiedų šypsena, –
Čia tik viešėjo draugystė.

Aleksandrai K. – Alė Rūta.

Alės Rūtos eilėraščio „Draugystė“ rankraštis.

Eilėraštis publikuojamas pirmą kartą

Štai „džiaugsmo pirma praeitis“ buvo vienai Alei.

O kitai Alei jos „jaunystės viršukalnis“ buvo skausmingas vargas.

Pirmoji Alė – tai Elena Viktorija Nakaitė, kuri daug vėliau susikūrė *nom de plume* – t. y. rašytojos vardą Alė Rūta. Ji iš Petrapilio, kur gimė 1915 m., dvejų su puse metų buvo atvežta į savo tėvo, senelių ir prosenelių žemę Rudžių kaime,

Dvi Alės: Aleksandra Kazickienė ir Alė Rūta, 1963 m. vasara prie Atlanto. Nuotr. iš Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos rankraščių skaityklos LMAVB_RS F354-70 1v

šalia Kamajų miestelio. Ten ji augo, svajojo ir rašė pirmuosius savo eilėraščius, sėdėdama tarp tėvelio sodintų beržų, ant kalvelės, iš kur atsiverdavo nuostabus vaizdas į miškelį už augančių javų. Pirmasis pasaulinis karas jau buvo praūžęs ir atrodė, kad nebereikės slapstytis. Lietuva buvo laisva, ir gyvenimas mintyse skubėjo tolyn, tolyn. Tėvelis pirmas savo šeimoje krinto šiek tiek mokslų ir dirbo raštininku dažniausiai geležinkelijoje – tai Panevėžy, tai Utenoj, tai Užpaliuose. O motina pagimdė dar penkis vaikus ir vedė visą dvidešimt aštuonių hektarų ūkį su gyvuliais, vis tikėdama, kad jos vaikams gyvenimas bus geresnis.

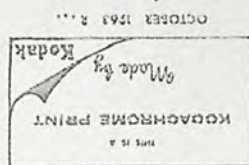
Antroji Alė – tai Aleksandra Kalvėnaitė, kuri vėliau tapo Kazickiene. Ji gimė 1920 m., jau laisvoji Lietuvoj, Panevėžyje, kai jau nebebuvo karo, gražioj, pasiturinčių lietuvių troboj. Mažai ką bežinom apie jos senelius – kaip jiems atiteko namas mieste, o ne kaime? Ta paviršutiniškai atrodanti prabanga greitai tapo tik gimtinė nepakeliamam skausmui – mat Kalvėnas išėjo ir paliko savo jauną, nepaprastai gražią žmoną su mažyte dukrele. Tais laikais tai buvo retas atvejis, galim tik įsivaizduoti, kiek aplinkiniams buvo kalbų. Mažai žinom apie tuos laikus, nes Aleksandra šią istoriją buvo giliai

Alė Rūta su vienu jos
geriausių draugų - Aleksandra
Kazickiene

1963 m. vasara

prie Atlanto

N. J.

užspaudusi savo širdyje, niekada niekam nepasakojo, net žiloj senatvėj. Jos motina palūžo, sunkiai susirgo, kai Aleksandra dar mokėsi gimnazijoje. Aleksandros globą prisiėmė motinos brolis Juozas Bimba iš Kamajų.

Tai ir ji buvo tokia paukštytė mano gyvenimo pavasarį. <...>

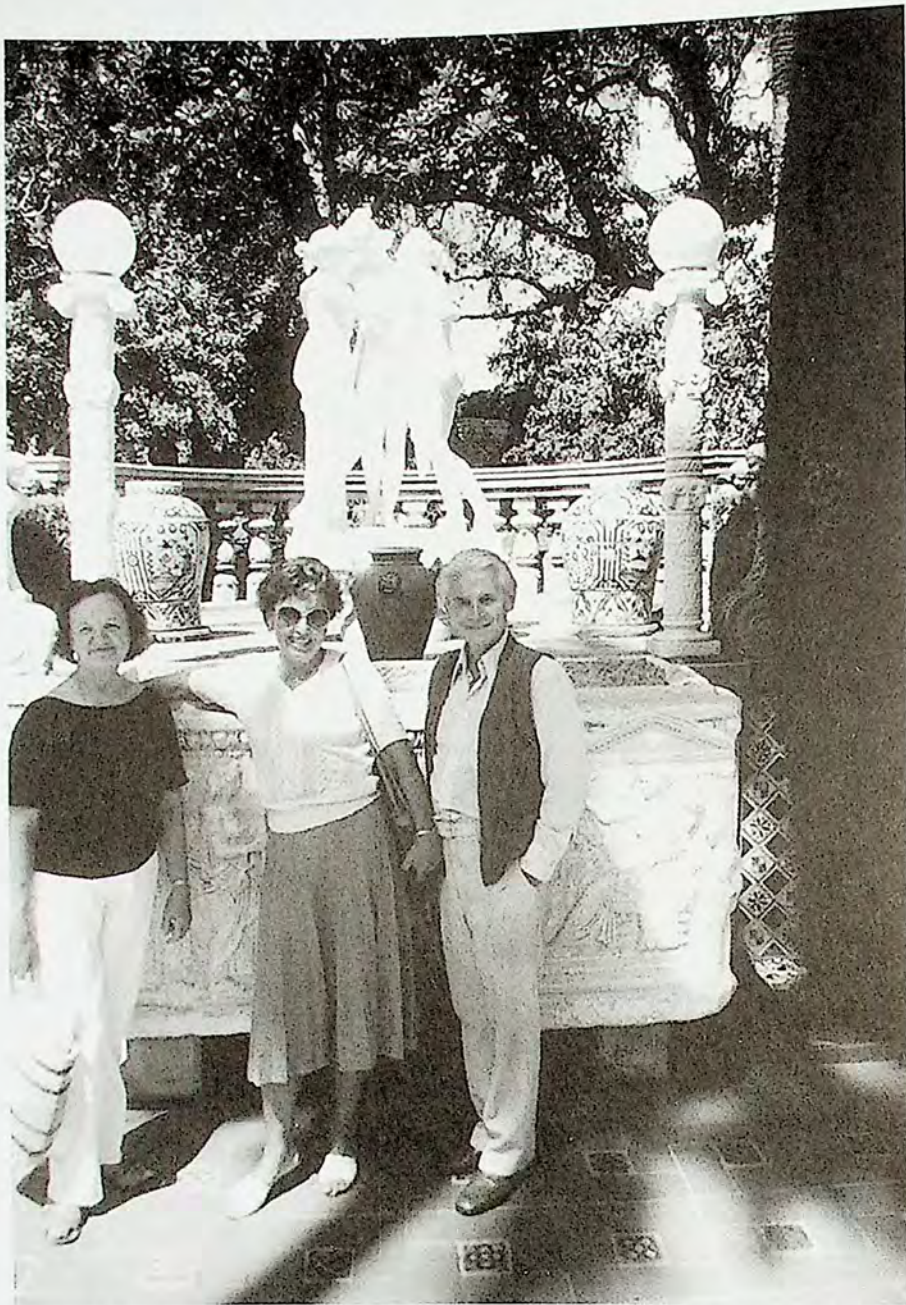
Vieną iš tokių dienų susitikau ją mūsų parapijos miestely – Kamajuose.

(Laiškas jaunystei, 1977, p. 93)

Taip rašė Elena, kuri nuo seno buvo vadinama Ale, o vėliau – Aliute; ją ir draugę jų vyrai dar vadindavo Aliute arba Alyte. Prisimindama naują draugę, Elena ją irgi pasivadino „Ale[ksandra]“ (*ibid*, p. 94), ne taip kaip ją vadino kiti (jai tuo gražiuoju ir sau pasirinktu vardu), rašė:

Ją giminės ir draugės vadindavo Ole. Juodos kasos ir tamsios akys. Ji man tada atrodė daugiau čigoniuke, negu lietuvaitė. Buvo linksma, judri, kaip šiandien viena iš tų paukščių. Susiraitę kasytės atsipindavo, ji vėl jas supindavo. <...> graži, liekna gimnazistukė traukė visų dėmesį. <...>

<...> Daugelį tokių skaidrių dienų, kaip aną sekmadienį Kamajuose, mes

Alė su Edmundu Arbu (metai ir vieta nežinomi). Nuotr. iš Jūratės Kazickaitės asm. fondo

skraidėm lyg paukštės tarp jos ir mano namų. Buvo ji gyva – našlaitė, ir man jos labai gailėjo.

(*ibid*)

<...> Miestelis buvo vidury mudviejų namų; ten dažniausiai ir susitikdavom. Kelelis į mano kaimą ir vieškelis į jos dėdės ūkį buvo dažnai mindomi mūsų kojų. <...> Tada mes turėjom labai daug laiko ir labai daug kalbų. <...>

<...> Olės <...> liūdna vaikystė ir mano sodiečių tėvų nuolatiniai rūpesčiai nestūmė mūsų į nusiminimus. Mes ... buvom lanksčios ir judrios, ... <...> svajodamos labai daug padaryti. ...

(*ibid*, p. 94)

Aleksandra Kamajuose praleido nedaug metų. Atrodo, jos motina stengėsi ją auginti, kada galėjo, nes ji gimnaziją baigė Panevėžyje. Jos draugė Elenutė – Rokiškyje, be to, penkeriais metais anksčiau. Vėliau, kai abi gyveno Amerikoje, visiškai skirtinguose ir tolimuose miestuose, Elenutė, dabar jau tarp lietuvių „dypukų“ plačiai žinoma Alė Rūta, jai primindavo tas dienas, kurios kitaip būt buvusios seniai pamirštos. Aleksandra vėliau tapo mecenate, rėmė Alę Rūtą, padėjo jai išleisti keletą knygų. Rašė ji ir apie dėdę (kuris neaišku, ar labai džiaugėsi tapęs sesers dukros globėju):

Štai ir buvęs Kamajų dvaras! <...> Čia kitados ponų dvaras buvo išdalintas savanoriams, neturtingiems ir darbštiems. Kitados gyveno darbštus, nagingas mano draugės Aleksandros dėdė, iš Amerikos atvažiavęs ir nusipirkęs „centriuką“. <...> Nebėra to dėdės – turėjo pradingti ir mirti kitur. Nebėra dvaro, nebėra ten didelių, gražių medžių... Pora nemažų pastatų (rodos, buvęs centro klojimas, tvartas) dabar nejuokiai riogso; esantis ten kažkoks ūkis, priklausąs kolchozui, liaudžiai...

O štai ant kalnelio... ir Kamajai!

(Tarp Ilgesio ir Tėviškės, 1987, p. 207)

<...> Atsimenu, su Aleksandra kartais sėdėdavom prieš didelį, šviesų langą, jos dėdės pastatytoj naujoj troboj, valgėm braškes su pienu ar srėbėm barščius. Aleksandra sakydavo, kad jos dėdė Juozas atstogaujančių moksleivių (tinginiaujančių) nelabai galėjo pakęsti; darbas – jam šventas dalykas; darbininkas – jo draugas ir idealas.

(*ibid*, p. 209)

Kai aš jau ilgesnį laiką gyvenau Lietuvoje, atsiverčiau motinos knygą ir skaitydama atpažinau ponią Kazickienę. Buvo mano mamos gimtadienis, tai nusprendžiau padaryti dvigubą dovaną: išverčiau jos aprašymą knygoje „Laiškas jaunystei“; pavadintą „Iki šių dienų“; p. 91. Savo mamai nusiunčiau normaliu paštu, ir atsiliepimas tikriausiai atėjo telefoniniu pokalbiu, o p. Kazickienei siunčiau elektroniniu paštu ir gavau šį atsiliepimą:

Miela, Vijole,

<...> Tikrai ši istorija turėtų būti nepaprastai įdomi mano vaikams ir mano anūkams. Artėjant prie mūsų ilgos kelionės galo, renku visus mažus prisiminimus, dokumentus ir visa kita, kas duoda labiau susipažinti su mūsų gyvenimu, su mūsų asmenybėmis.

<...> Šiandien pas mus atvažiuoja Jūratė su dukrele Kristina, tai padarysiu ir joms kopiją, kad galėtumėte paskaityti apie mamos ir močiutės

Aleksandra ir Juozas Kazickai svečiuose pas Edmundą Arbą (pirmas iš kairės) ir Alę Rūtą (pirma iš dešinės) Santa Monikoje (Kalifornija), 1988 m. Nuotr. iš Jūratės Kazickaitės asm. fondo

jaunystę ir pilniau susipažinti su tų laikų gyvenimu ir brangiomis mums asmenybėmis.

(2010 lapkričio 08, Apie: ponios Aleksandros jaunystę su Ale Rūta)

Elenutė aprašė vėlesnes dienas, kai jau spausdino savo straipsnius spaudoje (nors gal dar nebuvo žinoma kaip Alė Rūta), kai jau buvo pradėjusi mokytojauti kaimo mokyklose, bet dar krimto pamėgtas studijas, bet ir tai reiškė gyvenimą be pertekliaus:

<...> atvažiavo ji pas mane į Klaipėdą (lankė sergančią savo mamą ligoninėj). Apsistojo mano kambary, bendrabuty, pas neturtingą studentę. Tai buvo jos liūdniausios dienos, nes mama nepagydomai sirgo, o tėvo nebebuvo. Vieną vieną pasaulį! Galvelė pilna rūpesčių, akys ašarotos; bet visada nusiramimą rado motinos išmokytoj maldoj.

<...> Aš jau buvau pabaigusi mokytojos mokslus Klaipėdoje; <...>

<...> Abi atsidūrėme Vilniuje, – daugiau mokslo semtis. Tada prasidėjo mūsų Vilniaus laikai, pati žalioji jaunystė, pačiame gražiausiame pasaulio mieste. <...> Turėjau tokį labai mažytį kambarėlį kaip kišenę... <...>

<...> Aleksandra su manim vargo susispaudusi tame mažame kambarėly. Jei viena sėdėjom fotely, tai kita glaudėsi ant sofos (mūsų „paklotos“ lovos...); jei viena pasidėjus arbatos stiklą ant mažo, mežginiais apdengto, apskrito stalelio, tai kita atsargiai laikė savo lėkšteles ant kelių.

Aleksandra nebestudijavo, o dirbo. <...> Aš dirbau ir studijavau. Užteko mums mažo pinigų, užteko poros suknelių; mokėjom nesuiraukusios šaltas žiemas sutikti be storesnio apsiausto ir be šiltesnio apavo. Jos alga iš universiteto raštinės buvo neperdidžiausia; mano – mokytojos – atlyginimas niekad nebuvo labai apvalus.

<...> Ir buvom apsirengę, ir pavalgę. Ir buvom visada linksmos.

(Laiškas jaunystei, 1977, p. 95–96)

Vargingos, skausmingos, nors vis vien džiaugsmingos dienos tęsėsi abiem Alėm, tos dienos, kai jos įprato „mintimis girdytis“. Po studijų metų abi nuėjo skirtingais keliais. Nekalta, nors aistringa meilė aplankė abi: Aleksandra ištekėjo už savo Juozo Kazicko 1941 m. (Alė Rūta buvo jų vestuvių liudytoja), o Elena – už Edmundo Arbačiausko, kai 1943 m. jau buvo baigusi studijas Vilniaus universitete (prieš tai baigė Pedagoginį universitetą Klaipėdoje). Abi gyveno Vilniuje ir puoselėjo šeimas (Aleksandrai tuo metu gimė duktė Jūratė), deja, manė, kad toliau gyvens Lietuvoje. Juozas dirbo Vilniaus savivaldybėje, o Edmundas – Kelių ministerijoje. Abu per partizaną Vitkų buvo įsitraukę į pogrindžio veiklą. Tai buvo vokiečių okupacijos metai, abiem grėsė dideli pavojai. Sulaukė įspėjimų, kad turi trauktis. Ir skirtingais laikais, ir skirtingais keliais jie iškeliavo pasigriebę ką

Bahamuose (metai nežinomi). Nuotr. iš Jūratės Kazickaitės asm. fondo

galėjo: Kazickai – į Vokietiją, o Arbačiauskai – pirma į Vieną, vėliau – į Vokietiją, kur prieš pat karo pabaigą gimiau aš, Vijolė.

Gyvenimas draugės išskyrė daugeliui metų. Vokietijoje gyveno toli viena nuo kitos, ir nematau, kad per karą keitėsi laiškais. Susitvarkę dokumentus išvyko į JAV skirtingais metais ir į skirtingus miestus: Kazickai 1947 m. – į Niujorką (Juozas gavo stipendiją studijoms Jeilio universitete); Arbačiauskai 1948 m. – į Detroitą, kur gyveno Elenos teta Viktorija, laidavusi už šeimą (be šio laidavimo šeima į JAV nebūtų buvusi įleista). Išvykimas draskė širdis.

Apėmė dvejopas jausmas. Džiaugiasi, kad baigėsi laukimo, gyvenimo be aiškaus tikslo laikotarpis. Amerika kažkur toli, už begalinio aukštin žemyn mus kilnojančio vandenyno, bet širdis plakė stipriau jaučiant, kad plaukiame link tos, kaip mums atrodė, laisvės ir neribotų galimybių šalies. <...>

Vis dėlto slėgė ir kartus praradimo jausmas. Ėmė iš atminties kilti Lietuvos vaizdai, mieli gyvenimo tėvynėje prisiminimai. <...> buvo labai graudu žvelgti į pamažu tostančius Europos krantus. Ar kada nors vėl juos išvysiu? <...> pradėjau raudoti.

„Ko verki? Juk mūsų laukia gražus gyvenimas,“ – puolė mane guosti Juozas.

(Vilties kelias, 2002 m. pasakoja Aleksandra Kazickienė, p. 167)

Juozas buvo teisus, tik tas gražus gyvenimas ne taip greitai atsiskleidė. Kol vyrai studijavo, jų žmonos dirbo juodus darbus, pavyzdžiui, Aleksandra siūdavo sagas; reikėdavo per valandą įsiūti po porą šimtų. Elena dirbo ligoninėje, naktimis plovė kūdikių buteliukus (kai vyras grįždavo iš instituto). Dar užtruko ne vienerius metus, kol Juozui pasisekė sudaryti didesnį mažmeninės prekybos sandorį parduodant anglis į Europą, o Edmundui – baigti architektūros studijas, išlaikyti valstybinius egzaminus ir pradėti darbą prestižinėje firmoje

bei įsikraustyti į geresnius namus geresniuose rajonuose. Darbas po darbo, ir jų gyvenimas tikrai gražėjo, dar toli viena nuo kitos.

Gimė vaikai: Aleksandrai keturi sūnūs po dukrelės, gimusios Lietuvoje, o Elenai, jau dabar įsitvirtinusiai kaip rašytoja Alė Rūta, vienas sūnelis ir dar viena dukra po pirmagimės Vokietijoje.

Dabar draugės jau buvo susiradusios kelius viena pas kitą. Alė Rūta 1955 m. laimėjo pirmąją literatūros premiją ir pradėjo dažniau keliauti po lietuvių parapijas. Edmundas šeimai jau buvo pastatęs namą Detroito užmiestyje, turtingesniame rajone. Aš dar prisimenu kelionę pro Niujorko dangoraižius į Long Ailandą, pas Kazickus, kur pirmą kartą ir susipažinau su Jūrate.

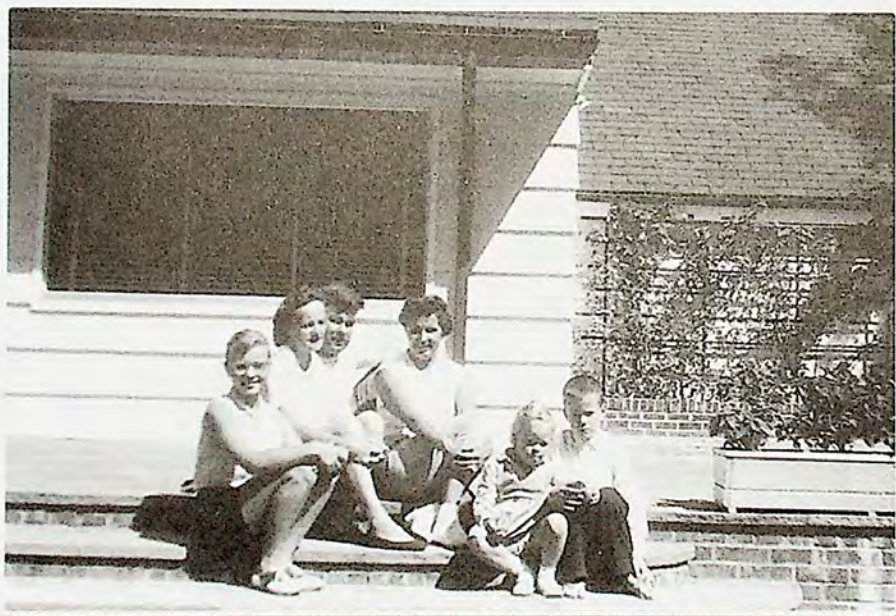
Laikui bėgant Kazickai sukinėjosi tarp turtingiausios JAV aukštumėnės, o užsienyje bendravo net su karaliais ir karalienėmis. Dviejų Alių jaunystės svajonės, atrodė, pildėsi su kaupu. Aleksandra ne kartą kvietė savo bičiulę Alę net į Bahamų salą Ket Kei, vadinamąjį jų rojaus kampelį, kur dar tebeturi vasarnamį. Ten Alė Rūta atsipalaiduodavo nuo buities darbų, rūpesčių, su didžiausiu džiaugsmu žavėjosi gamtos grožiu ir, bendraudama su savo geriausia drauge, rašė, rašė, rašė. Visai neseniai aptikau susirašinėjimą, kur mano mama džiaugiasi saloje parašiusi knygeles vaikams: „Daina šviesi“ ir „Sniego senis tarp gėlių“ (nors niekada šių knygų ar jų rankraščių nesu mačiusi ir iki šiol jų nerandu, greičiausiai jos nebuvo išleistos).

Jų bendravimas buvo naudingas ir lietuvių išsivijęs bendruomenėms, kuriose abi labai aktyviai dalyvauodavo. Manau, kad neatsitiktinai Alė Rūta dėstė šeštadieninėse lituanistų mokyklose, o Aleksandra Kazickienė jas rėmė, man rodos, gerokai anksčiau, nei dabar publikuota, kad

Alė Rūta Ket Kei saloje Bahamuose pas Kazickus. Nuotr. iš Jūratės Kazickaitės asm. fondo

jos vardu finansuojamos mokyklos nuo 2006 metų.

Deja, Dievas žmogui duoda ne vien džiaugsmą. Abi draugės patyrė žiaurių išbandymų. Pirmiausia Aleksandrą 1976 m. kaip perkūnas iš giedro dangaus pasiekė žinia, kad baigęs gimnaziją, sūnus Kęstutis, keliaudamas aplink pasaulį, neaiškio- mis aplinkybėmis mirė Tibete. Jokia paguoda negalėjo padėti, tiktai išsikalbėjimai, tik išlietos ašaros... Tai buvo tarsi preliudija į Alės Rūtos gyvenimą: 1995 m. nelaimingo atsitikimo metu žuvo ir jos sūnus.

Alės Rūtos šeimos viešnage pas Kazickus Niujorke, 1958 m. Iš kairės: Vijolė Arbas, Alė Rūta (Arbas), vyras neatpažintas, Aleksandra Kazickienė, Rasa Arbas ir Arimantas Arbas. Nuotr. iš Jūratės Kazickaitės asm. fondo

Geriausios draugės daug metų nugyveno su savo gyvenimo vyrais: kai Aleksandra mirė 2011 m. birželio 17 d., per savo gimtadienį, ji santuokoje su savo ištikimuoju Juozu buvo praleidusi beveik 70 metų. O kai 2004 m. liepos 31 d. mirė Alės Rūtos gyvenimo draugas, jie kartu buvo nugyvenę daugiau kaip 60 metų.

Šių moterų draugystė tęsėsi iki gyvenimo pabaigos – ilgiau nei jų santuokos (Alė Rūta mirė tais

pačiais metais kaip ir Aleksandra – 2011 gruodžio 31 d.).

2007 m. balandžio 4 d. Aleksandra parašė tokį elektroninį laiškėlį:

Miela Vijole,
<...> mamytei <...> visada kartą į mėnesį paskambinu pasiteirauti, kas pas ją gero, kaip sveikatos. Juk ji vieni- telė iš mūsų generacijos gera draugė su daug prisiminimų bepalikus <...>.

Viso gražiausio, Alexandra (dabar ji jau rašė savo vardą „angliškai“ su „x“).

Alė Rūta ne viename savo ro- mane aprašo moterų draugystę. Su vyrais gyvena, gimdo vaikus, žengia bendru keliu, bet draugė – neats- kirama guodėja gyvenime, kuriai galima atverti širdį ir sielą. Romane „Motinos rankos“ ji aprašo panašią kaimynių draugystę:

Emilija pasižiūrėjo į draugę. <...> tokiu gaudžiu žvilgsniu, kad ši nebe- išlaikė. Užėjo toks jai verksmas, toks širdies spaudimas, kad atsistojo ir ėjo pro duris.

– Tai išeini, Girdžiū... – silpnai išta- rė Emilija. <...>.

Girdžiūnienė išėjo į Mikuškių trobą ir tenai gailiai verkė.

– Nebėra Emiliutės, nebėra... – ji šnibždėjo.

(1961, p. 395)

Nebėra Alės vienos, greitai nebėra Alės kitos – šių ištikimų draugių jau nebėra. Nors jų dukros Jūratė ir Vijolė jas dažnai prisimena ir, kiek įmanoma, tęsia jų gražią draugystę.

Alės Rūtos ir Aleksandros Kazickienės vardų esė konkurso nuostatai

2017 metai

I. BENDROSIOS NUOSTATOS

1. Alės Rūtos ir Aleksandros Kazickienės vardų esė konkurso (toliau – konkursas) nuostatai reglamentuoja konkurso tikslus, dalyvius, organizavimo ir vertinimo tvarką.
2. Konkursas – neformaliojo literatūrinio ugdymo projektas, skatinantis Alės Rūtos kūrybos populiarinimą. Konkursas skirtas Rokiškio krašto gyventojams. Konkursas skelbiamas prisimenant dvi neišskiriamas drauges rokiškėnes Ales, likimo nublokštas už Atlanto ir tapusias vienomis žymiausių moterų veikėjų Jungtinių Amerikos Valstijų lietuvių bendruomenėje ir Lietuvoje – mecenatę Aleksandrą Kalvėnaitę-Kazickienę ir rašytoją Alę Rūtą – Eleną Viktoriją Nakaitę-Arbačiauskiene/Arbiene.
3. Konkurso organizatoriai: Jūratė Kazickaitė-Altman (Kazickų šeimos fondo prezidentė ir dukra), Vijolė Arbas (vertėja ir Alės Rūtos dukra).
 - 3.1. Konkurso partneriai: Rokiškio rajono savivaldybės Juozo Keliuočio viešoji biblioteka, kunigo švietėjo Jono Katelės labdaros ir paramos fondas.
 - 3.2. Konkurso rėmėjai: Jūratė Kazickaitė-Altman, kunigo švietėjo Jono Katelės labdaros ir paramos fondas.
 - 3.3. Informaciniai rėmėjai: kultūros žurnalas „Prie Nemunėlio“, laikraštis „Gimtasis Rokiškis“.
 - 3.4. Konkursas skelbiamas birželio 7 dieną, literatūros šventėje Rokiškio krašto muziejuje, Aleksandros Kazickienės gimtadienio proga. Konkurso rezultatai skelbiami lapkričio 3 dieną, literatūros šventėje Rokiškyje Alės Rūtos gimtadienio proga.
 - 3.5. Komisija pasilieka teisę premiją atidėti kitiems metams tokiu atveju, jei neišrenkami premijos verti darbai.

II. KONKURSO TIKSLAI, TEMOS IR REIKALAVIMAI

4. Konkurso tikslai:
 - 4.1. ugdyti literatūrinius gebėjimus;
 - 4.2. populiarinti esė žanrą;
 - 4.3. įprasminti rašytojos Alės Rūtos kūrybinį palikimą.
5. Vertinami esė žanrą atitinkantys aukšto literatūrinio lygio tekstai, parašyti rišlia lietuvių kalba, be gramatikos ir kitų lietuvių kalbos klaidų.
6. Konkurso dalyviai gali būti visi bet kurio amžiaus Rokiškio rajone gyvenantys žmonės. Bus išskiriami dviejų amžiaus kategorijų nugalėtojai: jaunieji (iki 18 metų) ir suaugusieji (nuo 18 metų).
7. Konkursinių darbų reikalavimai:
 - 7.1. Esė tema – esė pavadinimą sugalvoja autorius, esė turi atspindėti Alės Rūtos darbų aktualumą šiandienos Lietuvoje.
 - 7.2. Esė apimtis – 3–10 psl. jaunimo rašiniui; 5–20 psl. – suaugusiųjų rašiniui (kai puslapyje yra 1500 kompiuterinių ženklų be tarpų).
 - 7.3. Išspausdintas darbas siunčiamas registruotu laišku adresu: Kunigo švietėjo Jono Katelės labdaros ir paramos fondas, Perkūno g. 6, Rokiškis, LT-42135. Atgaliniu adresu nurodyti taip pat fondą, nes ant pagrindinio voko negali būti nurodomas autoriaus vardas / pavardė, adresas.
 - 7.4. Atsiųstame darbe niekur nenurodyti nei autoriaus vardo, nei pavardės, nei adreso. Rašinio pavadinimas turi būt parašytas ant kiekvieno pateikto lapo.
 - 7.5. Darbas turi būti įdėtas į didelį voką.
 - 7.6. Kartu su darbu įdėtas mažesnis užklijuotas neužrašytas vokas, kuriame įdėta ši informacija:
 - 7.6.1. autoriaus vardas ir pavardė;
 - 7.6.2. gimimo data;
 - 7.6.3. gyvenamosios vietos Rokiškio rajone adresas – dokumento kopija, kuri patvirtintų dalyvio amžių ir gyvenamąją vietą;
 - 7.6.4. kontaktinis telefonas, elektroninis paštas;
 - 7.6.5. pateiktos esė pavadinimas;
 - 7.7. Mažasis vokas turi būti užklijuotas, jis atplėšiamas tiksliai premijos įteikimo vakarą – lapkričio 3 dieną, kai paskelbiamas laimėtojas.
 - 7.8. Gavus laišką, atsakingas fondo asmuo atplėšia didelį voką, užrašo kodą ant kiekvieno pateikto esė puslapio ir užrašo tą patį kodo pavadinimą ant mažojo voko. Vertinimo komisija mato tiksliai pateiktos esė pavadinimą ir kodą, kurie užrašyti ant kiekvieno puslapio.
 - 7.8.1. Darbas nuskenuojamas ir perduodamas komisijos nariams e-paštu.
 - 7.8.2. Mažieji vokai padedami į saugią vietą iki lapkričio 3 dienos renginio.

- 7.9. Visi vokai atnešami į renginį. Komisijos paskelbtas laimėjęs pavadinimas ir kodas pranešamas tik tuo metu, kai vokas atplėšiamas ir įvardijami laimėtojai.
8. Darbai, neatitinkantys konkurso reikalavimų, nebus vertinami.

III. KONKURSO ORGANIZAVIMAS

9. Konkurso vertinimo komisiją sudaro trys nariai:
- 9.1. Vijolė Arbas, vertėja, Alės Rūtos duktė
vijole.arbas@gmail.com
- 9.2. Audronė V. Škiudaitė, žurnalistė
audroneskiudaite@gmail.com
- 9.3. Doc. dr. Žydronė Kolevinskienė, Lietuvos edukologijos universiteto Lietuvių ir lyginamosios literatūros katedros vedėja,
zkolevinske@gmail.com
10. Laimėtojų darbai bus skelbiami Alės Rūtos gimimo 100-mečiui skirtoje knygoje ir kultūriniame žurnale „Prie Nemunėlio“ (galimi ir kiti variantai).
11. Premijos finansuojamos Jūratės Kazickaitės-Altman, Kazickų šeimos fondo prezidentės, asmeninėmis lėšomis.
12. I etapas. Rajono laikraštyje „Gimtasis Rokiškis“ 2017 m. gegužės 20 dieną viešai paskelbiamas kvietimas dalyvauti Alės Rūtos ir Aleksandros Kazickienės vardų esė konkurse, supažindinama su nuostatais. Kvietimas pakartojamas gegužės 25 dieną.
- 12.1. Esė konkurso pradžia oficialiai paskelbiama 2017 m. birželio 7 dieną, 17.00 val., Rokiškio krašto muziejuje. Aleksandros Kazickienės gimimo mėnesį, prisimenant abi drauges.
13. Esė darbai siunčiami paštu iki 2017 m. rugsėjo 15 d. imtinai. Pašto antspaudas nustato siuntimo dieną.
14. II etapas. Darbų vertinimas. Komisija, atsižvelgdama į šiuose nuostatuose numatytus kriterijus, vertina darbus ir išrenka po vieną dviejų amžiaus grupių nugalėtoją: jaunųjų (iki 18 metų) ir suaugusiųjų (nuo 18 metų), kurie bus apdovanoti baigiamajame projekto renginyje.
15. Rašiniai be dalyvio užpildytos privalomos informacijos nepriimami.

IV. ESĖ KONKURSO SĄLYGOS

16. Rašinio žanras yra esė ir turi būti pagrįsta nuostatuose 7.1. punkte pateikta tema.
17. Priimami darbai spausdinami kompiuteriu ant balto A4 formato popieriaus lapo ir atsiųsti paštu. Darbas rašomas lietuvių kalba „Times New Roman“ šriftu, 12 pt dydžiu bei pusantro arba dvigubu tarpu tarp eilučių.
18. Vertindama rašinius, komisija atsižvelgia į pateiktos medžiagos originalumą ir autentiškumą, temos suvokimą, žanro reikalavimų laikymąsi ir kūrybiškumą, stiliaus savitumą, gebėjimą kritiškai vertinti, teksto medžiagos komponavimą, bendrąjį raštingumą.
19. Komisija, vertindama esė, išrenka vieną geriausią dviejų amžiaus grupių – jaunųjų ir suaugusiųjų – darbą.

V. KONKURSO DALYVIŲ APDOVANOJIMAS

20. Nugalėtojai apdovanojami 2017 metų lapkričio 3 d. Organizatoriai pasilieka teisę keisti apdovanojimo datą.
21. Laimėtojai (dviejų amžiaus grupių) gaus premijas: jaunieji (iki 18 metų) – 500 eurų ir suaugusiųjų (nuo 18 metų) – 1000 eurų.
22. Atsiųsti darbai autoriams nebus gražinami.
23. Konkurso laimėtojų darbai skelbiami Alės Rūtos gimimo 100-mečiui skirtoje knygoje (kuri dabar rengiama) ir kultūros žurnale „Prie Nemunėlio“. Konkurso rezultatai aptariami laikraštyje „Gimtasis Rokiškis“. Laimėtojų darbai bus pristatyti Čikagoje leidžiamam laikraščiui „Draugas“, laikraščio redakcija nuspręs dėl spausdinimo savo leidinyje.
24. Papildoma informacija teikiama:
e. paštas: alicijam@rokiskis.rvb.lt,
tel. (8~458) 51502.

Tarpukario architektūros paveldas Rokiškyje

MIGLĖ MORKŪNAITĖ

Menotyrininkė

Tarpukaris (1919–1940 m.) – istorinis periodas, Lietuvai reikšmingas įvairiais aspektais: jo metu pakloti nepriklausomos ir demokratiškos valstybės pamatai, sužadinta žmonių sąmonė tautinio tapatumo, lietuviškumo klausimais. Šis laikas net ir po penkis dešimtmečius trukusios sovietų priespaudos tapo įkvėpimo šaltiniu siekiant nepriklausomybės atkūrimo. Jis nulėmė ir įvairių Lietuvos miestų išskirtinį architektūros pobūdį.

Ryškiausiu tarpukario architektūros pavyzdžiu laikomas Kaunas, kuriame išliko nemažai architektūrinio paveldo. Tarpukariu Kaunas išgyveno tikrą architektūros pakilimą, nes aplinkybės lėmė, kad prieš Antrąjį pasaulinį karą šis miestas tapo Lietuvos valstybingumo židiniu ir laikinąja valstybės sostine. Pastaruoju metu itin aktyvios šio Kauno periodo studijos ir tyrimai, ypatingas dėmesys skiriamas modernizmo architektūrai, kuri jau įtraukta į

preliminarių UNESCO paveldo sąrašą. 2015 m. išleista knyga „Kauno architektūros gidas“, glaustai pristatantis moderniąją ir šiuolaikinę miesto architektūrą ir galintis būti puikiu išeities tašku tyrinėjant kitų miestų architektūrą.

Kaip minėta, tarpukaris (ne tik kaip istorinis periodas, bet ir kaip socialinis reiškinys) nulėmė ir kitų Lietuvos miestų architektūros pobūdį. Tarp jų – ir Rokiškis, iki šiol geriausiai žinomas kaip grafų gyve-

Zameto Baselio namo Nepriklausomybės aikštėje architektūra primena pilaitę.

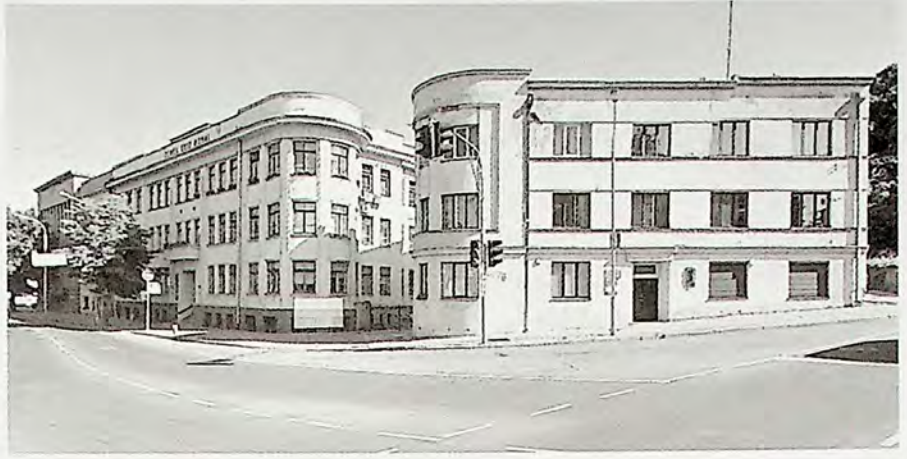
Visos nuotraukos straipsnio autorės

nimą žyminti vietovė su unikalia ir puikiai išlikusia klasicistinės kompozicijos aikšte ir priešingose jos pusėse įkomponuotais dvaro rūmais bei neogotikos kūrėjų meistriško jrodymu – Šv. apaštalo evangelisto Mato bažnyčia. Rokiškis visuomet buvo visavertė Lietuvos dalis, adekvačiai reagavusi į valstybės įvykius. Miesto urbanistinis ir architektūrinis vaizdas visuomet priklausė nuo jo valdytojų norų bei vyraujančių politinių santvarkų ir keitėsi joms kintant.

Tarpukario architektūra yra dvilypė: viena vertus, visi pastatai, sukurti būtent šiuo periodu, neatsižvelgiant į jų stilistiką, turi nemažai istoristinių, eklektiškų elementų (tarpukario pradžioje architektai labiau rėmėsi istorizmo tendencijomis, vėliau artėta prie *art deco* stiliaus; keičiantis dešimtmečiui, perėita prie tautinio stiliaus plėtotės¹). Kita vertus, tai būtent konkrečią kryptį atspindinti sąvoka – tarpukario modernizmas, turintis tam tikrus būdingus bruožus, tokius kaip lakoniškos formos, istoriniams stiliams būdingo dekoru atsiskyrimas, iškilusi ne dekoratyvumo, o dizaino, statinio formos, funkcijos svarba. Pasak prof. dr. G. Jankevičiūtės, tarpukariu vyravo kiek konservatyvus vartotojų požiūris į architektūrą. Tai architektus kiek pristabdė nuo radikalesnių eksperimentų ir sprendimų: „Kauno ir apskritai Lietuvos architektūroje įsivyravusi adaptuoto modernizmo versija dažnai apibendrintai vadinama racionalizmu.“²

Kadangi Rokiškio mieste tarpukariu sukurta ne itin daug naujų architektūros objektų ir jie nesudaro tam tikro vieningo vaizdinio, kaip, tarkime, Kaune, šiame tekste

Prieškariu buvęs Rokiškio savivaldybės administracijos pastatas, dabar – Socialinės paramos centras

aptariamais 1919–1940 m. Rokiškyje sukurti mūro pastatai. Plačiau prasme tie, kurie reikšmingi savo architektūrine, estetinė ar istorine vertėmis. Kartu stengiamasi aptarti ir išskirti išraiškingesnės architektūros, tarpukario modernizmui būdingus bruožus.

Tarpukario statybos Rokiškyje

Trumpai aptariant Rokiškio urbanistikos ir architektūros raidą, reikia pasakyti, kad pradžioje miestas priklausė kunigaikščiui Krošinskiams, vėliau atiteko grafams Tyzenhauzams, kurių valdymo metu senoji miesto dalis įgavo dabartinį savo veidą. Naujų miesto šeiminių grafų Pšezdziekių sprendimai nežymiai pakeitė dvaro komplekso vaizdą. 1920 m. Rokiškiui suteiktos miesto teisės, vieto-

vė įgijo apskrities centro statusą. 1922 m. imtos parceliuoti dvaro žemės. Apskritai šiuo metu dvarų ekonominė galia susilpnėjo visoje Lietuvoje, mat kuriant nepriklausomą valstybę vyravo tendencija lietuviška laikyti tikrai liaudies kultūrą. Visuomenėje sklandė posakis: „Baigėme su dvarais, nereikia ir jų kultūros.“³

Tarpukario nepriklausomos Lietuvos periodas (1918–1940) turėjo nemažai įtakos Rokiškio miesto architektūriniam vaizdai. Architektas, urbanistikos istorikas Algimantas Miškinis rašo: „Kiek padidėjus statybų mastui, buvo sukurta naujų visuomeninių pastatų reikšmingesnių architektūrinio aspektu. Tuo metu ėmė gerėti miesto vaizdas: pradėta grįsti Viešoji (dabar – Nepriklausomybės) aikštė. Iki 1940 m. Rokiškio teritorija padidėjo daugiau

Buvęs viešbutis su kino teatro sale

nei du kartus. Architektūrinių dominančių ir akcentų nebuvo. Miesto architektūrą vis dar reprezentavo centrinė dalis, kurioje koncentravosi dauguma 2–3 aukštų visuomeninių pastatų ir didesnių gyvenamųjų namų.⁴⁴ Reikia pabrėžti, kad Rokiškio tarpukario architektūros bruožų galima rasti daugiausia visuomeni-

niuose statiniuose, kurie sutelkti centrinėje miesto dalyje, tuo tarpu gyvenamieji namai dažniausiai yra tradicinės medinės architektūros pavyzdžiai.

Nesuvoktas paveldas ir nykstantys architektūros objektai skurdina miestą

Apie šio laikmečio architektūrą galima aptikti tik pavienių faktų, tačiau išsamios studijos nėra, nors išlikusių tarpukario architektūros objektų, kad ir fragmentiškų, galima rasti. Būtent dėl tyrimų ir informacijos stokos paveldo objektai nyksta. Tai ypač skurdina miestą ne tik estetiniu, kultūriniu, bet ir turizmo atžvilgiu. Tinkamai reprezentavus bei pateikus paveldo objektus, tikėtina, kad jie bus išsaugoti ir pritrauks lankytojus. Žinoma, būtinos savivaldybių stra-

tegijos, o ir patys vietos gyventojai privalo suvokti, jog svarbu saugoti vertingus objektus. Tam būtina edukacija, visuomenės švietimas. Paprastai tariant, žmogus turi suvokti, kad visuomeninės aplinkos vaizdas gali gerėti, jei jis pradės nuo savo kiemo. Apmaudu, tačiau vertingas miesto audinys ardomas užburto rato principu (informacijos stoka, paveldo nesuvokimas, objektų nykimas).

Rokiškio tarpukario architektūra – bendras nepriklausomos Lietuvos reiškinys, menantis šį periodą, atspindintis to laikmečio valstybės bei visuomenės padėtį, vertybes ir kt. Šio periodo palikimas Rokiškyje – netyrinėta sritis, tačiau, akivaizdu, jog ją ištyrus, tarpukario statiniai galėtų pasitarnauti ne tik kaip visavertis miesto istorijos pažinimo šaltinis, bet ir reprezentuoti vietovę.

Tarpukario Kauno statinys apvalintu kampu

Viešosios (dabar – Nepriklausomybės) aikštės architektūra

XX a. pradžioje, padidėjus miesto statybų mastui, kai kuriose Rokiškio aikštės ir gatvių atkarpose atsirado daugiau dviaukščių statinių. Kai kurie nauji pastatai buvo akmens ir plytų mūro sienų; kartu su išlikusiais tokiais pat statiniais jie suteikė centrui savitumo, jį labiau susiejo su dvaro sodybos kompleksu, kur, be tinkuotų naujųjų rūmų, buvo ir akmens mūro statinių. Tačiau vyravo mediniai, dažnai blogos būklės ir neišvaizdūs vienaukščiai namai, kontrastavę su puošnia bažnyčia. Negrįsta buvo ir bažnyčios aikštė, čia telkšojo balos. Tai XX a. pradžioje sudarė „purvino ir skurdaus“ Rokiškio miesto įvaizdį.⁵

Nuo XIX a. centrinėje miesto aikštėje vykdavo didžiuliai turgūs, tačiau jau tarpukariu suvokta, kad turgui ne vieta centrinėje miesto aikštėje, nes labai priteršiama teritorija: „Dabartiniu metu Rokiškio

Lietuvos banko skyriaus pastatas. Šiandien jame įsikūręs DNB banko padalinys

turgai būna miesto centr. aikštėje. Po turgų, į kuriuos du kartus į savaitę suvažiuoja daugiau kaip po tūkstantį vežimų, turgavietė lieka priteršta. Miesto gyventojai jau seniai rūpinasi, kad turgai būtų iškelti į užmiestį, kur yra jau seniai žemės reformos. <...> Dabartinė

turgaus aikštė yra gražiausia miesto dalis – iškėlus turgų į užmiestį, joje būtų galima įrengti graži alėja su gėlynais, kuri ir miestą puošytų, ir jo gyventojus apsaugotų nuo nesveiko, dvokiančio oro,“ – toks 1934 m. spalį spaudoje pasirodžiusios žinutės apie būtinybę iškelti turgavietę

Tarpukariu – advokato Trifskino gyvenamasis namas, dabar – J. Keliuočio viešoji biblioteka

turinys.⁶ Taigi, iš to meto spaudos galima daryti išvadą, kad jau XX a. pirmoje pusėje buvo suvokta centrinės miesto dalies estetikos svarba ir imtasi atitinkamų veiksmų tą estetiką sukurti.

Pirmojo pasaulinio karo metu Rokiškio miestas beveik nenukentėjo. Tuo metu žemės ūkio gamyba, prekyba ir administracinės funkcijos skatino

miesto raidą. Kuriantis komercinėms įstaigoms ir kultūrinėms visuomeninėms organizacijoms, ryškėjo apskrities centro funkcijos, tai skatino ir statybas. 1923 m. pradėta grįsti Viešoji aikštė. Miestas tapo gerokai tvarkingesnis. Vaizdą gerino ir nauji, daugiausia centre iškilę visuomeniniai bei gyvenamieji pastatai, gana gerai įkomponuoti palei aikštės ašį.

Vienintelis Lietuvos banko skyriaus pastatas aikštės rytiniame gale pažeidė kompozicijos ašį. Apie apskrities ir viso miesto vaizdo gerėjimą galima spręsti ir iš to meto spaudos. 1932 m. „Lietuvos Aide“ pasirodė tokio turinio žinutė: „Nors apskritis yra užkampy, bet tvarkos atžvilgiu, anaipol, to nesijaučia. Tiek pačiame Rokiškio mieste, tiek provincijoje, palyginti su kitomis apskritimis, matoma žymi pažanga.“⁷

Iki 1940 m. Rokiškio teritorija padidėjo daugiau nei du kartus, bet vyravo vienaukščiai vienbučiai mediniai pastatai, architektūrinių akcentų ir dominančių be bažnyčios daugiau nebuvo.⁸ Tačiau pastatyta ir gana reikšmingų statinių. Daugumai tuo laiku statytų namų Rokiškio centre būdingi istorizmo architektūros bruožai, kai kurie sprendimai funkcionalėsi, modernėsi.

1924 m. prie aikštės pastatytas dviaukštis racionalios architektūros advokato Trifskino gyvenamasis

J. Tumo-Vaižganto mokykla

Pirmieji pašto rūmai, šiuo metu – R. Lymano muzikos mokykla

namas apvalintu kampu. Nemažai panašios stiliškos, apvalintu kampu statinių galima aptikti Kauno architektūroje. Šis – kiek paprastesnis variantas. Sunku pasakyti, ar statinys visiškai išlaikė autentišką formą, detales, kadangi trūksta ikonografinės medžiagos palyginimui. Objektas suremontuotas, prižiūrimas, tačiau jame ryškūs šiuolaikiniai pakeitimai: langai bei durys plastiko rėmais. Šis statinys ne tik vienas ryškesnių modernizmo architektūros statinių mieste, bet ir siejamas su istoriškai reikšminga asmenybe: „Visas miestelis gerbė ir gerai žinojo advokatą Naumą Trifskina. Jis ne tik dalyvavo Vytauto Didžiojo 500-osioms metinėms minėti skirto komiteto veikloje, bet ir 1930 m. buvo apdovanotas Vytauto Didžiojo ordino trečio laipsnio medaliu.“⁹ 1935 m. čia veikė ne tik biblioteka, bet buvo perkeltas ir muziejus.¹⁰ Galima pasidžiaugti, kad ir šiandien išlaikyta viena iš senųjų pastato paskirčių: čia veikia žymaus tarpukario veikėjo

J. Keliuočio vardu pavadinta viešoji biblioteka.

1928 m. Vytauto gatvėje pastatytas 3 aukštų gyvenamasis namas su viešbučiu, kuriame veikė ir kino teatras. Pastato stiliška – lakoniška, funkcionalesnė, beveik atsakyta dekoru elementų. Juos primena tik ant pastato stogo per vidurį sumūrytas laužytai banguojančio trikampio frontonėlis su išlikusia statybos data: „1928“ bei iš šonų einančia metaline tvorele su bangelių ir apskritimų ornamentais. Pastato priekinis fasadas simetriškas, kiekviename aukšte po dvi poras langų iš šonų, priekyje – ties centrine statinio ašimi, antrame ir trečiame aukštuose – metaline tvorele aptverti du balkonai. Pirmame aukšte – du portalai. Galima spėti, jog kairėje – senasis, pusapvalės arkos formos, o naujasis, greičiausiai sovietmečiu suformuotas iš viduriniojo lango fasado – centre. Pastato būklė iš pirmo žvilgsnio patenkinama, tačiau, akivaizdu, kad jam reikalingas

remontas. Pilkas patamsėjęs betoninis tinkas sudaro apleisto statinio įspūdį. Pirmajame jo aukšte šiuo metu veikia veterinarijos vaistinė ir gyvūnų prekių parduotuvė, kituose aukštuose – greičiausiai gyvenamieji butai. Pirminės funkcijos pastatas nebeatlieka, tačiau Rokiškis, neturintis atskiro kino teatro, galėtų ją atkurti. Tai suburtų vietos gyventojus kultūrinei veiklai, sutelktai miesto centre, o kartu tai būtų įdomi atrakcija ir miesto svečiams. Tarpukario spaudoje randama žinučių apie renginius kino salėje, tačiau, neturint pakankamai informacijos, sudėtinga spręsti, apie ką tiksliai rašoma.

Gana geros būklės aikštės rytiniame gale stovintis trijų aukštų banko pastatas. Palyginus dabartinį vaizdą su 1930 m. fotografija, matyti, kad išlaikyta ir pirminė forma, ir dekoras, ir netgi funkcija (šiandien čia taip pat veikia bankas, tik, deja, pastato frontonelyje vietoj statybų datos, įkomponuotas įstaigos logotipas).

Fasadinėje sienoje įmontuotas bankomatas šiek tiek nesiderina su eklektišku statinio stiliumi. Pastato architektūra – istoristinių formų, jo centre viršuje – neobarokinis frontonas, ties juo – balkonas, apjuostas ornamentuota metalo tvorele. Frontonais puošti ir abu šoniniai statinio fasadai. 1930 m. spaudoje pasirodė tekstas, kuriame kaunietis turistai pateikia savo įspūdžius iš Rokiškio miesto: „Iš naujos stovybos namų Rokišky yra gana didelis ir nebiaurus Lietuvos banko namas, kuriame drauge yra ir banko tarnautojų butai, ir apskrities valdybos įstaigų namas, atrodo visai gubernatoriškai.“¹¹ Taigi, galima susidaryti įspūdį, kad ir tuo metu šis statinys buvo vertinamas kaip išraiškingas ir gana prabangus.

Apie reikšmingus Rokiškio statinius nėra jokios informacijos internete. Galima pasiūlyti įstai-

goms savo svetainėse sukurti skyrių „Pastato istorija“, kuriame trumpai būtų pristatoma statinio, kuriame jie įsikūrę, istorija.

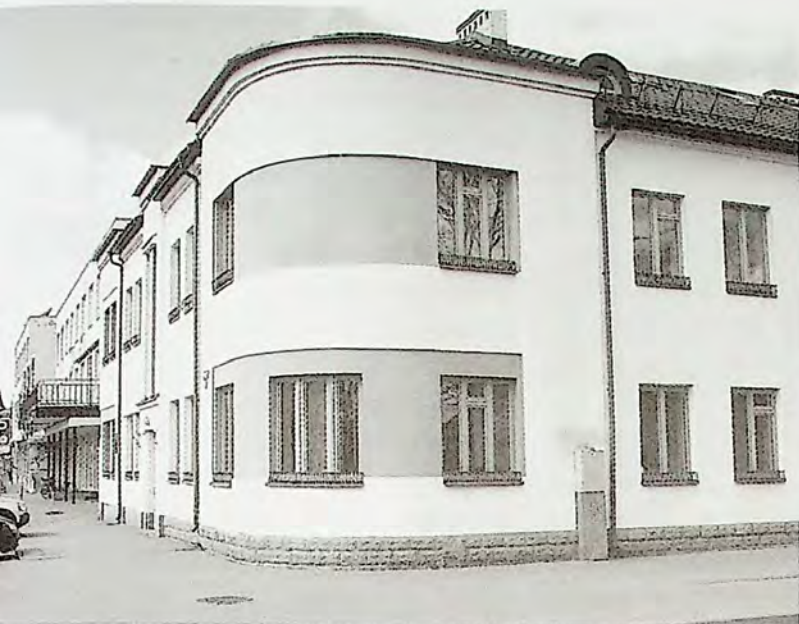
1929 m. pastatytas apskrities savivaldybės pastatas.¹² Tai eklektiškas, istoristinių formų, simetriškas, dviaukštis statinys. Abiejuose aukštuose – po aštuonias langų eiles. Pirmajame aukšte – pusapskritės arkos formų portalas. Kaip matyti iš XX a. 4-ojo dešimtmečio fotografijos, viršuje centre – nedidelis stilizuotų istoristinių formų frontonas. Fasadai dekoruoti neorenesansišku grafito technikos dekoru, kurio atnaujintose, geltonu tinku padengtose sienose šiandien jau nelikę. Statinys vos beprimena senojame nuotraukoje įamžintą vaizdą. Sunaikintas puošnūs frontonėlis, nelikę daug ornamentinio dekoru, pakeistas stogas. Pastato forma nepakitusi, išlikusios langų eilės ir t. t.

Pastato šone įrengtas modernus stiklinis liftas, nesiderinantis su istorine statinio stilistika. Nors ir pakeistas, bet vis dar galima atpažinti buvusį stilių. Dabar čia – Socialinės paramos centras.

Tarpukariu Lietuvoje imtasi statyti naujas mokyklas. Šis būmas pasiekė ir Rokiškį. J. Tumo Vaižganto mokykla (šiuo metu – turinti „Romuvos“ padalinį) – vienas iš tarpukario architektūros objektų, pradėtas statyti 1930 metais. Palyginus su kitais statiniais, šios mokyklos mastelis gana didelis, tačiau jis nenustelbia grakščių architektūrinių formų. Tai simetriški istoristinių formų rūmai, kurių pagrindinis fasadas suskaidytas į tris dalis. Vidurinė dalis išsikišusi į priekį, jo plokštumą skaido šešios, primenančios antikines, tačiau stipriai stilizuotos stačiakampės kolonos, šiek tiek išsikišusios iš statinio

Istoristinių formų namas Respublikos gatvėje

Tarpukario architektūros objektas – Sodros pastatas

reljefo. Gimnazijos viršų puošia masyvus laiptuotas frontonas su trikampiu viršūne, jo centre – ovalus langelis. Abiejuose išsikišusio dviaukščio fasado aukštuose po penkis langus; viršuje jie pusapvaliai arkiniai, apačioje – stačiakampiai. Greičiausiai sovietmečiu buvo pastatytas priestatas – sporto salė. Šiuo metu statinys renovuotas, iškiršti aplink augę medžiai, krūmai, slėpę gana išraiškingą pagrindinio fasado architektūrą.

Vienas ryškesnių tarpukario modernizmo principus atitinkančių pavyzdžių – dabartinis Sodros pastatas, sprendžiant pagal formas, galėjo būti sukurtas XX a. 3-iajame dešimtmetyje. Objektas asimetriškas, čia jau nėra istorinių formų, visiškai atsisakyta istorizmui būdingo ornamentinio dekoro. Architektūra panaši į kai kurių Kauno pastatų, su grakščiai išlenktu vienu kampu. Vienoje Sodros pastato pusėje – išraiškingas pagrindinis portalas su masyviu vertikalaus stačiakampio formos laiptinės langu. Viršuje matyti pusapvaliai tūriniai stoglangiai. Toks vaizdas matomas iš aikštės pusės, pasukus palei lenktąją ašį, kyla neaiškumų dėl statinio autentikos, kadangi čia išryškėja greičiausiai

XX a. pabaigos rekonstrukcijos metu atlikti pakeitimai: sienose matyti įvairių spalvų ir faktūrų tinkas, skaidantis fasadą į tam tikras zonas. Šalia kolonomis puošto portalo matyti arba anksčiau buvusio įėjimo, arba esamo tęsinio pėdsakai. Neturint istorinės medžiagos, beveik negalima palyginti, kiek pastate likę prieškarinio autentikos. Vis dėlto šis objektas – vienas ryškesnių mieste, kuriame vis dar juntamas prieškarinio architektų braižas.

Su minėtu Sodros pastatu mūro sienele sujungti Pirmieji pašto rūmai. (toks įrašas ranka aptinkamas 1934 m. fotografijos, saugomos Rokiškio krašto muziejaus archyve, nugarėlėje.¹³ Pastatas – stačiakampio formos, vienu užapvalintu kampu, kurio viršų puošia lenktas laiptuotas frontonėlis, būdingas kai kuriems Kauno pastatams. Fasade, einančiame palei gatvę, matyti portalas su kolonomis, kurios yra antrame aukšte esančio balkono atrama. Pastatas nepraradęs savo pirminės formos. Pakitimų matoma pagrindinio portalo, kurio durys plastiko rėmais, langų rėmuose. Galima pasidžiaugti tuo, kad pagrindinio portalo su balkonu forma irgi beveik nepakitusi: išlikę net balkono apačioje įrengti lietaus

vandens latakai, taip pat abiejuose portalo šonuose dekoratyvinę funkciją atliekantys betono rutuliai. Senojoje nuotraukoje stoge matomi keturi trikampiai stoglangiai. Šiandienos vaizde jų jau nebėra. Iš nuotraukos galima spręsti, kad pradžioje pastatas dengtas čerpėmis, vėliau, sovietmečiu – šiferio lakštais. Norint atkurti visišką autentiką, reikėtų pakeisti stogo dangą, atkurti medinius langus ir durų rėmų formą. Iš nespaltotos nuotraukos sudėtinga nustatyti tinkuoto pastato sienų spalvą. Galima tik spėti, jog jis, kaip tuomet buvo populiariu, tinkuotas baltai, dabar yra padengtas pasteline rožine spalva. Iš aikštės pusės statinio nematyti, tad be specialios nuorodos miesto svečiui, besidominčiam architektūra, jį rasti būtų sudėtinga. Objektas neapleistas, šiuo metu čia veikia Rudolfo Lymano muzikos mokykla.

1931 m. liudytojas yra ir mažosios architektūros objektas – skulptoriaus R. Antinio sukurtas paminklas pirmajam Lietuvos nepriklausomybės dešimtmečiui paminėti. Jo centre – vertikaliai kylantis masyvių gabaritų obeliskas, laiptuota papėde, kurio vienoje pusėje – realistiškas lietuviškas tautiniu kostiumu

skulptūra, laikanti į viršų pakeltas rankas, o jose – spindulių apsuptas senovės lietuvių saulės simbolis. Vakarinėje į bažnyčią atgręžtoje paminklo pusėje – sėdinčio vaidilos ir lietuvio kario figūros.¹⁴ Įdomu tai, jog paminklas sovietmečiu nesunaikintas, paslėptas aikštę apsodinus medžiais, o jame įrašyta istorinė data „1918–1928“ užtinkuota. Šiandien paminklas yra vienas autentiškiausių tarpukario paveldo objektų mieste.

Baselio Zameto namas – vienas įdomesnių architektūrinių objektų centrinėje miesto aikštėje. Pagrindinis jo fasadas suskaidytas į tris aukštus. Iš tarpukariu darytos nespaltotos fotografijos matyti, kad visų aukštų fasadai nudažyti skirtingai: pirmas ir trečias – šviesia, vidurinis – tamsia spalva. Priekiniame fasade pastato horizontalę lygiagrečiai kerta dvi vos išsikišusios mansardinės bokštų kolonos, viršuje užsibaigiančios kūgio formos smailėjančiais bokštais, kurie sukuria pilaitės įspūdį. Iš nuotraukos galima spręsti, kad pirmas aukštas buvo prekybinės paskirties, o antrame ir trečiame – gyvenamosios patalpos. Apatinė dalis – mūrinė, viršutinė – dengta skardos lakštais. Ties statinio centru – balkonėlis. Langai pusapvaliai ir stačiakampiai. Šiuo metu pastatas mažai pakitęs, forma ir daug detalių išlikusios. Tik pirmame aukšte trūksta kai kurių portalų, langai išdėstyti kitokia tvarka. Pastato fasadas nudažytas atsitiktinai: viršus tamsiai, apačia šviesiai. Viršutinė trečio aukšto horizontalė padengta skardos plokštėmis. Išlikę autentiški medinių rėmų langai. Palei aikštę stovintis namas atrodo gana puošniai ir šiek tiek paremontuotas jis gali tapti puikiu miesto istorijos liudytoju ir estetikos pavyzdžiu.

R. Antinio 1928 m. sukurtas paminklas Lietuvos nepriklausomybės 10-mečiui paminėti

Dar vienas minėtinas objektas – dviaukštis namas (Respublikos g.), išlaikęs formą, iš kurios maždaug galima atpažinti sukūrimo laikotarpį ir istorizmo stilistiką. Jame matyti stilizuotas neorenesansinis frontonėlis – grakščiai lenktas, iš abiejų pusių juosiamas ornamentuotos metalo tvorelės. Galima numanyti, kad jame buvo įrašyta pastatymo data, tačiau šiuo metu ji užtinkuota. Statinys nedidelis, antrame aukšte per vidurį – balkonas su metaline tvorele. Nors jo fizinė būklė gana gera, tačiau tvarkant jį visiškai nesistengta išsaugoti jo stilistiką, remtasi praktiškais sumetimais: langai ir durys plastikiniais rėmais, šoniniai fasadai apkalti plastiko dailylentėmis. Galima numanyti, kad prieškariniu pirmas aukštas buvo prekybinės paskirties, antrame įrengtos gyvenamosios patalpos. Šiuo metu pirmame aukšte įsikūrusi mėsos gaminių parduotuvė.

Judant nuo miesto centro pagrindine Vytauto gatve, mūrinių tarpukario objektų mažėja, prasideda mediniai gyvenamieji namai su kur ne kur įsiterpusiais sovietmečio pastatais. Gerokai nutolęs nuo centro, visai miesto pakraštyje – žymaus architekto Edmundo Alfonso Fryko (Tauragės, Vilkaviškio ir Kretingos traukinių stočių autorius) sukurtas geležinkelio stoties pastatas (pagal išlikusius dokumentus tai viena brangiausiai kainavusių geležinkelio stočių Lietuvoje¹⁵). Jo architektūra – eklektiška, savitai perteiktų ir išdėstytų klasikinių formų visuma. Deja, E. A. Fryko kūrybos

bruožų pastate išlikę nedaug. Nors statinio fizinė būklė gera, jis renovuotas, suremontuotas, tačiau, kaip matyti iš prieškariniu darytos fotografijos, pastatas gerokai praradęs pirminę autentišką dėl vėlesnių pakeitimų. Šiam statiniui dėl jo architektūrinės ir istorinės vertės reikalinga atskira studija, kurioje jis būtų pristatytas architekto E. A. Fryko kūrybos kontekste.

Rokiškio geležinkelinkai ir tarnautojai, nusifotografavę prie geležinkelio stoties pastato švenčiant Lietuvos Nepriklausomybės dieną – Vasario 16-ąją. Fotografuota apie 1939 m. (RKM-44341)

Klierikas Alfonsas Mulvinas iš Gintų kaimo Rokiškio geležinkelio stotyje, 1937 m. (RKM-35031)

Šiame straipsnyje paminėta tik dalis tarpukario architektūros objektų. Galima dar paminėti Rokiškio rajono apylinkės prokuratūrą, Jaunimo centrą, sporto mokyklą ir kt. Kai kurie jau visiškai praradę prieškarinio išvaizdą, neprižiūrimi nyksta, kiti remontuojami neatsižvelgiant į objektų specifiką.

Paiškinimai

- ¹ *Kančienė Jolita*. Tarpukaris 1918–1940 // Kauno architektūros gidas. – Vilnius: Lapas, 2015, p. 21.
- ² *Jankevičiūtė Giedrė*. Kauno modernizmo architektūros stilistiniai bruožai // Kauno architektūros gidas, p. 18.
- ³ *Baužienė Morta*. Rokiškis. Žvilgsnis per arką į dvarą ir bažnyčią // Archiforma, Nr. 4. 2007, p. 85.
- ⁴ *Miškinis Algimantas*. Rokiškio miesto istorinė urbanistinė raida (iki 1969 m.) // Rokiškis. Miestas, kraštas, žmonės. Sud. Rimša. Edmundas. – Vilnius: Diemedis, 1999, p. 116, 125, 126 ir 131.
- ⁵ *Miškinis Algimantas*. Rokiškio miesto istorinė urbanistinė raida (iki 1969 m.), p. 97, 98 ir 99.
- ⁶ Rokiškio krašto muziejaus archyvas. RKM-14814 (8), „Savivaldybė“ 1934 m. rugpjūčio mėn. Nr. 8 (135), p. 32–33.
- ⁷ Rokiškis pavyzdinai tvarkosi // Lietuvos Aidas, 1932 m. liepos 16 d.

- [Žiūrėta 2017 m. balandžio 21 d.] Prieiga per internetą: <http://www.autc.lt/lt/bibliografija?page=2&tg=Roki%C5%A1kis>
- ⁸ *Miškinis Algimantas*. Rokiškio miesto istorinė urbanistinė raida (iki 1969 m.), p. 110–116, 135.
- ⁹ Žydai Lietuvoje. Merkinė. [Žiūrėta 2017 m. balandžio 21 d.] Prieiga per internet: http://archive-lt-2012.com/lt/z/2012-10-07_380646_8/%C5%BDydai-Lietuvoje-Merkin%C4%97/
- ¹⁰ *Šniokienė Nijolė*. Su darbo ir kūrybos ženklų: Rokiškio krašto muziejui – 70. [Žiūrėta 2017 m. sausio 23 d.] Prieiga per internetą: <http://www.museums.lt/Zurnalas/sniokiene.htm>
- ¹¹ Kauniečio įspūdžiai iš Rokiškio // Lietuvos Aidas, 1930 m. vasario 13 d. [Žiūrėta 2017 m. balandžio 21 d.] Prieiga per internetą: <http://www.autc.lt/lt/bibliografija?page=2&tg=Roki%C5%A1kis>

- ¹² *Baužienė Morta*. Rokiškis. Žvilgsnis per arką į dvarą ir bažnyčią // Archiforma, Nr. 4, 2007, p. 85.
- ¹³ Rokiškio krašto muziejaus tinklalapis. [Žiūrėta: 2017 m. balandžio 21 d.] Prieiga per internetą: http://rkm.limis.lt/paieska/perziura//exhibit/preview/140558553?s_id=c84pZQnwgMfxjTe6&s_ind=2260&valuable_type=EKSPONATAS
- ¹⁴ *Miškinis Algimantas*. Rokiškio miesto istorinė urbanistinė raida (iki 1969 m.), p. 128.
- ¹⁵ *Minkevičienė Aldona*. Rokiškio geležinkelio stoties istorija: amžių sandūras menantis plieno kelias svarbos neprarado // Gimtasis Rokiškis. [Žiūrėta 2017 m. gegužės 4 d.] Prieiga per internetą: <https://www.grokiskis.lt/is-rokiskio-krasto-kronikos-lobynu/rokiskio-gelezinkelio-stoties-istorija-amziu-sanduras-menantis-plieno-kelias-svarbos-neprarado>

„Laiko užtenka tiems darbams, kurie tau yra svarbūs...“

Reda Kiselytė, Rokiškio Juozo Tumo-Vaižganto gimnazijos
„Romuvos“ padalinio bibliotekos vedėja, kalbina
Donatą Smalinską

Žmogus, kuris vaikystėje svajojo sodinti ąžuolus, šiandien stengiasi, kad lietuvių kalba alsuotų ąžuolo – medžių valdovo – stiprybe. 2017-ieji paskelbti Lietuvių kalbos metais. Kalbinau Valstybinės kalbos inspekcijos viršininką, Obelių krašto garbės pilietį Donatą Smalinską.

R. K.: Vilniaus universiteto Filologijos fakultete studijavote lietuvių kalbą ir literatūrą. Gal vaikystėje turėjote kitokių svajonių?

D. S.: Prisimenu, kad dar nėjau į mokyklą, bet atkakliai svajojau tapti mokytoju. Man tuo metu atrodė,

kad svarbiausias jo darbas – sėdėti prie staliuko ir labai reikšmingai raityti penketus mokinio sąsiuvinyje. Kad reikės rašyti ir prastesnius pažymius, tuo metu nepagalvojau (koks optimizmas!). Kita svajonė – dirbti girininku, būti gamtoje, keliauti jos pažinimo takais, sodinti ąžuolus ir klevus, matyti, kaip jie auga, stebėti čiulbančius, suokiančius, ūbaujančius paukščius, sekti stirnų, briedžių, kiškių pėdas.

Matyti nuostabaus pasaulio kaitą mane išmokė mokytoja Genė Kesiūnienė. Jai esu dėkingas, kad

dabar pastebiu gamtos spalvas, pagal sezonus besikeičiančius reiškinius, skraidančias sėklas, žinau daugelio augalų pavadinimus, atpažįstu juos nuotraukose ir tikrovėje, mėgstu pats auginti įvairius keistesnius augalus.

R. K.: Asmenybės, dėstančios Vilniaus universitete, kiekvienam studentui palieka neišdildomą įspūdį. Kokius Jūs sutikote žmones?

D. S.: Nuo šešerių metų svajojau gyventi sostinėje, pavydėjau Vilniuje įsikūrusiems giminaičiams, mane traukė miesto šurmuly, spartus tempas, įdomūs žmonės, kultūros

Prie Gizos sfinkso Egipte. Visos nuotraukos iš Donato Smalinsko asm. archyvo

Kai buvau mažas

renginių gausybė. Į viską žiūrėjau iš nuostabos išplėstomis akimis, stebėjausi, džiaugiausi, žavėjausi. Studijos man buvo vienas svarbiausių, daug ką gyvenime pakeitusių įvykių. Vilniaus universitetas suformavo pasaulėžiūrą, elgseną, išmokė savarankiškumo, įgyti pasitikėjimo, suteikė išsilavinimą.

Simboliška, kad pirmame kurse apsistojuo Pilies gatvėje, name, kuriame anksčiau gyveno kalbininkai Juozas Balčikonis ir Vytautas Mažiulis. Kieme kažkada buvo įrengtas pirmasis Universiteto botanikos sodas. Ši aplinka mane dar labiau priartino prie senosios Alma Mater, kur tuo metu dėstė patys garsiausi profesoriai, vadovėlių autoriai, Lietuvoje ir užsienyje pripažinti mokslininkai: Vytautas Mažiulis, Jonas Palionis, Juozas Girdzijauskas, Aldona Paulauskienė, Zigmas Zinkevičius, Elena Bukelienė, Jonas Balkevičius, Aldonas Pupkis, Vitas Areška, Marcelijus Martinaitis, Viktorija Daujotytė, Vitas Labutis ir kiti. Atsiprašau, kad visų negaliu paminėti.

Vilniaus universiteto Sarbievijaus kieme su kurso draugais, 1986 m.

R. K.: Kaip studijuodamas įsitraukėte į kraštotyros veiklą?

D.S.: Kai mokiausi vidurinėje mokykloje, Obeliuose vasarą buvo organizuota Universiteto kraštotyros ramuvos ekspedicija. Mane nustebino didelis būrys žmonių, kuriuos domino labai daug skirtingų temų, buvo renkami seni daiktai, rengiamos linksmos liaudiškos vakaronės su šokiais ir dainomis.

Vėliau apie šią organizaciją sužinojau studijuodamas, pradėjau lankyti klubo (jam tuomet vadovavo iš

Rokiškio kilęs Venantas Mačiekus) užsiėmimus. Sovietų valdžios metais čia skaitomos paskaitos, rengiami susitikimai, pokalbiai, vakaronės, ekskursijos, žygiai buvo tautos žadinimo ir sąmoningumo ženklai.

Po ketvirto kurso parvažiavęs namo sužinojau, kad Mingėlių kaime kolūkio traktorininkas išarė kapus, dideliame plote mėtėsi žmonių kaulai ir kaukolės. Mane kaip kraštotyros tyrininką tai labai sukrėtė, todėl nedelsdamas parašiau tuometinei laikraščio „Spalio vėliava“ (dabar – „Gimtasis Rokiškis“) redakcijai, kitą dieną į tą vietą buvo iškviesta atsakingų asmenų grupė, viskas tuoju buvo sutvarkyta.

Apie savo gimtinę dar daugiau sužinojau penktame kurse rašydamas diplominį darbą apie Rokiškio rajono vietovardžių darybą. Vilniaus Antano Vienuolio vidurinėje mokykloje vedžiau kraštotyros būrelį.

R. K.: Ką Jums reiškia gimtoji tarmė?

D. S.: Būdamas ekspedicijose, atlikdamas praktiką rinkdavau tautosakos ir tarmių faktus, klausydavusi daugybės žmonių pasakojimų.

Kelionė Turkijoje

Montserato kalnuose

Man šis darbas buvo smagus, nors tekdavo ilgai šnekinti, kol išpešdavau kokią įdomų to krašto žodį ar kokią negirdėtą dainą. Ilgas ir šiltas bendravimas taip suartina, kad pats netyčia pradedi kalbėti tos vietos tarme. Dabar mielai klausausi žmonių, gerai kalbančių tarmiškai, nesvarbu, iš kurio jie krašto. Būna įdomu, kai net nesupranti, ką tau sako lietuviškai.

R. K.: Kas Jus kaip kalbininką džiugina ir liūdina?

D. S.: Smagu, kad Lietuvoje galima visur ir visada bendrauti lietuviškai. Prie to pripratome kaip prie

savaime suprantamo dalyko, tačiau reikėtų prisiminti, kad sovietiniais laikais vaizdas buvo priešingas. Rusų kalba buvo užėmusi valstybinės kalbos pozicijas visose srityse. Kai studijų metais troleibuse priekyje stovinčio keleivio paklausdavau, ar jis išlips kitoje stotelėje, man pikta atšaudavo: „Ja neponimaju tvojeogo sobačego jazyka“ (liet. „Aš nesuprantu tavo šuniškos kalbos“). Tokia buvo tikrovė iki Nepriklausomybės atkūrimo.

Liūdina lietuvių nesupratimas, kad visos tautos turi didžiulis ir džiaugtis savo istorija, tradicijomis,

architektūra, gamta, kultūra. Mes įdomūs tik savo išskirtinumu, o ne pilku vienodumu. Kai būnu svečioje šalyje, stengiuosi išmokti kuo daugiau tos kalbos žodžių, pažinti tradicijas, paskanauti vietos valgių. Kalba dar labiau išryškina kitoniškumą. Gaila, kad lietuvius labai stipriai kankina nevisavertiškumo kompleksas: kuriame angliškus dainų tekstus, angliškus įmonių pavadinimus, prekių ženklus, reklamą.

R. K.: Tarptautinės gimtosios kalbos dienos proga Valstybinė kalbos inspekcija devintą kartą surengė Gražiausių lietuviškų įmonių pavadinimų konkursą. Ar šis konkursas skatina, populiarina lietuviybę?

D. S.: Noriu pabrėžti, kad Inspekcija yra Gimtosios kalbos dienos propaguotoja: 2007 m. Vilniaus mokytojų namuose organizavome linksmą kalbininkų vakarą, su LRT žurnalistais bendravome tiesioginiame eteryje, su moksleiviais diskutavome Vilniaus Vytauto Didžiojo gimnazijoje. Kiekvienais metais sugalvodavome įvairių temų, vėliau pradėjome rengti Gražiausių lietuviškų įmonių pavadinimų konkursą. Apie tai iš anksto žino verslininkai, keli net siūlė savo pavadinimus kaip kandidatus laimėti, tikėjosi, kad atkreipsime dėmesį. Kai išrenkame ir pranešame konkurso rezultatus, daug kas labai maloniai nustemba. Mes irgi stebimės, kad būsimieji bendrovių savininkai yra išradingi, suranda daug naujų žodžių ar jų junginių. Stengiamės, kad apie šį renginį iš žiniaskaidos sužinotų kuo daugiau žmonių, paskatintų kitas įmones būti lietuviškumo pavyzdžiu.

R. K.: Dirbote mokytoju, dėstėte kalbos kultūros paskaitas įvairiose auditorijose, esate Tarptautinės gimtosios kalbos dienos renginių organizatorius, Vilniaus rokiškėnų klubo „Pragiedruliai“ renginių vedėjas. Ką jaučiate matydamas au-

ditorijos dalyvių akis? Ar literatūra, muzika padeda žmonėms gyventi?

D. S.: Auditorija labai skirtinga, todėl ir bendravimas niekada nebūna vienodas, kaskart matai kitokius žmones, jų nuotaikas ir ketinimus.

Viešojo kalbėjimo patirtis per daugelį metų tikrai nemaža: Vilniaus vidurinėse mokyklose dėčiau lietuvių kalbą ir literatūrą, dviejose aukštosiose mokyklose – kalbos kultūrą ir retoriką, skaičiau paskaitas valstybės ir savivaldybių tarnautojams, kultūros darbuotojams, mokytojams, žurnalistams, prokurorams, teisėjams, verslininkams, šauliams. Penkerius metus kiekvieną mėnesį dalyvaudavau tiesioginėse Lietuvos televizijos laidose, dabar kas antrą mėnesį duodu trumpus interviu LRT radijui. Yra tekę kalbėti įvairiose ir neįprastose vietose: sveikinti daugiau kaip šimtą vienos įstaigos darbuotojų šv. Velykų proga, sakyti kalbas asmeniniuose ir įstaigų jubiliejiniuose renginiuose, kapinėse per laidotuves, padėkos kalbas už apdovanojimus ir pan.

Kai organizavau paminklo Birželio sukilėliams statybą Obeliuose, turėjau pats sugalvoti renginius, kviesti kalbėtojus, svečius, žiniasklaidą. Vedžiau Vilniaus rokiškėnų klubo „Pragiedruliai“ organizuotus

Santorinis

koncertus sostinėje, Duokiškyje, Jūžintuose, Juodupėje ir Obeliuose.

Stovėti prieš žmones ir matyti nustebusias, stebuklo laukiančias akis yra smagu. Ir didelė atsakomybė. Miestelių gyventojai nėra išlepinti renginių gausos, todėl visada norėtūsi, kad susitikimas būtų kuo brandesnis, atėjusieji išsineštų kuo daugiau vilties ir šviesos, kad ilgiau prisimintų gražias akimirkas. Tik gaila, kad kaimo žmonės labai kuklūs, santūrūs, nedrąsūs, juos reikia beveik asmeniškai kviesti, kad atvyktų. Džiaugiuosi kiekvie-

nu žiūrovu, atėjusiu lyg į mano gimtadienį.

R. K.: Kada fotografija įsiveržė į Jūsų gyvenimą? O gal ji atkeliavo labai lėtai?

D. S.: Vaikystėje su didžiausiu nekantrumu laukdavau neįprasto įvykio – nuotraukų ryškinimo. Man pasisekė, kad namuose buvo visa fotografijų gamybos įranga, kuria naudodavomės sekmadieniais, nes būdavo daugiau laiko. Savotiškas ritualas tamsoje degant raudonai švieselei baltame popieriuje pamatyti ryškėjančius vaizdus. Dabar senų

Maljorka

Vienas iš daugelio kurso susitikimų

nuotraukų tiek daug, kad jos nebetelpa į albumus. Noras įamžinti tikrovę neišblėso ir studijų metais, tuomet turėjau aparatą „Moskva-4“.

Dabar fotografuoti yra visos sąlygos, patogu tai daryti ir telefonu. Žinoma, apie gerą kokybę kalbėti neverta. Esu tik mėgėjas, bet visada stengiuosi pamatyti originalų vaizdą, neįprastas spalvas, įdomias formas, žaviuosiu kitų sukurtais darbais specialiose interneto svetainėse.

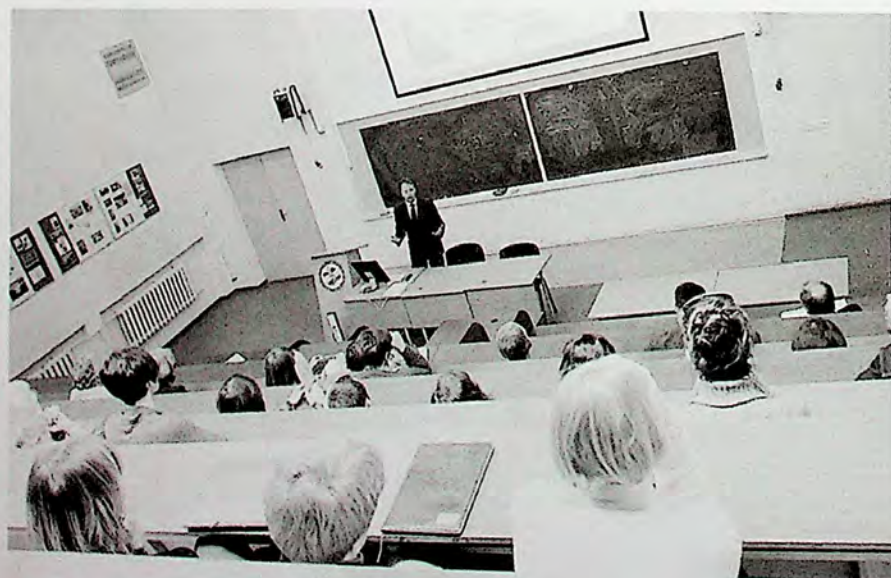
R. K.: Kokią vietą Jūsų gyvenime užima kelionės?

D. S.: Visi žmonės šiek tiek keliauja: iš namų į darbą, bažnyčią, pas kaimynus, gimines, draugus. Visur galima pamatyti naujų dalykų, patirti įspūdžių. Įdomu būti ten, kur gyvenimas pasikeičia iš esmės, tik tada pajuntu atostogas, kur kitoks klimatas, augmenija, žmonių įpročiai, tradicijos, valgiai, kalba.

Noras daugiau sužinoti ir pažinti pasaulį mane lydėjo nuo mažų dienų. Gaila, vidurinėje mokykloje tekdavo keliauti daugiausia per geografijos pamokas žemėlapyje arba sukiojant gaublį, o per 11 metų mokykla tik vieną kartą buvo nuvežusi į Vilnių ir Kauną, net kaimyninių Anykščių neaplankėme. Išskirtinė kelionė buvo tik į tuometinį Leningradą (dabar – Sankt Peterburgas). Į ją vykau kaip vienas iš geriausių mokinių.

Kai dukterys Monika ir Kotryna buvo mažos, keliaudavome keturiese. Žmona Gražina yra idėjų autorė: ji pasiūlo šalį, nuperka lėktuvo bilietus, užsako viešbutį, sudaro įtemptą kelionės darbotvarkę, iš anksto jau žinome, kurią valandą ir kur būsime. Kelionėse mūsų nuomonė beveik visada sutampa, nebūna nesusipratimų ar nemalonių staigmenų.

Teko būti Egipte, Čekijoje, Slovakijoje, Kroatijoje, Prancūzijoje,

Paskaita Vilniaus Gedimino technikos universitete

Padėkos kalba per Obelių krašto garbės piliečio vardo suteikimo ceremoniją, 2014 m.

Maltoje, Kipre, San Marine, Suomijoje, Švedijoje, Lenkijoje, Gruzijoje, Austrijoje, Graikijos salose Rode, Kose, Kretoje, Santorine, ne sykį lankiausi Italijoje, Ispanijoje, Turkijoje. Žinoma, Estijoje, Latvijoje, Rusijoje.

Išvykęs ir žavėdamasis kerinčiais vaizdais, didinga architektūra, gamtos stebuklais, visada galvoju apie tuos, kurie nemato, ką man pasisekė pamatyti. Kelionės mane įkvepia dideliems ir šviesiems darbams, padeda atitolti nuo pilkos, nuobodžios kasdienybės, pažinti platų ir spalvingą pasaulį. Stengiuosi ilgai nepamiršti matytų vaizdų, nesusmulkėti iki buitinių detalių, nereikšmingų dalykų. Gal todėl daug kam atrodau romantiškas, kiek atitrūkęs nuo tikrovės, tarsi užsidėjęs rožinius gyvenimo akinius.

R. K.: Šviesaus atminimo poetui, eseistui, VU dėstytojui Marcelijui Martinaičiui iki skausmo brangūs tėvų namai. Ką Jums reiškia namai?

To manęs dar niekas iki šiol neklausė. Gimtinė yra ne tik vieta, tai tavo gyvenimo dalis. Esi su ja nematomais saitais susijęs ir būsi visada, net jei to ir nenorėsi pripažinti. Kuo

Jolantos Stumbrienės, Julijos Giedros Tutkutės ir Ferdinando Jakšio koncertas Duokiškyje, 2017 m.

Su Rokiškio rajono meru Vytautu Viliu (kairėje) ir Algiu Naručiu Obeliuose vykusiame renginyje, 2013 m.

esi vyresnis, tuo ryšys stipresnis. Ypač tada, kai iš jos išvyksti. Ir visada nori grįžti su nauja gyvenimo patirtimi ir ja pasidalinti. Tėvų namuose lieka vaikystės dienos, svajonių nuotrupos, perskaitytos

knygos, kambarys, obelis prie šulinio, vaizdai pro langus su bažnyčia ir neužšalančia Kriauna. Ir, žinoma, žmonės – tėvai, seserys Irena ir Romutė. Ir dar kažkas neaprašomo. Labai daug. Kai prieš metus mirė

Su profesoriais Zigmu Zinkevičiumi (viduryje) ir Albertu Rosinu, 2005 m.

Su vyskupu Juozu Tunaičiu ir darbo kolegomis

tėvukas, namai tapo šaltesni ir tuštesni, jis daug iš jų išsinešė...

R. K.: Esate interneto svetainių www.obeliai.eu ir www.obeliupaminklas.lt, Vilniaus rokiškėnų klubo „Pragiedruliai“ feisbuko administratorius. Kaip visur suspėjate?

D. S.: Paprastai viskas prasideda nuo geros minties: kai Obeliuose pavyko organizuoti paminklo Birželio sukilimo dalyviams ir sovietinio teroro aukoms statybą, Vilniaus

rokiškėnų klubo „Pragiedruliai“ pirmininkas Algis Narutis pasiūlė sukurti specialią svetainę. Nors tuo metu įnirtingai rūpinausi rėmėjų paieška, statybų reikalais, iš karto supratau, kad informacijos sklaida neišvengiama. Lankytojų ratas yra platus, todėl stengiausi pateikti kuo daugiau medžiagos apie istorinį įvykį, o svarbiausia – pranešti naujienas, skelbti visų geradarių, rėmėjų vardus ir pavardes.

Obeliai neturėjo savo interneto svetainės, nors daug mažesni miesteliai tuo galėjo pasigirti. Turėdamas ambicingą norą, kreipiausi į kraštiečių Vytautą Butėną, kad jis kaip profesionalas tuo pasirūpintų. Pradėjome kurti svetainės struktūrą, rengėme medžiagą apie istoriją, lankytinas vietas, žmones, dėjom nuotraukas, kūrybą. Smagu, kad mūsų triūsas patinka obeliečiams. Laiko užtenka tiems darbams, kurie tau yra svarbūs.

R. K.: Tradicinis klausimas. Ko palinkėsite Rokiškio krašto kultūros žurnalo „Prie Nemunėlio“ skaitytojams?

D. S.: Pirmiausia džiaugiuosi, kad rajonas turi tokį solidų žurnalą. Smagu, kad pavyksta išlaikyti didelį būrį bendraminčių, surasti įdomių ir prasmingų temų. Skaitytojams linkiu suvokti, kad kultūros žmonės yra kitokie, jų misija yra keisti pasaulį, suprasti istoriją ir dabartį, analizuoti aplinką ir parodyti meno grožį kitiems. Linkiu, kad kiekvienas žurnale rastų sau mielą autorių, įdomią temą. Svarbu, kad ne tik skaitytume apie kitus, bet ir patys kurtume.

R. K.: Dėkoju už pokalbį ir linkiu lėto laiko alsavimo, neišsenkančios išminties lobynų, ažuolo stiprybės ir saugoti lietuvių kalbos grožį.

Alksniškiai

2-jų dalių dialogai

GYTIS PADEGIMAS

VEIKĖJAI:

Dr. KAZYS GRINIUS

ONA GRINIŪTĖ-BACEVIČIENĖ – jo sesuo
KRISTINA ARSAITĖ-GRINIENĖ – jo žmona

LIŪTAS GRINIUS – jo sūnus

VYTAUTAS BACEVIČIUS – Onos sūnus

STANISLOVAS ČĖSNA – Sasnavos klebonas

ALISA – pas Grinius besislapstanti žydaitė

ŽMOGYSTA

*Veiksmas vyksta Bacevičių sodybos seklyčioje, Alksniškių kaime, Sasnavos valsčiuje
nuo 1942 12 05 iki 1944 03.*

I DALIS

1.

Erdvos kambarys gerajame suvalkietiškos trobos gale. Trumpos gruodžio dienos žara išplėšia iš tirštėjančių sutemų atkištomis į priekį rankomis po kambarį klaidžiojančią figūrą. Kieme pasigirsta užvedamos mašinos garsas, moters klyksmas, šuns lojimas, vokiški keiksmi. Mašina pamažu nutolsta.

ONA (*verkdamą įbėga į kambarį*). Vytautai, Vytuk, kur jie tave išvežė prakeiktieji? Ką aš dabar be tavęs darysiu?

K. GRINIUS. Ona, kas atsitiko, ko dabar rėki kaip nesava?

ONA. O Jėzau Marija, kas čia yra troboj?

K. GRINIUS. Čia aš, tavo brolis Kazys. Ona, Onute, apsiramink. Ar nepažįsti?

Scena iš Gyčio Padegimo spektaklio „Alksniškės“. Kauno miesto kamerinis teatras, 2016. Visos nuotraukos Donato Stankevičiaus

ONA. Kazy, iš kur tu? Kaip čia dabar atsiradai?

K. GRINIUS. Aš iš Kauno, o tu ko taip šaukei? Kas čia pas jus pasidarė?

ONA. Taigi nuėjau į tvartą karvių melžt, o čia tie rudi gestapo šunes atlėkė ir išsivežė mano Vytuką, mano užvadėlį. Ką jie jam padarys nevidonai?

K. GRINIUS. Jie ne Vytuką išsivežė, bet mane atvežė. Nusiramink.

ONA. Kaip čia dabar yr. Ar tiesą sakai?

K. GRINIUS. Vokiečiai man liepė kraustyti iš Kauno, o kur aš kraustysiuosi, jei ne į gimtinę? Tėviškėj brolis Vincas senus trobesius išgriovė, vietos nėra, tai aš pagalvojau: jei priimsi, pas tave prisiglausiu. O gestape pasakiau, kad jei jau valdžia krausto, tai tegu ir transportu pasirūpina.

ONA. Kaipgi aš tavęs nepriimsiu, jei aš pas jus su Joana taip ilgai Marijampolėj gyvenau, kai man akselinė plaštakos dalį vaikystėj nutraukė, o paskui vėl gi Kaune priglaudėt ir gydėt jau su Kristina, kai pasiligojau po tų baisių dienų, kai mano Feliksą kuliamoji sudraskė. Koks prakeiksmas mūsų šeimai su tomis mašinomis!

K. GRINIUS. O aš tavim didžiuojuosi, kad pati viena šešis vaikus išauginai, į mokslus leidi, šitokį didelį ūkį gražiai užlaikai. Parodyk plaštaką, ar neskauda po darbų?

Ona Griniūtė-Bacevičienė, Kazio Griniaus sesuo – aktorė Alma Masiulionytė

ONA. Kur man ten plaštaka rūpės! Va, Vytukas iš paskutiniųjų baigė karo mokyklą, nespėjo kaip reikia pasitarnaut Lietuvai, nėjo tarnaut raudoniems velniams, tai dabar baisu, kad rudi šunes į savo armiją nepaimtų. Žmonės kalba, kad Plechavičius nori kažkokį lietuvišką batalioną įsteigti, o kur paskui tą jaunimėlį dės? Pasiųs į Rusijos sniegus po bolševikų kulkom, o karą vokiečiai vis tiek pralaimės – visi taip šneka. Už tai tos gestapo mašinėlės taip ir išsigandau.

K. GRINIUS (čiuopdamas Onos plaštaką, pasilenkia prie jos atsinešto kibiro). Tai tik ant dugno pieno? Tai tik tiek karvės duoda?

ONA. Taigi čia tik pamazgos – kibirą išploviau. Ar nematai?

VYTAUTAS (jeidamas). Ką tu čia dabar, mama... Brangų svečių laikai tamsoje ir net atsisėst nepakvieti. Sveiki, dėde. Malonu Jus matyti, nors gal Jums pačiam ši kelionė ir ne tokia jau maloni.

K. GRINIUS. Sveiks, leitenante. Savus matyti visada malonu, o seni žmonės, ar pameni, sakydavo: „Niekada neišsižadėk tiurmos ir ubago lazdos.“

ONA. Tikrai, broli, sėskis. Aš iš to išgąščio kaip nesava. Tuoj žiburį įžiebsiu, pieną nukošiu, vakarieniausim. Ale tu pasakyk, už ką gi tave vokiečiai iš Kauno išbogino?

VYTAUTAS. Mama, tai argi nežinai? Duok dėdei pailsėt, nekamantinėk. Aš gi tau pasakojau: dėdė su ministeriais Krupavičium ir Aleksa pasirašė ir pasiuntė vokiečių valdžiai memorandumą, reikalaujantį nutraukti Lietuvos kolonizaciją, grąžinti ūkius savininkams neatsižvelgiant į jų tautybę, tuoj pat nutraukti žydų šaudymą. Ką naciai išdarinėja, skaudu buvo matyti kiekvienam geros valios žmogui, bet prasižioti, pasakyti nacių valdžiai tikrąją tiesą ir pareikalauti, kad tai nebūtų daroma, niekas nedrįso ne tik pas mus, bet ir visoje Europoje. Kiek girdėjau, tai tik kažkurios Skandinavijos karalystės monarchai išėjo į rūmų balkoną prisisegę geltonas žvaigždes, kai naciai įsakė jas nešioti visiems žydams. Net pats popiežius tyli, o Lietuvoj atsirado drąsuolių patriotų, kurie pakėlė balsą prieš nežmonišką skriaudą, daromą ne tik lietuviams, bet ir žydų, lenkų, rusų tautybių Lietuvos piliečiams. Gaila, kad tų drąsuolių atsirado tik trys, užtat dėdė tarp jų. Jų tiesos žodis pasklido po visą Lietuvą. Atvėrė žmonėms akis.

K. GRINIUS. Mes tik paprasti žmonės, ne karaliai, bet naikinimas visų žydų, šimtų nekaltų žmonių žudymas už nežinia kieno užmuštą vokiečių, varyte varymas į Vokietiją lietuvių darbininkų, šalinimas iš sodybų lietuvių, tyčia paskelbtų lenkais, labai įbaugino Lietuvą. Visi klausinėjo vienas kito, ką daryti, kaip gintis nuo vokiečių sugalvoto Lietuvos kolonizavimo. Protestuoti

baugu. Kažkas turėjo tai padaryti. Mes, priešingų srovių atstovai, anksčiau politiniai priešininkai, tai ir padarėme. Mes ne vieni – faktus po visą šalį surinkti, teiginius juridiškai pagrįsti mums padėjo daugelis žmonių.

ONA. Kad savus gini, gerai, ale, ko tu prie vokiečių ir žydų reikalų kišiesi, jei net pats popiežius tyli?

K. GRINIUS. Aš savo gyvenime su žydais stengiausi palaikyti žmoniškus santykius, nepasiduodamas tautiniam šovinizmui, fanatizmui. Niekad Lietuvoj žydai nebuvo tokie turtingi kaip nepriklausomoj Lietuvoj. Augo lietuvių tautinis susipratimas, augo miestai, taip pat augo ir žydų gerovė. O kiek namų, kiek fabriku žydai pristatė! Tai vis gerovės ženklai. Žydai su lietuviais ėmė artėti. Tarp lietuvių ir žydų meilės nebuvo, mišrių santuokų nedaug pasitaikydavo, bet tolerancija buvo. Mano tarnavimo Kauno savivaldybėj metais žydai gydytojai bene labiau buvo naudingais darbais pasižymėję negu lietuviai. Gyvenome su jais 500–600 metų, būtume ir toliau turbūt neblogai gyvenę.

VYTAUTAS. Oi, ne visi taip galvoja, dėde. Net iš mano buvusių draugų kariškių kai kurie įsivėlė į žydų naikinimą.

ONA. O iš namų išvartų žydų turtą tai tempė kas tik galėjo ir sveikatos turėjo!

K. GRINIUS. Tu tai gi netempei!

ONA. Bijok Dievo, Kazy! Ką čia šneki! Man svetimo nereikia! Nuodėmė!

K. GRINIUS. Na, matai, manau, kad tokių kaip tu dauguma, o piktadarių visos tautos turi, bet visa lietuvių tauta negali atsakyti už savo sadistus galvažudžius.

VYTAUTAS. Dėde, ar buvote suimtas?

K. GRINIUS. Atėjo vieną rytą SS majoras su kapitonu, o aš dar buvau neapsirengęs, nesiskutęs ir nepusryčiaęs, tai juos priimt galėjau tik po geros valandos.

ONA. Tai tu gi nuo jaunystės vis su tais, kur tavęs suimt ateina, šposus proviji. Oi, Kazy, prisišposysi vieną sykį!

VYTAUTAS. Dėde, tikrai, o kelintas čia Jūsų suėmimas buvo?

K. GRINIUS. Koks čia suėmimas! Gestape toks Jėgeris ištardė, dar pietų be kortelių visai gerų davė ir va parvežė tėviškėn šviežiu oru pakvėpuot, o Krupavičių su Aleksa išvežė Vokietijon. Va, čia tai jau blogiau. O jei klausi, kelintas čia mano kalinio ar tremtinio karjeros kartas – tai dešimtas, taip sakant jubiliejinis. Dešimt kartų manė krėtė, kalino, trėmė. Pirmą kartą dar studentą kartu su kitais uždarė garsiam Maskvos Butyrkų kalėjime per studentų riaušes 86-ais metais. Akių Dievulis nedavė – matau tik viena akim, o ir ta vis labiau kaip per miglą, bet užtat atmintim skūstis būtų griekas.

VYTAUTAS. Mama, mūsų atmintis tikrai šlubuoja – dėdė gi kažin kada valgęs. Nešk greičiau ką turi ant stalo, ir mes šeimyniškai atšvėsim tą dešimtąją dėdės tremtį!

ONA. Kad aš, vaikeli, ne kažin ką beturiu po tų visų pyliavų: mus, ūkininkus, visai prakeiktieji nustekeno, o ir geresnį maistą reikia Kalėdoms pataupyti.

VYTAUTAS. Mama, nebūk skūpioji suvalkietė. Kalėdos dar kada bus, o retas svečias už mūsų stalo šįvakar sėdi.

Ona ne itin skubriai dengia stalą vakarienei.

K. GRINIUS. Kad aš tikrai ne svečias – savas. O dėl išteklių tai, Ona, nesigraužk – aš tau ant sprando tikrai nesėdėsiu. Gaunu pensiją. Va, čia Kristina pradžiai šiek tiek markių įdėjo, o ir paskui kiek reikės, tiek siuntinės. (*Ona, gerokai pralinksmėjusi, išsineša gautus pinigus į kitą kambarį.*) Na, o tu, Vytautai, kaip laikaisi, ką veiki? Atrodo, nesimatėm dar nuo rusų atėjimo.

VYTAUTAS. Neprimink man, dėde, to laiko. Vien tik jį prisiminus apima pyktis. Tiek metų visas kraštas, pradedant nuo mažiausio mokyklinuko, aukojo armijai, šitiek ginkluotės buvo užsieniuose supirkta, šitiek kariūnų išmokinta, o tą lemiamą valandą nė vienas vadas nedavė komandos priešintis, nė vienas šautuvas neiššovė! Maža to, mūsų laisvės ir nepriklausomybės duobkasių buvo įsakyta sutikti kaip brangiausių draugus su gėlėmis ir muzika, o pats kariuomenės vadas Vitkauskas vyko į Gudagojų ant sienos jų pasitikti! Ar gali būti didesnis pasityčiojimas iš savo kariuomenės, iš savo valstybės? Buvau tarp tų, kurie nėjo pasitikti barbaro prie miesto vartų, į vasaros mokymus irgi nevažiavau. Nežinau, kokiose urano kasyklose ar Sibiro toliuose atsidūrė tie, kurie patikėjo sovietų propaganda ir pakluso savo išverstaskūrių vadų komandoms. Aš tyliai pasitraukiau į kaimą, šiaip taip prisislapsčiau per tuos baisius raudonuosius metus, o ir dabar naciams bernaut, kaip kai kurie, neketinu ir į jų armiją neisiu. Priesaiką daviau tarnauti savo tautai nepriklausomos Lietuvos kariuomenėje. Tik tos priesaikos ir laikysiuosi.

K. GRINIUS. Šaunuolis, Vytautai, tu tikras lietuvis patriotas, bet kaip manai mūsų nepriklausomybę susigrąžinti?

VYTAUTAS. Su ginklu rankose! Ne aš vienas toks, mes telkiamės visame krašte, kad išvytume iš tėvynės svetimuosius, kad ji vėl būtų laisva. Savo krauju nuplausime gėdą, kurią užtraukė mūsų vadai. O tada gyvi likusieji atkursime šalyje demokratinę santvarką ir tuo būdu išpirksime kitą didžiąją mūsų kariuomenės nuodėmę.

K. GRINIUS. Kokią nuodėmę, Vytautai, turi galvoje?

VYTAUTAS. Dėdė nemėgsti apie tai kalbėti. Demokratiškai išrinkto Lietuvos prezidento nuvertimą jo 60-ies metų sukaktuvių dieną, ministerio pirmininko, Lietuvos kariuomenės įkūrėjo, buto durų išlaužimą, kariškių atliktą nakčia kaip kokių plėšikų, na, ir, žinoma, pačios demokratinės santvarkos likvidavimą.

K. GRINIUS. Tikrai nenoriu to prisiminti, nors kiekvienais metais ta dviguba prieštaringo likimo gruodžio diena artėdama sukelia krūtinėje vis didesnę maudulį.

VYTAUTAS. Gal, dėde, anot romėnų, vieną kart „dixi et animam levavi“ – išsikalbėtum ir palengvintum sielą?

K. GRINIUS. Dar ne dabar. O kai demokratiją atkūrinsit, gal pasitarnaus mano „Lietuvos demokrato programa“, kurią ketinu čia rašyti.

ONA (*jeidama su valgiais*). Mūsų vyrams tai neduok valgyt, ale tik duok dalyvauti visokiose kovose. Ir vėl jūs čia, girdžiu, šnekat apie priesaikas, kraujus. Kazy, bent tu paprotink Vytuką. Man nieko nepasakoja, vis iš namų dingsta keliom dienom, lankosi kažin kokie nepažįstami žmonės, kažką jie rezga, o apie namus šnipai trainiojasi. Oi, prišauks jis mums visiems bėdą! Pamirštų jis tą savo karišką priesaiką ir eitų civilinių darbų dirbti kaip visi žmonės!

VYTAUTAS. Mama, ką tu čia dabar šneki.

K. GRINIUS. Tikrai, Ona, Vytautas suaugęs vyras, Lietuvos išmokytas karininkas. Jis geriau už mudu abudu žino, ką daryti, kaip gyventi.

ONA. Abu labu tokiu! Radau iš ko pagalbos prašyti. Tu gi nuo jaunumės vis su tais varpininkų suvažiavimais, partijų steigimais, laikraščių leidimais, knygų rašto draudimo metais iš Prūsijos nešiojimais! Ale ir mūsų broliai Jonas su Vincu ne kitoki. Gerai sakė laiške Jono žmona Stella: „Griniai – tai ne žmonės, bet rasė.“ Ale dar pridėčiau – maištininkų rasė. Va, Jonas juk penktais metais per mitingą nušovė žandarą Valuckį, slapstėsi, paskui pabėgo į Ameriką. Ir ten nenurimo: važinėjo po lietuvių kolonijas, agitavo prieš caro valdžią, leido kažkokį laikraštį. Na, o pas Vincą ryt, jei nepustys, nueisi. Išgirsi tokių kalbų prieš nacius ir prieš bolševikus, ir prieš Smetoną, ir prieš visas valdžias, kad net joks Kapsukas su savo agitatoriais jam neprilygtų. Ale sėskim greičiau prie stalo, kol dar liepų arbata neatšalo. Užkaičiau va su medum, kad nesusirgtum, jei kelionėje pašalai. Koks tas tavo paltelis ir kostiumukas jau, kiek atsimenu, vis tas pats pilkas, suglamžytas.

K. GRINIUS (*kartu su visais sėsdamas prie stalo*). Ačiū ačiū. Karšta arbata labai laiku. Ne į veseliją gi važiavau, kad pasirėdyčiau. Ale ir tu, Ona, Griniūtė – iš tos pačios rasės.

ONA (*pilstydama arbatą*). Eik, jau eik. Nešnekėk niekų. Aš visą gyvenimą prie darbų, prie vaikų auginimo. Nėr man kada su visokiom glupstvom prasidėti.

K. GRINIUS. Tai aš tau priminsiu, kokias zbitkas, kokius maištus su velione mano Joana kėlėt. Ir dar kur kur – dažniausiai Marijampolės bažnyčioje.

VYTAUTAS. Mama, tikrai? Kad tėtis irgi buvo įtartinas ir suimtas toj žandarų nušovimo byloj, tai žinau, bet apie savo žygius tai niekada mums nepasakojai.

ONA. Kokie ten žygiai! Kas jaunystėj neprikrečia visokiausių prajovų! Nėr čia ką pasakot. Susimildamas, Kazy, valgyk ir nešnekėk pilna burna, ba da paspringsi.

K. GRINIUS. Geri prajovai! Žinai, Vytautai, tie šūviai į žandarą Ažuolų Būdoje, nors ir neįrodyta, kad šaudė mūsų Jonas, uždegė revoliucine aistra visą šiaurinę lietuviškąją Sūduvą. Joana įstojo į Lietuvos socialdemokratų partiją, buvo išrinkta partijos centro komiteto nare. Ji buvo aršesnė už visus Grinius. Mūsų namai jau senokai buvo Užnemunės anticarinio pasipriešinimo centras. Pas mus vyko chorų, teatrinų grupių repeticijos, „Šviesos“ draugijos posėdžiai. Čia buvo tariamasi, kaip bažnyčioje sulietuvinti pamaldas, rašomi, redaguojami atsišaukimai, tariamasi, kur ir kada daryti mitingus, kas juos turi organizuoti, juose kalbėti ir t. t. Mūsų namai buvo tikra revoliucionierių užėja. Čia kurį laiką slapstėsi iš kalėjimų pabėgę arba valdžios ieškomi revoliucionieriai. Tame name kilo ir subrendo ne vienas lietuvių tautos labui sumanymas. Jei nepriklausoma Lietuva 1918–1940 m. tiek daug yra gavusi naudingų veikėjų iš Sūduvos, tai to nuopelno nemaža dalis priklauso 1904–1914 m. Grinių namų auklėjimui, ypač mano žmonos Joanos įtakai. Ne veltui Seinų kunigų seminarijoje per klierikų išleistuves vyskupijos administratorius prelatas J. Antanavičius atsilankiusiam Suvalkų gubernatoriui P. Stremenčovui užsiminė, kaip galima nuraminti visą guberniją: „Įtraukite į juodąją knygą daktarą Grinių (tuomet Marijampolėje) ir daktarą Staugaitį (tuomet Šakiuose) ir viskas nurims.“

ONA. Jaučio odą būtų galima prirašyti apie jūsų su Joana ilgamečius žygius, bet kuo aš čia dėta?

K. GRINIUS. Oi, nesikuklink, sesute, ar ne tu tuose žygiuose ne kartą ir ne du buvai artimiausia Joanos pagalbininkė?

ONA. Ar tu čia apie tą mūsų teatrinį chorą per mišparus?

K. GRINIUS. O, kad ir apie jį!

VYTAUTAS. Mama, kaip ten buvo?

ONA. Nuo senovės Marijampolės bažnyčioje gegužės mėnesiais vakarais po pamaldų giedodavo Panelės Švenčiausiosios litaniją lenkiškai. Lietuvystei besiplečiant, lenkų skaičius sumažėjo, ir mes prašėm kunigo Senkaus giedoti lietuviškai. Jis nuo tokių novacijų atsisakė, tai Joana vieną šeštadienį užvedė ant viškų mūsų chorą, surinktą „Amerikos pirtyje“ vaidinimui, ir lenkiškai

giedančiam kunigui atsakinėjo lietuviškai. Mums pri-
tarė visi lietuviai ir lenkus visai perrėkėm. Nuo to karto
geguzinės pamaldos buvo laikomos lietuviškai.

VYTAUTAS. Šaunuoliai! Turbūt buvo įdomiau nei
Valstybės operos premjeroj.

K. GRINIUS. Čia dar tik žiedeliai, uogelės, kaip
sakoma, dar bus. Ona, apie prelado Antanavičiaus
aplinkraščio skaitymo sužlugdymą man papasakot, ar
tu papasakosi?

ONA. Pasakok tu, kad taip labai nori. Aš ne ką
teatsimenu.

K. GRINIUS. Tie patys penkti metai. Eina daužymas
monopolių, policijos nuginklavimas, kareivių būriai gau-
do kramolnikus, lietuvinamos mokyklos, oratorių kalbos
per šventes, vestuves, jomarkus, kanceliariinių rusų kalba
rašytų knygų plėšymas, reikalavimai, kad kanceliarijose
visur viskas būtų rašoma vietine kalba. Jau minėtas prela-
tas Antanavičius išleidžia aplinkraštį, kuriame reiškiamas
pasipiktinimas, revoliucijos darbų peikimas ir pataika-
vimas rusų valdžiai. Kunigas Senkus vieną sekmadienį
turėjo tą aplinkraštį perskaityt iš sakyklos. Griniuvienės
iniciatyva buvo suorganizuotas pasipriešinimas. Apsiren-
gusi paprasta kaimiete, ji pėsčia nukeliavo 12 kilometrų į
Naudžių kaimą pas valstietį Juozą Rimšą, kurį prašė ateiti
sekmadienį su savo talkininkais į Marijampolės bažnyčią.
Šie taip ir padarė: kai kunigas pradėjo pamokslą, keli vy-
rukai ir mergelės, tarp jų ir tavo mama, pradėjo mėtyti
atsišaukimus ir šaukti: „Šalin kunigai išdavikai!“

ONA. Bažnyčioj kilo jurzdelis, žmonės pasileido iš
bažnyčios nesuprasdami, kas atsitiko, pamokslas paio, ne-
laimingas aplinkraštis liko neperskaitytas. Už pusvalandžio
iš kazarmų nuo Kumelionių atjojo husarų būrys, bet jau
nieko nebuvo, tik girdėt moterų klegesys ant šventoriaus.
Kadangi skandalą bažnyčioje kėlė specialiai pasikviesti
svetimi žmonės, o mes, vietiniai, greitai persirengėm, tai
vietos davatkos nieko nepažino ir policijai neįdavė.

VYTAUTAS. Tai va, mama, kokia tu buvai „artistė“,
o mums niekada nieko nepasakojai.

ONA. Kad čia tikrai nebuvo ką ir pasakot. Man la-
biau prie širdies buvo tikras vaidinimas Joanos suruoštoj
„Amerikoje pirtyje“. Susirinko kokie aštuoni šimtai
žmonių, dainos, orkestras. Kapsukas norėjo kalbą rėžti ir
atsišaukimus išmėtyti, bet Joana pagrasino, kad uždarys
jį su visais parankiniais į kamara, tai apsiramino.

K. GRINIUS. Bet atsišaukimus kažkoks studentas vis
tiek išmėtė, tai daugiau leidimo vaidinimams ir negavom,
susikaupėm žmonių švietimui per „Šviesos“ draugiją.

ONA. Ką mes čia vis apie tuos senus laikus. Va, jau
ir arbata ataušo. Kąskit sūrio.

K. GRINIUS. Ačiū, jau tikrai privalgiau. Kaip ten
bebūtų, o gyvenimas vis tik gerėja: ne vieną markę at-

siėjo ši pirmoji mano dešimtos nuobaudos vakariene,
o va per pirmą tremtį vienam kaliniui per parą skirdavo
po 8 kapeikas per parą, bet kalėjimo viršininkas dar ir
iš to sutaupydavo. Kalvarijos kalėjime su Joana jau už
cielas 13 kapeikų per parą „baliavojom“.

ONA. Nežinau, ko čia taip įsilinksmimai. Juk dėl to
kalėjimo Joana ir amžiną atilsį Jurgiuką tokį paliegsų
pagimdė.

VYTAUTAS. O gal, dėde, po taurelę už tą jubilee-
jinę tremtį?

K. GRINIUS. Nebent pieno, mielas Vytautai. O kal-
bant apie tą nelemtą jubiliejų, tai važiuojant per Ažuolų
Būdos girią, žiūrėjau aš į nuo šalčio pastirusį SS karinin-
ką, pasipūtusį lyg koks kalėdinis žąsinas, ir prisiminiau
savo pirmą kelionę į tremtį ta pačia giria. Įsodino mane
į žydėlio keleivinę kariatę, kokios važinėdavo iš Mari-
jampolės į Vilkaviškio geležinkelio stotį, viduje, šalia
manęs, įlaipino tris palydovus kareivius su šautuvais,
ketvirtasis atsisto su vežėju ant „ožio“, ir atvežė į Kauną!
Pusiaukelėj, paplentinių Gudelių karčemoje pasiganėme,
užsakiau kareiviams arbatos ir degtinės. Po to jie pasidarė
smagesni ir ėmė reikšt nepasitenkinimą esama valdžia:
„Kas tai per tvarka, manifestu neva žmonėms laisvių duoda,
o čia, žiūrėk, karo būklė, ir visos laisvės eina šuniui
ant uodegos; kad ir tave, dėde, juk net nepasako, už ką
veža ten, kur nė Makaras niekad veršių nevarinėjo. Į ką
tai panašu? Negali įvykdyti, tai ir nežadėk. Štai ir mūsų
kareivio ne dalia, bet katorga, o kai reik japošką mušti,
tai mūsų generolai moka tik trauktis. O kokias mūsų žmonių
eiles Mandžiūrijoje paguldė.“ Čia kitas kareivis
pridėjo: „Ne, mūsų viršūnės visai supuvo ir ėmė dvokti.“
Bet toliau turbūt degtinė išgaravo, ir mano palydovai
nutilo, du snausti pradėjo, o trečiasis dar į mano žodžius
trumpai, lyg nenoromis atsakinėjo.

ONA. Visos valdžios tave tremia, tai stebiuosi, kaip
čia prie Smetonos pavyko keturiolika metelių namuose
išgyventi. Net savo draugą Voldemarą jis į Zarasus
ištrėmė. Kaip čia tu neatsidūrei Dimitrave?

K. GRINIUS. Iš Dimitravo kartu su Bortkevičiene ir
Sležėvičiumi ne vieną ištremtą man teko traukti, o manęs
tremti Smetona nedrįso – kaip ne kaip kadaise vienoje
partijoje ir vienoje redakcijoje bendražygiai buvome.

VYTAUTAS. Tikrai, dėde? Niekada nebūčiau pa-
galvojęs. Kada tai buvo?

ONA. Na, užteks tų pasakų, o tai ir per tūkstantį ir
vieną naktį nebaigsite. Tau, Vytautai, ryt anksti keltis.
Į Kauną važiuoti rengeisi, o tave, Kazy, tremiu į lovą.
Paklojau tau kambaryje su langu į vieškelį. Galėsi ryt
miegot, kiek norėsi, o pabudęs galėsi pažiūrėt, kiek
čia dabar šnipų kaip mūsų po langais prisiveis, kai tu
parvažiavai.

VYTAUTAS. Mama, leisk dar su dėde pavakarot. Juk nemaži vaikai esame.

ONA. Maži ne maži, ale marš miegot! Žiburį gesinu, ir taip daugybė žibalo perniek nuėjo, o nēr kur gauti.

K. GRINIUS. Klausykime mamos, Vytautai. Ji šių namų prezidentas, o pasikalbėjimams mes dabar gražaus laiko turėsime. Ačiū už vakarienę, už gražias sutiktuves ir labanakt!

VYTAUTAS. Ramios nakties, dėde.

ONA (užpūsdama lempą). Tesaugo mūsų ramų miegą Viešpaties Dievo Angelas!

2.

Tas pats kambarys, nušviestas gruodžio saulės. Girdėti nadržsus beldimas į laukujas duris. Iš savo kambario pasirodo K. Grinius, vienoje rankoje laikydamas didinamąjį stiklą, kitoje – bibliografinių kortelių pluoštelį.

BALSAS UŽ DURŲ. Ar yra kas namuose?

K. GRINIUS. Yra yra, prašom į vidų. Durys neužšautos.

Įeina Sasnavos klebonas S. Čėsna, K. Grinius, padėjęs ant stalo laikytus daiktus, eina pasitikti atvykėlio. Po kurio laiko, valydamasi rankas į prijuostę, įbėga sunerimusi Ona.

S. ČĖSNA. Tegu bus pagarbintas! Jei šituos namuos bus pavylyta taip kreiptis.

K. GRINIUS. O kodėl gi ne? Per amžių amžius. Amen. Bet galima ir kitaip. (*Priėjęs prie kunigo spaudžia jam ranką.*) Kunigas Stanislovas, jei akys neapgauna.

S. ČĖSNA. Pažinot, daktare, nors šitiek metų nesimatėme. Kalėdos artėja, vizituoju parapiją, sužinojau, kad tamsta pargrįžęs, tai, manau, ir užsuksiu, aplankysiu.

ONA. Taip netikėtai, pralote, maniau, kad dar kada vėliau kalėdosit, tai aš nepasiruošusi, o ir metai tokie prasti – vištos visai nededa, dar ir karvė viena užtrūko. Nėra Kalėdom iš ko sviestą sumušti. Ant aukšto buvau, beldžiant išgirdau, tai širdis į kulnus nusirito. Vis reikia svetimų bijoti.

S. ČĖSNA. Tai, kad man nieko ir nereikia, ponja Bacevičiene, va tik daktarą norėjau pamatyti ir šeimai gerų Kalėdų palinkėt.

K. GRINIUS. Ale, ko gi, kunige, toks nadržsus. Atsimenu, kai prie caro „Sietyne“ darbavaisi, lietuviškas knygas platinai, tai net ir labai drąsus vyras buvai.

S. ČĖSNA. Ale, kad, daktare, su jumis, Griniaus, negali žinot – gal kunigą išvysit.

ONA. Bijok Dievo, kunigėli, kada gi taip buvo. Prašom vilktis, tuoj arbatos sutaisysiu.

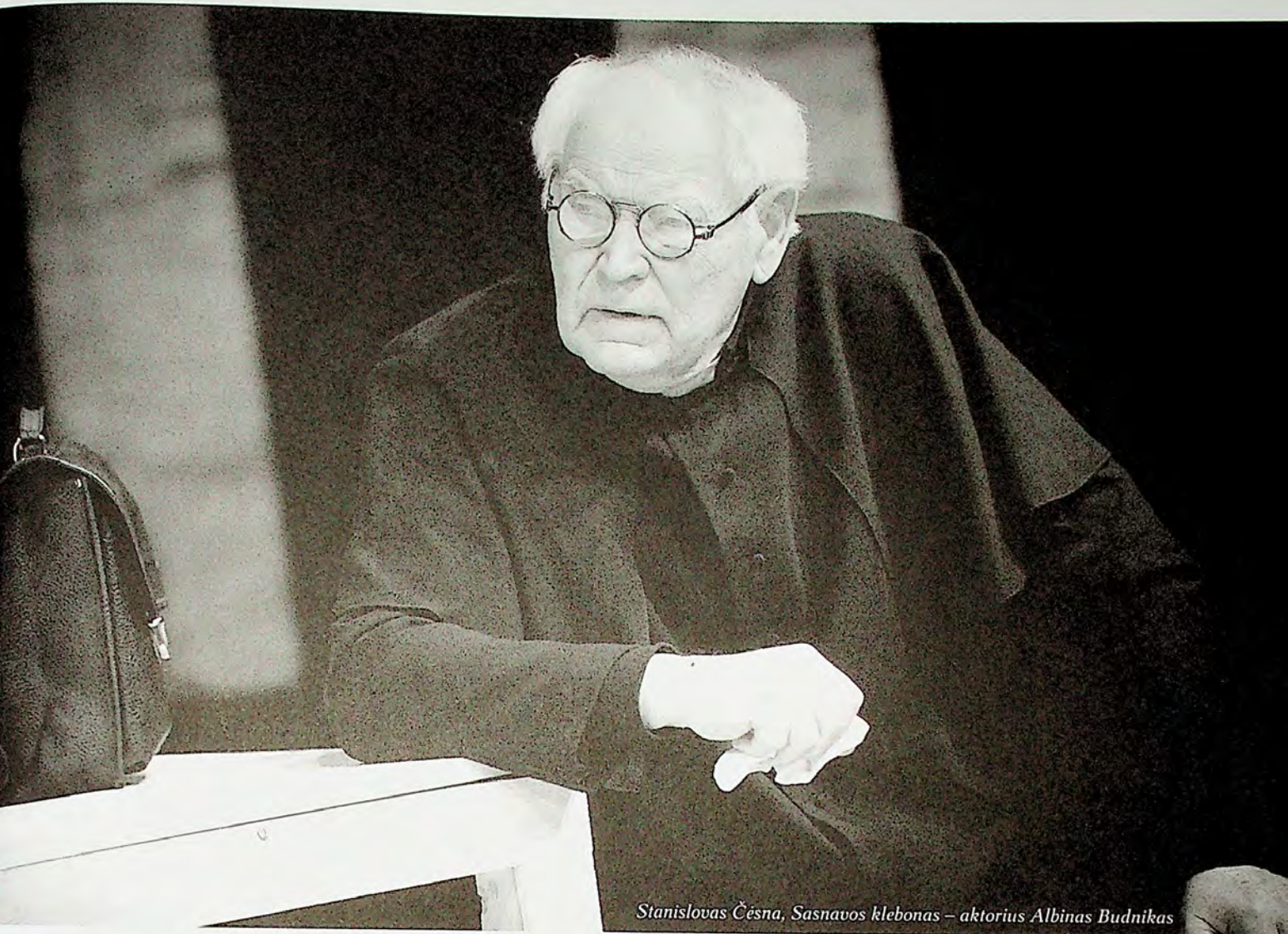
S. ČĖSNA. Taigi anais metais naujai paskirtas mano vikaras kalėdodamas atvažiavo pas tamstų brolių Vincą ir, išlipęs iš vežimo, ėjo į gyvenamąjį namą. Pamatęs jį, Grinius pasitiko prie durų ir klausia: „Labą dieną, koku reikalu tamsta atvykai?“ „Kalėdoju,“ – sako kunigas. „Lietuvių kalboje, kiek man žinoma, tokio žodžio nėra,“ – paprieštarauja šeimininkas. „Jei žmogus eina išmaldos prašyti, reiškia – ubagauja. Tai tamsta ubagas?“ „Aš esu Dievo tarnas,“ – atsako į tokį „pasveikinimą“ kunigas. Grinius pašaukia berną Joną ir, rodydamas į jį, sako: „Va, mano tarnas. Už tarnystę gauna iš manęs maistą, rūbus ir dar pinigų ir jam nereikia ubagauti. Tai ir tamsta eik pas mane tarnauti, ir nereiks ubagauti. Toks jaunas vyras ir ubagauja. Sarmata!“ Po tokio sutikimo kunigas apsisuko ir nuėjo pas priešais gyvenančius Anskaičius.

ONA. Čia dar ne viskas. Sekmadienį Vincas aria lauką. Eina pro šalį kaimynė iš Sasnavos atlaidų ir sako: „Padėk Dieve, pone Griniau! Kodėl sekmadienį ari?“ Vincas į tai nieko neatsako. Ir klausia: „O iš kur tamsta eini?“ „Iš atlaidų. Tai daug žmonių buvo susirinkę!“ „Jei daug, tai žinai, pigu,“ – atkerta Vincas. – „Kai aš nuvežu į turgų parduoti grūdų, jeigu jų būna daug, tai pigu,“ – ir pavaręs arklį aria toliau. Kazy, tu pašnekėk su juo, mažu tavęs paklausys. Kiekgi jis gali kaip koks piemuo žmones piktinti.

K. GRINIUS. Buvau aną dieną nuėjęs. Ir mane į šuns dienas išdėjo: kam aš su Bortkevičiene ir Sleževičium neva iš jaunųjų valstiečių liaudininkų komunistų priperėjęs. Va, rėkė: „Ir Gedvilas su visu tavo Telšių partijos skyriumi, ir pats Paleckis, ir, pikčiausia, Pakarklis, kur pas tave gyveno, aršiausiais bolševikais pasidarė. Lietuvą Stalinui pardavė, o Pakarklis, atseit teisingumo komisaras, tokį teisingumą užtaisė, kad nors gyvas po žeme lišk!“ Liūdnas, piktas, bet negali ant žmogaus pykti. Jo gi dukterį Eugeniją su žentu, Ažuolų Būdos mokytoju, ir dviem vaikučiais į Sibirą bolševikai prieš pat karą išvežė. Tikrų žinių apie juos neturi, žmonės šneka, kad vaikučiai badu mirę.

S. ČĖSNA. Neduok tu, Dieve! Šitiek nekaltų žmonių vien iš mūsų valsčiaus sukiošo į mėšlinus gyvulinius vagonus ir išvežė nežinia kur. Gerai dar, kad vokiečiai atėjo, o tai būtų rusai palikę Lietuvą visai be lietuvių.

K. GRINIUS. Nieko čia gero, kunige. Vokiečiai nė kiek nemažiau žmonių nudaigojo. Kur neisi, vis šaudymai, verksmai, kapai. Va, jau pirmom karo dienom suėmė garbaus amžiaus advokatą Bulotą su žmona. Bortkevičienė puolė gelbėti – rašėm raštą gestapui, įrodinėjom advokato, buvusio Rusijos Dūmos deputato, didelius nuopelnus žmonėms, bet ar paklausys. Sušaudė erodai, mūsų piliečių žydų kraują tai irgi kaip vandenį lieja... Niekuo naciai ne geresni už bolševikus. Ir vieni, ir kiti už neva savo teisingas idėjas žmones galabija.

Stanislovas Čėsna, Sasnavos klebonas – aktorius Albinas Budnikas

ONA. O Jėzau Marija, ar čia tie patys Bulotos iš Marijampolės, kur Žemaitę karšino?

K. GRINIUS. Tie patys, Ona, tie patys, kurie sau niekada negyveno, o daugybei žmonių pagelbėjo. Kadaiše, kai žandaras Kislinkis mums su Joana sukurpė „Šviesos“ draugijos bylą, tai advokatas Bulota prieš paties ministerio pirmininko Stolypino priėjo, ir byla buvo nutraukta, o vietinė načialstva apsijuokė.

ONA. Atsimenu, mačiau fotografijas, kur ponia Bulotienė, rodos, Aleksandra, su tokia didele skrybėle, o Žemaitė su skarele. Jos per Pirmąjį karą Amerikoje aukas Lietuvai atstatyt rinko. Jei jau tokius žmones šaudė, tai tikrai atėjo svieto pabaiga.

K. GRINIUS. Jūs ką tik, kunige, sakėte „neduok Dieve“; o juk Dievas davė ir Pirmojo karo milijonus aukų, ir dabartines kraujo marias, kurioms galo nematyti. Jeigu jis yra, kaip jūs sakote, tai kodėl jis vis leidžia Kainui žudyti Abelį? Kur jis tuo metu būna? Kodėl jis nesustabdo kraujo liejimo, jei visagalis? Suprantu, kunige, kad mano klausimai banalūs, kad daugybė žmonių uždavinėjo juos įvairiais laikais ir kad į juos nėra atsakymo.

S. ČĖSNA. Kodėl gi, daktare, bažnyčia turi atsakymus į šituos vadinamuosius prakeiktus klausimus, ir aš Jums pabandysiu pagal savo kaimo kunigo išmanymą ir sugebėjimus atsakyti.

K. GRINIUS. Bijau, kad nepavyks, kunige Stanislovi.

ONA. Kazy, kad tu dar pralotui nė išsižiot neleidai, o jau sakai, kad žinai, ką jis pasakys. Nebūk kaip Vincas. Aš tai nuo tokių kunigų ir bedievių ginčų pavargau. Kiek jų per savo gyvenimėlį girdėjau! O naudos jokios. Einu geriau užkaisu arbatos. (*Išėina.*)

S. ČĖSNA. Kad dėkui, gaspadine, nevarkit, aš labai mažai laiko turiu. Pašneku su daktaru ir važiuoju. Diena trumpa, o dar daug ką aplankyti reikia.

ONA. Vis dėlto po kamara pasidairysiu, gal kokį Kalėdų ryšelį ir sutaisysiu.

S. ČĖSNA (*Onai išėjus*). Mes, kunigai, jau 40 metų kovojame su tokiais lietuviais inteligentais kaip dr. Grinius, bet pasidairykime, kas per tą laiką įvyko: trumpai tariant, labai daug lietuvių valstiečių pasidarė tokie kaip dr. Grinius – katalikiškų apeigų ir priedermių

nepraktikuoja, tikybos reikalais pasidarė indiferentais, bet atvirai su tikyba nekovoja.

K. GRINIUS. Daugelis lietuvių atšalo nuo katalikų tikėjimo, nes tikrų lietuvių patriotų net iki 1905 m. tarp kunigų buvo nedaug. Katalikų kunigija žada dar atsigriebti, formuoja savo inteligentus, kiek galėdama palaiko saviškius katalikus, stengiasi valstybės vairą ir ypač švietimą paimti į savo rankas ir net jėga priversti gyventojus laikytis katalikiškųjų praktikų. 1922–1926 metais katalikai Lietuvoje turėjo savo rankose valstybės valdymą, ir mes esame patyrę, kokie netolerantiški katalikų vadovai.

S. ČĖSNA. Daktare, pamiršate, kad pats dvejus metus Steigiamojo seimo laikais vadovavote koaliciniam valstiečių liaudininkų ir krikščionių demokratų ministerių kabinetui. O galų gale ir aš pats, nuolankus jūsų tarnas, kartu su broliu Jonu dirbau su jumis petys į petį tarp varpininkų! Ir buvau tik vienas iš daugelio kunigų tame lemtingame lietuvių atgimimui judėjime!

K. GRINIUS. Kunige, mes abu mokėmės Marijampolės gimnazijoje ir abu žinome, kokia iš jos išėjo gausybė kunigų ir kiek mažai jų dirbo Lietuvos naudai. Vien iš mano klasės išėjo 10 kunigų, dar 3 studijavo seminarijoje, bet kunigystės nepasiekė, ir tik vienas iš jų, kunigas Kazys Matulaitis, aktyviai dalyvavo kovoje už spaudos grąžinimą, už lietuviybę.

S. ČĖSNA. Ne jis vienas, daktare, ne jis vienas. Juk tada gal tarp varpininkų ir kunigų būtų galėjusi susidaryti pakenčiama vienybė. Tokią simbiozę 1888–1894 metais varpininkai juk turėjo.

K. GRINIUS. Kažin kas būtų išėję, jei kunigai būtų sutikę su Lietuvių demokratų partijos programa. Demokratų reikalavimai: Lietuvos politinė autonomija siekiant visiškos nepriklausomybės, žemės reformos ir sąžinės laisvės, be to, tautinės dvasios ugdymas. Bet manau, kad ta vienybė neilgai būtų tvėrusi. Mes, demokratai, buvome nepraktikuojantys katalikai, o katalikų dvasiškija reikalautė reikalauja atlikti tikiybines apeigas pagal Romos tradicijas. Iš to katalikai būtų pelnę, nes demokratai būtų likę beveidžiai. Būtų pasidaręs tautininkų ir kunigų tolerantų sugyvenimas, kaip A. Smetonos, Tumo ir Mirono simbiozė. Atgavus spaudą ir prasidėjus penktų metų revoliucijai, inteligentai nesnaudė. O kunigų poziciją gerai atspindi Tumo atvejis. Kun. Juozas Tumas skundėsi patekęs į neišsprendžiamą dilemą: būdamas kunigu, jis turi laikytis bažnytinės drausmės ir prie revoliucijos prisidėti negali bent taip, kaip jo širdis norėtų. Jis jaučiasi kaltas prieš savo tautą, kad neina kaip reikiant su ja tokiu svarbiu momentu. Dėl to Tumas šiuo momentu negalys savo nuomonės pasakyti, jis palauks, kol ateis aiškesnis apsisprendimas.

S. ČĖSNA. Bet ir jūs, daktare, į revoliucionierius neišėjote, nors atsimenu, kad tomis dienomis karštas

buvote: su ponija Joana Marijampolės turgaus aikštėje net mitingą prieš caro valdžią surengėte.

K. GRINIUS. Nors ir prisidėjau prie Socialdemokratų partijos įkūrimo, socialistu, ypač marksistu nepasidariau, nes mano galvoj negalėjo sutilpti – iš vienos pusės socializmo visiems gyventojams žadamos laisvės (kad socializmas kovoja su visokiais prispaudimais), iš kitos – Markso ir Engelso „Komunistų manifestas“, skelbiąs visuomenės sluoksnių kovą, t. y. visų turtuolių su jų padermėmis ir net visų kitaip manančių asmenų naikinimą. Socializmo utopiškumą man patvirtino bene 1891 m. perskaiytas anglų filosofo Gerberto Spenserio vertimas į rusų kalbą „Ateinanti vergija“, kur garsusis Anglijos sociologas įrodinėjo, jog socializmo mokslas neišvengiamai taip suvaržys visų gyventojų laisvę, jog visi turės tapti centrinės valdžios vergais, suvaržyti socializmo dogmatikos ir centralizmo.

S. ČĖSNA. Na, matote, su kairiaisiais jums visada buvo nepakeliui, valstiečių liaudininkų koalicija su socialdemokratais po trečio Seimo rinkimų 1926 metais buvo didžiulė klaida, atvedusi šalį prie suirutės, o bendradarbiavimas su krikščionimis demokratais jums pirmininkaujant 1920–1922 metais buvo valstybei didžiulis gėris. Vienybė pasirodė galima. Gaila, kad ji taip nelemtai nutrūko ir daugiau neatsinaujino.

K. GRINIUS. 1926 m. derėjomės su krikdemais per jų lyderį kunigą Krupavičių, kvietėme į koaliciją, bet jie išdidžiai atsisakė. Vargas su mūsų katalikais ir jų siaura pasaulėžiūra: kunigija, norėdama panaudoti valstybę bažnyčios reikalams ir priversti gyventojus laikytis katalikybės, labai veržiasi į valdžią. Tai yra ne tik tikiybinė, bet ir politinė organizacija.

S. ČĖSNA. Nuo Leono XIII katalikybė labiau priitaikoma prie demokratijos.

K. GRINIUS. Beveik 2000 metų turinčiam bažnyčios organizmui sunku persiorientuoti iš simbiozės su autokratija ir aristokratija į demokratiją.

S. ČĖSNA. Ką bekalbėtumėte, daktare, su abiem savo žmonom šliubą bažnyčioje ėmėte, jūsų, bedievių, šeimos sūnus Kaziukas visą Marijampolę stebino penketais iš tikybos, o atsimenu po jūsų kaipo Prezidento apsilankymo Šiaulių katedroje netgi pasklido toks anekdotas: „Kuo bedievių prezidentas skiriasi nuo katalikiškojo?“ „Tuo, kad dabartinis prezidentas lankosi bažnyčiose, o buvusį matydavome tik teatre...“ Su bažnyčia jūs niekada nekovojoje.

K. GRINIUS. Bažnyčią ir tradicijas aš vertinu ne pagal savo, indiferento, įsitikinimus. Aš niekada nesistengiau atitrūkti nuo krikščioniškosios kultūros ir civilizacijos, o būdamas prezidentu norėjau įtikinti tikinčiuosius, kad kairiųjų vyriausybė pripažįsta religijos svarbą ir vaidmenį tautos bei valstybės gyvenime, todėl

nesirengia varžyti religinės laisvės, bet leis netrukdomai jai reikštis, krikščionybės dvasioje ugdyti moralines ir kultūrinės vertybes. O, va, kunigai mane visą gyvenimą puolė kaip kokie varmai.

S. ČĖSNA. Perdedate, daktare, va, ir vėl su kunigais gražiausiai bendradarbiaujate. Su prelatu Mykolu kartu stojote nekaltų žmonių ginti. Iš visos širdies jus už tokį žygį laiminau, kai sužinojau apie jūsų memorandumą, tai net akyse šviesiau pasidarė. Nenumirė dar Dievo dvasia žmonėse, pagalvojau.

K. GRINIUS. Apie mūsų bendradarbiavimą ir tarpusavio kovas su kunigu Krupavičiumi gal kas kada visą romaną surašys. Va, kad ir dabar per tardymą gestape, kokia likimo ironija, kai tardytojas man prikišo, neva kreipimąsi pasirašiau kartu su „komunistu Krupavičiumi“, atsakiau, kad pažįstu jį kaip kataliką, kunigą ir lietuvi patriotą ir esu tikras, kad jis ne komunistas. O Krupavičius tais pačiais 1926 m. per perversmą kaltino mane neva aš savo politika ruošiąs dirvą komunistų revoliucijai! Kai kalbėjau apie kunigų kovą su manim, turėjau galvoje ir kunigą Petrauską, kuris ypač pasižymėjo šurkščiais kovos būdais su „bedieviais“. Atsirado Marijampolėje nauji kunigai – Petrauskas ir Civinskas, ir pasirodė didžiulis plakatas, kur aprašyti bedieviški Grinių darbai. Tasai didžioji popierės paklodė atspausdintas kūrinys pradžioj pataria prašyt Marijampolės gimnaziją uždaryt, nes vaikai joje bedieviai, neklausą tėvų, nenorį eiti klierikaut į Seinus. O kas kaltas dėl tokio gimnazijos nusmukimo? Ugi dr. Grinius su savo žmona Joana Griniuviene. Jie tvirkino ne tik moksleivius, bet ir kitą lietuvių jaunuomenę. Toks maždaug to plakato turinys. Tas spausdinys buvo išspausdintas katalikiškoje „Šaltinio“ spaustuvėje ir bene kun. Petrausko sustatytas. Kad tai kunigų darbas, rodo ir tai, jog vienas mano pažįstamas nuo Keturvalakių beeidamas keliu rado tų plakatų pundelį, iškritusį iš Keturvalakių klebono pravažiavusios bričkos. Kun. Petrauskas ir per pamokslus nesidrovėjo nepadoriai atsiliepti apie „Šviesą“, apie jos narius ir apie Grinius. Man rodėsi ir dabar tebesirodo, kad kun. Petrauskas buvo gerai išauklėtas piktas žmogus, negalįs pakęsti kitokių įsitikinimų asmenų. Laikas rodo, kad tuomet katalikų kunigų varoma neapykantos taktika prieš bedievius gerų rezultatų katalikybei nedavė.

S. ČĖSNA. Mat jį šunes! Geriau noriu jums papasakoti apie jūsų bendramokslį kunigą Matulionį. Jis, kiek pamenu, judu ir su ponija Joana sutuokė.

K. GRINIUS. Tikrai taip, bet ar jis gyvas? Kiek man žinoma, visi mano bendraklasiai kunigai jau iškeliavo Anapilin.

S. ČĖSNA. Kunigas Kazys gyvas, bet, deja, negaliu pridėt, kaip įprasta, „ir sveikas“.

K. GRINIUS. Kas jam nutiko? Jis kadaise rengėsi važiuoti studijuoti į užsienį.

S. ČĖSNA. Iš tikrųjų jis užsieny išėjo aukštąją katalikų mokyklą su licenciato laipsniu, buvo Londono lietuvių parapijos klebonu, o vėliau stojo į Marijampolės marijonų vienuolyną. Vėliau kun. Matulaitis buvo ištiktas smegenų apopleksijos smūgio ir liko kiek paralyžuotas, bet yra gyvas ir šviesaus proto.

K. GRINIUS. Tu matai! Kaip čia nešauksi lyg Jobas: „Dieve, už ką!“ Rimtas, šviesus, pakantus kun. Matulaitis, kankinasi, sunkios negalios spaudžiamas, o šitiek kiaulysčių savo artimui pridaręs kun. Petrauskas sau tarpsta Amerikoje! 1934 m. net atsiminimus išleido. Skaičiau tą knygelę, viskas ten supainiota, ir nė lašo teisybės. Vadinas, Dievas ne tik bedieviams, bet ir savo ištikimiesiems tarnams yra žiaurus ir neteisingas! Ir nesakykit man, kunige, kaip paprastai visi kunigai sako: „Nežinomi Viešpaties Dievo keliai!“

S. ČĖSNA. Nesakysiu, daktare. Juoba, kad ir laiko jau visai neturiu. Pradėjome nuo Apvaizdos kelių, o nukrypome į politiką ir žmonių klystkelius. Kaip tai žmogiška!

K. GRINIUS. Dovanokite, kunige Stanislovai, kad gal aš mūsų diskusiją nukreipiau žemiška vaga, bet tikrai norėčiau išgirsti jūsų bedieviui skirtą žodį.

S. ČĖSNA. Pasakysiu labai trumpai, daktare Kazy. Dievas yra demokratas, o ne autokratas, kaip daugelis mano. Greičiau jau būtų žemiška analogija į dr. Grinių, o ne į Smetoną.

K. GRINIUS. Labai netikėta analogija, bet visai nesuprantu, kur jūs kreipiate.

S. ČĖSNA. Tuoj paaškinsiu. Dievas sutvėrė žmogų, davė jam 10 teisingos gyvensenos įsakymų, už kuriuos nieko geresnio jokia filosofija nei ideologija nesugalvojo, o net ir Dievą neigdami, pavyzdžiui, bolševikai tuos įstatymus vis tiek savaip gromuluoja. Bet Dievas nėra Sūduvos ūkininkas, kuris savo sūnus per prievartą varo klierikaut į Seinų seminariją. Jis davė žmogui laisvą valią! Dievas netgi leidžia žmogui rinktis ar tikėti Jį, ar ne. Žmogus laisvas rinktis savo gyvenimo kelią. Aš pasirinkau tikėti Juo, jūs – ne, bet abu mes iš esmės laikomės tų amžinų įstatymų, „dirbam žmonių gėrybei“, anot jūsų draugo Kudirkos. Iš kitos pusės, mes gimstame pirmą kartą nuodėmės paliesti, o dar esame ir Piktojo nuolat gundomi, tad nieko nuostabaus, kad silpniesiems gyvenimas Dievo įsakymų šviesoje per sunkus. Jie skelbia Dievo mirtį ir jau seniai sako: „Jei Dievo nėra, tai viskas galima“. Va tada, įkritus per žmogaus ir jo išrastų mašinų visagalybės teigimą, o Dievo neigimą, į mirtiną puikybės nuodėmę, visa pasaulio sandara tikrąja to žodžio prasme eina velniop. Tokį žmonijos istorijos momentą dabar ir išgyvename, bet tai tik mirksnis amžinybėje.

Nereikia prarasti vilties, gailėstingumo, tikėjimo, ir iš šito kruvino chaoso žmonija išeis prašviesėjusi.

K. GRINIUS. Bet kodėl Dievas prieš tą prašviesėjimą tada leidžia tokias baisias sutemas, jei jau jis toks humanistas? Juk dauguma iš dabar gyvenančių to prašviesėjimo nebesulauks, o bus paskersti kaip gyvuliai ar skers kitus!

ONA (jeidama su ryšeliu rankose). Tai gerai sakai, Kazy, tikrai jau temsta. Užteks ginčytis. Neužlaikyk praloto. Jo dar daug žmonių laukia. Va, kunige, ką galėjau surinkau. Paimkite.

S. ČĖSNA. Ne ir dar kartą ne! Nieko neimsiu. Ne dėl to čia atvykau. Suruoškite skalsesnius Kalėdas namuose. Jūsų nemaža šeimyna susirinks, o dar turbūt ir daktaro šeimą prisijungs. Reikia daktarą gerai maitinti. Jis gi, va, dirba, rašo, išbalęs. O ką gi rašote, daktare, į tas korteles?

K. GRINIUS. Jau 40 metų bandau į vieną vietą surinkti lietuviškus medicinos terminus, bet jūs, kunige, jmušėte, taip sakant, kamuolį į mano vartus ir kylate eiti, neleidžiate atsilošti. Kadaisė kun. Civinskas, nors ir fanatikas, kultūringą metodą panaudojo norėdamas mane atversti į gerus katalikus. Retkarčiais įmesdavo į mano laiškų dėžutę kun. Moravskio parašytą teologinę lenkišką knygele, kad pasiskaityčiau. Aš iš tuo būdu gautų knygų pasimokiau ir geriau supratau katalikų mokslą, tad galėčiau su jumis ir teologiškai pasiginčyti.

S. ČĖSNA. Kad Ona tikrai teisi. Aš jau būsiu labai susivėlinęs, o atsilošti kviečiu į savo pusę – žinote, kur Sasnavoj klebonija. Kai nusibos namų tylą, tai prašome pas mane. Nežinia, ar kuris kurį pergincysime, bet pasibūti drauge seniems pažįstamiems malonu. O dabar gerų šventų Kalėdų, ir telaimina jūsų namus Dievas Tėvas, Dievas Sūnus ir Dievas Šventoji Dvasia!

VISI. Amen!

S. ČĖSNA. O dabar, gaspadine, palydėk mane iki bričkos. Sakei: vištos nededa, o man gerosios moterys kiaušinių pridėjo į valias, tai iškepsi daktarui kokį kiaušį.

K. GRINIUS. Ona, nedrįsk imti. Jei paimsi, vis tiek nevalgysiu! Ateik pas mane, še, ištrauk iš piniginės kiek markių mūs parapijos bažnyčios užlaikymui.

S. ČĖSNA. Ona, nedrįsk, nes tikrai susipyksime!

ONA. Kad nežinau katro ir klausyt. Dievaži, abudu kaip maži vaikai.

Kunigas ir daktaras juokiasi, spaudžia viens kitam dešinę.

S. ČĖSNA. Tai lygiosios, daktare?

K. GRINIUS. Ne, ne, kunige. Šiandien tegu būna svečio diena – vienas nulis jūsų naudai, bet aš dar atsilošiu ir laimėsiu! Pamatysite!

Liūtas Grinius, prezidento Kazio Griniaus sūnus – aktorius Arnis Aleinikovas

S. ČĖSNA. Ką gi, tegu bus, kaip sakote. Nekantriai jūsų lauksiu, o tuo tarpu sudie!

Kunigas atsisveikina ir, lydimas Onos, išeina. Po kurio laiko girdėti, kaip nutolsta rogių varpelis. Daktaras žiūri per langą, paskui eina prie stalo, sunkiai renka nuo jo korteles.

3.

Tas pats kambarys. Kūčių vakaras. Moterys triūsia dengdamos stalą, pusbroliai Vytautas ir Liūtas krapštosi su eglutės girlianda.

LIŪTAS. Negi tikrai degs?

VYTAUTAS. O kodėl neturėtų? Va, sujungsim pliusą su minusu, ir nori nenori degs. Viskas pagal fizikos dėsnius. Jūs juk jau mokėtės apie elektrą?

LIŪTAS. Mokyti tai mokėmės, bet kad visos tos formulės, ta teorija baisiai nuobodžios. Nuobodesnė gal tik lotynų kalba.

VYTAUTAS. Be teorijos išmanymo, brolau, nieko nenuveiksi ir praktiškai.

KRISTINA. Liūtai, netrukdyk savo kalbom Vytautui. Eikš, padėk tetai. Palaikykite su Alisa už kampų staltiesę. Teta pakiš po ją šieno.

LIŪTAS. O kam to reikia? Čia tik toks pasenęs prietaras, be to, visai nehygieniška.

ONA. Prietaras–neprietaras, o mūsų tėvai taip darė, išmoko iš savo tėvų, ir mes taip darysime, o jau jūs ateityje – kaip norėsite. Laikykite! (*Alisa su Liūtu pakelia staltiesės kampus ir laiko juos, kol Ona rūpestingai pakloja ant stalo šieną.*)

VYTAUTAS. Tai tradicija, kurios laikėsi daugybė kartų, ir ji su kitais Kūčių ritualais mus riša draugėn. Be to, šienas primena ir tai, kad esame valstiečių kraštas.

LIŪTAS. Tą aš ir be šieno gerai žinau: tėčio valstiečių liaudininkų partija, kol Smetona partijų neuždarė, buvo didžiausia Lietuvoje. Turėjo net 80 000 narių. (*Užsidega eglutės girlianda mesdama aplinkui įvairiaspalvius atšvaitus. Visi kurį laiką lyg užhipnotizuoti žiūri į šviečiančių girliandą.*)

LIŪTAS. Atsimenu iš vaikystės, kaip Vasario 16-ąją su tėčiu eidavome nuo Vytauto kalno pažiūrėti į šventiškai iliuminuotą Kauną. Tokių iliuminacijų jau seniai nebūna.

ALISA (*valydama skudurėliu lėkštes*). O man tai visoje Laisvės alėjoje gražiausiai šviesdavo Valstybės teatras. Netoliese gyvenom, tai vis lėkdavau su draugėm pasižiūrėt.

ONA. Gražu, tai gražu, ale, Vytautai, ar eglutė neužsidegs?

VYTAUTAS. Nesirūpink, mama, apie viską pagalvota, viskas apskaičiuota.

KRISTINA. Bet kurgi Kazys taip ilgai? Išėjo valandėlei pasivaikščioti, o va, jau kiek laiko negrįžta. Kad nepaklystų, kokios tos jo akys.

LIŪTAS. Aš norėjau eiti drauge. Labai įdomu pasivaikščioti su tėčiu, bet sakė, kad metų vakarą nori pavaikščioti vienas, o laiške skundėsi vienatve.

VYTAUTAS. Nesijaudinkite, dar ne visai sutemę, o ir mėnulis teka. Ras kelią.

ONA. Čia tai dar nieko, bet va lygiai prieš savaitę tai vis vaikščiojo vieškeliu pirmyn atgal, šaukiamas neatsiliepė, sėdėjo, žiūrėjo į vieną tašką, beveik nevalgė, per miegus kažką šaukė... Maniau, jau kad apsirgo.

KRISTINA. Tikrai? Tai ar nežinai, kodėl, Ona? Prieš savaitę, gruodžio 17, buvo jo gimtadienis. Ar pasveikinote? Mes tai laiško nerašėme, ilgai eina. Sakėm: atvažiuosim ir pasveikinsim.

ONA. Nepasveikinom, nėr pas mus tokios kaime mados. Mūsų šeimoje buvo 7 vaikai, aš išauginau 6, kur ten kas kada gimė ar atsiminsi. Va, vardo diena tai kas kita. Atėis Kazimierinės, ir Kazį daug kas sveikins, ne tik mes.

LIŪTAS. Tėtė šią dieną visada būna labai liūdnas ir susimastęs visai ne dėl to, ar jį kas pasveikina ar ne.

ONA. O dėl ko?

LIŪTAS. Per jo 60-mečio jubiliejų kariškiai, užuot surengą gražų parodą ir tėtę pagerbę, jį nuvertė iš prezidento posto. Mes dažnai su mama ir nežinom, ar jį tą dieną sveikint ar ne.

KRISTINA. Liūtai, kiek aš tavęs prašiau šia tema nekalbėti, o tu...

LIŪTAS. Bet Smetonai jubiliejaus proga tai net dvarą padovanojo. Dar buvau mažas, bet atsimenu visokius ažuolų vartus ir procesijas, o su tėčiu šitaip pasielgė! Tai neteisinga!

KRISTINA. Teisinga ar neteisinga, bet aš tavęs labai gražiai prašau prie tėtės šių temų neliesti ir jo neskaudinti. Rodos, jis kaip tik ir grįžta.

K. GRINIUS (*įeidamas*). Na, ir šių laikų žmonės: sėdi prie pasidirbtų šviesų ir džiaugiasi, o štai danguje tokie gražūs šviesuliai ryškėja. Puikiai pasivaikščiojau ir kūną, ir dvasią atšviežinau.

VYTAUTAS. Kai aš jums dirbtines šviesas kambaryje įtaisysiu, kad nereiktų akių prie spingsulės varginti, tada kitaip prašneksite.

LIŪTAS. O kaip tu tai padarysi? Nors ir nekaip mokausi fiziką, bet suprantu, kad stulpų, vadinasi, ir elektros čia nėra.

VYTAUTAS. O čia tegu bus mano maža paslaptis. Kai kitąkart atvažiuosi tėčio aplankyti, manau, kad ši mano kalėdinė dovanėlė jam jau bus įteikta.

K. GRINIUS. Iš anksto dėkoju, sūnėne, ir nemanau, kad tau, tokiam išradingam, tai bus sunku padaryti.

ONA. O Kristina jau pradėjo nerimauti, kad paklydai.

K. GRINIUS. Kur tu čia žmogus paklysi! Tos mūsų lietuviškos lygumos visai ne kaip rusų stepės ar Provanso laukai – visur jauku ir ramu, lyg po savo sodybą vaikščiotumei. Na, ar jau galime sėsti prie stalo?

ONA. Dar ne, užsišnekėjome mes čia. Moterys, neškime viską greičiau iš virtuvės ant stalo, o jūs, vaikinai, dar kėdžių parūpinkite iš kito kambario.

LIŪTAS. Kam tų kėdžių? Užteks, tik šeši besam, ir taip jau per daug ant stalo lėkščių pridėjote, nemokate skaičiuoti.

K. GRINIUS. Sūnau, ar neatsimeni tradicijos? Tetos mergaitės negalėjo parvykti šventėms, tai joms paliekama vieta prie stalo, taip pat tiems, kurie jau amžinai išėjo, reikia padengti, ir tiems, kurie gali netikėtai užsukti.

LIŪTAS. Kas jau čia eis tokį vakarą, visi savo namuose Kūčias valgo.

K. GRINIUS. Negali žinoti.

Moterys suneša ant stalo valgius, Vytautas su Liūtu atneša kėdžių, Ona uždega kelias žvakes. Visi susėda apie stalą.

ONA. Kazy, tu vyriausias, sukalbėk maldele, laužk kalėdaitį ir duok visiems.

K. GRINIUS. Tėve, mūsų, kurs esi Danguje, sustabdyk karą, neleisk žūti nekaltiems žmonėms, grąžink taiką į pasaulį, sergėk Lietuvą, visus jos žmones ir mus tarp jų, atmink visus mūsų mirusius brolius ir seseris, gyviesiems leisk užauginti gerą derlių ir visada turėti duonos kasdieninės! Amen.

ONA. Labai jau čiudna tavo, broli, malda. Lyg ir ta, bet lyg ir ne ta.

K. GRINIUS. Visi mes čia labai skirtingų tikėjimų, tad pasimelskime ar patylėkime, kaip kas išmanome ir mokame, prisiminkime savo gyvuosius, kurių nėra su mumis šį vakarą, ir mūsų mirusiuosius. (*Tyla. Staiga pasigirsta garsus Alisos kūkčiojimas.*)

LIŪTAS. Ot, jau tos moteriškos! Būtinai reikia tokią valandą žliumbimu sugadinti.

KRISTINA. Ar tavo plepumu. Patylėk. (*Alisai*) Kas yra, vaikelį?

ALISA. Kad aš nežinau, kaip melstis.

ONA. Še tau boba ir devintinės! Kaip tai?

ALISA. Aš, kiek save atsimenu, visada buvau komjaunuolė. Į sinagogą nevaikščiojau, sekmadieniais eidavau į kuopelės susirinkimus ir į gegužines Panemunėje. Mamą, tėtį ir visus gimines savo ateistine propaganda

labai piktindavau, o dabar negaliu jų atleidimo paprašyti: nežinau, ar gyvi.

ONA. O Jėzau, negana, kad žydaitė, bet dar ir komsomolka! Jei kas praneštų gestapui, dukart gyvi neliktume.

KRISTINA. Ona, nusiramink, niekas nežino, kad ji pas mus, o juolab čia. Aš ją iš geto pasiėmiau, aš ją čia atsivežiau, aš, jei ką, ir atsakysiu.

LIŪTAS. Bet kodėl tu jau iš mažens pasidarei komjaunuole? Būtum buvusi skaute, tai dar suprasčiau.

ALISA. Man labai mažų žydžiukų buvo gaila ir lietuviukų, kur basi bėgiojo po Slabodkę ir Brazilką, o jų mamos iš vargo negalėjo nupirkti jiems batų ir leisti į mokyklą. Aš skaičiau komunistų lapeliuose, kad Sovietų Sąjungoje visi vaikai sotūs, laimingi, šiltai aprenkti, o visų jų tėvai turi darbą. Norėjau, kad ir pas mus, Lietuvoje, taip būtų.

K. GRINIUS. Ne ji viena tokia, ekonominė krizė, padauginta iš tautininkų diktatūros, sudarė puikią terpę Lietuvoje komunistinei propagandai plisti. Kai nėra žodžio, sąžinės laisvių, negalima išsakyti valdžiai kritikos, visuomenė radikalėja, ir, visiškai aišku, kodėl net daugelis jaunųjų valstiečių liaudininkų Raudonąją armiją sutiko vildamiesi geresnio gyvenimo nei prie Smetonos.

VYTAUTAS. Bet labai greitai toj raudonoj ugnį nusvilo nagus ir lygiai taip pat entuziastingai su gėlėmis sutiko nacius. Prakeikti išverstaskūriai!

ONA. Vytautai, tokį vakarą prie stalo ir su keiksmiais!

VYTAUTAS. Atleisk, mama. Visi atleiskite, nesu-sivaldžiau.

KRISTINA. Mes tave suprantame, Vytautai. O tau, Alisa, noriu pasakyti, kad tavo tėvai, kur jie bebūtų, tau jau atleido. Jau tokia tėvų dalia – visada vaikams atleisti.

LIŪTAS. Tai, vadinasi, ir man atleisite muštynes su Mačiuikiuku?

K. GRINIUS. Kodėl tu visą laiką būtent su juo pešiesi, kuo jis tau kliūna?

LIŪTAS. Negi neaišku? Jo tėvas, leitenantas Mačiuika, dalyvavo perversme! Ir išvis, tėte, jeigu 1926 metais būtum kelis sukilėlius sušaudęs, niekas daugiau nebūtų drįsęs konstitucijos laužyti ir 1940 metais viskas būtų buvę kitaip.

K. GRINIUS. Tu nežinai, ką kalbi. Į žmogaus gyvybę teisės nėra prezidentas neturi!

VYTAUTAS. Kaip ten bebūtų, o vaikino žodžiuose yra tiesos.

K. GRINIUS. Su tavimi, leitenante, apie tai pakalbėsime kitą kartą.

KRISTINA. Liūtai, kaip drįsti! Tik ką man pažadėjai... Jei taip elgiesi – marš nuo stalo! (*Liūtas atsistoja ir kėblina šalin. Nejauki tyla.*) Kazy, dabar pats laikas su juo tau vyriškai pasikalbėti. (*K. Grinius nueina prie kertėje stovinčio Liūto.*) O mes galų gale valgykime. Ir atleiskite man, visų nervai išstamptyti.

K. GRINIUS. Sūnau, būk vyras ir nepyk ant mamos. Ji tau tik gero nori.

LIŪTAS. Žinau ir nepyksiu.

K. GRINIUS. Mama labai nerimauja dėl tavęs, sakė, kad slapta su draugais laikraštuką leidžiate, dauginate ir platinate. Ar ne per anksti pradėjai pavojingu keliu eiti?

LIŪTAS. Pačiu laiku. Visai kaip tu, tėti, kai Marijampolės gimnazijoje mokeisi.

K. GRINIUS. Koks tai laikraštis? Ar leidžiate jį trys muškietininkai – tu, Landsbergių Gabrielius ir Adamkevičių Valdas?

LIŪTAS. Atleisk, tėti, bet, kas jį leidžia, pasakyti net tau negaliu konspiraciniais sumetimais. Tu juk irgi niekam nesakei, kas tau padėjo memorandumus rašyti. Laikraštukas vadinasi „Jaunime, budėk“, ir mes jame spausdiname pagrindžio organizacijų pranešimus apie įvykius Lietuvoje, taip pat jų atsišaukimus, instrukcijas.

K. GRINIUS. Tik žiūrėk, būkite atsargūs, nepakliūkite gestapui į nagus. O dabar grįžkime prie stalo, nes Onos skanumynus be mūsų suvalgys.

LIŪTAS. Tėti, žinau, kad tau čia labai nuobodu, bet gerai, kad tu ne Kaune. Vokiečiai, vykdydami suėmimus, galėtų tave paimti, o dabar turbūt apie tave pamiršo. (*Abu grįžta prie stalo.*)

VYTAUTAS. Aš jau liūto dalį virtinukų su grybais suvalgiau!

LIŪTAS. Pažiūrėsim, kas daugiau suvalgė, kai dugną dėsim!

KRISTINA. Kazy! Liūtai! Eikšokit greičiau! Ona čia gi tokias Kūčias ištaisė, kad paragavus atrodo, ir karo nėra.

ONA. Tankai dar ne visus miškus ištrynė, tai su mergaitėmis vasarą ir prisiuogavome, ir prisigrybavome.

KRISTINA. Ale iš kurgi šviežios žuvies žiemą prasimanei? Tik nesakyk jau susimildama, kad pati su mergaitėmis prigaudei.

ONA. Aš ir nesakau, aną dieną buvau Marijampolėje, tai į lašinius išmainiau. Karo metu lašiniai geriausi pinigai – visko gali už juos gauti. Kad tik jų būtų. Marijampolė jau visai ne ta: be tų gausybės žydų krautuvikių tai kaip išmirusi.

VYTAUTAS. Teisingai pasakei, mama. Ji ir yra išmirusi tiesiogine to žodžio prasme.

ONA. Apsaugok, Viešpatie, aš ne tai norėjau pasakyti.

ALISA (*tramdydama ašaras*). O mes tai gruodžio 31-ąją visada į „Traviatą“ eidavome. Mūsų šeimoje buvo tiesiog dailės ir muzikos kultas. Ypač operos. Tėvelis prieš kiekvieną spektaklį aiškino žiūrėtojoms arijas, atsimentu, kaip ant jo kelių sėdėdama žiūrėjau Fromentalio Halevy „Žydę“; kaip su draugėmis bėgau Laisvės alėja paskui Fiodorą Šaliapiną ir Kiprą Petrauską... Paskui neidavau su jais į teatrą, sakydavau, kad tai eksploatatorių pramogos. Kokia kvaila buvau! Oi, kažkas per langą tiesiai į mane žiūri! (*Puola slėptis.*)

K. GRINIUS. Ne, nesislėpk! Pas mus ateina tik sąžiningi ir teisingi žmonės.

VYTAUTAS. Panele Alisa, tai tik mėnesienos spin-dulys per langą tvyksterėjo.

KRISTINA (*visiems apsimus*). O mūsų tėvelis tai nei teatro, nei kinų nelanko, šokti nemoka, kortomis nelošia ir, žinok, Vytautai, kad papirosų dėmai jam gerklę graužia.

K. GRINIUS. Kai Maskvoj studijavau, nei pratau po teatrus vaikščioti – nei pinigų, nei laiko nebuvo, tai ir paskui nereikėjo.

LIŪTAS. O tai kas šokius Prezidentūroje pradėdavo tau prezidentaujant, jei tu šokti nemoki?

K. GRINIUS. Tai buvo ministerio pirmininko Mykolo Sleževičiaus pareiga. Mamos paklausius, tai atrodo, kad aš ne žmogus, o kokia džiovinta mumija. Jūs manote, kad užsidaręs savo kambarį vien rimtus dalykus rašau, o aš turiu ir tokį sąsiuvinuką, kur anekdotus apie sovietus užrašinėju.

LIŪTAS. Tai papasakok bent vieną.

K. GRINIUS. Prašom. Atėjęs bolševikas klausia parduotuvėje: „Sakykite, kodėl jūsų parduotuvėse tiek žmonių laikoma? Pas mus Maskvoje daug didesnėse parduotuvėse dažnai tik du subjektai stovi.“ „Na, ir kaip, jie apsidirba?“ – klausia kaunietis. „Suprantama. Vienas sako pirkėjui „Her“ (nėra), o antras – „И не будет“ (ir nebus)...

ONA. Juokas juokais, prie ruskelio ir pas mus jau taip buvo pasidarę, o prie niemčiaus irgi ne ką geriau...

KRISTINA. Kur jau čia man savo vyrą lyginti su mumija! Kazytis turi visą armiją moterų adoratorių. Atsimenu, kai vedėme, tai viena iš jų man ir sako: „Sveikinu jus tokį vyrą pasirinkus“, bet Kazį pasveikinti su žmonos pasirinkimu (kaip aš jai pasiūliau) ji neišdrįso. Taigi vargas yra kova su moterimis, nes turiu nuolat kovoti, kad mano vyro neatmuštų, bet jis tuo tarpu dar laikosi, tai gal man pavyks ir toliau laimėt...

K. GRINIUS. Dabar ir vėl tu perdedi, tik į kitą pusę: nori mane kažkokiu Don Žuanu pavaizduoti.

LIŪTAS. Mama, tikrai, aš visai nesuprantu, ar tu čia rimtai kalbi, ar juokauji?

KRISTINA. O tu, Liūtai, jau didelis vaikinai, tai aš tau galų gale pasakysiu apie tą tavo taip nekenčiamą perversmą – nėra to blogo, kas neišeitų į gera.

LIŪTAS. Nieko nesuprantu. Jei savo akimis nematyčiau, kad ant stalo nėra alkoholio, sakyčiau: padauginai kokią taurelę.

KRISTINA. Tikrai, jei ne tas nelemtas perversmas, gal ir mes čia nesėdėtume, o gal net ir tavęs, sūnau, nebūtų. Nežiūrėkit į mane kaip į sfinklą, mįslę užminusį. Aš už Kazį 30 metų jaunesnė, be to, buvau ir ištekėjusi, tik vyras per visas suirutes nežinia kur dingo, o Lietuva tada buvo ir dabar dar yra katalikiškas kraštas. Tai mes sutarėme, kad jis mane ves, kai baigsis prezidento kadencija. Kas ten žino, kaip būtų nutikę, kol ta kadencija būtų pasibaigusi. O kai ji birželį prasidėjusi gruodį baigėsi, tai jau sausį mes vedėme, o spalį tu, sūnau, gimei. Tokia aritmetika.

LIŪTAS. Visai mane sugluminai. Niekada apie tai negalvojau.

KRISTINA. O gal ir aš būčiau norėjusi, kaip ta prancūzė, nors paskutinę kadencijos dieną pabūti ponios prezidentienė.

K. GRINIUS. Jau ir aš pradėtu tų sfinkso mįslių nebesuprasti.

KRISTINA. Skačiau, rodos, Paleckio „Laiko žodyje“, kad prancūzų prezidentas Gastonas Doumergue (keista, net vardą įsiminiau!), kuris prezidentavo tuo pat laiku kaip ir tu, tik, atrodo, visą septynerių metų kadenciją, irgi turėjo draugę, kurios neskubėjo vesti. Paskutinę kadencijos dieną jis ją vedė pasakęs, kad ji turėjusi bent vieną dieną pabūti prezidentiene... Kaip prezidentas jis nieko ypatingo nenuveikė, buvo senyvo amžiaus, pora išvažiavo gyventi į kaimą, bet jo poelgis ir ypač žodžiai užkariavo prancūzų širdis, ir, kilus valdžios krizei, Doumergue buvo atkviestas iš kaimo į Paryžių ir paskirtas ministru pirmininku. Kaip jam sekėsi, nežinau, tačiau jo žmona netikėtai pabuvo ponios pirmininkienė jau nebe vieną dieną.

ALISA (*klykia*). Žiūri, tos baises akys tikrai žiūri į mane!!!

Vytautas žaibiškai iššoka iš už stalo, išleikia laukan ir įtempia į kambarį inkščiančią, besipriešinančią Žmogystą. Ji primena beformį skudurų gumulą.

ŽMOGYSTA (*reikia visa gerkle*). Ratavokit, gerieji žmonės, policija, ratavokit! Smaugia, pjauna!

ONA. Kas tave smaugia, tu kikimora šiokia anokia, kad tave kur galas.

ŽMOGYSTA. Vardan Jėzaus, mūsų pono šviesiausio, vardan jo motynos Panos Sopulingos, žmonės, nemuškit!

ONA. Užtilk nezaunijęs! Reikia čia kam labai į tokią mizeriją nagus kišti! Sakyk, kas esi ir ko čia šventą naktį apie langus trainiojiesi!?

ŽMOGYSTA. Ubagų stono aš, ponios Bacevičienė, tai ir ieškau kokios duonos kriauklelės pavartėm.

ONA. Aš ne ponios, tik gražiai pasirėdžius. Ale, matai, ir pavardę žino. O tu kas būsi – diedas ar boba?

ŽMOGYSTA. Boba aš, boba, ale, kad nesušaltau ir diedų skrandon insitūloju.

K. GRINIUS. Duok tu jai šventą ramybę, Ona. Tardai žmogų kaip koks NKVD ir gestapas kartu sudėjus.

ONA. Kur tu čia matai žmogų, žmonės dabar prie stalo sėdi, šventą vakarienę pavalgę poteriauja, o ne apie svetimus langus trinasi. Tuoj aš ją, rupečkę, dar ne taip patardysiu. Špionka bus ne kitaip!

ŽMOGYSTA. Bijok Dievo, moteriške, aš da nieko neįdaviau!

ONA. Neįdavei, tai da įduosi tu, Judošiaus sėkla.

VYTAUTAS. Mama, apsiraminink. Tikrai, nepagautas – ne vagis. (*Žmogystai*) Kas būsi, iš kur ir į kur eini?

ŽMOGYSTA. Aš iš Grinių susiedų Selemoj, Kulbokų, o einu, iš kur kojos neša, į ten, kur akys mato.

K. GRINIUS. Tai kad Kulbokų visi seniai išmirę, visa šeimyna buvo paliegus. Nežinia, tuberkuliozės ar sifilio apimta.

ŽMOGYSTA. Ne visa išmirus, aš da va po svieta valkiojuosi – mergos vaikas, pati benkartą į šią ašarų pakalnę palaidusi per savo griekus nė numirt negaliu.

K. GRINIUS. Tai matai iš kadų kadaise buvusių kaimynų žmogus Kūčių naktį ir užėjo. O tu, Liūtai, dar klausei, kam daugiau lėkščių ant stalo dedama. Tai prašom, susiedėle, prie stalo, vaišinkitės tuo, kas dar liko, pašnekėsime.

ONA. Ar pablūdai, Kazy? Ar nori, kad kokia kvarabą ant mūsų užneštų, o utėlių tai jau tikrai?

K. GRINIUS. Ona, ar seniai skaitei Šventą Raštą ir mišiose buvai?

ONA. Šventas Raštas Šventu Raštu, o aš su tokia sutrauka prie vieno stalo nesėdėsiu.

ŽMOGYSTA. Nesibarkite per mane, gerieji žmonės. Aš prie stalo ir nesėsiu, dėkavoju, daktare, už jus gražų apsiejimą, aš kampuky. Va, ir savo lėkštukę turiu gelažinę, kad nesusigurytų, ir šaukštuką medinį. Biskį ko užkąsiu ir aisiu sau. (*Sunkiai aimanuodama sėda kertėje ir godžiai valgo iš Kristinos jai pridėto dubenėlio.*) Da yr ant svieta gerų žmonių, griekas būt skūstis, ale va, kad tos kojos padlos neklauso – rausta, juosta, tinsta, nors tu ką.

K. GRINIUS. Tai bene rožė kankina?

ŽMOGYSTA. Ta pati, daktarėli, ta pati, prakeiktoji! Ir kiek visokiais trunkais trūčijau, ir kiek geriausi užkalbėtojai apiburbeno, niekas nemačyjo!

K. GRINIUS. Tai kai užvalgysi, prašom į mano kambarį – apžiūrėsiu.

ŽMOGYSTA. Tai, kad mokyti daktarai nemoka rožės gydyti.

K. GRINIUS. Moka nemoka, ale prašom eiti į mano kambarį.

ŽMOGYSTA. Kad jau liepi, daktarėli... (*Sunkiai keliasi ir išsivelka paskui daktarą į kitą kambarį. Tyla.*)

LIŪTAS (*staiga*). Ne, teta Ona, ši elgeta tikrai ne šnipė. Garantuojau.

ONA. O tu iš kur žinai?

LIŪTAS. Man dar visai mažam esant ir mums dviejų ar trijų kambarėlių Žaliakalnio Rūtų gatvėje namelyje gyvenant, nebuvo galima atsikratyti žvalgybininkų. Man paūgėjus, jau Aukštaičių gatvėje nr. 25 su kaimynų vaikais lakstant, pavakariais būdavau paprašomas seklių trumpus raportus savo ranka parašyti. Neatsisakydavau ir nurodytu slapyvardžiu pasirašyti, kaip, pavyzdžiui, „Jūsų laikrodukas“ (ir, žinoma, apie tai tėvams papasakodavau).

ALISA. Tai tie sekliai neraštingi buvo? Tu čia kažką maišai. Mus tai net vyresni draugai specialiai mokydavo, kaip žvalgybininkus už nosies vedžioti ir nuo jų pasprukti. Bet dabar sutinku su tavimi – šita bobutė tikrai ne šnipė.

KRISTINA. Na, slaptųjų tarnybų specialistai, jei ką dar valgote, tai valgykite, nes jau laikas ir miegoti.

K. GRINIUS (*jeidamas su Žmogysta*). O tą mostį tepsi ant kojos rytą ir vakare. Ar viskas aišku?

ŽMOGYSTA. Aiškiau nebūna. Tegu Dievas jums, daktare, ir visai šeimai duoda daug sveikatos ir ilgų metų! Sudievu, gerieji žmonės, tai aš ir eisiu.

ONA. Paimk dar šviežios duonelės ir nepyk, kad tave taip užsipuoliau.

ŽMOGYSTA (*lėtai šlepsi link durų, paskui staiga puola K. Griniui po kojų*). Jūsų gerumas mane užsmaugs – Judošius aš policijos atsiųstas pranešt, kas pas Bacevičius per šventes lankėsi. Jūs man duoną, o aš jums – akmenį užantų.

K. GRINIUS. Kaipgi tu šitai, moteriške.

ONA. Ar aš nesakiau? Iš tolo tokius suuodžiu, jau daug sykių pamokyta.

KRISTINA. Nežinau, ar čia panašiau į Kalėdų pasaką, ar į Dostojevskį.

K. GRINIUS. Moterys, patylėkite, čia rimta. Anksčiau ubagai knygnešiais buvo, o dabar savo artimą erodams įdavinėja.

ŽMOGYSTA. Ne iš gero gyvenimo, daktare, oi, ne iš gero gyvenimo. Kiek buvau mušta, gvoltavota, kiek

Dr. Kazys Grinius – aktorius Henrikas Savickis

metų prasivalkiojau be namų, be žmonių, tarp žvėrių ir gyvulių, ale niekada niekam pikto nedariau. Andai pagavo policininkai, nuvežė į valsčių ir liepė ait žiūrėt, kas pas jus atvažiuos, o jei ne, sakė, bus kaip žydams.

VYTAUTAS. Tai kas pas Bacevičius atvažiavo?

ŽMOGYSTA. Tik visi savi – Bacevičių šeimyna, ir tai ne visa, ir daktarienė su sūnum.

VYTAUTAS. O kas čia tokia? (*Rodo į Alisą.*)

ŽMOGYSTA. Čia – Bacevičių mergaitė, Irutė ar Aldutė. Gerai neįžiūriu – kuri.

K. GRINIUS. Laikas gulti. Paklok, Ona, viešniai kamaroje, o mes visi imkime žvakes ir eikime ilsėtis ten, kur šeiminkė anksčiau nurodė. Visiems ačiū už šį vakarą ir labanakt!

VISI. Labanakt, labanakt.

ŽMOGYSTA. Kiek pamiegosiu ir dar neprašvitus išeisiu per Kazlų Rūdos girią link Šakių. Ten kitas valsčius, gal neras. Sasnavos policininkai ryt ilgai miegos kaip ir visi žmonės – Kalėdos.

Visi, nešini žvakėmis, išsiskirsto į skirtingas puses. Mėnesiena per langą apšviečia nenu dengtą Kūčių stalą. Tyla. Po kurio laiko pasigirsta lėkščių ir stalo įrankių skimbčiojimas.

II dalis

4.

Pavasario rytas. Ona, persisvėrusi per langą, žiūri kažkur aukštyn.

ONA. Vytatai, atsargiau, žiūrėk, kur koją statai, o tai tuoj nusiversi su visu savo malūnu ir sprandą nususuksi!

VYTAUTAS (*šaukia iš lauko*). Nesijaudink, viskas tvarkoj! Būk gera, paklausk dėdės, ar šviečia lemputė!?

ONA (*perbėgusi kambarį, šaukia į namo gilumą*). Kazy, Vytautas klausia, ar jau šviečia?

K. GRINIUS (*iš namo gilumos*). Kad ne!

ONA (*pribėgusi prie lango*). Sako, kad ne!

K. GRINIUS (*įbėgdamas*). Šviečia, jau šviečia!

ONA. Atsargiau, nelakstyk! Užsikabinsi už slenksčio ir pargriūsi, dar ranką susilaužysi! Kiek čia senam reikia.

K. GRINIUS. Dar pažiūrėsim, kas čia iš mūsų senas, o kas ir ne.

VYTAUTAS (*jeidamas*). Pagaliau! Suradau tinkamą malūno pasukimo kampą, o tai jau maniau, kad nieko neišeis, ir Liūtas atvažiavęs iš manęs juoksis.

K. GRINIUS. Na, ir nudžiuginai, sūnėne, dabar galėsiu ir naktį dirbti. Nežinau, kaip tau ir bedėkoti.

ONA. Ot, vyrai džiaugiasi kaip vaikai, žaislą pasidirbdinę. Ale skirtumas tik tas, kad šitas žaislas ne vieną lašinių paltį atsiėjo. Kiek tu tų kumulatorių pripirkai – ir viskas šuniui ant uodegos.

VYTAUTAS. Visai ne, mama, baigsis karas, atkursime Lietuvą, ir aš tau iš tų „kumulatorių“ paleisiu šviesą į visus tvartus. Pažadu!

ONA. Labai čia reikia kiaušėms elektros! Jos gazių neskaity.

K. GRINIUS. Ale tu, sesute, į senatvę visai kaip mūsų mama daraisi. Ta irgi priešinosi progresui. Atsimenu, atskiros išvietės niekada neleisdavo statyt. Nes už tokius „zbitkus“, girdi, Dievas gali nubausti.

VYTAUTAS. Dėde, tikrai?

K. GRINIUS. Tik apie 1898 metus meisteriui broliui Jonui pavyko mamą prigaut ir pastatyt prie kiaušėtvarto atskirą išvietę. Mat sakė, ten būsiąs mažas tvartukas kiaušėtvarto. Kai tasai tvartukas buvo pastatytas, mama toliau nesipriešino, bet ta įstaiga turbūt tik broliai ir naudojosi.

ONA. Na, jau, radai ką sulygint!

VYTAUTAS. O tai kur tuos reikalus, kurių net karaliai pėsti vaikšto daryti, atlikdavote?

K. GRINIUS. Gerai sakai, net Versalyje pasikaisę krinolinus visi karaliai liudvikai su liudvikienėm lakstė į krūmus... O apie mūsų Selemos Versalį istorija nutyli...

ONA. Jau visai nusitauzijot, britku klausyt. Išgirstų kas, apie ką daktaras su leitenantu šneka, didžiausia sarmata būtų. Einu prie darbų, ir taip šitiek brangaus laiko per jūs zabavones pateriojau. (*Išeina.*)

VYTAUTAS. Net sunku patikėt, kad žmonės taip mąstė... Gal, kad tą tamsumą prašalintumėte, šitiek liaudį šviečiančių knygelį iš medicinos prirašėte, gal todėl ir Kauno sanitarijos-higienos vyriausioju gydytoju tiek metų išdirbote?

K. GRINIUS. Gal ir dėl to... Žiūriu į tavo inžinerinius pasiekimus, Vytatai, ir gėriuosi. Sugalvok tu man iš vėjo elektrą išgauti! Galėjai tapti antru Petru Vileišiu, tiltų, va, vėjo malūnų pristatyti ir tėvynei daugiau naudos duoti nei karininkaudamas. O už elektros įvedimą tikrai nežinau kaip atsidėkoti.

VYTAUTAS. Esu laimingas, dėde, galėdamas jūsų svarbiems darbams pasitarnauti. Apie jokią atlygį nėra ką ir kalbėti, nors vieną didelį prašymą ir turiu, tik nežinau, kaip čia apie jį prasitarus. Bijau, kad nesupyktumėte.

K. GRINIUS. Na, jei dvarų ar generolo laipsnio neprašysi, nes aš tau jų negaliu duoti, apie visa kita galime kalbėtis.

VYTAUTAS. Noriu prašyti jus papasakoti apie tai, apie ką istorija nutyli. Ne, ne apie mūsų Selemos Versalį,

bet apie tai, kuo baigiasi Šapokos istorija. Paskutiniame lape ten rašoma apie komunistinių gaivalų minias, plūstančias Kauno gatvėmis, traukiančias „Internacionalą“, numušinėjančias Lietuvos generolų kepures ir apie šaunius karininkus bei tautininkus, išgelbėjusius kraštą nuo komunistinės revoliucijos.

K. GRINIUS. A, štai apie ką tu... (*Slegianti tyla.*)

VYTAUTAS. Supraskite mane teisingai, ne iš smalsumo domiuosi tais įvykiais. Artėja lemiamų kovų už Lietuvos nepriklausomybę ir jos laisvą ateitį valanda. Tautos dauguma tiki tų, kurie padarė perversmą, teisybę. Dar ir dabar daug mano draugų, pasiryžusių kovoti už Lietuvos laisvę, yra įtikėję tautininkų propaganda apie neva „istorinę gruodžio 17-tos misiją“. Kova už demokratiją bus sunki net tarp savųjų, ir aš niekada sau neatleisčiau, jeigu neišgirsčiau tiesos žodžio iš jūsų, tiesioginio liudytojo, lūpų ir kitiems jo nepersakysiu.

K. GRINIUS. Man atrodo, kad kalbėti apie tai protingiausia būtų po 25–30 metų. Tokio laikotarpio paprastai užtenka net į skaudžiausius įvykius pajėgti pažvelgti rimtai, šaltai, objektyviai.

VYTAUTAS. Bet, dėde, istorija mums nedavė tiek laiko. Frontas artėja, negali žinoti nei dienos, nei valandos, kada mums teks susiremti su grįžusiais bolševikais, nes vokiečiai aiškiai gauna į kaulus. O ir mūsų tokie įdomūs pokalbiai gali bet kurią akimirką nutrūkti.

K. GRINIUS. Deja, tu teisybė. Tad pirmiausia pasakysiu, kad jokio komunistų revoliucijos pavojaus tada nebuvo. Jų visame krašte buvo galima priskaičiuoti tik 200, o dar 67 sėdėjo kalėjime. Gerai prisimenu tuos faktus. Smetonos politika jų skaičių krašte nepalyginamai padidino. Liūdna, kad į tokią rimtą Šapokos istoriją pateko iš piršto laužta pasaka apie generolo kepurę. Aš kalbėjau su generolu Bulota, kuris yra šio mito herojus. Per komunistų demonstraciją jam buvo pasiūlyta nusiimti kepurę prieš „Internacionalą“. Jis to nepadarė, ir giedotojai patraukė toliau. Jei perversmininkai šitą prasimanymą tebeaudioja kaip vieną svarbiausių priešasčių savo nusikaltimui prieš demokratiją pateisinti, tai galima suprasti, kokia silpna jų argumentacija.

VYTAUTAS. Taip jie pabrėžia tuometinės valdžios silpnumą ir negebėjimą užkirsti kelią komunistinio gaivalo keliamai suirutei.

K. GRINIUS. Kiekviename demokratiname krašte demonstracijos yra paprastas ir visai suprantamas reiškinys. Taip pat demokratijose, ar tai būtų Anglija, ar JAV, ar Prancūzija, neretai demonstracijos virsta chuliganiškomis riaušėmis. Bet niekur neteko girdėti, kad tokios demonstracijos būtų priskiriamos prie valstybinės svarbos reiškinų, dėl kurių demokratinė santvarka turėtų būti nuversta smurtu ir jėga. Taip pat nė vienoje

demokratijoje generolo kepurė nėra tokia brangi, jog už ją verta mokėti režimo pakeitimu.

VYTAUTAS. Kaip puiku, kad dėdė gali šitomis temomis ir pajuokauti.

K. GRINIUS. Juokai juokais, bet jei jau apie tai prakalbome, pabandyčiau trumpai drūtai apsiriboti trimis svarbiausiais klausimais: kas svarbiausi gruodžio 17-osios kaltininkai, kokios priežastys mus atvedė iki 1926 metų perversmo ir kokie svarbiausi 1926 metų perversmo padariniai mūsų tautai? Būtų neteisinga perversmo priežasčių ieškoti tikrai perversmo išvakarėse arba tikrai po 1926 metų rinkimų, kai buvo suformuota kairiųjų vyriausybė, kaip tai daro tautininkai.

VYTAUTAS. Jie juk ir buvo pagrindiniai perversmo kaltininkai?

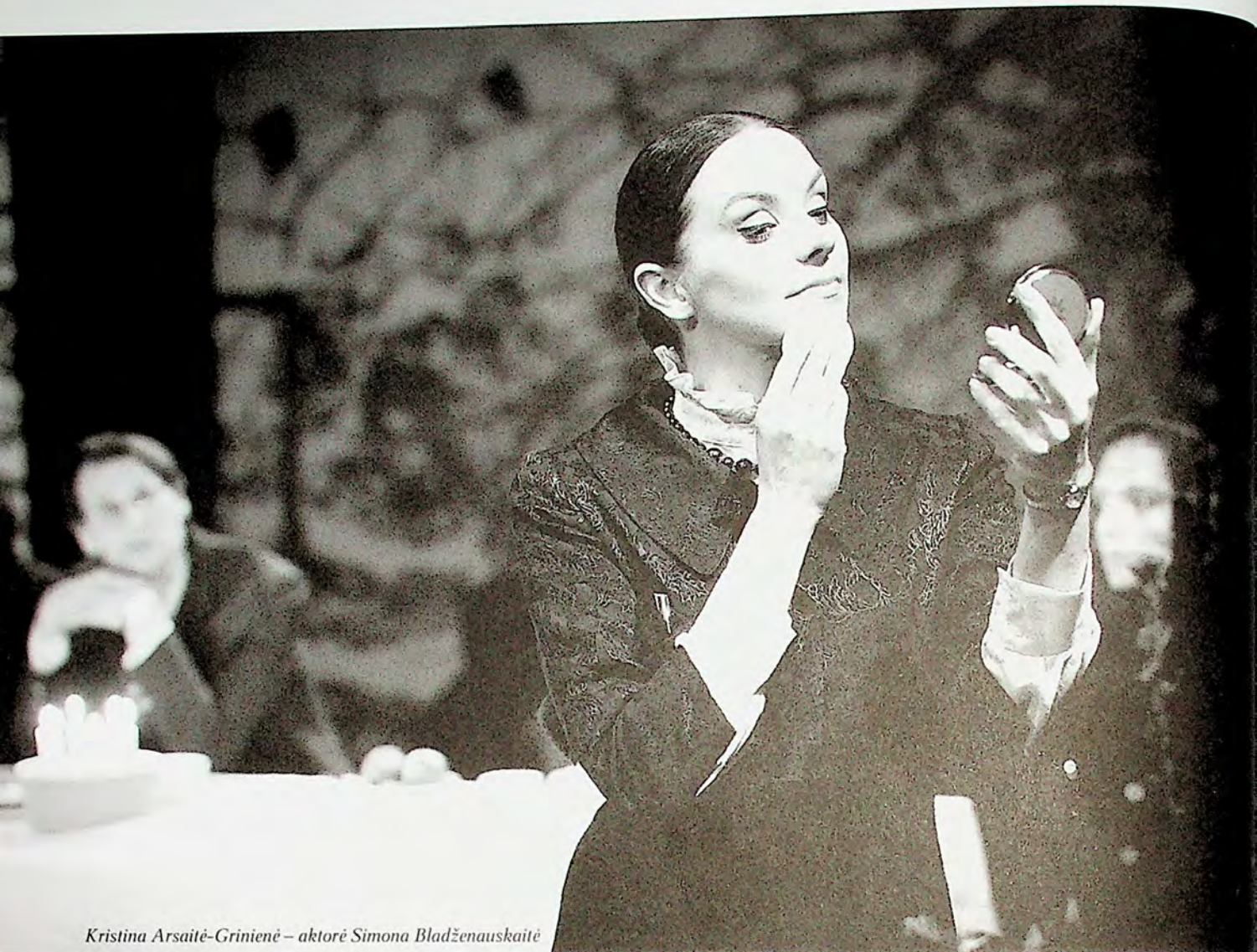
K. GRINIUS. 1920 metais buvo sušauktas Steigiamasis seimas, ir tautininkai iš valdžios pasitraukė. Kaip žinome, iš tų rinkimų tautininkai išėjo visai pralaimėję. A. Smetona ir A. Voldemaras kalbėjo didelės ir stiprios partijos vardu, tačiau į Steigiamąjį seimą neatvedė nė vieno atstovo. Toks žmonių nepasitikėjimas buvo labai slegiantis, ir tautininkai pasijuto visai išmušti iš pusiausvyros. Pirmame Steigiamojo seimo posėdyje A. Smetona atsisakė prezidento pareigų, tas pareigas perdavė Steigiamojo seimo pirmininkui ir išėjo namo.

VYTAUTAS. Gal tokiam ambicingam ponui tikrai reikėjo skirti kokias nors valstybines pareigas?

K. GRINIUS. Taigi ir aš, būdamas ministru pirmininku, ir kitos vyriausybės iki pat Sleževičiaus jam siūlydavo aukštas pareigas, bet jis vis atsisakinėjo. Matyt, paprezidentavus jam visos kitos pareigos atrodė per prastos. Apskritai, tautininkai kažkaip atbuli ėjo prie valdžios. Netgi demokratinė respublika jiems atrodė nereikalinga, kadangi monarchija ir gražiau, ir garbingiau. A. Smetona ir kiti tautininkų vadai dažnai pastebėdavo, kad Vytautas Didysis ir kiti Lietuvos kunigaikščiai buvo ne respublikonai...

VYTAUTAS. Betgi tai absurdiški teiginiai...

K. GRINIUS. Vienas charakteringiausių tautininkų bruožų – nepasotinamas noras valdyti. Kartą turėję valdžią rankose, jie negalėjo be jos nurimti. Koks bebuvo režimas, kas bebuvo valdžioje, tautininkai buvo visų aštrūs opozicionieriai ir visus mokė valdyti. Jiems, atstovaujantiems pasiturinčiųjų interesams, aišku, nepatiko visos tos reformos, kuriomis taip didžiuojasi demokratinė Lietuva. Jie buvo aršūs žemės reformos priešinininkai. Tautininkų demagogija veikė tarsi aklai. Žemės reformos klausimu tautininkų nusistatymas buvo toks keistas, jog dažnai būdavo neaišku, kur jų programoj baigiasi lietuviško kaimo interesai ir kur prasideda lenkų dvarininkų siekiai. Susidarė įspūdis, kad tautininkus gali

Kristina Arsaite-Griniene – aktorė Simona Bladženauskaitė

patenkinti tik jų pačių valdžia. Tačiau galimybė, kad tautininkai gali net smurtu bandyti užgrobti valdžią, paaiškėjo tik prieš pačius 1926 metų rinkimus.

VYTAUTAS. O kaip, dėde?

K. GRINIUS. Prieš pačius rinkimus teko dalyvauti partijų, priešingų krikdemų valdymui, pasitarime. Ten A. Voldemaras prasitarė, kad nėra ko bijoti krikščionių demokratų režimo ir galimos jų pergalės rinkimuose, nes kariuomenė jų nepakėsianti. „Ar iš tikrųjų kariuomenė paklausys tautininkų?“ – paklausiau nustebęs. „Taip,“ – atsakė Voldemaras. – Armija yra mūsų.“

VYTAUTAS. O kaipgi tada elgėsi tie patys krikščionys demokratai, kurie dabar visokeriopai neigia prisidėję prie perversmo?

K. GRINIUS. Krikščionims demokratams kažkaip nesisekė įsigilinti į tikruosius demokratijos principus. Ir tatai visai nenuostabu. Pasaulėžiūrinėms grupėms, nepajėgiančioms atsikratyti netolerancijos ir paniekos kitaip manantiems, neįmanoma būti tikrais demokratais. Iki pat 1926 metų rinkimų Lietuvoje nebuvo prošvaistės, kad žmonės galėtų atsikvėpti nuo karinės padėties ar

sustiprintos apsiausties. Visą laiką veikė karo cenzūra, buvo varžoma žodžio ir sąžinės laisvė. Kunigai, išėję iš klebonijos į viešąjį gyvenimą, darė įtaką ne tik savivaldybių, bet ir švietimo įstaigų veiklai. Atsimenu, juokauta, kad be kunigo gaspadinės pritarimo net policininkas negalėjo būti policininku. Krikščionių demokratų bloko katastrofai 1926 metų rinkimuose tautininkai rado labai paprastą paaiškinimą. Jų nuomone, kraštas nebuvo pribrendęs demokratinei santvarkai, ir rinkėjai buvo tie kvailiai, kurie nežinojo, ką renka. Mano giliu įsitikinimu, 1926 metų rinkimuose Lietuvos piliečiai pasirodė esą sąmoningi ir sveikai kritiškai žmonės, kadangi mokėjo padaryti teisingas išvadas iš reiškinių, ne kartą atnešusių gėdą krikščionių demokratų žmonėms. Po šių rinkimų krikščionys demokratai taip sumišo, nustebė, įtūžo ir nusivylė, kad lengvai pasidavė tautininkų įkalbami ir išėjo su velniu obuoliauti, nors labai greitai prarado ir obuolius, ir krepšelius.

VYTAUTAS. Karo mokykloje mus mokė, kad seiminės Lietuvos visuomenė buvo labai susiskaldžiusi ir kad po perversmo konsolidavosi apie tautos vadą.

K. GRINIUS. Politiškai nesusiskaldžiusi visuomenė gali būti tiktai diktatūrinuose kraštuose, kuriuos turėjome laimės ar nelaimės pažinti praktiškai. Tik diktatūrinuose kraštuose vienas vadas, viena valia ir net partija, kuria remiasi diktatorius, yra bevalė politiniams sprendimams ir reikalinga tiktai vadui pridengti mulkinant žmones. Lietuva nebuvo ir negalėjo būti jokia išimtis. Konstitucija garantuoja žmogui teisę spręsti savo krašto reikalus, o pats gyvenimas iškelia klausimus, kurie gimdo politines grupuotes, daugiau ar mažiau aktingumo parodančias priešrinkiminėje kovoje už žmonių pasitikėjimą.

VYTAUTAS. Dėde, tik nesupykite. Noriu paklausti, ar ne per staigiai po rinkimų jūsų valstiečių liaudininkų ir socialdemokratų vyriausybė, neturėdama Seime aiškios daugumos ir priversta remtis tautinių mažumų atstovais, pasuko valstybės vairą kairėn?

K. GRINIUS. Naujoji vyriausybė tuoj pat panaikino karinę padėtį, atstatė žodžio, asmens, sąžinės ir spaudos laisves, praplėtė asmens ir piliečio teises, garantavo žmonėms teises būti laisvais ir visateisiais demokratinės Lietuvos piliečiais. Buvo nusistatyta tęsti žemės reformą, išspręsti daug socialinių klausimų, sutvarkyti švietimo ir sveikatos reikalus. Suprantama, vyriausybė turėjo pagrindą laukti, jog už tai bus pagirta. Bet ji apsiriko. Faktas lieka faktas, kad tiek krikščionių demokratų, tiek tautininkų opozicija valstiečių liaudininkų ir socialdemokratų vyriausybei nebuvo konstruktyvi. Ir vieni, ir kiti ėmė šaukti, kad lietuviai dar nepribrendę būti laisvi savo žemėje, kad jie nesuprantą ir nesuprasią laisvės sąvokų ir kad šios laisvės – tai kelias įvairiems patamsių gaivalams į chuliganizmą. Ir iš tikrųjų bent dabar tai aiškiai matome, demokratinių laisvių kai kurie Lietuvos žmonės nemokėjo suprasti ir jų nesuprato. Jos skatino tų žmonių chuliganizmą, ir vyriausybė kalta, jog per vėlai juos atpažino. Bet tie žmonės, tikriau – tos grupės, nebuvo žmonės ir grupės, apie kurias tiek daug šūkavo krikščionių demokratų ir tautininkų opozicija, bet buvo tie patys krikščionys demokratai ir tautininkai, 1926 metų gruodžio 17 d. smurtu pakeitę demokratinį režimą į fašistinį diktatūrinį režimą.

VYTAUTAS. Gerai, dėde, tuščiagarbių politikų motyvai aiškūs, bet kodėl Lietuvos kariuomenė, tų pačių valstiečių, kurių interesus jūsų partija tiek daug metų nuosekliai gynė, sūnūs, kariai savanoriai, kuriems davėte žemės, galų gale net tokie būsimieji tautos didvyriai kaip S. Darius taip aktyviai vertė vyriausybę ir Jus, Prezidentą, ginkluotųjų pajėgų vyriausiąjį vadą?

K. GRINIUS. Karininkija turėjo priešas būti nepatenkinta, ir ne generolų numuštos kepurės, o jau greičiau lekiančios žemėn galvos buvo toji priešastis. Naujasis

kariuomenės štabo viršininkas pulk. K. Škirpa ėmėsi žygių išvalyti iš kariuomenės girtuoklius, chuliganus ir negabius karininkus, savo nedrausmingumu, darbais ir palinkimais kenkusius geram kariuomenės vardui. Per labai trumpą laiką atsargon buvo išleista bene 10 karininkų. Nemažai karininkų patys suprato, kad dėl savo kvalifikacijos, darbų ir palinkimų greičiausiai esą skirtini atleistųjų kategorijai, ir jų susirūpinimas rytojaus duona ir išgėrimu buvo visai suprantamas. Tik režimo pakeitimas į jiems palankų režimą galėjo išgelbėti tų karininkų ateitį ir prestižą. Karininkija įvykdė perversmą ir rėmė diktatūrinį A. Smetonos ir A. Voldemaro, o paskui vieno A. Smetonos režimą, kadangi tai buvo pats tikriausias būdas užsitikrinti privilegijuotos kastos ateitį. Ir per 13 jo valdymo metų kariuomenė, įsitikinusi, kad gali nuversti vieną vyriausybę ir į anos vietą pastatyti kitą, ne kartą kėlė riaušes.

VYTAUTAS. O kai reikėjo ginti tėvynę, neiššovė nė vieno, net simbolinio šūvio!

K. GRINIUS. Užtat režimas šaudė į savuosius. Tautininkai iki šiol giriasi perversmą įvykdę be kraujo praliejimo. Tai aiški netiesa. Pirmiausia jiems reikia priminti, kad keturių komunistų sušaudymas buvo šio perversmo vaisius. Komunistai yra mirtini Lietuvos priešai, ir jų veikla Lietuvai visada buvo pragaištinga, tačiau negalima pateisinti tautininkų, kurie šią politinių priešų naikinimo procedūrą grindė ta pačia bolševikine morale ir taip atsisotojo vienon eilėn su bolševikais ir naciais. Dar 1926 metų gruodžio 17 d. nuotaikos nebuvo atslūgusios, kai Tauragės sukilimu vėl buvo bandoma atsikratyti tautininkų režimo, o tautininkai, numalšinę šį sukilimą, vėl užantspaudavo savo pergalę sušaudytųjų krauju. Tautininkų diktatūrinė ranka kalta ir dėl Suvalkijos ūkininkų bruzdesio. Tiesa, jis įvyko gerokai vėliau, bet visas tautininkų režimo laikotarpis neatsikratė perversmo paliktų nuotaikų, ir suvalkiečių ūkininkų šaudymus bei sušaudymus reikia skirti prie perversmo pasekmių. Pasiturinčiųjų ir turtingųjų reikalai tautininkams visada buvo pirmaeiliai ir, kai pagaliau ateidavo eilė vargingam kaimui ir miestui, tautininkams trūko ir laiko, ir pinigų. Nėra abejonės, kad visos naujakurių gyvenvietės turėjo pavirsti lietuviškiausiomis ir patriotiškiausiomis mūsų kaimo salomis, bet tautininkų politika juos pavertė užkampiais, kuriuose bolševizmas 1940–1941 m. okupacijos metu turėjo daugiausia atmosferos. Vadinas, tik tautininkų propaganda gera, teisinga ir tvarkinga, o kai blaiviai peržvelgi šį laikotarpį, tai kraujas, kraujas ir kraujas. Patyrusi pažeminimą, triskart bejėgei valdžiai priėmus priešiškus kaimynų primestus ultimatumus, politinių viršūnių apgauta, išduota ir palikta likimo valiai, nei tauta, nei gerai ginkluota kariuomenė neprilygo Suomijos žmonių sąmoningumui ir lemiamą valandą nesugebėjo pasipriešinti.

VYTAUTAS. Klausausi Jūsų, ir kūnas pagaugais eina. Jei perversmas atnešė tiek nelaimių kraštui, tai kodėl jam nepasipriešinta? Juk kalbama, kad apie jo rengimą ne kartą perspėta.

K. GRINIUS. Reikia kaltinti vyriausybę, kuri buvo neryžtinga ir nesiėmė priemonių laiku užgniaužti sąmokslą. Bet ką gi, valdžioje buvo demokratiškai nusistatę žmonės, kurie buvo tikri, jog tautininkai, neturėdami jokio visuomenės užnugario, nesiryš valdžion brautis su ginklu rankoje. Taip pat vyriausybė manė, jog bet kokia suirutė krašte gali privesti prie svetimos okupacijos, ir tikėjo, jog tautininkai, kad ir kaip betrokštų valdžios, vis dėlto yra lietuviai patriotai, kurie, siekdami savo siaurų sumanymų, nesiryš statyti kraštą į tokį pavojų. Kitais žodžiais tariant, vyriausybė į tautininkų ir karininkijos sąmokslą žiūrėjo kaip į nerimtą žaidimą, ir šis politinių varžovų nepažinimas buvo tiesioginė tautininkų, krikščionių demokratų ir karininkijos įvykdyto perversmo sėkmės priežastis.

VYTAUTAS. Dėde, matau, kad gerokai jus nuvarginau. Esu labai dėkingas už tokią apibendrintą analizę, labai daug sužinojau ir supratau. Nenoriu daugiau jūsų kankinti gal ir neprotingais klausimais apie pačią perversmo eigą. Tik dar noriu paklausti, bet jei nenorite, neatsakykite.

K. GRINIUS. Klausk!

VYTAUTAS. Kodėl Jūs, toks bebaimis, šitiek kartų caro žandarų kratytas ir kalintas, žiūrėjęs tikrąja to žodžio prasme mirčiai į akis, būdamas teisėtu Lietuvos Prezidentu ir vyriausiuoju kariuomenės vadu, nusileidote leitenantėlių gaujos reikalavimams ir atidavėte valdžią apsišaukėliams?

K. GRINIUS. Skamba kaip nuosprendis, leitenante.

VYTAUTAS. Aš tikrai nenorėjau jūsų skaudinti, o jeigu taip padariau, prašau man atleisti.

K. GRINIUS. Tai pats sunkiausias mano gyvenimo klausimas, ir aš jau septynioliktus metus apie tai dažnai galvoju ir, matyt, galvosiu iki savo dienų pabaigos. Pirmiausia, tai tiek pirmininkavimas ministerių kabinetui, tiek prezidentavimas man buvo „prasta služba“. Niekada tų aukštų vietų nesiekiau ir niekada jų įsikibęs nesilaikiau. Tų pareigų ėmiausi iš reikalo, aplinkybių spiriamas, bet visada stengiausi jas kuo geriau ir sąžiningiau atlikti.

VYTAUTAS. Apie Jūsų padorumą ir sąžiningumą iki šiol legendos sklendo. Berods, P. Leonas rašė apie didelį moralinį pasitenkinimą, kurį patiria prisiminęs, kaip Jūs, ministeris pirmininkas, vykstate privačiais reikalais iš Kauno į Marijampolę kartu su kitais keleviais Amerikos bendrovės autobusu. Mes, vaikai, tada patirdavome didelį nusivylimą: tikėdavomės, kad dėdė atvažiuos kažkoku nematytu limuzinu ir mus pavėžins,

bet Jūs ateidavote iš autobuso pėsčiomis dulkėtu vieškeliu. O ir tapęs prezidentu, kiek žinau, pirmiausia sau algą susimažinote.

K. GRINIUS. Ne apie tai, Vytautai, dabar kalba. Pasakysiu, kad ne taip jau lengvai aš tą valdžią atidaviau, kaip tu sakai, ir tikrai jau ne iš karto ir toli gražu ne visus perversmininkų reikalavimus vykdžiau. Leitenanto Mačiuikos vedami smurtautojai mano kambarin įsiveržė mano jubiliejaus naktį, apie 4 val. ryto, o aš sutikau atsistatydinti tik po beveik dviejų parų priešinimosi, sunkių svarstymų, pasitarimų ir derybų, būdamas izoliuotas, patyręs nuolatinį spaudimą ir gavęs partijos CK pritarimą.

VYTAUTAS. Aišku, valstiečiai liaudininkai, sutikę su Sleževičiaus vyriausybės ir jūsų atsistatydinimu, patys save išplakė!

K. GRINIUS. Ne viskas taip paprasta, kaip atrodo. Lenkų kariuomenė stovėjo tik 100 km nuo Kauno, J. Pilsudskis tik prieš pusmetį irgi smurtu užgrobė valdžią ir jo užmačios Lietuvos atžvilgiu nebuvo visai aiškios. Valstybė tik prieš keletą metų buvo gavusi tarptautinį pripažinimą, nors daug laikraščių ir politikų visoje Europoje, veikiami lenkų propagandos, skelbė, kad Lietuva tik rusų darinys, sukurtas tam, kad perneštų į Europą bolševizmo užkratą. Tokiomis sąlygomis bet kokia vidaus suirutė galėjo kraštui būti pražūtinga, ir partiją bei jos valdžią buvo nuspręsta paaukoti valstybės išsaugojimo labui ir susidariusią padėtį skubiai įstatyti į įmanomus konstitucinius rėmus.

VYTAUTAS. O kokių perversmininkų reikalavimų jūs sakotės neišpildęs?

K. GRINIUS. Aš kategoriškai atsisakiau paleisti Seimą – demokratijos garantą – ir skirti A. Merkį ministeriu pirmininku, nors jie mane ir šaudytų, o iš paskirtojo A. Voldemaro paėmiau raštišką pasižadėjimą laikytis konstitucijos.

VYTAUTAS. Kurį jis tuoj pat sulaužė, o Merkys, kokia likimo ironija, vis dėlto tapo paskutine tautininkų vyriausybės galva ir puikiai atliko savo vaidmenį sovietų farse, vadinamame liaudies valdžios įvedimu Lietuvoje! Mat juos šunes, bet, dėde, negi niekas negynė teisėto prezidento, Seimo, galų gale ir pačios demokratinės santvarkos!? Kur buvo pulkininkas Kazys, jūsų sūnus?

K. GRINIUS. Žinoma, ir tada, ir vėliau tarp Lietuvos žmonių ir tarp tų pačių karininkų buvo ne vienas ir ne du demokratinės santvarkos šalininkų, tačiau nei aš, nei partija niekada jų neskatinome ginkluotai kovai. O Kazys tuo metu mokėsi karo mokykloje Belgijoje ir jam dar buvo toli iki pulkininko.

VYTAUTAS. Bet kodėl, dėde? Tai ir buvo didžiausia jūsų ir jūsų bendraminčių klaida, o gal ir kaltė.

K. GRINIUS. Be mano išvardytų užsienio priežasčių, aš per daug gerai žinojau, ką reiškia naminis karas. Aš mačiau jo eigą ir pasekmes Rusijoje, o tu puikiai žinai, kiek žmonių jis pražudė ir kaip visai neseniai nuteriojo puikų kraštą ispanuose.

VYTAUTAS. Negaliu sutikti! Jūs pats sau prieštaraujate! Tik ką akivaizdžiai įrodėte, kokios pražūtingos kraštui ir tautai buvo perversmo pasekmės, o čia pat teisiniate nesipriešinimą ir nuolaidžiavimą smurtininkams!

K. GRINIUS. Nemanyk, kad man buvo lengva priimti sprendimus, kuriuos priėmiau. Aš jau buvau apsisprendęs nužudyti, bet gal tik saulės blyksnis per langą ant man įteiktų, prasibrovus pro sargybą, jubiliejinio sveikinimo rožių, akimirksniu sustabdė nuo šio lemtingo žingsnio. Pagalvojau, kad yra pasaulyje moteris, kuri sakė visad laukianti. Gal tavęs laukianti moteris yra svarbiau už valdžią, garbę, laimėjimus ir pralaimėjimus, pastangas padaryti pasaulį teisingesnį ir geresnį?

VYTAUTAS. Šito aš nežinau, dėde. Dabar ne laikas apie tai galvoti – laukia kova už laisvę. Tai svarbiau už viską.

K. GRINIUS. Kai vėliau, o ir tada, buvau raginamas ugnį gesinti ugnimi, visada prisimindavau ir daugybę kitų moterų.

VYTAUTAS. Kokių moterų? Turbūt ne garsiąsias karzyges – Orleano mergelę ar mūsų Gražiną prisiminėte?

K. GRINIUS. Ne, tikrai ne. Aš prisiminiau tas paprastas motinas, žmonas, dukras, seseris kaimo pirkiose ir miestų lūšnynuose, kurių sūnūs, vyrai, tėvai, broliai buvo sušaudyti vardan gražių idėjų ar net vardan tos Lietuvos, ir man niekada nekilo noras šaukti žmones smurtauti, kad brolis žudytų brolių net vardan gražiausių idealų.

VYTAUTAS. Aš, dėde, imu nesuprasti, apie ką jūs kalbate. Net katalikų tikėjime priesakas „Nežudyk!“ turi išimtis, kai reikia ginti tai, kas brangiausia.

K. GRINIUS. Pasakysiu tai, ko niekada nedrįsau net sau išpažinti. Visas valdžias lydi likimo ironija, ir mano buvimas tose aukštose sferose – ne išimtis. Ir caro laikais, ir nepriklausomoje Lietuvoje aš visomis jėgomis kovojau prieš karinę padėtį, ne kartą teko pačiam nuo jos nukentėti. O būnant ministru pirmininku, kai Želigovskis užėmė Vilnių, Steigiamajame seime man teko siūlyti įvesti karinę padėtį ir įrodinėti jos būtinybę nesutinkantiems socialdemokratams. Beje, tos karinės padėties, jau visiškai nesant reikalo ją palaikyti, nepanaikino nė viena vėlesnė vyriausybė, kol to nepadariau tapęs prezidentu. Tai va, įvedus karinę padėtį, karo tribunolas už antivalstybinę veiklą mirties bausme nuteisė keletą komunistų, ir jie buvo sušaudyti. K. Požėla, nors ir komunistas, bet žmogus padorus, sušaudytas po perversmo, tada mane komunistų spaudoje pavadino budeliu. Ne tas nepelnytas epitetas, o tų sušaudytų artimųjų moterų ir vaikų vaizdas mane visada įpareigoja tvirtinti tai, ką sakiau Liūtui per Kūčias: „Į žmogaus gyvybę nė prezidentas teisės neturi.“

Vytautas Bacevičius, Onos sūnus – aktorius Vytautas Gasiliūnas

VYTAUTAS. Gerbiu, dėde, jūs, idealisto varpininko, principus, bet negaliu su jais sutikti. Nenoriu jūsų skaudinti ginčydamasis.

ONA (*jeidama*). Gerai sakai, užtenka jums čia ginčytis. Va, ir vakaras tuoj ateis, o jūs vis apie Kosčiuškos laikus šnekate. Per tą laiką ir paštas atėjo. Yra ir naujiečių. Vytautai, man reikia su dėde pasišnekėti.

K. GRINIUS. Ar man nėra laiško nuo Kristinos ar sūnaus?

ONA. Nėra, bet užtat Kristina man parašė.

VYTAUTAS. Kažką, mama, negero sumanei. Iš akių matau. Ką tau dėdienė parašė?

ONA. Daug žinosi, greit pasensi. Ar aš negaliu su nuosavu broliu prie keturių akių pasišnekėt?

VYTAUTAS. Galėt tai gali, bet, mama, prašau, būk protinga. (*Išėina.*)

ONA. Gražiausia – kiaušinis vištą mokys!

K. GRINIUS. Tai kas gi, sese, atsitiko, kad taip nori paslapčiomis kalbėtis?

ONA. O ar atsimeni, Kazy, kad turi ir kitą sesę?

K. GRINIUS. Aišku, Elžbietą Daugvilienę. Gal tu nori iširti, ar man dar ne sklerozė?

ONA. Tai kodėl niekada jos neaplankai?

K. GRINIUS. Tavęs nesuprasi, tai buvai nepatenkinta, kad per dažnai pas brolių Vincą vaikštau, tai dabar varai seserį aplankyti. Atšils oras, ir aplankysiu.

ONA. Gerai, tu žmogus mokytas, aš paprastas. Ale, jei pats nesusipranti, tai aš pasakysiu paprastai: Kristina man parašė, kad negali mokėti už tavo išlaikymą. Ar tai tavo pensiją nutraukė, ar tai labai daug pinigų išėina, kad tau laisvę išpirktų, nežinau. Tu – man brolis, labai daug gero ir man, ir mano šeimai padaręs, bet suprask ir mano padėtį. Laikėm tave, kiek galėjom, bet matai gi pats, kokie sunkūs laikai, kokie mokesčiai, o kokie derliai. Man dar dvi mergaites reikia į mokslus išleisti. Pats supranti, o pas Daugvilį ir vietos yra, ir, galų gale, bus teisinga brolio išlaikymo našta per pusę pasidalyti. Vinco aš čia nepainioju, nors galėtų ir jis prisidėti.

VYTAUTAS (*įbėgdamas*). Mama, apie kokią našta tu čia šneki! Man klausantis ausys iš gėdos svyla! Ir tai dabar tu dėdę varai, kai aš taip sunkiai jam tą elektrą įtaisiau!

ONA. Žinoma, kad ausys iš gėdos svyla. Niekas niekada tavęs nemokė štuos namuos slapčiomis klausytis, ką kas kalba. O tą elektrą, kad jau toks geras, galėsi dėdei ir pas Daugvilienę įtaisyti.

VYTAUTAS. Mama, aš nepažįstu tavęs!

K. GRINIUS. Ona, Vytautai, nesibarkite! Tik to betrukė, kad per mane šeimoje nesantaika kiltų! Nusiraminkite! Aš žinau išeitį, kad ir vilkas būtų sotus, ir kopūstai sveiki liktų.

ONA. Prisigyvenome, kad vaikai ima tėvams akis kabinti.

VYTAUTAS. Tikrai, prisigyvenome, kad sesuo tikrą brolių, kuris visą gyvenimą ją nuo visokių negandų gynė, varo šalin.

K. GRINIUS. Žmonės gerieji, nurimkite! Ona, andai sakei, kad iš Anskaičių kažkas atėjęs klausė manęs kaip daktaro.

ONA. Atėjo, tai kas?

K. GRINIUS. Ogi tas, kad aš galiu duonai užsidirbti, o dar ir tau uždirbti iš daktaravimo.

ONA. Eik jau, eik! Būsi viską pamiršęs, juk tiek metų jau nedaktarauni.

VYTAUTAS. Tikrai, dėde, jūs gi daugiau buvęs daktaras. Dabar – politikas, visuomenės veikėjas.

K. GRINIUS. Buvusių daktarų nebūna – tik parodyk man ligojį nuo pat diplomo gavimo, nuo pat pirmos tarnybos Kaspijos jūros laive per choleros epidemiją, ir užverda kraujas kaip jojikui prieš kliūtį: noriu tą ligojį vėl ant kojų pastatyti. Nors ir ilgai nepraktikavau, bet aš dar ne „pilvosopijos daktaras“ kaip toj komedijoje. Taigi, Ona, tu būsi mūsų klinikos registratorė.

ONA. Kas tokia?

K. GRINIUS. Sužinosi, kas serga, ir nurodysi, kur ir pas ką važiuoti.

ONA. Šitą tai aš galiu. Visos apylinkės ligom jau mano ausys išužtos.

K. GRINIUS. Pone meistre, padėsite man medicininę įrangą pasidaryti.

VYTAUTAS. Kažin, ar sugebėsiu.

K. GRINIUS. Padarysi man dėžę medicininiams įrankiams susidėti, dar turiu būtiniausias, prisipilu į butelaitį dezinfekcijai to dar likusio daktaro Matulionio man Kaune duoto spirito – ir klinika K. GRINIUS ir Co veikia! Per aspera ad astra!

5.

Blausi žiemos diena. Ona stalo galugalyje perrinkinėja pupas ar daro kokį kitą žiemą kambarėje atliekamą darbą. Girdėti dardant privažiuojančius ratus.

K. GRINIUS (*jeidamas*). Šaltis stiprėja, o dar ir vėjas pakilo, tai lenda prie kūno per visas skyles ir siūles.

ONA. Sakiau gi, kad niekur nevažiuotai tokiu oru, bet ar tu klausysi.

K. GRINIUS. Kad tas žmogelis tiesiog verkdamas prašė atvažiuot pas jo pačią. Ne kažin ką galėjau padaryti – džiova. Guli vargšė, dega nuo karščio, vaikiukai perbalę, troboje nešvaru. Visai kaip anoj gadyneį, kaip kokuose Žemaitės ar Lazdynų Pelėdos apsakymuose apie žmonelių vargus prie caro.

ONA. Blogiau, kaip prasidėjo ta pasaulinė krizė, kai dar Feliksas buvo gyvas, tai ir tęsėsi per visus Smetonos metus. Ūkyje gyventi pasidarė labai sunku. Ūkio produktai pasidarė pigūs ir pamestini. Pinigų iš ūkio padaryti neįmanoma. Aš tai dar sukausi šiaip taip, berniukai suaugo, padėjo, o Vincas kiek metų vienas ūky smaugiasi dirbdamas be jokio poilsio šventa ar nešventa. Svetimos šeimynos nesamdo, neišgali. Ale kitiem dar blogiau, kiek ūkių iš varžytinių vėjais nuėjo. Bet ir tuos, katrie liko, tai svetimieji, jei ne rusas, tai vokiečiai pribaiigs. Ogi tas prarūgęs Smetona, kaip jį teisingai pavadino Žemaitė, dar savus ūkininkus ir šaudė! Taigi kunigo Čėsnos tikras pusbrolis, stiprus ūkininkas, buvo pasmerktas myriop už tai, kad ūkininkų teises gynė! Ką čia ir kalbėt!

K. GRINIUS. Bet kad ir mes patys save žudome. Jei palyginsime beveik prieš 90 metų buvusią šitos pačios teritorijos žmonių dorovę su dabartine, tai pamatysime didelį skirtumą mūsų gadynės nenaudai. Ar nebus čia kaltės arba vėlavimo ir iš lietuvių kunigijos pusės. Juk kelias dešimtis metų mūsų kunigija savo rankose turėjo blaivybės platinimo monopolį. Kunigų vadovaujama Lietuvos blaivybės draugija nieko gero kovai su alkoholizmu nepadarė, ir girtuokliavimas, naminukė vis labiau klesti. Ir va šitas žmogelis su kvapeliu, žmona miršta, vaikai nevalgę, o jis vis tiek naminukę varo.

ONA. Bet čia kažkoks negeras kvapelis irgi eina. Ar kur kokia pelė kertėj padvėsė, ar ką...

K. GRINIUS. Aš tai nieko neužuodžiu. Atsimeni, mūs troboj prie šaukštadėčiaus asla būdavo permirkusi įvairiu skystimu ir pamazgom. Mes tą vietą myžupiu vadindavome. Va, iš ten tai eidavo dvokas.

ONA. Radai ką prisiminti. Pala pala, ar ne nuo tavęs čia tas dvokas ir eina? Akurat, taigi būsi ten, toj trobikėj, į kokį vištos šūdą įsistojęs. Nusiauk savo kuntaplus, ale va, ir visa skranda mėšlu ištepliota. Kiba tu tvarte buvai? Vilkis greičiau!

K. GRINIUS. Tvarte ne tvarte, betgi prisiminiau, kad žmogelis atsiprašinėjo vešiąs mane pas ligonę mėšlavežio vežimu, nes kito neturįs, tai, matyt, kur ir prilipo.

ONA. Gražiausiai, nei tas sarmatos neturi vežti, nei tu – važiuoti. Mėšlavežio vežimu daktarui su skriblium pas ligonius tik ir važinėti! Žmonės sužinos – užjuoks.

K. GRINIUS. Kas man tie žmonės, o moteriškei skausmą kiek apmalšinau.

ONA. Žinoma, kas tau. Tu atvažiavai ir vėl išvažiuo- si, o man čia reiks likt ir klausytis, kaip žmonės Grinius apšneka. Dar mažai apie Vincą prisiklausiau, dar ir apie brolelio daktaro atžagarystę reiks klausytis.

K. GRINIUS. Klausysimės abudu kartu, man ima atrodyti, kad aš iš čia išvažiuosiu jau tik į Sasnavos kapus. Antri metai aš čia įstrigęs, ir jokių prošvaisčių.

ONA. Jau, matyt, ir sušalai, ir pavargai, užtat taip ir nusišneki. Ir abelnai, užteks jau tau senatvėj pas tuos ligonius kratytis žiemos keliais. Dar pats susirgsi, tai tik daugiau bėdos pridarysi negu naudos.

K. GRINIUS. Ar mano važinėjimas nedavė naudos? Taigi, ir savo išlaikymą pilnutinai išsimoku, ir tau namo remontui daviau, ir šeimai ne viena šimtą reichsmarkių uždirbau.

ONA. Taip tai taip, ale Kristina, kiek žinau, visus pinigus atiduoda vokiečiams kyšiams, kad tave išlaisvintų, o tu kaip čia, taip čia.

K. Grinius staiga pradeda juoktis.

ONA. Kas čia juokingo, ko čia dabar krizeni nei iš šio, nei iš to?

K. GRINIUS. Kai buvau toj trobikėj, pamačiau sie- na einant tarakonų vorą. Keistai surėdyta ta žmogaus atmintis. Sako, kad žmogus nieko neužmiršta, bet tik ne laiku atsimena. Taip ir aš, šneku su ta mirštančia moteriške, o pats prisimenu, kaip senam kriaučiuvi Žydgirės Vaitiekaičiui bemiegant prilindo pilna burna, ir jisai atsikėlęs spaudydamas pasakojo, kad sapnavo arklys besąs ir avižas pilna burna beėdąs. Tai buvo ne avižos, tik tarakonai.

ONA. Aik jau, tu aik, nei taip buvo, nei ką!

K. GRINIUS. Buvo buvo, kaip nebuvo, bet blakių tai nebuvo. Blakės tik pas prūsus veisėsi! (*Abu gardžiai juokiasi. Iš lauko valydamasis sniegą įeina Vytautas.*)

VYTAUTAS. Koks retas vaizdelis! Ir iš ko gi abudu taip skaniai juokiatės?

ONA. Tai jau tikrai ne iš tavęs. Tavęs galima tik pagailėti: sušalęs, nuo kojų nusivaręs, ir nežinia dėl ko. Einu sriubos pašildysiu.

VYTAUTAS. Palūkėk minutę, mama. Parnešiau netikėtą naujieną.

ONA. Ar tik nesiženijai?

VYTAUTAS. Mano naujiena apie mirtį.

ONA. Anokia čia naujiena šiais laikais.

VYTAUTAS. Iš patikimų šaltinių sužinojau, kad 1944 m. sausio 9 d. žuvo Smetona.

ONA. Kaip anas galėjo žūti, jei nekariavo? Dar prieš keturis metus perbrido kelnes pasiraitojęs Lieponos upelį ir duj Amerikon, tiek tauta ir tematė savo vadą, kai bėda užklupo. Ten sau šiltai su Zose sėdėjo.

K. GRINIUS. Kas įvyko, Vytautai?

VYTAUTAS. Tikrų žinių nėra, tik gandai. Vieni sako, kad namus, kur jie Klyvlende gyveno, vietos komunistėliai padegė, kiti, kad NKVD. Dar kiti sako, kad ar tai krosnis, ar tai dūmtraukiai nebuvo sutvarkyti. Visi spėjo išsigelbėti, tik Smetona nuo dūmų užduso.

Pas Grinius besislapstanti žydaitė Alisa – aktorė Edita Niciūtė

Kiti sako, neva ir jis jau buvęs lauke, bet grįžęs į antrą aukštą paimti žmonos kailinių.

ONA. Va, čia tai galiu patikėti. Jinau gi ji ir pasiuntė tų kailinių. Abiejų godumas nesvietiškas.

K. GRINIUS. Ona, apie mirusius gerai arba nieko! Tai, vadinasi, mano buvęs bendražygis ir amžinas priešininkas užbaigė savo kelią. Ką gi, tegu jam būna lengva, nors ir svetimos šalies žemelė!

ONA. Tai gal dar man už ji, nevidoną, mišias užpirkt? Kiek jis ūkininkų kraujo priputo!

VYTAUTAS. Dėde, ar gerai išgirdau? Jūs pasakėte bendražygio? Pats juk man aiškinote jo vadizmo žalą Lietuvai.

K. GRINIUS. Taip, Vytautai, juk per Lietuvos demokratų (varpininkų) malūną perėjo visos partijos: ir seiminiai krikščionys, ir Lietuvos socialdemokratai, ir tautininkai (viltininkai), bet demokratinis branduolys pasiliko savo vietoje ir po trumpesnių ar ilgesnių kitų partijų pasisėkimų, demokratams vėl ateidavo geros dienos.

VYTAUTAS. Neįtikėtina!

K. GRINIUS. Kas neįtikėtina? Per 15-ąją varpininkų suvažiavimą Dabikinės grafo Zubovo dvare 1902 metais buvo išrinkta komisija Lietuvos demokratų partijos programai sustatyti. A. Smetona, J. Šaulys, J. Vileišis, K. Grinius ir dar kažkas buvo tos komisijos nariai. Komisija paskui posėdžiavo Vilniuje, rodos, J. Šaulio ar A. Smetonos kambariuose ir jai pavestą darbą atliko.

VYTAUTAS. Skamba kaip anekdotas: autokratas Smetona sudarinėja Demokratų partijos programą.

K. GRINIUS. Žmonės keičiasi. Vienas didžiausių mano jaunystės draugų ir bendražygių daktaras Stasys

Matulaitis iš varpininkų nuėjo į priešingą pusę nei Smetona – tapo komunistu. Ar atsimeni, Ona, jis dar tave mergino, kol nebuvo vedęs?

ONA. Nei jis mane mergino, nei ką. Labai man jo reikėjo, juodas kaip čigonas. Va, tas kitas tavo komunistas ar socialistas Andrius, atrodo, Domaševičius, tai kitas reikalas. Gražus buvo kaip lėlė, ale, kad jis į mane nežiūrėjo.

K. GRINIUS. Tai ko tada nesakei, kad jis tau patinka? Būčiau supiršęs!

ONA. Man ir mano Bacevičius buvo gerai.

VYTAUTAS. O kaip, dėde, vertinate tokią Matulaičio veiklą?

K. GRINIUS. Man teko su S. Matulaičiu viena idėja – tautinio ir demokratinio radikalizmo – gyventi ir dirbti ilgiau kaip 17 metų. Tą bendradarbiavimą ir tuos S. Matulaičio patarnavimus lietuvių tautai su dėkingumu smagiai atsimenu ir dabar. Jo subolševikėjimo vaisių tuo tarpu nesiimu vertinti, nes šį jo gyvenimo laikotarpį nedaug tepažįstu. Aš abejoju, kad tai būtų lietuvių tautos naudai. Temperamentingas vyras, mokąs ne tik atsiduoti, mylėti, bet ir perpykęs niekų pridaryti, manau, nebus lietuvių užmirštas. Jo ilgos veiklos balansas gal bus suvestas su teigiamu saldo.

VYTAUTAS. Su Smetona taip glaudžiai tikrai ne bendradarbiavote. Jei sakote, kad jis savo veiklą pradėjo Demokratų partijoje, tai kada taip nusivažiavo dešinėn?

K. GRINIUS. Su Smetona tikrai nebuvau toks artimas kaip su Matulaičiu, nors bendraautorais esame buvę. Berods, 1905 m. su juo sulietuvinome ir Tilžėje išleidome rusiškai pasirodžiusią knygelę „Skazanie o carie Simeonie.“

Iki 1906 m. Smetona buvo gana veiklus partijos narys, vieno iš jos spaudos organų „Lietuvos Ūkininko“ bendradarbis ir net redaktorius. Tais metais jis suartėjo su kun. Juozu Tumu, buvusiu „Tėvynės Sargo“ redaktoriumi, besišliedamas prie katalikybės, nukrypo dešinėn, į tautinį lietuvių šovinizmą. Rodos, 1907 metais juodu ėmė du ar triskart per savaitę iš Vilniaus leisti „Viltį“. Idėjinis skirtumas tas, kad „L. Ūkininkas“ laikėsi demokratiškesnių pagrindų, būdamas pakantus tolerantas ir Lietuvos kitataučiams, siekė parlamentinės Lietuvos respublikos, didžiųjų žemės plotų perdavimo bežemiams ir mažžemiams. Tai įrašyta 1902 ir 1906 metų LDP programose. Demokratai krypo į vidutinius, smulkius kaimiečius, o viltininkai – į šviesesnius kunigus, lietuvius miestėnus, į tautinį šovinizmą. Taip dalykams esant, reikėjo išskirti iš „L. Ūkininko“ aplinkos A. Smetoną, kuris jau „Vilčiai“ beeinant, aiškiai perėjęs į kitą partiją, vis tebesilankydavo, turbūt „informavimo“ sumetimais, senu įpratimu ir „L. Ūkininko“ šalininkų susirinkimuose, iki vieną kartą F. Bortkevičienė, nustojusi kantrybės, prie susirinkusių pasakė, kad A. Smetonai tarp demokratų jau ne vieta, ir pageidauja, kad jis daugiau į mūsų susirinkimus nebevaikščirotų. Po to A. Smetona pas mus daugiau nebeateidavo. Beje, kunigas Tumas net perversmo metu rado reikalą pasveikinti mane su jubiliejumi. Tuos jo „Pragiedrulus“ su įrašu „Aš ne politikas ir ne visuomenininkas, bet Daktaro Kazio Griniaus asmenį gerbiu“, labai branginu.

VYTAUTAS. Smetonos ir jo tautininkų veiklą mes jau esam aptarę, tačiau daugelis net ir mano draugų sako, kad Lietuva jo valdymo metais daug pasiekė.

K. GRINIUS. Mūsų nepriklausomybė buvo trumpa, mūsų valstybė buvo tarsi kūdikis, žengiantis pirmuosius žingsnius. O kūdikis auga nepriklausomai nuo to, ar turi gerus, ar blogus tėvus. Tai nenumaldomas gamtos dėsnis. Tik vienu atveju kūdikis auga šviesiame kambaryje ir tyrame ore, o kitame – drėgnoje palėpėje. Sutinku, kad Smetona – ne Stalinas; jis Lietuvos neįkišo nei į tamsų kalėjimą, nei į koncentracijos stovyklą. Bet Smetona – ir ne demokratas. Jo režimas diktatūrinis, policinis. Tauta buvo uždaryta drėgnon palėpėn ir ji negalėjo tarpti taip, kaip būtų tarpusi pačių žmonių kontroliuojamoje demokratinėje santvarkoje. Vadinasi, krašto atstatymo ir aptvarkymo darbai, taip pat ir plati kūrybinė statyba būtų buvusi dar geriau vykdoma esant demokratiniam režimui. Demokratiškesnių laisvių suvaržymas ir demokratinio režimo šmeižimas raudonu siūlu ėjo per visą diktatūrinį laikotarpį.

ONA. O ar tu buvai su Smetona kada susitikęs po to, kai jis užgrobė valdžią?

K. GRINIUS. Kartu su kitais kolegomis teko jam parašyti ne vieną protestą, peticiją ar memorandumą.

Keletą kartų mūsų keliai susikryžiavo viešumoje. Pamenu, per Kudirkos paminklo Naumiestyje atidarymą jis man ištiesė ranką norėdamas pasisveikinti. Aš jam linkterėjau.

ONA. Matai, kokis judošius, dar ranką tiesia!

VYTAUTAS. Su daktaru Kudirka jūsų labai daug kartu dirbta, o Smetona po ta saule irgi, matyt, norėjo pasišildyti.

K. GRINIUS. Taip, kartu su Kudirka teko ir daug dirbti, ir šalia Naumiestyje gyventi, ir jį liginti, ir laidoti.

ONA. Kazys su Joana gi invedė dar kadaise Marijampolėje susipratusiems lietuviams tą madą giedot daktaro Kudirkos „Tautišką giesmę“!

VYTAUTAS. Tai man naujiena. Nei gimnazijoje, nei karo mokykloje mums šito nesakė.

ONA. Sakys jie tau! Jei sąžiningai išvardytų visus Griniaus ir jo draugų varpininkų nuopelnus Lietuvai, tai Smetona su savo tautininkais nuogi basi liktų.

VYTAUTAS. O ar teko, dėde, pažinti Basanavičių?

K. GRINIUS. O kaipgi! 1905 metais iš užsienio parvažiuavęs, dr. Basanavičius apsilankė Marijampolėje pas mano mokytoją Petrą Kriauciūną, kuris svečią atsisėdė į mano butą. Atrodė nuvargęs, lėtai, vos kalbąs, lėtai galvojęs žmogus. Tuoj pradėjo ilgą pasakojimą apie „levus“ lietuvių mitologijoje. Nuobodu buvo klausytis. Mano opozicijos nepakėlė, tuoj susiraukė ir nutilo. Su Basanavičium toliau pasimatydavau nuvažiuavęs į Vilnių ar jame gyvendamas.

VYTAUTAS. Visi mūsų politikos ir kultūros veikėjai vienaip ar kitaip su jumis susiję, kaip ir visa mūsų demokratinė mintis!

K. GRINIUS. Tik gal ne jie su manimi, bet aš su jais.

VYTAUTAS. Kaip gaila, kad taip greitai sudegė Kudirka, Višinskis ir daug kitų, tokių reikalingų tėvynės statybai!

K. GRINIUS. Višinskį prisimenant, ypač liūdna darosi. Kartą beeidamas iš Zavadsio spaustuvės sutiko jis mane ant Žaliojo Neries tilto ir pasakė vakar iškosėjęs iš plaučių kažkokį odišką gabalą, kurį norėtų man kaip gydytojui parodyti. Palydėjau jį į Šnipiškes, kur prie Kalvarijos gatvės gyveno su žmona ir mažyte dukrele. Višinskio paklaustas, ar tai nebus nebegyva, išpuvusi plaučių dalis, turėjau atsakyti, jog taip, tai bus broncho vidurinės plėvės apmirusio jungiamojo audinio skiautelis. „Tad ką daryt?“ – paklausė atsidėjęs žiūrėdamas į akis: „Ar nepersiduos ta liga mano brangiai dukrelei?“ Atsakiau, kad kūdikiai dažnai apsikrečia, bet nevienodai suserga. „Geriausią būtų, – sakau, – kūdikis kuo toliau nuo sergančio tėvo laikyti.“ „Tai reik skirtis,“ – nutarė Višinskis. Numirė jis kaip ištikimiausias kareivis,

stovėdamas tėvynės sargyboje iki paskutinės gyvenimo savaitės. Jo dukterė neišvengė tuberkuliozės, o jos dukterė mirė nuo džiovos, matyt, užsikrėtusi nuo motinos.

VYTAUTAS. Dėde, jūs su savo patirtim ir atmintim esate tiesiog neįkainojama vaikščiojanti mūsų istorija!

K. GRINIUS. Na, jau. Aš dar nenoriu į archyvą prie praeities bylų būti padėtas. Man dar reikia Liūtą į žmones išleisti.

ONA. O mano kur protas! Sėdi jie čia abudu sušalę, nevalgę, net rankų nenusimazgoję, ir aš čia su jais smaksau ausis pastačiusi! Aš į virtuvę – šmakšt, o jūs – rengiatės, prausiatės ir vakarienaiuti! Jau ir taip susivėlinom, ale griekas būtų sakyti, kad man čia su jumis nebuvo indomu.

6.

Ankstyvas pavasaris. Girdėti privažiuojančios mašinos garsas. Trankydamas duris į seklyčią įbėga Liūtas.

LIŪTAS. Tėte, tėte!!!

ONA. Netrankykit taip durų. Namus sugriausi! Ar ir mama atvažiavo?

LIŪTAS. Labas teta, labai atsiprašau, bet atvežėm tėtėi labai svarbią žinią. Kur jis? Mama irgi atvažiavo.

ONA. Kur jis bus. Savo kambary, vis rašo. Ir taip jau sunkiai mato, ale tų rašymų vis negana. Ko ta tavo mama neina vidun?

LIŪTAS. Tuoj ateis. Ji tariasi su šoferiu, kada jam atvažiuoti. Jis turi reikalų Marijampolėje, o grįždamas užsuks mūsų paimti.

Girdėti nutolstanti mašina. Iš priešingų pusių įeina Kristina ir K. Grinius. Visi sveikinasi.

LIŪTAS. Kaip kokioj filmoj. Abudu sueina į kadra iš priešingų pusių ir puola vienas kitam į glėbį. Mama, ša. Nieko nesakyk. Tėte, mūsų mielas tėte, neįtikėtina naujiena, bet pirma, kad pasakysčiau, turi pašokti arba padainuoti.

K. GRINIUS. Mudviejų su tavo mama visas gyvenimas kaip filma. O kokia čia naujiena – bene šį trimestrą gauni vienus penketukus ir su niekuo mokykloje nesimuši? O nei šokti, nei dainuoti aš nemoku, pats žinai.

LIŪTAS. Ne, ne, šįkart neišsisuksi, bent anekdotą papasakok. Šitą tai moki.

KRISTINA. Liūtai, nekankink tėtės. Sakyk jam žinią, ir baigta.

LIŪTAS. Mama, nesugadink visko. Juk mes važiuodami tarėmės, kaip tėtį apstulbinsim.

K. GRINIUS. Aš ir taip apstulbintas. Nesitikėjau jus pamatyti bent jau iki Velykų, o čia tokia staigmena.

LIŪTAS. Staigmena dar tik bus. Gerai, tada aš už tave pasakoju labai populiarių tarp dabartinio jaunimo anekdotą. Perskaitytą, beje, iš Seimo stenogramų. Dėmesio! Visi klausomės! Mama, teta, nesikuždam!

ONA. Klausom jau, klausom, pasakok.

LIŪTAS. Mama! Žodžiu, buvo taip: kažkoks Seimo narys pateikė Seime klausimą, kodėl kažkoks ministeris, užuot sėdėjęs savo kabinete ir darbą dirbęs, po užsienius važinėja. Ministeris pirmininkas, jums pažįstamas ponas Kazys Grinius, norėdamas įrodyti, kad ministeris po užsienį važinėja ne iš smagumo, o svarbiais valstybei darbo reikalais, taip paporino: „Susiginčijo pulkininkas su generolu: ar darbas, ar smagumas bučiuot savo, matyt, jau nebejauną pačią. Negalėdami atsakyti į klausimą, pasikvietė kaip superarbitrą denščiką ir paklausė, ar tai būtų darbas, ar smagumas. Denščikas atsakė: „Smagumas dėl to, kad jeigu būtų darbas, tai jūs man lieptumėte tai daryti!“ Tėte, ar pažinai savo anekdotą?

ONA (*juokdamasi*). Tikras artistas tas Liūtas!

KRISTINA. Aha, iš sudegusio cirko.

K. GRINIUS. Pažinau, kur nepažinsi. Aš tada gyniau ministrą Galvanauską, kuris vedė svarbias derybas, nes mokėjo prancūziškai, nuo socialdemokrato Čepinskio. Bet ir sugalvok tu man tokią balabaiką įdėt į Seimo stenogramą!

KRISTINA. Bet ir sugalvok tu man ministeriui pirmininkui tokią balabaiką Seime pasakyti!

LIŪTAS. Tėte, o manęs klasiškai vis klausia, ar tiesa, kad kai tau, Prezidentui, kažkoks tarnautojas parodęs Prezidentūroje rengiamo baltųjų svečių sąrašą, tu liepei išbraukti policijos viršininką, o kai tas pareiškęs, kad tai reikalingas žmogus, tu atsakei: šikpuodis irgi labai reikalingas, bet per baltųjų niekas jo ant stalo nestato?

KRISTINA. Liūtai, susimildamas, visai pamiršai, ko čia atvažiavome. Dabar aš suprantu, kodėl mokykloje vis gauni pastabas už plepumą ir nesusikaupimą.

K. GRINIUS. Nežinau, sūnau, ar taip buvo, ar čia jau žmonės tokių anekdotų prikūrė, bet teisybę mama sako. Tai kurgi ta jūsų geroji naujiena?

LIŪTAS. Tuoj (*išsitraukia iš portfelio popierių ir, užsėdėjęs akinius, diktoriaus balsu jį skaito*) „Poniai Kristinai Grinienei. Jūsų 24 d. rašytą pareiškimą perdaviau ponui generaliniam komisariui. Atsižvelgdamas į garbingą Jūsų vyro amžių, generalinis komisaras sutiko, kad Jūsų vyras pasilikytų Kaune ir būtų Jūsų globojamas. Savaime suprantama, kad tam tikslui turi būti atnaujintas mano tarnybai adresuotas rašytinis Jūsų vyro pasižadėjimas neužsiimti jokia politine veikla arba ją nutraukti. Kai Jūsų vyras atvyks, prašau mane nedelsiant informuoti. Heil Hitler. Pasirašė: T.W. Fuks, policijos vadas, pulkininkas.“ Na, kaip, tėte?

K. GRINIUS. Taip viskas netikėta... Tai, vadinas, galiu grįžti namo, į Kauną?

KRISTINA. Taip, ir jokių daugiau anekdotų. Eina rinkti tavo daiktų, nes geriausias anekdotas bus, kai atvažiuos taip sunkiai gautas transportas, o tu dar nebūsi susiruošęs.

K. GRINIUS. Kad aš tikrai dar ir moraliai nepasiruošęs... Taip staiga...

LIŪTAS. Tėte, gal tu juokauji? Kiek kartų mums rašei, kaip tau čia nyku ir nuobodu, šitaip tu čia susenai ir sunykai, mama šitiek pastangų ir pinigų įdėjo, kad galėtum grįžti, o tu dabar visai nesidžiaugi!

ONA. Tikrai, broleli, tau sekasi su abiem žmonom. Kiek kartų Joana tave iš žandarų nagų ištraukė, važiavo net Petrapilin, pasiekė pačius ministerius, o va ir Kristina, atrodo, tave iš pačios peklos ištrauktų.

K. GRINIUS. Supraskit mane teisingai, aš labai džiaugiuosi, bet kad taip netikėta... Aš buvau šį pavasarį užsibrėžęs padieniui stebėti paukščių grįžimą...

KRISTINA. Tas mūsų tėtė kartais būna neryžtingesnis už patį Smetoną, o tas tai jau tiesiog buvo žinomas kaip gyvas delsimas. Aukštaičių gatvėje galėsi stebėti, kaip varnėnai į inkilus grįžta, bet ir tai, atrodo, neilgai...

K. GRINIUS. Kristina, brangioji, nepyk. Aš labai džiaugiuosi. O kaip tau pavyko tai pasiekti? Turbūt visi pinigai, kuriuos siunčiau, tam išėjo?

ONA. Liūtai, nubėk pas Anskaičius, pakviesk Vytautą, kad su dėde atsisveikintų!

LIŪTAS. Tuoj pat! (*Išbėga.*)

KRISTINA. Ne tik pinigai, bet ir dar kai kas...

K. GRINIUS. Negi tavo pašto ženklai?

KRISTINA. Jei ne jie, nieko nebūtų buvę. Tas Fuksas pasirodė visai ne fuksas filatelijoje. Išsirinko iš mano kolekcijos vertingiausias ženklus.

K. GRINIUS. Tai ar vertėjo atiduoti?

KRISTINA. Tu gi vertingiausias mano gyvenimo ženklas! Negalėjau daugiau pakęsti minties, kad tu vienas tokiam užkampyje kamuojiesi...

ONA. Užkampy ne užkampy, ale pas tikrą seserį, brolienėl...

KRISTINA. Ona, nesupyk. Aš visai ne tą turėjau galvoje. Aš, mes labai dėkingi tau už Kazio priežiūrą, už tai, kad priėmėi jį į savo šeimą.

ONA. Nereikia man jokios dėkavonės, tarp savų taip ir turi būt. Tik šnekėt, kad brolis pas seserį kamavosi irgi nereikia. (*Pokalbį nutraukia jėgę Vytautas ir Liūtas.*)

VYTAUTAS. Gerą dieną, dėdiene.

K. GRINIUS. Koks tu greitas, tikras Liūtas!

LIŪTAS. Ne, aš jį pusiaukelėje, jau einantį namo, sutikau.

VYTAUTAS. Išgirdau mašiną, puoliau slėptis, bet kai pamačiau nuvažiuojančią, supratau, kad ne vokiečiai, ir parkūriau. Tai, dėde, išvažiuojate? Gerai sakiau, kad mūsų pokalbiai staiga nutrūks, o aš ir mano draugai dar tiek norėjome iš jūsų sužinoti...

KRISTINA. Mes su Ona sudėsime tavo daiktus ir kartu pasikalbėsime, o jūs čia tuo tarpu irgi dar galite pasišnekučiuoti.

K. GRINIUS. Ar tu viską surinksi?

KRISTINA. Būk ramus, geriau už tave. Net ir korteles, kurias tu paliktum, iš visų pašalių surankiosiu.

LIŪTAS. O man ką veikti? Prie kurių dėtis? Geriausia sudarysiu atskirą frakciją, eisiu į lauką. (*Ona, Kristina ir Liūtas išeina.*)

VYTAUTAS. Dėde, dar keli klausimai. Nesupykite, gal naivūs, bet man ir mano draugams labai svarbūs jūsų atsakymai į juos.

K. GRINIUS. Ką tu, Vytautai, aš laimingas, jei mano mintys gali būti naudingos.

VYTAUTAS. Kodėl civiliziuotos Europos vidury išsilavinusiam XX amžiuje kilo šitas, o ir anas baisūs karai?

K. GRINIUS. Tauta savo išlikimo, biologiniais sumetimais, nenorėdama pražūti, turėtų stengtis turėti mažiau senių, o daugiau vaikų. Kaip sutaikyti tautos nenorą pražūti su noru kultūrėti, kitaip tariant, su noru turėti kuo daugiau asmeninių patogumų, su nenoru sunkiai dirbti, turbūt dar niekas nežino. Vargas tai tautai, kurioj per ilgesnį laiką vaikų esti mažiau negu senių, nes ji pamažu žengia į prapultį. Pastebėta, kad kur tik pramonė kyla, kur žmogų vis daugiau ir daugiau ima pavaduoti mašinos, ten vaikai nyksta, o seniai tarpsta. Ir suprantama, nes žmonės darosi vis mažiau reikalingi. O pramonėjimo, gamtos nugalėjimo, mašinų pavadavimo procesas visame pasaulyje sparčiai žygiuoja priekin. Pirmiau žmogus, kaip savotiškas naudingam darbui atlikinėti robotas, būdavo branginamas, o dabar yra kitaip. Turbūt ne viena valstybė mielai noru atiduotų milijonus savo bedarbių, tik niekas nenori imti. Kaip tokius baisius prieštaravimus išspręsti, niekas dar nenusimano. Kas iš to išeis, nežinia. Gal tokie reiškiniai kiek praskleidžia uždangą, kodėl valdovai gana ramiai, nesisielodami naikina milijonus gyventojų.

VYTAUTAS. Tai kas laukia Europos?

K. GRINIUS. Jau tu dabar kalbi su manim kaip su koku Nostradamu ir lauki iš manęs Mikaldos pranašsčių.

VYTAUTAS. Dėde, man tai žūt būtinai svarbu.

K. GRINIUS. Europa, atrodo, XX amžiuje ėmė smarkiai senėti, vaikų nenorėti, patogumus ir ramybę labai branginti. Rytinių slavų veržimasi į Vakarus reikia

suprasti, kad čia bene labiausiai veikia nuniokotų, išbadėjusių, nudraskusių, žemos kultūros ir civilizacijos žmonių įgeidis prisiplėšti Europos turtų, bet kartu ne mažesnės vertės yra ir gyventojų priauglio perteklius. Jau šimtmečiais Europoje tęsiasi kova tarp tautų priauglio. Turbūt laimės ta, kuri išlaikys didesnį priauglį. Einama senovės Romos imperijos pėdomis, kuri turėjo pasiduoti barbarams, nes savų žmonių apsigynimui nepriteko, be to, gero gyvenimo išlepinti rymiečiai ir kariaut ėmė tingėti, gailėti tam reikalui savo gyvybės ir turtų. Ir Europai gal dar ne per vėlu susiprasti ir atsisakyti kai kurių „kultūrinių“ pasiekimų, kad galėtų apsiginti nuo naujų rytinių antpuolių ir pražūties. Apie tai laikas ir lietuviams pagalvoti ir labiau susirūpinti gyventojų daugėjimo klausimu.

VYTAUTAS. O su kuo lietuviams reikėtų draugauti?

K. GRINIUS. Aš jau nuo 1890 m. kiek arčiau buvau susipažinęs Maskvoje su užsienine lenkų ir rusų revoliucine literatūra, buvau nusistatęs caro valdžios nieko neprašyti, tik reikalauti ir kelti, ką galima prieš tą valdžią, kad ji sugriūtų ir kad Rusijoje įsiviešpatautų demokratinė tvarka. Tada man rodėsi, kad lietuviams Rusijos viešpatijoj būtų daug geriau, laisviau gyventi. Paskiau pamačiau, kad klystu. Ir demokratinė Maskolijos valdymo santvarka neišgelbėtų lietuvių tautos nuo maskolinimo (eventualiai ir nuo pravoslavavimo arba nuo kitokios maskoliuose viešpatuojančios tikybos, pavyzdžiui, bolševizmo). Tokią politiką maskoliams diktuoja istorija, žiaurus grobuoniškas tautos būdas, jos didelis skaičius, nemažas vislumas ir lietuvių negausumas. Čia nuo seniai ėjo, eina ir eis ilga sunki kova, vis tiek, kokia ten Rusijoj būtų politinė santvarka.

VYTAUTAS. Tai viso nepriklausomybės laikotarpio mūsų diplomatijos orientavimasis į Sovietų Rusiją ir rėmimasis ja prieš Lenkiją buvo klaida?

K. GRINIUS. Patirtis parodė, kad tai – pati didžiausia klaida. Šita „draugystė“ ir priešiškus lenkijai mus izoliavo nuo Baltijos kaimynų, Vakarų Europos, o kai likome vieni su rusų meška, ji mus ir prarijo.

VYTAUTAS. Bet ar buvo kitas pasirinkimas, dėde?

K. GRINIUS. Buvo, mums reikėjo ne į Rytus darytis, bet per Lenkiją ryžtingai eiti į Vakarų Europą ir vystytis demokratinėje valstybėje kaip europiečiams, o ne rusų pavyzdžiu – diktatūroje kaip azijatams.

VYTAUTAS. Betgi lenkai buvo mirtini mūsų priešai. Dėde, ką aš čia aiškinu. Jie gi, jums esant valdžioje, ir Vilnių iš mūsų klasingai atėmė!

K. GRINIUS. Taip tai taip, bet mažai kas atsimena ar nori atsiminti, kad pagal Tautų Sąjungos pirmininko

Hymanso projektą Vilniaus kraštas būtų buvęs priskirtas Lietuvai, ten vienodomis teisėmis būtų buvusios vartojamos lenkų ir lietuvių kalbos. Hymansas siūlė, pripažįstant abiem valstybėms viena kitos nepriklausomybę ir suverenitetą, sudaryti bendradarbiavimo sistemą, paremtą tam tikromis konvencijomis ir bendrų organų įkūrimu bendroms problemoms spręsti. Tai buvo tuo metu vienintelė galimybė atgauti Vilnių, o, turint savo administraciją, mokyklas ir vadovavimą, vietinę kariuomenę, galima buvo Vilnių sulietuvinti. Derybos Ženevoje vyko sėkmingai, ir aš, ir kabineto dauguma pritarė šiam projektui, Rusija reikalavo, kad Lietuva jokių būdu jo nepriimtų, o mūsų visuomenės dauguma, deja, irgi buvo pikta prieš jį nusistačiusi. Po Galvanausko, kuris buvo vienas svariausių Hymanso projekto gynėjų, langais net bomba buvo susprogdinta. Ir projektą skaudama širdimi teko atmesti, o vietoj to, taip jau atsitiko, kad, man būnant valdžioje, teko pasirašyti dvi draugystės ir bendradarbiavimo sutartis su Sovietų Rusija. Aišku, jos nebuvo tokios žalingos kaip toji, paskutinė – „Vilnius mūsų, o mes rusų.“

VYTAUTAS. Kodėl buvo padaryta tokia mirtina klaida?

K. GRINIUS. Priežasčių daug, čia – ir lenkų arogancija, ir skrupulingas tik ką krauju aplaistytos nepriklausomybės saugojimas, bet, deja, tenka pripažinti ir tai, kad per daugiau nei 100 metų gyvenimo rusų imperijoje, nors su rusais aršiai kovojome už lietuvių, prieš rusinimą, bet, deja, perėmėme daugelį jų ydų, o jų gyvensena, net nepaisant bolševizmo, mums buvo artimesnė ir suprantamesnė nei europiečių. Galų gale, kaip paaiškėjo, daugybę rusų simpatikų, atvirų ir slapčių, turėjome ir valdžios viršūnėse, ir tarp mūsų garsių kultūros žmonių.

VYTAUTAS. O savo nepriklausomybę ar atsikovosime, ar tikite tuo?

K. GRINIUS. Valstybės nepriklausomybę pasiekiamo tik po sunkių ir ilgų kovų. Tik nuolatinėmis kovomis nepriklausomybė ir atlaikoma. Laimėjimas priklauso nuo to, ar tauta nori ilgai, t. y. amžinai už nepriklausomybę, už savarankiškumą kovoti, ar ne. Yra žmonių ir net tautų, kurios savarankiško gyvenimo nepakelia, kurios pailsta nuo nuolatinės kovos ir įvairių valdovų valiai pasiduoda tarytum net savo noru, nesipriešindamos. Ženkla, kad tauta pradeda nenorėti nepriklausomybės, yra šie: praturtėjimas, gyvenimo patogumų (komforto) branginimas, gimimų mažėjimas, egoizmas, nenoras rūpintis politika („tai ne mano reikalas“), domėtis visuomenės ir valstybės reikalais, nenoras šiems reikalams aukotis, rizikuoti savo gerove, gyvybe ir laisve. Svarbiausias bendras to viso pagrindas yra baimė sutrikdyti

savo gyvenimo ramybę, bailumas nepatekti į blogesnes gyvenimo sąlygas, nenustoti savo gerovės.

VYTAUTAS. Daugybė įvairaus amžiaus kariškių ir civilių tariamės, organizuojamės ir, kai tik priešas mūsų žemėje vėl pasirodys, mes jį pasitiksime su ginklu rankose ir kovosime už tėvynės laisvę iki paskutinio kraujo lašo.

K. GRINIUS. Tikiu tavimi ir tavo draugais, visais mūsų tautos sūnumis, savo Tėvynės gynėjais. Tvirtai tikiu Lietuvių tautos amžinybe. Tauta yra išgyvenusi ir dabar gyvena klaikias dienas, bet ji buvo ir bus gyva, veikli, kūrybinga. Kaip žydai įsitikinę savosios tautos nemirtingumu, taip ir aš nepalenkiamai įsitikinęs Lietuvių tautos gyvata.

VYTAUTAS. Aš taip ir maniau, kad jūs pritarсите mūsų ginkluotam pasipriešinimui!

K. GRINIUS. Tik, Vytautai, atsiminkite, kad tūkstančius metų trunkanti amžina karinė padėtis, sukilimai, grobiamieji karai, revoliucijos ir platūs kitokio pavadinimo visuomenės sumišimai veda prie geriausių žmonijos asmenų naikavimo. Jie, norėdami gerinti visuomenės būvį, pirmieji stoja į kovą ir žūsta, o pasilieka pataikūnai, bailiai, egoistai, melagiai, persimetėliai, niekšai. Dėl to per pastaruosius 5000 metų pasaulyje vyrauja ne doriausieji, bet nedorėliai ar nenaudėliai. Pagal Karolį Darviną vyksta amžina atranka niekšų naudai ir žmonijos menkėjimui.

VYTAUTAS. Ir nėra vilties juos pergalėti?

K. GRINIUS. Yra, jaunimą reikia iš mažens taip auklėti, kad jis atprastų nuo baimės. Tik tada gal išaugtų karta, nebijanti aukotis visuomenės naudai ir sakyti tiesą. Norint laisvę įgyti, reikės dar ilgai kovoti. Priešininkų daug, o mūsų mažai. Taigi, turime stengtis darbą atlikti už du, branginti, saugoti ir ginti vienas kitą. Ir neprarasti tikėjimo, vilties.

VYTAUTAS. Dėde, nežinau, kaip toliau eis gyvenimas, ar kada vėl pasimatysime, ar ne, bet aš visada būsiu dėkingas už jūsų mintis. Gal per garsiai pasakysiu, bet jos bus lyg tolesnės mano veiklos gairės.

K. GRINIUS. Bet, sūnėne, nieko neklausi apie tai, apie ką su tokiu užsidegimu kalbėjai mūsų pirmąjį vakarą!

VYTAUTAS. Kas tai galėtų būti? Rodos, tiek visko klausiau, o jūs man pasakėte netgi daugiau nei tikėjaisi...

K. GRINIUS. Nekalbėjome apie demokratijos įtvirtinimą laisvoje Lietuvoje, Vytautai.

VYTAUTAS. Po ilgų ginčų mes nusprendėme, kad apie demokratiją kalbėti dar per anksti: iškovosime laisvę, va, tada ateis eilė ir demokratijai.

K. GRINIUS. Kalbėti apie demokratiją, kovoti už ją gali būti tik per vėlu, bet niekada ne per anksti. 1926 metais mes nesugebėjome apginti kad ir nevisa-

pusiškos demokratijos labiausiai dėl to, kad gyventojų nespėta pamokyti, jog demokratija reikia ne tik naudotis, bet ją ir ginti, ir neduoti nenuoramoms nuspirti į šalį kaip sudėvėtą, neparankų daiktą.

Įeina Kristina ir Ona, nešinos supakuotais daktaro daiktais.

KRISTINA. Na, vyrai, ar baigėte savo asamblėjas? Mes savo darbą atlikome: surinkome viską iki mažiausios popieriaus skiautelės. Supakavome ir Aldutės didžiuosius daiktus, mažesnius pati atsiveš, kai atvažiuos studijuoti ir apsigyvens pas mus. Tik nežinia, kiek mes patys Kaune dar begyvensime...

ONA. Kur jie tau baigs! Kiek kartų neapsikentus nuėjau miegoti, o pabudus dar radau tebešnekančius!

K. GRINIUS. Nei taip buvo, nei ką... Kaip gerai, kad pas mus Aldutė apsigyvens, bus linksmiau. Kaip žadėjau, padėsiu jai, kiek galėsiu, į stomatologiją įstoti. Tik ne visai tave suprantu, Kristina. Žinoma, kad vasarai išvažiuosime į Kačerginę ar Aukštąją Panemunę, nes į Palangą tikrai nepavyks karo sąlygomis, o rudenį grįšime, bet Aldutė gyvent galės ir mums nesant.

KRISTINA. Ne, Kazy, nei į Kačerginę, nei į Panemunę mes šią vasarą nevažiuosime ir rudenį į Kauną negrįšime.

K. GRINIUS. Bet kodėl, Kristina?

KRISTINA. O todėl, kad mes labai greitai išvažiuosime labai toli ir, manau, kad labai ilgam! Nesuprantu, Kazy, ar tu tikrai toks naivus, ar taip gerai tokiu apsimeti? Labai gailiuosi, kad prieš keletą metų leidausi perkalbama, o juk galėjome tada namą neblogai parduoti ir pasaulinės parodos dingstimi išvykti į Ameriką. Teks dabar namą palikti kaimynų, o tai reikią likimo valiai ir vykti kaip stovi.

K. GRINIUS. Ne. Mes liksime su žmonėmis Lietuvoje. (*Iš lauko įeinančiam Liūtui*) Na, o tu kur zyliojai?

LIŪTAS. Bandžiau įsigyventi į tavo vaidmenį. Mūsų „aušrokai“ Zelčius su Kavaliausku lanko dramos studiją, dabar juos ten moko įsigyventi į personažą. Tai ir aš, prisiminęs tavo liūdnius laiškus, bandžiau vaikščioti po tuos bekraščius laukus, lyg aš būčiau tu.

K. GRINIUS. Ar pavyko?

LIŪTAS. Aha, tokia nykuma apėmė! Nė gyvos dvasios, kaip kokiame Sibire. Nei danguje, nei žemėje anei jokio paukštelio, o atrodo nešalta, jau laikas būtų jiems sugrįžti...

KRISTINA. Nesugrįš, Liūtai, šiemet čia paukščiai, o ir pasilikę – išlakstys!

LIŪTAS. Ogi kodėl?

KRISTINA. Ogi todėl, kad jie supranta, jog čia sugrįš fronto pragaras, o paskui vėl kuri nors žmogžudžių valdžia, ir jiems nebus kur lizdus sukti. Tik kai kurie žmonės negali ar nenori šito suprasti.

K. GRINIUS. Sugrįš rusų valdžia, akivaizdu, o jie, nors ir kaip buvo negera prie jų gyventi, mūsų nelietė.

KRISTINA. Kazy, nejuokink! Sugrįš jie jau kiti: piktai, įtūžę, krauju permirkę nugalėtojai. Jie su niekuo nesicackins, ir jokie paleckiai su pakarkliais tavęs neapgins. Juos pačius jų buvę raudonieji draugeliai nudaigos, kaip jau nudaigojo minias savųjų ir svetimųjų, ir atsiųs čia karaliauti burliokų ordas.

ONA. Tiesą Kristina sako, Kazy, prisimink, kaip bolševikai 1918-aisiais Kislovodske nušovė Joaną ir jūsų gražuolę dukterį Gražiną.

K. GRINIUS. Tada visai kiti laikai buvo, kita situacija. Be to, Joanai jau paskutinė tuberkuliozės stadija buvo, visą amžėlį rūkė nesustodama.

KRISTINA. Žvėrys visais laikais lieka žvėrimis. Ar pamiršai tas žvėriškas besitraukiančių bolševikų žudynes Rainiuose, Červenėje ir dar daugelyje vietų? Ar nežinai, kad buvęs paskutinių vyriausybių teisingumo ministeris tavo valstietis liaudininkas Antanas Tamošaitis, paklauses žmonos ir grįžęs į Kauną jau nuo vokiečių sienos, buvo nukankintas kalėjime? Galų gale, ar nežinai, kad net Merkys su Urbšiu, gerę Kremliuje su Stalinu ir Molotovu už amžiną tautų draugystę, iškeliaavo pas baltas meškas?

K. GRINIUS. Nežinojo vargšeliai, kad Stalinas pirmiausia ir šaudė tuos, su kuriais geria!

KRISTINA. Visai nusišneki, neturi jokių argumentų, bet vis tiek užsispyręs kaip ožys! Jau didžioji Kauno dalis

sėdi ant lagaminų – visi mūsų draugai, pažįstami, o tu vienas gal liksi, eisi Paleckiui ar Gedvilui durų atidarinėti?

K. GRINIUS. Duris, kaip žinia, aš tik damoms atidarau, o išvykti, palikti tėvynę nelaimėje irgi ne visi ruošiasi. Va, Bortkevičienė man rašė: kad ir kas bebūtų, liks namuose.

KRISTINA. Radai su kuo lygintis. Ji jau sena moteris, iš jos pelenai byra, jai tikrai geriau namuose numirti. O tau reikia dar sūnų ant kojų pastatyti.

K. GRINIUS. Jis ir taip tvirtai ant kojų stovi, ar ne, sūnau?

LIŪTAS. Tėte, manau, kad mama teisi. Pagalvok blaiviai, kai rusai grįš, man bus greitai metas į kariuomenę. Nei tu, nei aš nenorime, kad raudonarmietis Liūtas Grinius eitų nekaltų žmonių žudyti, o jei jis to nedarys, jį patį bolševikai nudaigos... Jeigu nuspręsimė likti, man tik vienas kelias – su Vytautu pas tėvynės partizanus.

KRISTINA. O man irgi tik vienas kelias: prie sienos ir kulka į kaktą.

K. GRINIUS. Kodėl taip tragiškai iš karto?

KRISTINA. Ogi todėl, kad labai jau daugelis iš tų, kurie lakstė su raudonom vėliavom, paskui – su svastika, o rusams grįžus, ir vėl lakstys su raudonom, ne kartą matė mane į gestapą įeinančią ir gyvą sveiką išeinančią, kai aš tave vadavau. Bolševikai bus informuoti apie tai pirmą savo Kauno užėmimo dieną. Bijau, kad filatelistų tarp jų nespėčiau rasti.

LIŪTAS. Amerikoje eičiau mokytis inžinieriumi. Tas tavo vėjo malūnas elektrai išgauti mane į ten nukreipė, pusbroli. Jei galima elektrą išgauti iš vėjo, vandens,

Žmogysta – aktorė Kristina Kazakevičiūtė

tai galvoju, kad iš žaibo išgauta ji būtų daug galingesnė. Kaip manai, Vytautai? Jeigu tapsiu inžinieriumi, ar galėsiu su tavimi kartais pasitarti?

VYTAUTAS. Žinoma, Liūtai. Dėde, jūs turite vykti į Ameriką jau vien todėl, kad žaibai kažkada būtų priversti tarnauti žmonių gerovei.

K. GRINIUS. Ir palikti jus vienus kovoti už laisvę ir demokratiją?

VYTAUTAS. Jūs būsite mūsų balsas, su sovietais susibičiuliavusiems vakariečiams atversite akis ir ginsite Lietuvos laisvės bylą.

K. GRINIUS. Kad aš Amerikoje nieko nepažįstu, visi ten svetimi.

ONA. Tikrai tu visai nusišneki. Taigi Amerikoje du tavo broliai ir sūnus Kazys su šeima!

KRISTINA. Dėl to tai nesijaudink, išėjęs pasivaikščioti Čikagoje ar kokiam Klyvlande greitai matysi tuos pačius veidus kaip ir Laisvės alėjoje. O aš tvirtai pažadu, kad tavo kortelių ir rankraščių pasiimsime tikrai daugiau nei mano suknelių.

K. GRINIUS. Iš ko mes ten gyvensime? Iš ko Liūta į mokslus leisime?

KRISTINA. Pradžioje iš tų mažučių pašto ženkliukų. Nemanyk, kad aš visus Foksui sukišau. O laikui bėgant, ir ponas inžinierius mumis, seniais, pasirūpins. Ar taip, sūnau?

LIŪTAS. Žinoma, mama, ir jis tai padarys gerokai anksčiau negu tikėtės!

K. GRINIUS. O tu, Ona? Gal irgi važiuosi su mumis brolių aplankyti?

ONA. Kur aš tau važiuosiu! Mano gi gyvuliai, laukai. Reiks tuos kovotojus už Lietuvą maitinti, o ir kožnai valdžiai valstiečiai reikalingi. Ir jų pilvai valgyt prašo. Jums tai tikrai pavojinga likti – važiuokite. O man kas, sena boba, šešis vaikus išauginau, politikon nigdi nesikišau. Kas mane ims!

Pasigirsta artėjančios mašinos garsas.

KRISTINA. Na, va, atėjo, kaip sakoma, laikas žirgelius balnoti.

K. GRINIUS. Atsisveikinimui sugiedokime daktaro Kudirkos giesmę.

LIŪTAS. Tai, kad bus ne kaip per šeimos atsisveikinimą, o kaip Vasario 16-tą Karo muziejuje.

K. GRINIUS. O mes tykiai, iš širdies, beveik be žodžių, lyg pats daktaras ją savo kambarėlyje tik dabar kurtų.

Tykiai, beveik pašnibždom, visi gieda „Tautišką giesmę“: Girdėti vis garsėjantis mašinos signalas.

Epilogas

Ant seklyčios galinės sienos ar kur kitur projektuojamos veikėjų Alksniškių periodo nuotraukos, kad žiūrovai galėtų palyginti realius žmones su teatro sukurtais ir pačių žiūrovų įsivaizduojamais. Nuotraukas lydi titrai:

1. Daktaras Kazys Grinius emigracijoje iškilmingai pareiškė: „Paskelbkime vieni kitiems amnestiją!“ 15 valstybių vadovams ir Suvienytųjų Nacijų generaliniam sekretoriui parašė memorandumą apie padėtį okupuotoje Lietuvoje, kėlė žmonių dvasią kalbėdamas per radiją, parašė keletą svarbių veikalų. Mirė 1950 m. birželio 4 d. Urna su pelenais buvo pastatyta Čikagos lietuvių tautinių kapinių kolumbariume. Vykdamas veilionio valių, urna su pelenais buvo parvežta į Lietuvą ir palaidota Selemos Būdoje prie kelio Kaunas–Marijampolė. 2016 m. už žydų gelbėjimą karo metais jam ir Kristinai Grinienei suteikti Pasaulio teisuolių vardai.

2. Ona Griniūtė-Bacevičienė, kaip liaudies prieš motina, 1947 m. buvo išvežta į Sibirą. Ten būdama, per „Amerikos balso“ radiją netikėtai išgirdo Vasario 16-osios progą kalbantį brolių Kazį. 1952 m. grįžo į Lietuvą. Mirė 1972 m., palaidota Sasnavos kapinėse.

3. Kristina Arsaitė-Grinienė mirė 1987 m. gegužės 2 d. Jos pageidavimu, palaikai buvo sudeginti krematoriume, o pelenai iš lėktuvo išbarstyti virš Vašingtono miesto, kuriame ji praleido paskutinius trisdešimt savo gyvenimo metų.

4. Liūtas Grinius, baigęs Iliojaus technologijos institutą ir atitarnavęs JAV armijoje, dirbo JAV karinio laivyno ginklavimo skyriuje, elektronikos ir elektros optikos lazerių sistemų srityje. Staiga mirė 1989 m. sausio 18 d. pačioje brandoje.

5. Vytautas Bacevičius 1945 m. tapo Tauro apygardos partizanų štabo viršininku. Sušaudytas 1946 m. Vyčio Kryžiaus 3-iojo laipsnio ordino kavaliereus.

6. Kun. S. Čėsna – ilgametis Sasnavos parapijos klebonas. Mirė 1954 m., sulaukęs 90 m. Palaidotas savo pastatytos bažnyčios šventoriuje.

7. Alisa. Apie ją kol kas duomenų nėra.

8. Žmogystos tolesnį likimą istorija nutyli.

Demonstruojant nuotraukas, gali girdėtis įvairių pavasarį į namus grįžtančių paukščių balsai.

Juškonys, 2016 rugpjūtis

„Societas campanarum Lituaniae“. Varpai ir istorija

LEONARDAS ŠABLINSKAS

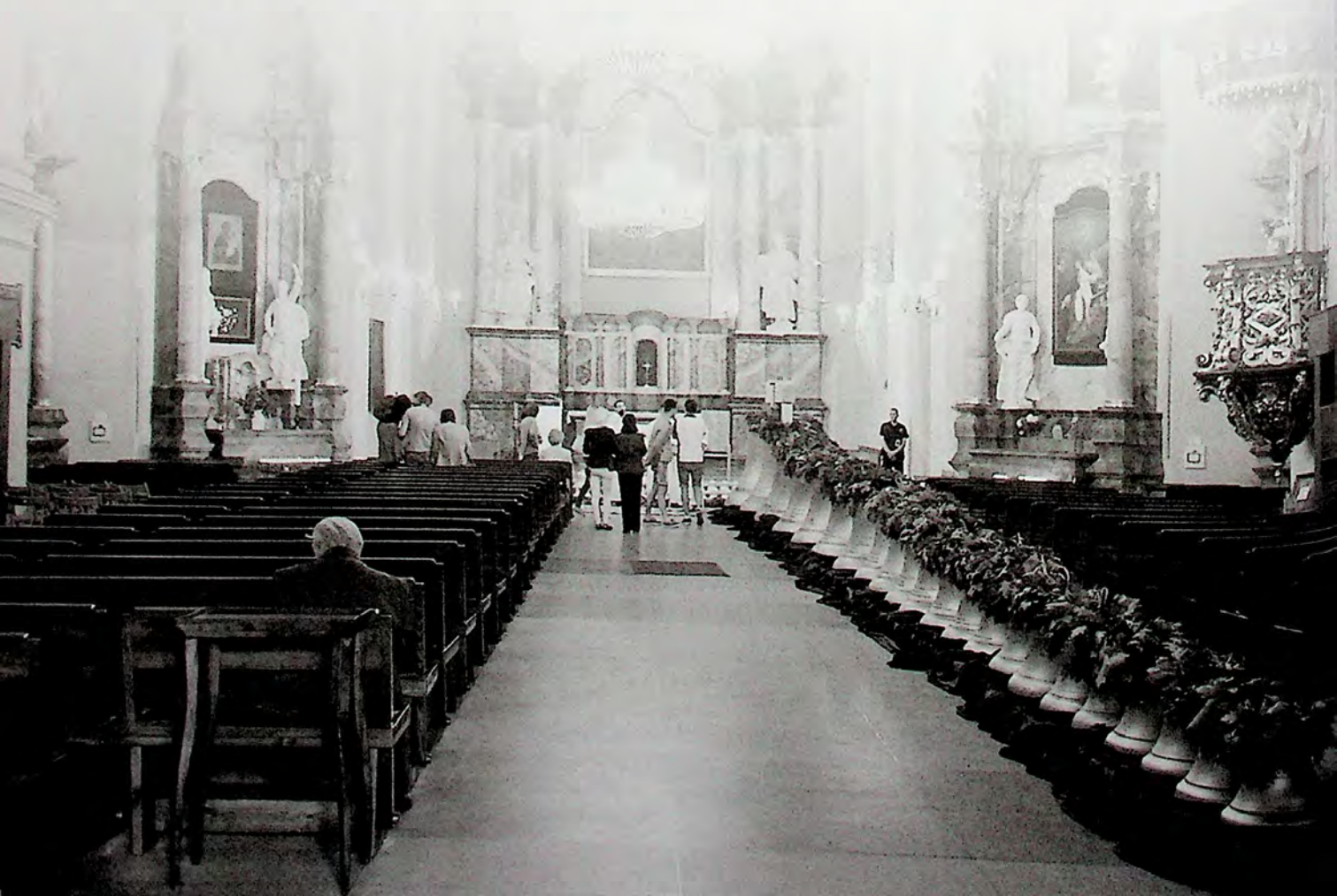
*Lietuvos kampanologų draugijos „Societas campanarum Lituaniae“
prezidentas*

Lietuvos kampanologų draugija „Societas campanarum Lituaniae“ – jauna, ambicinga organizacija. Idėja kurti draugiją gimė prieš keletą metų. „Inkubacinis“ laikotarpis nuo idėjos, iniciatyvinės grupės sudarymo iki konkrečių darbų užtruko dvejus metus – išskelti tikslai, parengta programa ir įstatai. Šiuo metu draugiją vienija 15 narių, tarp jų: 1 – profesorius, 4 mokslo daktarai, kampanologijos inžinierijos specialistai, verslininkai, fotografai, muziejaus darbuotojai, muzikologai, karilionieriai. Ši visuomeninė

organizacija įkurta spręsti mokslines ir istorines varpų problemas. Draugijos nariai siekia išsaugoti Lietuvos istorinius varpus ir kitą kampanologinį paveldą, tyrinėti bei populiarinti šį paveldą, steigti varpų muziejų, propaguoti varpų kultūrą ir varpų muziką Lietuvoje. Draugijos nariai dalyvauja tarptautiniuose kampanologų renginiuose ir koordinuoja narių veiksmus užmezgant ir įgyvendinant bendrus projektus. Pirmieji žingsniai, bet matomos aiškios kryptys ir darbai: naujam gyvenimui prikeltas Rokiškio varpas,

identifikuotas ir pradėtas mokliškai tyrinėti seniausias Baltijos šalyse Kriaunų Dievo Apvaizdos bažnyčios varpas, nulietas XIII–XIV a. sandūroje, rengiama pirmoji Lietuvos istorijoje varpų paroda, skirta Lietuvos valstybės atkūrimo šimtmečiui paminėti.

2017 m. birželio 24–25 d. viena iš draugijos steigėjų karilionierė Austėja Staniunaitytė dalyvavo Barselonoje vykusiame Pasauliniame karilionierių kongrese su savo sukurta programa, kurioje skambėjo kompozitorių B. Dvariono,

Vilniaus Šv. apaštalų Pilypo ir Jokūbo bažnyčia. Šventinimui paruoštas naujasis karilionas, kurį sudaro 61 varpas, 2015 m. Nuotr. Leonardo Šablinsko

M. K. Čiurlionio, J. Naujaliao ir lietuvių liaudies muzika.

Balandžio 24–25 d. Lenkijoje vyko mokslinis kampanologų simpoziumas „ANNO DOMINI 2017“, kuriame dalyvavo ir pranešimus skaitė profesorius iš Gdanskio K. N. Kovalskis, prof. J. Zdrenka iš Berlyno, prof. A. Jareško iš Saratovo, dr. G. Marčiuk iš Lucko ir kiti varpų tyrinėtojai. Lietuvai atstovavo dr. Gintautas Žalėnas, dr. Povilas Švėrebas, kampanologas inžinierius Saulius Stulpinas, draugijos kancelrė Audronė Telšinskienė ir draugijos prezidentas Leonardas Šablinskas.

Simpoziumas prasidėjo Zbignievo Felčinskio varpų liejykloje, kurią 1808 m. įsteigė Mykolas Felčinskis (Michal Felczynski) Ukrainoje, Kaluše, netoli Lvovo. Vėliau liejyklai vadovavo jo sūnus Mykolas, dar vėliau – vaikaitis Francišekas, kurio sūnūs Liudvikas, Mykolas, Kajetanas ir Janas taip pat tapo liejykais. Šiandien liejyklai vadovauja Jano Felčinskio vaikaitis Zbignevas Fel-

činskis (Zbigniew Felczynski) – seniausios Lenkijoje liejykų dinastijos šeštosios kartos atstovas. Liejykla suklestėjo tarpukario metais. Jos varpai išgarsėjo ir buvo aukštai įvertinti ne tik Lenkijoje. Pirmuoju aukso medaliu liejykų šeima apdovanojta 1809 m. parodoje Lvove, antruoju – 1919 m. Stryjuje. 1927 m. tarptautinėje parodoje Paryžiuje, dar po metų – parodoje Lježe Felčinskių varpams skirtas Grand Prix. 1929 m. aukso medalis pelnytas Poznanės parodoje. Liejykla, kuri

po metų minės 210-ąsias metines, yra seniausia varpininkų dinastija Lenkijoje.

Varpo gamybos procesas trunka apie tris mėnesius. Liejykloje per metus nuliejama apie 60 varpų, čia taip pat rekonstruojami ir restauruojami seni varpai. Prieš liejimą varpas suprojektuojamas siekiant išgauti norimą tonaciją. Žinomi trys skambinimo būdai: varpą linguojant; suduodant per jo šoną specialiu plaktuku ir smūgiuojant į nejudantį varpą šerdimi. Seniausias

Kriaunų Dievo Apaizdos bažnyčios varpas, šiuo metu eksponuojamas Obelių laisvės kovų istorijos muziejuje. Ant varpo liemens išryškėjusios neišskios kilmės dėmės. 2016 m. Nuotr. Leonardo Šablinsko

žinomas būdas – pirmasis, kuomet įlinguotas varpas smūgiuoja į laisvai parištą šerdį. Tai pagrindinis skambinimo bažnyčių varpais būdas Vakarų Europos šalyse. Antruoju būdu suduodama plaktuku į varpo šoną. Taip skambinama prie bokštų laikrodžių įtaisytais varpais visose pasaulio šalyse. Trečiasis būdas – smūgiuojant į nejudantį varpą šerdimi – pasaulinėje praktikoje mažai taikomas. Šis būdas XVII–XVIII a. paplito Rusijoje. Netgi manyta, kad šis skambinimo būdas egzistuoja tik Rusijoje.

Kiekvienam skambinimo būdui reikalingi skirtingai sukonstruoti varpai, skirtingi skambinimo įrenginiai, kiekvienu atveju varpai savaip kabinami ir išdėstomi. Nuo jų savybių ir skambinimo būdo priklauso varpinių ir varpų pakabinimo konstrukcijų architektūriniai bei konstrukciniai sprendimai. Pagrindinis parametras, apibūdinantis varpo kokybę, yra rezonanso trukmė.

Ji skaičiuojama nuo šerdies smūgio momento iki visiško garso išnykimo ir vadinama pagausmiu. Kuo didesnė varpo masė, tuo žemesnis garso tonas ir ilgesnis pagausmis. Kuo didesnis varpas, tuo ilgesnė jo svyravimo amplitudė, varpas muša rečiau. Kai naujus varpus numatoma kabinti prie jau esančių, būtina atlikti muzikinius tyrimus ir užsakyti tokius varpus, kurių skambesys derėtų prie senųjų.

Varpai Lietuvos istorijoje

Varpas. Žemės ir dangaus ryšio simbolis, kviečiantis maldai, susikaupimui, perduodantis svarbią žinią. Muzikos instrumento, kuriuo galima išgauti per 50 skirtingų skambesų, paslaptis glūdi varpo formoje. Lietuvos varpų tyrinėjimų pradžia – 1856-ieji, kai istorikas Teodoras Narbutas paskelbė pirmą išsamų Vilniuje nulieto varpo apra-

šymą. Taigi galėtume skaičiuoti jau daugiau kaip pusantro šimto metų, tačiau kampanologija (mokslas apie varpus) nedaug pažengė. Lietuvoje vykę karai ir okupacijos, varpų grobimas kelis kartus drastiškai nutraukė jų inventorizaciją ir varpų kaip taikomosios dailės objektų tyrinėjimo darbus.

Katalikų bažnyčioje pamaldų metu varpais pradėta skambinti VII amžiuje. Jie buvo šventinami specialiomis apeigomis, jiems suteikiami žmonių vardai, religinio pobūdžio pavadinimai, jie puošti ornamentais, herbais ir sakiniiais iš Šventojo Rašto. Varpais skambinama kviečiant šv. Mišioms, „Viešpaties angelo“ maldai, per iškilmingas procesijas, per svarbius religinio gyvenimo įvykius. Varpo skambėjimas – tarytum Dievo balsas žmonėms. Varpai Lietuvoje pasirodė palyginti vėlai, metalo stokojančiam kraštui pakako trimitų ir būgnų dėmesiu atkreipti. Lietuvai tapus krikščioniš-

ka šalimi, bažnyčiose varpai atsirado negreitai. Pagal istorinius šaltinius Lietuvoje didieji varpai minimi XIV amžiuje.

XV a. Vilniuje varpais galėjo pasididžiuoti vos septynios bažnyčios. Nuo XVI a. jie lieti Vilniuje, Varniuose, Kaune ir Nesvyžiuje. Istoriniuose šaltiniuose užsimenama, kad XIX a. pradžioje liejykla įsteigta Rokiškyje, tačiau savo darbais neišgarsėjo.

Daugelio Lietuvos bažnyčių varpinėse kabantys varpai – vertingi istorijos, dailės ir raštijos paminklai. Kriaunų Dievo Apvaizdos bažnyčios varpas nulietas XIII–XIV a. sandūroje, Rokiškio Šv. Mato bažnyčios istorija siekia XVI amžių.

Rokiškio krašto varpų likimas Pirmojo pasaulinio karo ir tarpukario metais

Daugiausia varpų nutilo ir iš Lietuvos dingo XX a. pradžioje. Pirmojo pasaulinio karo metu į Rusijos imperijos teritoriją žengiant vokiečių kariuomenei, rusų valdžia nutarė nepalikti priešui žaliavos karo pramonei. Duotas įsakymas varpus nukabinti ir išgabenti į Rusijos gilumą. Slaptame Vilniaus vyskupijos valdytojo Kazimiero Michalkevičiaus 1915 m. liepos 20 d. aplinkraštyje varpus raginama slėpti, vežti į atokesnes vietas. Pasak varpų tyrinėtojo, mokslininko Gintauto Žalėno, 1915 m. išvežti apie 90 proc. bažnyčių varpų.

Iš kai kurių bažnyčių nepaimtas nė vienas varpas: neišvežti Kriaunų Dievo Apvaizdos bažnyčios varpai, o Salų ir Suvainiškių bažnyčių parapijiečiai savo varpus užkasė ir taip išsaugojo.

1942 m. varpų išgabenimo istorija pasikartojo: hitlerinės okupacijos metais vokiečių valdžia paskelbė vertingo metalo rinkimo

*Kriaunų Dievo Apvaizdos bažnyčios varpas Kriaunų varpinėje, 2016 m.
Nuotr. Renato Dūdos*

vajų – iškėlė ir išvežė Raseinių, Tytuvėnų, Šiluvos ir kitų bažnyčių varpus. Sovietmečiu varpai nutildyti siejant su religiniais prietarais ir viešosios rimties saugojimu. Jau minėtos Kriaunų Dievo Apvaizdos bažnyčios varpas būdavo girdimas aplinkiniuose parapijos kaimuose. Sužinojus, kad jis bus išvežtas, vietiniai žmonės garsųjį varpą nukabino ir paslėpė.

Varpai į Lietuvą grąžinti pagal 1920 m. Lietuvos ir Rusijos sutartį. Iš viso grįžo 299, jie buvo sukrauti Kaune, prie Karo muziejaus, VII forte ir kitose vietose.

Nežinoma, kiek išvežta ir negrįžo Aleksandravėlės Šv. Pranciškaus Serapiniečio bažnyčios varpų. Kaip pakaitalą parapija gavo 1875 m. Maskvoje, A. Finliandkos įmonėje lietą varpą.

Į Rusiją išvežti ir negrįžo trys Jūžintų Šv. arkangelo Mykolo bažnyčios varpai. Klebonas Juozas Melys prašė Lietuvos valdžios varpo iš esančių valstybės archyve. Gautas 38 pūdų (pūdas – 16,38 kg) varpas, anksčiau priklausęs Gardino apskr. Mikelevščiznos cerkvei.

Keturi varpai į Rusiją išvežti iš Kamajų Šv. Kazimiero bažnyčios.

*Kriaunų Dievo Apaizdos bažnyčios varpas Kriaunų varpinėje, 2015 m.
Nuotr. Renato Dūdos*

Grįžo didelis, 32 pūdų, saugotas Maskvoje, Chodynkos pašiuřėse. Pasak klebono J. Kriščiūno, varpą 1714 m. vietoje liejo iš Nesvyžiaus atvykęs meistras Ambrozijus Potthuno. Tačiau varpas perskilo ir 1804 m. Rygoje jį teko perlieti. Varpą puošia plati barokinio ornamento juosta ir Dievo Motinos figūra. Pirmojo pasaulinio karo metais tikros bažnyčios Kamajuose nebuvo, varpai priglausti tik laikinoje pastogėje. Naujos bažnyčios pamatai pašventinti 1909 m., o pati bažnyčia konsekruota 1922 metais.

Iš Rusijos grąžintus du varpus atgavo Obelių Šv. Onos bažnyčia. Abu jie lieti 1899 m., saugoti Chodynkos lauke Maskvoje. Tačiau Obelių varpų išvežta daugiau, kaip pakaitalas gautas 60 kg varpas, nulietas 1878 m. A. Bogdanovos-Finliandskos įmonėje Maskvoje.

Į Rusiją išvežti ir vėliau sugrįžo du Onušio Šv. arkangelo Mykolo bažnyčios varpai. Trečias buvo paslėptas ir išsaugotas.

Iš Panemunėlio Šv. Juozapo globos bažnyčios į Rusiją išvežti keturi varpai. Klebonas K. Mockus

1923 m. sausio 17 d. iš aikštės prie Karo muziejaus Kaune atsigabeno apie 100 pūdų varpą.

Iš Rusijos grįžo 1923 m. vasario 20 d. atgautas Chodynkoje buvęs 1915 m. sudegusios Panemunio Švč. Trejybės bažnyčios apie 40 pūdų varpas.

Ragelių Švč. Mergelės Marijos bažnyčios senasis varpas buvo sudužęs, 1907 m. Valdajuje perlietas, o paskui per karą paslėptas ir išliko.

Žiobiškio Šv. arkangelo Mykolo bažnyčios klebonas Jurgis Gogelis 1923 m. vasario 27 d. bažnyčiai gavo varpą, anksčiau priklausiusį Seinų apskr. Štabnikų cerkvei.

Rokiškio Šv. apaštalo Mato keturi varpai, nukabinti 1915 m. rugpjūtį, atsidūrė Dono sr. Pietryčių geležinkelio Filonovo stotyje. Ten pat atsidūrė ir Lukštų koplyčios varpas. Nė vienas jų namo negrįžo. 1923 m. sausio 23 d. Rokiškio bažnyčia gavo buvusį Vilniaus katedros varpą su įrašu: „Lal Daniel Waehner w Wilnie. Ten dzwon przelany roku 1822, miesiaca iulii 20 dnia. Wazy funtow 2745“. (Liejo Danielius Vehneris Vilniuje. Šis varpas perlietas 1822 m. liepos 20 dieną. Sveria 2745 svarus). 1 svaras – 409,5 gramo. Šis varpas šiandien vėl budina Rokiškio miestą, žmonės jau priprato gyventi jo ritmu. Lietuvos kampanologų draugijos iniciatyvinė grupė beveik po šimto metų prikėlė varpą naujam gyvenimui.

Karališkojo varpo atgarsis Rokiškyje

Rokiškio bažnyčioje saugomas varpas turi ypatingo dėmesio vertą istoriją, tačiau apie šį instrumentą visuomenė žino itin nedaug, jo nenagrinėjo istorikai. 1864 m. sudegus medinei Rokiškio bažnyčiai, pamaldos perkeltos į kapinių koplyčią. Senosios bažnyčios varpų likimas nežinomas, tačiau užsimenama, kad

senoji varpinė po minėto bažnyčios gaisro dar stovėjo ir kurį laiką tarnavo naujai, 1877 m. gruodžio 4 d. pašventintai mūrinei bažnyčiai. Naujasis varpinės bokštas pastatytas pagal Vienos architekto G. Wernerio projektą ir užbaigtas 1883 metais. Tada į jį buvo įkelti Varšuvoje, Antonio Zwolińskiego liejykloje, nulieinti trys varpai. Šiems varpams pakabinti bokšto viduje buvo surešta unikali medinė varpinės konstrukcija, išlikusi iki mūsų dienų. Ant visų jų buvo nulieti ilgi lotyniški įrašai: varpų vardai, religinio turinio devizai ir donacinės (dovanojimo) inskripcijos, nurodančios, kad varpus fundavo „Marija, iš grafų Tyzenhauzų, grafienė Pžezdeckienė 1883 metais“. Didysis varpas turėjo Šv. Konstantino, vidurinisys – Šv. Zbignevo ir mažasis – Šv. Reinoldo vardus. Šių varpų Rokiškio bažnyčia neteko beveik prieš šimtą metų: 1915 m. vasaros pabaigoje kaizerinei Vokietijai nustumus fronto liniją iš savo teritorijos į Rusijos imperijos žemes, rusų karinė valdžia įsakė visų pafrontės bažnyčių, cerkvių ir kitų maldos namų varpus evakuoti į Rusijos gilumą. Ten buvo išvežti beveik visi Lenkijos, Lietuvos, Latvijos, Besarabijos, didžioji dalis Baltarusijos ir Ukrainos vakarinės dalies bei Pietų Estijos varpai. Jie buvo saugomi įvairiose vietose, daugiausia Maskvoje, Kurske, Saratove, Oriole, Smolenske, Charkove ir kitur. Dalį jų rusai sulydė dar Pirmojo pasaulinio karo metu, nemažai varpų, ypač saugotų atokesnėse vietovėse, išgrobstyta ar sunaikinta per Spalio revoliuciją bei vėliau vykusį pilietinį karą. Įkūrus nepriklausomas Lietuvos, Lenkijos, Latvijos ir Estijos valstybes, jau nuo 1921 m. varpai pradėti grąžinti ir tai truko maždaug iki 1926 metų.

Tiksli dabartinio varpo patekimo į Rokiškį data nežinoma. Galima manyti, kad jis Lietuvai grąžintas

Kriaunų bažnyčios varpinėje kabantys du varpai: priekyje – seniausias Pabaltijyje, siekiantis XIII–XIV a., už jo – šiuo metu maldai šaukiantis didiko Alfredo Romerio 1857 m. Kriaunų parapijai dovanotas varpas, 2015 m. Nuotr. Renato Dūdos

1921–1922 m. su pirmąja iš Rusijos grąžinamų varpų siunta. Kaip rodo ant instrumento išorės išlikęs raudonais aliejiniais dažais padarytas užrašas „П. К. Вѣ [M.]“, varpas Pirmojo pasaulinio karo metais saugotas Maskvoje. Iki 1915 m. jis priklausė Vilniaus katedrai. Vienintelis betarpiškai su Vilniaus katedros istorija susijęs instrumentas, vėliau patekęs į Rokiškio bažnyčią, dabartinį pavidalą įgavo 1822-aisiais. Tais metais šį varpą perliejo Danielius Vehneris. Šiuo metu yra duomenų

apie 41 Danieliaus Vehnerio nulietą varpą, bet mažai abejotina, kad tai tik dalis visų jo nulietų varpų. Tarp didžiausių ir reikšmingiausių šio meistro pagamintų varpų verta paminėti 1839 m. nulietą Agluonos (Latvija) bažnyčios varpą vardu Domykas.

Rokiškyje saugomas senasis Vilniaus katedros varpas yra didžiausias tarp visų D. Vehnerio pagamintų varpų. Jis sveria 2745 lietuviškus svarus (1027 kg), nulietas iš bronzos, jo korpuso aukštis – 88,5 cm,

apatinis skersmuo – 121,5 centimetro. Varpo karūna turi šešias ašas, papuoštas barzdotų vyrų galvomis. Tai vienintelės tokios varpų ašos žinomos ant D. Vehnerio nuliėtų varpų. Varpo viršugalvis aukštas, profiliuotas, korpuso viršų juosia trijų dalių frizas. Jo viduryje brūkšneliais įrėminta įrašo juosta su meistro signatūra: „LAŁ DANIEL WÆHNER W WILNIE.“ (liejo Danielius Væhneris Vilniuje). Atkreiptinas dėmesys, kad meistras užrašė autentišką pavardės formą, kurią galima rasti tik ant kelių jo nuliėtų varpų. Kaip rodo ant varpo esantis įrašas, šis instrumentas 1822 m. nebuvo naujai pagamintas, bet perlietas. Varpo perlietimo faktą patvirtina ir instrumento liemenyje, jo fasadinėje pusėje, nulietas tekstas: „TEN DZWON PRZELANY ROKU 1822. / MIESIĄCA IULII 20 DNIA / WAZY FUNTOW 2745“ (Šis varpas perlietas 1822 metais, liepos 20 dieną, sveria 2745 svarus).

Priešingoje instrumento pusėje nulietas Šv. Kazimierą vaizduojantis reljefas.

Prasta šio reljefo kokybė rodo, kad jis taip pat buvo „perkeltas“ nuo senojo instrumento. Reljefas neryškus, prapuolusios smulkios detalės, atskiros vietos „užtrintos“. Visa tai rodo, kad reljefas nukopijuotas nuo kito varpo, o neatspaustas nuo originalios matricos. Šią nuomonę patvirtina Vilniaus katedroje iki šių dienų išlikęs laikrodžio valandinis varpas. Jis nulietas 1673 m. jau minėto J. Delamarso. Ant pastarojo yra du reljefai, vienas vaizduoja Švenčiausiąją Mergelę, o kitas –

Rokiškio Šv. apaštalo evangelisto Mato bažnyčios varpas, buvęs Vilniaus katedros varpas. Įrašo juosta su meistro D. Vehnerio signatūra. Meistras užrašė autentišką pavardės formą, kurią galima rasti tik ant kelių jo nuliėtų varpų. 2015 m. Nuotr. Leonardo Šablinsko

šv. Kazimierą. Pastarasis reljefas yra identiškas nulietai ant šiuo metu Rokiškyje saugomo varpo, tačiau jo kokybė nepalyginamai geresnė. Dar vienas svarbus elementas yra ant Rokiškio varpo karūnos, tiksliau ant vienos iš ją sudarančios ašos viršaus. Čia nulieti inicialai „M. L.“, greičiausiai jie priklausė

Mikalojui Lenčickiui (Mikołaj Łęczycki) – mažai žinomam Vilniaus varpų liejikai, ilgą laiką dirbusiam Danieliaus Vehnerio šešėlyje ir savarankiškai pradėjusiam versti varpų liejimu tik po pastarojo meistro mirties. M. Lenčickis

varpus liejė labai trumpai: 1841–1845 m. ir netrukus mirė. Ant Rokiškio varpo esantys inicialai liudija, kad M. Lenčickis buvo pagrindinis D. Vehnerio meistras, dirbęs sunkiausius varpų formavimo darbus, o po D. Vehnerio mirties greičiausiai perėmęs ir jo liejyklą. Nagrinėjant M. Lenčickio indėlį, net kyla klausimas, ar D. Vehneris buvo varpų liejikas, ar tik dirbtuvės savininkas, turėjęs laiko eiti ir Vilniaus burmistro pareigas.

Kaip rodo esantis įrašas, šis instrumentas 1822 m. nebuvo naujai pagamintas, bet perlietas.

Atliekant šį darbą, neretai būdavo išsaugomi

kai kurie senojo instrumento elementai – dažniausiai jo forma. Bene sudėtingiausias darbas gaminant varpo liejimui reikalingas formas yra instrumento modelio suformavimas, kita ypač atsakinga užduotis – reikalingo metalo kiekio apskaičiavimas: per mažas metalo kiekis reikštų, kad instrumento nepavyks nulieti, o per didelis buvo finansiškai nuostolingas, nes varpams lieti skirta bronza visais laikais kainavo brangiai. Todėl nuo perlietamo varpo nuėmus atspaudus, buvo gaunama gatava naujo instrumento liejinio forma, taip būdavo sutaupoma daug laiko ir pastangų, be to, buvo lengva apskaičiuoti reikalingo

metalo kiekį pridėjus apie 10 proc. naujos medžiagos, turėjusios kompensuoti liejimo metu prarandamą metalo kiekį. Todėl tikėtina, kad 1822 m. perlietas varpas išsaugojo senojo varpo formą, o šį darbą atlikęs meistras nuo senojo instrumento taip pat perkėlė ir dalį ornamentų bei šv. Kazimiero atvaizdą.

Istoriniai šaltiniai išsaugojo šiek tiek duomenų apie senojo varpo nuliejimą ir jo istoriją. Varpo priešistoriją reiktų nukelti net į XVI a. pradžią ir sieti su legenda tapusiu Vilniaus katedros varpu, vadintu Didžiuoju, Žygimantu ar Karališkuoju. Tai vienas didžiausių visų laikų Lietuvos varpų. Tiek pagal dydį, tiek pagal vardą šį Vilniaus katedros varpą galima sieti su garsiuoju Krokuvos Vavelio katedros bendravardžiu, lenkiškai vadinamu Zygmunt. Tai vienas žymiausių Vidurio Europos varpų, išlikęs iki mūsų dienų. Krokuvos instrumentas nulieta 1520 m. iš Niurnbergo kilusio meistro Hanso Behamo. Jo fundatorius, kaip greičiausiai ir Vilniaus Karališkojo varpo, buvo Lenkijos karalius ir Lietuvos didysis kunigaikštis Žygimantas Senasis, kurio dangiškojo globėjo Šv. Žygimanto (Zigmanto) vardas buvo suteiktas abiem instrumentams.

Žygimantas Senasis, valdydamas dvi atskiras valstybes, jų sostinėse turėjo jam priklausiusias karališkąsias rezidencijas su prie jų prišlietomis katedromis. Valdovas buvo abiejų katedros bažnyčių faktinis koliautorius, o šios greta rūmų esančios bažnyčios tarnavo ir kaip privatūs valdovo maldos namai bei šeimos narių laidojimo vietos. Iš J. Kurczewskio paskelbtos Vilniaus katedros monografijos išryškėja Vilniaus ir Krokuvos katedrų paralelė: Vilniaus katedros vidaus gyvenimas buvo organizuojamas pagal Krokuvos katedros statutus ir pavyzdį – adinstar Cracoviensis, o

iš kapitulos aktų matyti, kaip buvo siekiama pakartoti Krokuvos katedroje turimus elementus (pradedant antifonarijais ir baigiant togomis). Todėl valdovas, fundavęs Lenkijos sostinės katedros įspūdingą varpą, pariteto principu turėjo ir savo tėvonija laikomos Lietuvos sostinės katedrai įtaisyti panašų instrumentą. Visa tai verčia manyti, kad didysis Vilniaus katedros varpas turėjo būti daugmaž panašaus dydžio kaip krokeriškis, o gal šiek tiek mažesnis.

*Kriaunų bažnyčios varpinė,
2015 m. Nuotr. Renato Dūdos*

Tad manant, kad didžiausias abiejų varpų skirtumas galėjo būti ne didesnis kaip $\frac{1}{3}$, Vilniaus Karališkojo varpo masė turėjo svyruoti tarp 7 ir 10 tonų.

Vilniaus Karališkąjį varpą nuolat lydėjo nelaimės: dar XVI a. pabaigoje šis varpas įškilo ir pirmą kartą buvo perlietas 1595 m., šiam darbui nepavykus, pakartotinai – 1597 metais. Po trylikos metų (1610 m.) sudegus Katedros varpinei, Karališkasis varpas kartu su kitais katedros varpais

vėl buvo perlietas. Viename iš XVI a. pab.–XVII a. pr. Vilniaus miesto aprašymų nurodoma, kad Vilniaus katedra, panašiai kaip ir Krokuvos, turi vieną didžiulį varpą, „tokį didelį, kad jo skambinimui judinant reikia daugiau kaip dvidešimties stiprių žmonių.“ 1655 m. rugpjūtį maskvėnų kariuomenei užėmus Vilnių, miestas buvo išplėštas ir sudegintas. Pagrobta ir į Rusiją išvežta beveik viskas, ką tik buvo galima pakelti ir išgabenti, tarp jų ir visi miesto bažnyčių varpai. Todėl neįprastai atrodo faktas, kad 1661 m., po Vilniaus išvadavimo iš rusų, rastos apdegintos Katedros varpų skeveldros. Žinant, kaip skrupulingai maskvėnai plėšė ir grobė turtą užkariautame krašte, keista, kodėl Katedros varpai neišvežti į Rusiją. Galbūt mažesnieji varpai galėjo būti išgabenti į Maskvą, tačiau didįjį varpą, nesant tarp Vilniaus ir Maskvos vandens kelių, dėl jo įspūdingos svorio, išgabenti nebuvo įmanoma, todėl greičiausiai jis buvo vandališkai sunaikintas. Apdegusias nuolaužas galima laikyti nepavykusiu bandymu jas sulydyti. Išlaisvinus Vilnių, rastos varpų šukės patalpintos saugoti į karališkąjį arsenalą. Vilniaus kapitula tik po daugiau kaip penkerių metų susirūpino Katedros varpais ir panoro susigrąžinti bronzines varpų duženas. Lenkijos karalius ir Lietuvos didysis kunigaikštis Jonas Kazimieras Lietuvos didžiajam etmonui Mykolui Pacui, kurio žinioje buvo arsenalas, nurodė grąžinti šį Katedros turtą.

Apie naujuosius Katedros varpus nuliejusį meistrą Joną Delamarsą informacijos išliko nedaug, nors šiuo metu jis yra bene labiausiai visuomenei žinomas Lietuvos varpų liejikas, tapęs net populiaraus K. Sabaliauskaitės romano „Silva Rerum“ personažu. J. Delamarsas buvo kilęs iš Lotaringijos (dab. Prancūzija) – regiono, iš kurio

buvo kilusi daugybė varpų liejikų, XVI–XVIII a. keliavusių po Europą. Žinoma, kad jis gyveno Vilniuje dar prieš maskvėnų okupaciją 1655 m. ir galbūt dirbo karališkojoje patrankų liejykloje. Karo metais prieglobstį rado Karaliaučiuje. Nuo 1662 m. vėl gyveno ir dirbo Vilniuje iki pat mirties. Šiuo metu žinoma 50 šio meistro nuliėtų varpų, iš jų išliko tik 18: Svėdasų (1662), Vilniaus Šv. Petro ir Povilo (1668), Alytaus Šv. Liudviko (1669), Skarulių (1670) ir kitose bažnyčiose.

Skaudus varpų likimas šiandien

Kauno karo muziejaus varpinės bokšte saugomas ir visuomenei neprieinamas Nepriklausomos Lietuvos simbolis – Laisvės varpas. Kaip priesaiką Amerikos lietuviai 1919 m. už surinktus pinigus užsakė ir nuliėjo Laisvės varpą, ant kurio užrašyti žodžiai:

*O skambink per amžius vaikams
Lietuvos,
Kad laisvės nevertas, kas
negina jos.*

Laisvės varpas – svarbus lietuvių tautos patriotizmo ir atgimusios valstybės simbolis, apkeliavęs daugelį JAV lietuvių kolonijų renkant aukas, būtinas valstybei kurti ir jai ginti. 1922 m. varpas buvo perduotas Lietuvos Respublikai. Tarpukario metais jis skambėdavo visų svarbiausių valstybės gyvenimo įvykių progomis. Sovietams okupavus Lietuvą, varpas 49 m. tylėjo ir suskambo tik 1989 m. birželio 14-ąją – Gedulo ir vilties dieną, pagerbiant žuvusius už Lietuvos laisvę ir nepriklausomybę ir vėl nutilo.

Šiandien Lietuvos Laisvės varpas izoliuotas nuo visuomenės ir kiek labiau žinomas iš atvaizdo jau iš emisijos išimtame 500 litų banknote.

Kampanologų draugija ragina su-
telkti politinę valią ir priimti reikiamus sprendimus, kad Lietuvos Laisvės varpas skambėtų ir užimtų deramą vietą Lietuvos valstybės gyvenime.

Šiais laikais skaudžiai nukentėjusios Aleksandravėlės Šv. Pranciškaus Serapiniečio, Onušio Šv. arkangelo Mykolo bažnyčios, jau ne karo metu išgyveno varpų netektį – istorinės vertybės tiesiog buvo pavogtos. Aleksandravėlėje parapijiečių ir geradarių aukomis išlietas naujas varpas. Dingęs Onušio varpas surastas privačioje kaimo turizmo sodyboje, kitame Lietuvos pakraštyje, ir dabar saugomas Onušio Šv. arkangelo Mykolo bažnyčioje.

Įveikęs karus ir negandas, naujai atrastas, pradėtas tyrinėti mokslininkų seniausias Baltijos šalyse Kriaunų Dievo Apvaizdos bažnyčios varpas 2016 m. rugpjūčio 23 d. neaiškiais aplinkybėmis nukabintas ir išvežtas. Šiuo metu jis saugomas Obelių laisvės kovų muziejuje, kur buvo pažeista jo išvaizda: ant varpo liemens atsirado neaiškios kilmės dėmės. Varpas kaip taikomosios dailės objektas sugadintas.

Istorija rašoma visais laikais, ir tik nuo mūsų priklauso, kokia spalva. Kiekvienas privalo auginti save visą gyvenimą, kad Lietuvoje skambėtų džiaugsmo varpai, kad kiekvienas matytų prasmę būti ir kurti čia.

Literatūra

- Česnulis V. V. Nutilę varpai. – Trakai, 2015.
Klimka L. Varpų liejininkystė Lietuvoje // Kultūros barai, 1996, Nr. 3.
Martinaitienė G. M. XIV–XV a. LDK varpai // Menotyra, 2007, t. 14, Nr. 3.
Žalėnas G. Kaišiadorių vyskupijos bažnyčios varpai. – Kaišiadorys, 2008.

Juozas Keliuotis Kauno universitete

JUOZAS BRAZAUSKAS

Istorikas

Gavęs Panevėžio vyrų gimnazijos brandos atestatą, grįžo į tėviškę – Joniškio vienkiemį. Jautėsi labai pavargęs ir išsekęs. Tėvai, norėdami kad Juozas išsiblaškytų ir sustiprėtų, pasiūlė aplankyti giminaičius. Kelionė pas juos neprailgo. Atsikvėpė ir netrukus reikėjo rūpintis, kaip įstoti į Kauno universitetą. Nusprendė studijuoti Teologijos-filosofijos fakulteto Filosofijos skyriuje. Paštu išsiuntė dokumentus ir buvo priimtas studentu. Gavęs

patvirtinimą, pradėjo rūpintis, kaip gauti stipendiją. Išsiuntė prašymus į visus žinomus fondus, kurie teikė studentams stipendijas.

Netrukus trys fondai pranešė sutinką skirti stipendiją. Pasirinko Amerikoje mirusio katalikų kunigo Simono Pautieniaus fondo stipendiją, nes ji buvo didesnė už kitas.

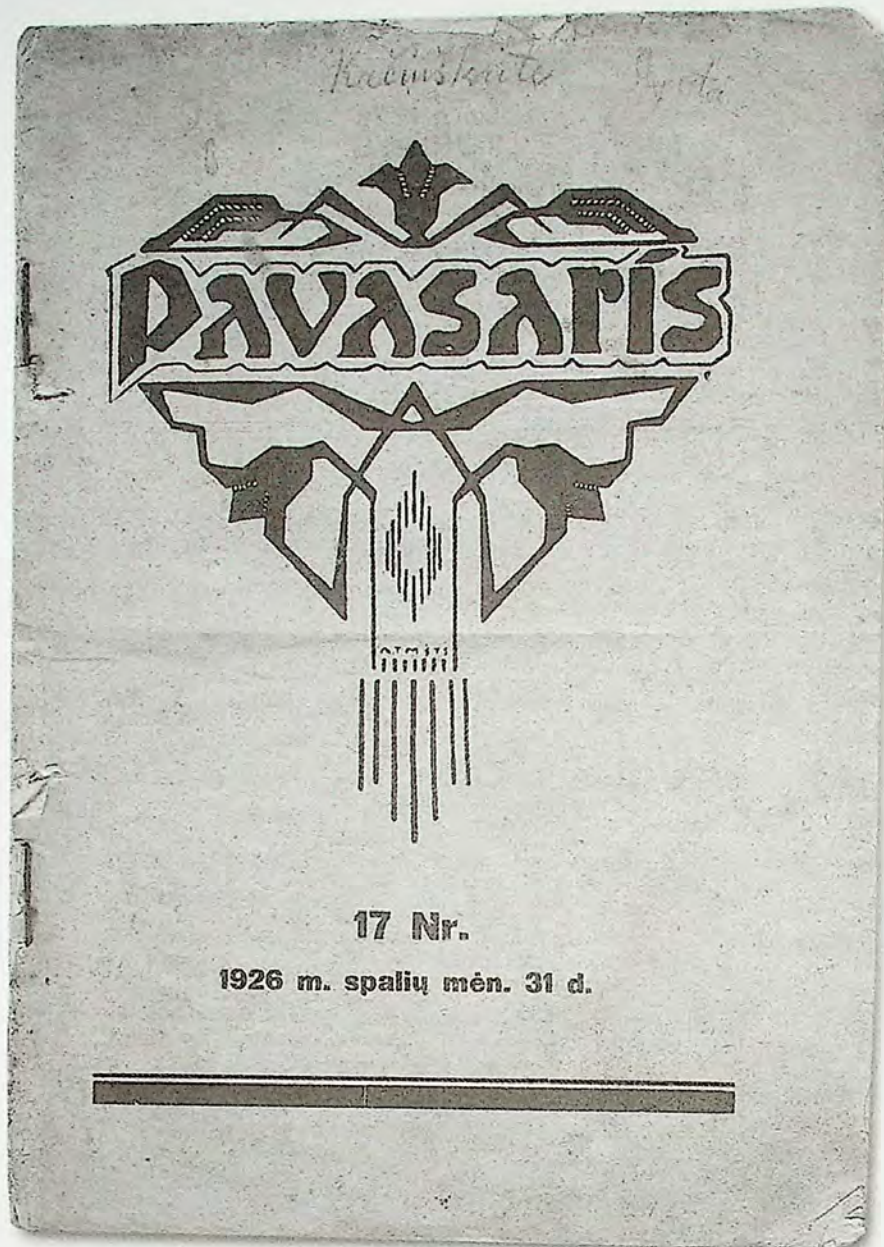
Mama pirmąkart iš pirktos miestietiškos medžiagos pasiūdino kostiumą ir nupirko baltinius. Tėvas pasiūdino naujus batus. Dar mama

įdėjo pilną krepšį maisto ir lagaminą baltinių. Tėvas įdėjo 15 litų, kuriuos beveik visus išleido geležinkelio bilietui.

Abu tėvai buvo liūdni: matyt, tikėjosi, kad stos į kunigų seminariją ir visai šeimai bus garbė, paguoda ir materialinė parama senatvėje. Tėvai vengė moralizuoti, nepriekaištavo, nemokė, kaip reikės gyventi. Matyt, žinojo, kad geriausiai pats žinantis, kaip jam veikti ar elgtis. Mokslui tėvai jautė pagarbą. Šis tėvų taurumas

Žurnalo „Pavasaris“ redakcijos bendradarbiai: redaktorius Juozas Keliuotis (viduryje), Juozas Grušas ir Kostas Meškauskas, 1925-1926 m. Nuotr. iš Juozo ir Alfonso Keliuočių palikimo studijų centro ekspozicijos

suteikė pirmą postūmį moraliniam idealizmui, kurį toliau plėtojo rašytojai, filosofai ir jo mokytojai. Juozas su tėvais visuomet buvo taktiškas ir stengėsi niekad jų neįžeisti, jiems padėti.

Jau nuo ketvirtos klasės iš tėvų neimdavo nė vieno lito ir kartais jiems padėdavo pinigais. Tėvas nuolat sirgo ir jo gydymas reikalavo lėšų. O šeima buvo didelė. Visus reikėjo maitinti ir aprengti. Šeimos auklėjimas turėjo lemiamos įtakos bręstančiam jaunuoliui. Ryšiai su šeimos židiniu ir ateityje išliko natūralūs ir nuoširdūs.

1923 m. rugsėjo 1 d. Juozas Keliuotis atsiveikino su tėviške ir Rokiškio miestu. Ir jau niekados ilgesniam

laikui čia nebesugrįžo. Atvažiuodavo kelioms dienoms pailsėti, aplankyti saviškius. Dvidešimt vienerių metų jaunuolis atvyko į Kauną rasti pašaukimą ir realizuoti savo misiją šame gyvenime. Tada jis buvo kupinas jaunystės energijos ir drąsių svajonių. Jam atrodė, kad visi pasaulio keliai bus atviri, visos žvaigždės danguje jam šviečia, jog gyvenime nėra tokių kliūčių, kurių jis neįstengs nugalėti.¹

J. Keliuotis buvo pasiryžęs rasti tiesą, kurti grožį ir kovoti dėl gėrio. Jis buvo nusiteikęs aukotis Tėvynei ir net visai žmonijai, o sau nieko asmeniškai nereikalavo ir nieko savo gerovei nesitikėjo. Šviesus darbas ir intensyvi kūryba, nuolatinis pasiaukojimas ir nenuilstama kova už tiesą,

gėrį, grožį ir teisingumą – tai visi jo gyvenimo ateities keliai, kuriais buvo pasiryžęs keliauti.²

Ilgai ir skausmingai svyravo, ką pasirinkti kaip pagrindinių studijų objektą: filosofiją ar lietuvių literatūrą. Iš pašaukimo buvo linkęs studijuoti literatūrą, bet pasirinko filosofiją. Tartasi su prof. Stasiu Šalkauskiu ir prof. Blažiejumi Čėsniu. Pagrindine studijų šaka tapo filosofijos istorija. Ją išstudijavęs, tikėjosi galutinai suformuoti savo pasaulėžiūrą, be kurios negalėjo gyventi.

Kaip šalutines studijas pasirinko lietuvių literatūrą ir filosofijos sistemą. Bet ir to jam buvo maža. Greta privalomųjų mokslų pasirinko vokiečių literatūrą ir pedagogiką. Didelį įspūdį studentui darė prof. Stasio Šalkauskio bendrosios pedagogikos, kultūros filosofijos ir prof. Prano Kuraičio naujosios filosofijos paskaitos. Kauno universitete buvo dėstoma neotomistinė filosofija, kurios pagrindas buvo Tomo Akviniečio doktrina kaip tobula amžinosios filosofijos išraiška.

Kauno universiteto Teologijos-filosofijos fakultete vyravo gera atmosfera, nes čia studijavo daug gabaus ateitininkų jaunimo: Juozas Ambrazevičius, Pranas Delininkaitis, Jonas Grinius, Zenonas Ivinskis ir daug kitų ryškių asmenybių. Čia išryškėjo ir teisinga bei prasminga dėstytojų tendencija – rengti sau pamainą. Taigi buvo galvojama apie Lietuvos ateitį.

Nors atvykdamas į Kauną buvo apsisprendęs vengti visuomeninio darbo, atsidėti tik studijoms ir individualiai grožinės literatūros kūrybai, bet pats nepajuto, kaip į jį buvo įtrauktas. Buvo išrinktas Pavasari-ninkų sąjungos aukštaičių regiono vedėju. Prof. Juozas Eretas buvo

1923 metų rugpjūtį t. t. traukėmėn atyžtan i' Kauna.
 Tarpnūti svėgėmėn medunus pėgim i' d'ngian i' stotį.
 Jule kalėnė nebūno trumpa. Dievoje sam'ioje logamū-
 nas ou ballinavos. Kėtjė - mairėlis su maristū. Dūst
 galvos zūtas nauja d'la šraffkėla. Dėdėd'ant vė-
 nės mėtė karmėtan Robert'is lantus her'niekas,
 pavėgėz i'ovstėnė stė i' lant'neje, sost'neje ir o'ca
 suvėcātė sam' p'clasan'os erėts. Bet ar o'ca n'cl'at'ne
 nē vėno pad'ic' d'amo. Jā n'cl'at'ne nē d'amo k'amp' l'at'
 l'at' g'at'ic' o'cam p'it'ig' l'ant'it'. L'at' g'ama i' r'at'as p'at'as:
 v'is' s'ub'ba, l'ėg'a, v'is' s'uet'is'm'i. N'ic' l'at'as o'ca m'ar'as
 n'as d' i' m'p'ca, n'ic' l'at'as n' l'ant'ica N'ic' l'at'as ar o'ca n'cl'at'
 k'ol'ing'as Jā k'ar'p' o'ca m'ar' ap'ri'p'p'ant'it', k'ar' o'ca
 d'ot'it'. S'p'aus'm'ing'as n'ar'om'as o'ca ap'ri'p'p'ant'it' d'ca
 mano n'cl'at'as

- Svestas juozai! - s'ar'ga v'ig'or'it' p'ar'ic'et'om's b'ol's.
 T'ai mano b'ic'ic'ulis P'or'las P'ar'cl'at'el's, v'is'o b'uc'na
 d'y p'od'am'ac'is, d'ic'ca man' r'ant'el's.

- Alė, t'ai t'is, P'or'lai? Svestas, svestas! - at'ic'at'as
 n'cl'at'ing'as. - Ar' j'au b'uc'na b'uc'v'ar'as, n'cl'at'as n'ar'ic'
 b'amo n'emo d'g'it'ama

- Ar' p'ar'ic'et'is? - d'ud'ig'as b'uc'na s'ar' d'ac' s' p'ar'
 o'is' d'ic' d'uo p'ac'ic'ion b'ar'cl'at'ion at'y s'et'it' i' L'au'na.

- Aa! Dabas p'ar'om'm'as. K'ar'it' p'ar'it'is!
- Na, dabas dar d'ro'cl'ic'ione i' m'ic'is k's?
- O'gal' v' k'ar'it'el's v'is' d'ic'ca?
- Kam m'ur'as i' k'ar'it'el's, d'ic' d' l'at'as d'ic' p'ar'ic'et'is?
 E'ime p'at'it'! Jule b'uc'na k'ar'it'el's! P'ar'ic'et'is d'ic' d'
 t'om'e i' p'at'it' g'ar'om' s'ar' p'ar'ic'et'is m'ic'is t'is

O'ca p'at' p'ar'om'm'as p'ar'ic'et'is t'is p'ar'ic'et'is i' d'
 p'ar'ic'et'is, k'ar' mano b'ic'ic'ulis l'at'as d' d'at'el's,
 l'at'as g'ar'cl'at'el's i' l'at'as, s'ar' n'cl'at'el's l'at'as. P'ar'ic'
 b'ic'is, k'ar' i' mano b'ic'ic'ulis n'cl'at'el's n'cl'at'el's.

- L'at'as, l'at'as, P'or'lai? S'ar' p'ar'ic'et'is t'is p'ar'ic'et'is,
 ar n'ar'ic'et'el's m'ud'ic'ion n'ar'ic'et'is s'ar' d'at'el's?
 Jule l'at'ic'ion'je s'ost'ne g'ali p'ar'ic'et'is, j' o' g'
 m'ud'ic'ion s'ar' m'ic'is k'ar'ic'is l'at'as.

- T'ar'ic'ion' s'ar' k'ar'it'! N'cl'at'el's i' o'ca t'is p'ar'ic'et'is.

K'ar' m'ic'is p'ar'ic'et'is s'ar' l'at'as m'ic'is i' l'at'as.
 P'ar'ic'et'is n'cl'at'el's s'ar' d'at'el's. T'ar'ic'ion m'ud'ic'
 p'ar'ic'et'is at'ic'et'el's p'ar'ic'et'is d'ic' d'ic' l'at'as n'cl'at'el's
 i' p'ar'ic'et'is s'ar' k'ar'ic'is m'ic'is i' p'ar'ic'et'is s'ar' p'ar'
 l'at'as n'cl'at'el's. P'ar'ic'et'is p'ar'ic'et'is g'ar'ic'is n'cl'at'el's, m'
 d'ic' d'ic' i' d'ic' d'ic' p'ar'ic'et'is, ar' s'ar' s'ar' l'at'as p'ar'
 i' v'is'o. Jā k'ar'ic'ion k'ar'ic'ion m'ic'is d'ic' l'at'as
 ap'ri'p'p'ant'is. P'ar'ic'et'is p'ar'ic'et'is d'ic' m'ud'ic'
 v'ic'is b'ar'cl'at'el's, s'ar' d'ic' d'ic' i' v'is'o. Al'as v'ul't'ic'
 m'ic'is, n'ar' p'ar'ic'et'is k'ar'ic'is g'ar'ic'ion ap'ri'p'p'ant'is.

P'ar'ic'et'is p'ar'ic'et'is d'ic' d'ic' p'ar'ic'et'is m'ud'ic'
 gal'as. M'ed'ic'ion i' m'ic'is t'is at'ic'et'el's t'is
 T'ar'ic'ion m'ic'is v'ic'is, m'ic'is t'is, m'ic'is l'at'as i' d'
 d'ic' l'at'as s'ar' l'at'as. D'abas m'ud'ic'ion p'ar'ic'et'is
 at'ic'et'el's, n'cl'at'el's n'cl'at'el's l'at'as m'ic'is m'ic'is
 b'ic'is m'ic'is t'is v'ic'is, m'ic'is d'ic' d'ic' m'ic'is
 g'ar'ic'ion p'ar'ic'et'is g'ar'ic'ion. Bet i' o' m'ud'ic'ion p'ar'
 k'ar'ic'ion v'ic'is t'is p'ar'ic'et'is l'at'as. M'ud'ic'
 v'ic'ion t'is b'uc'na p'ar'ic'et'is. O'ca' n'cl'at'el's
 n'cl'at'el's t'is l'at'as p'ar'ic'et'is. P'ar'ic'et'is v'ic'is
 v'ic'is.

- P'ar'ic'et'is l'at'as, n'cl'at'el's!

Juozo Keliuočio rankraštis, saugomas Juozo ir Alfonso Keliuočių
 palikimo studijų centro ekspozicijoje

nusprendęs modernizuoti ir reorga-
 nizuoti Pavasarininkų sąjungą.

Tik iš dalies įvykdžius reformą,
 Pavasarininkų sąjunga tapo didžiausia
 ir dinamiškiausia jaunimo sąjunga
 Lietuvoje. Ji ėmė rengti didžiulius ir
 spalvingus kongresus, įdomias dainų
 ir sporto šventes, turtingas tautodailės
 parodas. Juozas Keliuotis buvo išrinktas
 (1924) katalikų jaunimo žurnalo „Pavasaris“
 redaktoriumi. Lig šiol šis žurnalas buvo
 provincialis ir papartinio pobūdžio.

Naujasis redaktorius stengėsi
 žurnalą sumoderninti, jį pagyvinti.
 Ėmė iš jo šalinti įkyriai moralizuojančius
 straipsnius, pamokslus, jame pradėjo
 spausdinti daugiau kūrybos, mokslo
 populiarinimo, informacijos iš visų
 gyvenimo sričių, įdomesnių informacijų,
 humoro ir sporto žinių. Per porą metų
 žurnalo tiražas padvigubėjo ir tapo žinomas
 visai Lietuvos visuomenei.

J. Keliuotis jame spausdino nemažai
 savo parašytų novelių ir publi-

cistinių straipsnių. Studijuodamas,
 dirbdamas visuomeninį darbą ir redaguodamas
 žurnalą „Pavasaris“, dar bendradarbiavo
 ir katalikų moksleivių žurnale „Ateitis“. Čia
 daugiausia spausdino poeziją ir prozą.

1921–1924 m. jaunas literatas suformulavo
 „dvasinės revoliucijos“ programą: reformuokime
 pirmaisia save, išlaisvinkime vidinę energiją,
 glūdinčią mūsų pačių dvasinėje
 substancijoje, „svaigiančio dinamizmo“
 banga išvartys pasenusias gyvenimo lytis.
 „Negalime pakęsti šios senatvės ir dogmatizmu
 persisunkusios aplinkumos. Negaliu žiūrėti į
 juos, kurie esate paskendę apatijos nirvana
 bangose, paskendę gyvenimo smulkmenose
 ir jo purvuose, kurie jauni būdami pasenote
 ir ramiai prisitaikėte prie sustingusių
 nebegyvy gyvenimo formų.“³

Anksti išryškėjo J. Keliuočio, kaip visuomenės
 nuotaikų formuotojo, dvasios ir kultūros
 ugdytojo, pašaukimas.

Jaunas Kauno universiteto studentas „Pavasario“
 žurnalo redaktoriumi buvo 1924–1926 metais.
 „Pavasaris“ – katalikiškas pavasarininkų
 organizacijos spaudos organas, skirtas kaimo
 jaunimui, ugdes tuometinio jaunimo – didžiosio
 jaunimo dalies – pasaulėžiūrą, daug dėmesio
 skyres asmenybės saviauklai. Skatindavo
 kurti slapyvardžiais prisidengusius debiutantus,
 įtraukdavo ir bendramokslius.

Dar Kauno universitete jis prasisiskverbė
 pro kitus savo uolumu, idėjomis, entuziazmu
 ir iškalba: „Pati jo kalbėseną ir mąstyseną
 atspindėjo entuziastišką jo prigimtį. Kalbėjo
 lyg uždusdamas, kvapo pritrūkdamas, nes
 ne šaltai savo mintis dėstė, o kalbėjo
 pergyvendamas, ar vienu atveju kuo nors
 džiaugdamašis, ar kitu atveju kuo nors
 piktindamašis. Ir rašant jo mintis liejosi
 tarytum patvinusios upės srautu. Buvo
 įtaigus ne minties loginiu atbaigimu, nuoseklumu,
 sistemingumu, o greičiau

savo žodžio betarpiškumu, jausminiu intensyvumu. Bent psichologiškai šiuo atveju Keliuočiui labiau imponavo ne tomistinis, o šv. Augustino ar Henri Bergsono mąstymo būdas.⁴⁴

Ieškant vieno žodžio Juozui Keliuočiui kaip žmogui apibūdinti, geriausiai jį išsakytų *entuziazmas*. Jo esmę sudaro žavėjimasis tuo, kas aukščiau, leidimasis būti pagautam, užsidegimas tarnauti idealui. Jo entuziazmas atstojo jam sveikatą ir gyvenimo sąlygas. Jo entuziazmas buvo vaizgantiškas – vedė į žmones, o ne nuo jų uždarė. Vertindamas žmones ne pagal formalų ideologinį artimumą, o visų pirma pagal kiekvieno žmogišką vertingumą.⁵

Lietuva buvo ką tik sukurta, kylanti iš karo griuvėsių, o jaunasis redaktorius jau ėmė diktuoti plačius veiklos uždavinius: kurti, kelti ne vien save, bet visą tautą naujam, šviesesniajam gyvenimui. Pirmuoju nepriklausomybės dešimtmečiu jis brandino savo kūrybines pajėgas, o antruoju dešimtmečiu jas brandžiai išskleidė.

Pirmieji J. Keliuočio rašiniai atskleidė jo nusiteikimą blaiviai vertinti tikrovę. Būdingas jo rašinys „Ateityje“ (1925 m., nr. 4) „Krikščioniškojo renesanso gadyne“. Jame autorius skatino kurti krikščionišką humanizmą. Dar plačiau savo mintis išdėstė antrajame ateitininkų kongrese 1925 m. skaitytoje paskaitoje „Kuriamasis veiklumas“. Apeliuodamas į jaunimo entuziazmą, kuris neklausia „ar galima?“, bet „ar reikia?“, J. Keliuotis toliau plėtojo mintį: „Kuo žalingesnė mus apsupamoji jėga, aukštesnė civilizacija, kuo turtingesnė mūsų istorija, kuo geresnių autoritetų turime, tuo stipriau turi būti išlaisvinamos žmogaus kuriamosios galios, tuo intensyviau turi būti išvidinis asmenybės veiklumas, pasireiškiantis laisvu apsisprendimu ir kuo didžiausiu sąmoningumu.“⁴⁶ Laikydamas kūrybą laisvos iniciatyvos

išdava“, stoji prieš konservatizmą ir despotizmą, kurie „neturi jokios teisės uždrausti žmogui laisvai jausti, laisvai galvoti ir laisvai veikti.“⁷ Būtent laisvė J. Keliuočiui „tai ne sauvaliavimas“, vedęs į anarchiją, bet „kūryba naujo individualaus kelio amžinajam tikslui siekti.“⁸

Taigi laisvė grindžiama kūryba: „Nesi laisvas, bet būk laisvas“. J. Keliuotis entuziazmo neprarado visą gyvenimą, liko jaunos dvasios ir sulaukęs garbaus amžiaus. Tai leido jam tiek daug nuveikti savo tautai.

Savo redaktoriavimą žurnale „Pavasaris“ pradėjo vedamuoju straipsniu „Kurkime naują gadynę“, o po poros metų, išvykdamas į Paryžių, neramiai atsisveikino straipsniu „Gyventi ar mirti?“ Jame jaudinamasi dėl krikščionių demokratų pralaimėjimo 1926 m. seimo rinkimuose, įsakmiai pabrėžiama: „Būdėkime, kad ir kultūroje nepralaimėtume, nes toks pralaimėjimas tolygus mirčiai.“⁹

Tarp šių dviejų šūkių jau matome atsirandančią J. Keliuočio tautinės kultūros programą, grindžiamą dar naivokais jaunatviškais samprotavimais. Programa intelektualiai toliau buvo brandinama Paryžiuje – Vakarų kultūros ir civilizacijos centre. Iš ten Vinco Mykolaičio-Putino prašomas, „Židinio“ žurnalui J. Keliuotis atsiuntė keletą vakarietiškų straipsnių ir studiją „Rusija, Vakarų Europa ir Lietuva“, išspausdintą 1928 metais. Studijoje ieškoma Lietuvos ateities kelio ir orientyro: ar jai reikia eiti su Rytais, ar su Vakarais, ar jai reikia kurti Rytų ir Vakarų sintezę. Filosofo prof. S. Šalkauskio siūloma sintezė jam atrodė per daug abstrakti, per daug miglota.

J. Keliuotis atsiminimuose apie Vincą Mykolaitį-Putiną siūlė orientuotis į Vakarų Europą. Vakarietiškoji kryptis kaip tinkamiausia Lietuvai motyvuojama tuo, kad, priėmusi krikščionybę (katalikybę), Lietuva jau paveldėjo Vakarų civilizaciją ir

patyrė vakarietišką auklėjimą. J. Keliuotis siūlo kurti originalią, savitą lietuvišką kultūrą ir taip įprasminti savo buvimą pasaulyje.

1926 m. pavasarį, baigęs Kauno universitetą, J. Keliuotis buvo kviečiamas būti ir Biržų arba Telšių gimnazijų direktorium. Tada buvo 24 m. vaikas, ragavęs literatūrinio, žurnalistinio ir visuomeninio darbo. Net išleidęs veikalą „Jaunam spaudos veikėjui“. Mokytojo darbas jo neviliojo, nors jau buvo rimtai susipažinęs su pedagogikos mokslu.

Visa esybe troško toliau studijuoti ir pažinti visą XX amžiaus kultūrą bei civilizaciją. Jautė gyvenąs tamsiame ir atsilikusiame užkampyje, toli nuo didžiosios pasaulio civilizacijos. Reikėjo skubėti prisivyti Vakarų Europą, jai prilygti ir pasidaryti visateisiu ir visaverčiu jos nariu. Norėjo aplankyti pasaulio civilizacijos centrą Paryžių.

Pažymiu „Gerai“ apgynęs diplominį darbą apie Imanuelio Kanto praktinę filosofiją ir jos vertę, 1926 m. rudenį filosofijos licenciatas su Lietuvių katalikų mokslo akademijos (LKMA) stipendija ir vyko į Paryžių, kuris tuo metu „buvo beveik viso pasaulio kultūros ir civilizacijos centras“ (V. Mykolaitis-Putinas) specializuotis žurnalistikos srityje.

Paaiškinimai

¹ Juozas Keliuotis. Mano autobiografija: atsiminimai, – Vilnius, 2003, p. 69.

² Ten pat, p. 69–70.

³ Juozas Keliuotis. Į aukštuosius kalnus // Ateitis, 1924, nr. 5–6, p. 266.

⁴ Juozas Girnius. Sveikiname neužmirštamą Juozą Keliuotį // Aidai, 1972, nr. 6, p. 301.

⁵ Ten pat.

⁶ Ten pat, p. 302.

⁷ Ten pat.

⁸ Ten pat.

⁹ Juozas Keliuotis. Gyventi ar mirti? // Pavasaris, 1926 m. rugpjūčio 7 d.

Trylika negatyvų

ROMUALDAS VINČA

Mentorius

Eimio Šeršniovo nuotraukose nors neakivaizdžiai, bet galima su-sekti, kad kalbama apie du žmones. Kaip dvi puselės vieno bendro. Ir net jei tos antros puselės nėra šalia, mes vis dėlto galime pajauti esant kitą žmogų. Tai turi įdomią slinktį. Kai nematoma pusė tampa įdomes-nė nei matoma. Nuo akivaizdaus antrininko ir savo ego buvimo šalia nuotraukose judame link jo išnykimo ir išsitynimo, kol galų gale jo nebelieka ir kvapo. Mums nesvarbu, kad nuotraukose keičiasi veidai, bet ego neturi nei veido, nei lyties. Tai tik forma. Kol galiausiai jau ir pats nebesuvoki, kur tu, o kur tik tavo ego.

Mergaitės dvynukės lyg simbolizuotų tavo ego užgimimą tik tau užgimus. Bet visi žinome, kad jis atsiranda daug vėliau. Kai išmokstu užsidėti kaukę, kai galiu sumeluot siekdamas sau naudos. Tos dvi mergaitės ir pasako: reik suaugti. Vaiko sąžinė švari, jis tik „Tabula rasa“. Nuo čia prasideda žaidimas su ego: ar tu jį suvaldysi, ar jis tave „suvalgys“.

Jam (ego) reikia prisistatyti. Jis per sąmoningus ir nesamoningus mūsų veiksmus legalizuojausi vi-suomenėje. Gėlytės, tai tik gėlytės, nes dar tik pradžia. Visą jėgą ego parodys daug vėliau.

Kur tu be eitum, ką beveik-tum, ar rankas plautum, nesvarbu – kas toliau bus, jis seks iš paskos įgydamas tavo veido bruožus. Nors tyrumas ir naivumas puošia tavo veidą, tai ne esmė.

Su a u g i m a s. Įsikerojimas. Ša-knų suleidimas ir galutinis procesas. Manai, kad tai tavo dalis išgyventi šiame pasaulyje. Manai, kol į rankas nepatenka maža brošiūra „Kario kelias“. Ir supranti, kad atsistojai į amžino karo kelią. Ten aprašyta, kas tas ego ir kaip pradėti kovoti su priešu viduje. Prasideda „šventasis karas“. Karas tarp šviesos dievybės Ra ir tamsos Hado. Priešas aptiktas, lieka paviešinti ir suduoti jam smūgį.

S u s i m a s t y m a s. Pirmi smū-giai priešui. Kaip jį įveikti, kaip pažaboti? Gal pavyks greitai atsikra-tyti. Bet visi mes užauginti vartoto-jiškoj vsuomenėj. Mes vienas kitam reikalingi (reikalingumo indeksas), kol kažkuo naudingi. Taip vaikinas merginai reikalingas, kol jis ją myli. Egoistinės meilės sostinė. Ko be-paklautum, niekas nesupranta, kaip galima tiesiog mylėti žmogų tokį, koks yra. Nesiekiant iš to naudos sau. Kas vis dėlto ištrūksta iš vartoto-jiškumo, iš naudingumo koeficien-to, tam išauga sparnai už nugaros. Toks žmogus jaučiasi lengvai paky-lėtas nuo žemės, jis eina lengvai ir tyliai kaip balerina scenoje. Jis stebi

visa, kas gražu aplink. Jam nesvarbu, koks aplinkinis pasaulis, jam svar-biau, koks jame apsigyvena.

G n i a u ž t a i. Ego mokosi, kei-čiasi, evoliucionuoja. Ir vėl pameti ribas, jautiesi lyg kas iš po kojų išmuštų žemę.

N e i g i r d i, nei matai. Tau palikta viena akis, judėti apgrai-bomis. Tos akies pakanka matyti tik tai, kas vyksta išorėje, kur kas juda, kodėl ten bėga, gal ir man ten bėgti? Antros akies pažvelgti į vidų nebeturi. Bet gal tai laikina ir kova dar nepralošta. Keistas sutvėrimas tas žmogus, jis mato ir gali būti matomas vienu metu.

K ū r y b a. Tu nori kurti, bet esi pilnas baimių. Ką reiškia būti menininku? Širdis reikalauja spal-vų, reikalauja erdvės, nori, kad tavo gyvenimas virstų ne kažkieno valdomas, o tavo laimės šokis. Kol šviesioji pusė šaukia, tamsioji griau-na, gąsdina ir nepaleidžia.

S u s i m a s t y m a s. Kas visgi šeimininkas? Aš ar mano protas, tas ego centras? Kuris nuolat rezga pin-kles, ieško naudos, moko, kaip lipti per kitus, putoja it muilas. Pažvelk į save, pažiūrėk į akis, pamatyk, kaip spindi jose tyrumas. Tai dieviška šviesa. Visi jos ieškome, trokštame, o ji gi čia pat.

Mumyse. Visas užtaisas viduje. Atrask ir išskleisk bures per gyvenimo audras.

Žvelgiam ten, kur atviras rytojus. Ego nugalėtas. Priešas neutralizuotas. Tyra šviesa užlieja mus iš vidaus ir šviečia net tamsoje. Tau jau nebaisu. Tu jautiesi grįžęs namo. Viskas pasakyta. Viskas atsispindi veide. Kaip toje dainoje: tolimų krantų šviesa suspindės vėl pro metus!

Pasaulis. Mikrokosmosas susijungė su makrokosmosu. Ego tau netrukdo, tu turi sparnus, nedrąsiai kyli vis aukštyn. Tau nuotykiškai prasideda ten, svajų pasaulyje. Medis jau ne medis, o daug daugiau, išmokai įveikti jo geometriją. Džiaugiesi saule, juk suvoki: ji ir yra pati meilė. Džiaugiesi vėju, juk jis tavo įkvėpėjas. Liūdi su lietučiu, o vakare pakeli galvą į žvaigždes, juk tu – jau ne vergas. Lieti žolę, ji rasota. Glostai vandenį, jis keistas, šlapias. Lyg pirmąsyk susimąstai, kaip jauti ir supranti, jog vanduo šlapias, o ne atvirščiai.

Namas, tai mūsų mikropasaulis. Tai kaip kūnas ir siela. Dvi puse-lės. Matome jau gyvenimo mačiusį vyrą. Nesvarbu, kad mūsų namas jau nebejaunas. Siela nesensta. Mes ego išskyrėm lentyną namuose. Viskas ramu ir tik praeities impulsai dar vis mus aplanko. Lyg kažkas tikrintų, ar mes nesuskudom.

Taškai sudėlioti, sunkumai įveikti, rezultatai apskaičiuoti. Tam prireikė viso gyvenimo. Bet dabar viskas savo vietose. Nuotraukoje žmogus šypsosi, tai reiškia ne ką kita kaip pergalę. Nepakeliamas sunkumas, problemos neapčiuopiamumas įveiktas ir pakeliamas viena ranka ir dar su šypsena veide. Pirmą pamoka išmokta.

Ko tikėtis toliau?..

Filosofinė poezija Eimio Šeršniovo fotografijoje

ALBINAS KULIEŠIS

Fotomenininkas, poetas, Lietuvos nepriklausomųjų rašytojų sąjungos narys

Sunku į tryliką paveikslų įleisti minties šaknis ir juos suvokti. Tačiau žiūrint į juos ir po jais parašytus daugiasluoksnius žodžius, ryškėja lyg iš rūko išnyranti kūrėjo asmenybė.

Žiūrėdamas autoriaus akimis į jo pasaulį, atrandu daug ieškojimų ir jaunatviško klaidžiojimo berenkant išminties grūdus.

Piramidės viršūnėje matau merginos veidą, apipintą senų rankų, lyg suspaustą, supresuotą žmogaus gyvenimą laike. Į vieną akimirką, tarp ten ir čia. Iš šios nuotraukos dvelkia laikinumas ir trapumas.

Keliauju toliau autoriaus paliktais pėdsakais ir sustoju prie dviejų mokinukų, kurios atėjo pažinti gyvenimą. Kiekvienas gauname šią dovaną ateidami į pasaulį. Laikome nuskintas gėles džiaugdami ir nesuprasdami, kad jos taip pat norėjo gyventi.

Tikėjimas, kad kažkas yra svarbiau už baimę, veda į supratimą, kad esi šalia kūrėjo, kad esi laisvas jo kūrinys, beklaidžiojantis nuodėmių pasaulyje.

Muzika negali mąstyti, bet ji lyg lietus po sausros, prikeliantis gyventi. Tu esi vanduo, dangaus dovana, ir pirmoji muzika, kurią girdi gimęs, yra lietus, po to jau kuri muziką savimi...

Tikriausią jausmą žmonės pavadino meile... dovanodami vieni kitiems save... Tas jausmas atveda į tavo gyvenimą žmogų ir kaip dažnai vėl jį pasiima, palieka tik mirazą lango stikle... Meilė ateina ir išeina, kada nori...

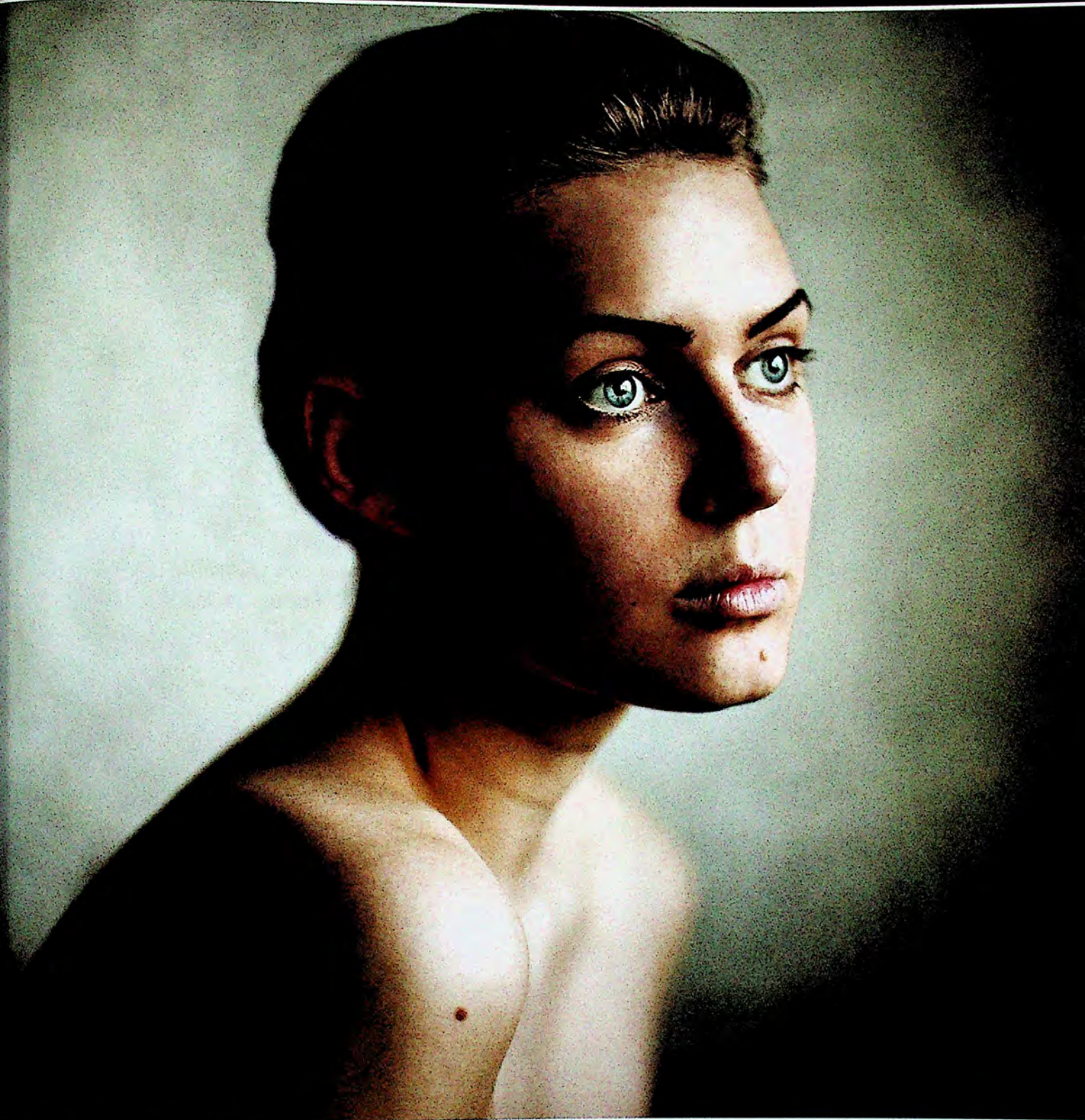
Belieka ieškoti vilties ir tikėjimo, kai tavo veidą išvagoja raukšlių kanalai ir pilnos išminties akys žvelgia į nueinantį gyvenimą.

Bet yra viltis, kad viskas dar pasikartos ir mes skraidysim kregždėmis danguje, svajoklės paukštės, gimusios vienam lizde.

Tokia žmogaus prigimtis – į šį pasaulį ateiti iš šešėlio ir vėl į jį pasitraukti...

Malonu buvo keliauti autoriaus minties pėdsakais: jis lyg chirurgas filosofiniu skalpeliu atveria būties ir egzistencijos esmes, palikdamas vietos apmąstymams.

Linkiu autoriaus kregždėms gero skrydžio, tolesnių ieškojimų ir atradimų, nes pradžia tikrai gera...

Eimīš Šeršņiovas. *Mēs zvelgam ten, kur atvīras rytojus*

Fitbit. Seršniovas. Žmogus ir prigimtis – puiki darna

Eimis Šeršniovas. Ilgais takais, mažais žingsneliais. o ten ramu ramu ramu...

Eimis Šeršniovas. *Mes tarsi kregždės danguje užaugom*

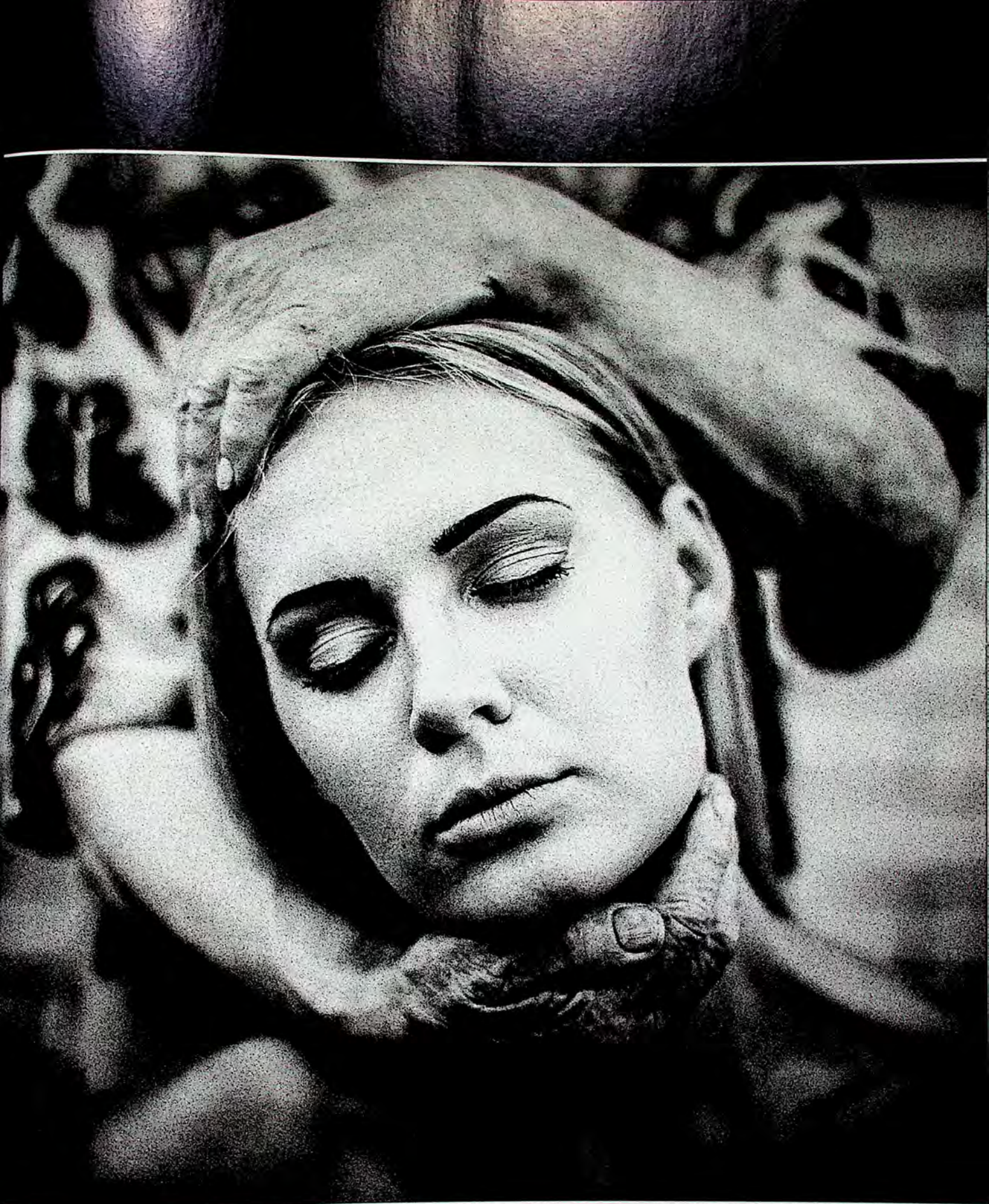
Eimis Šeršniovas. *Tikėjimas, kad yra kažkas svarbiau už baime*

Eimīš Šeršņiovas. *Seajoklēs paukštēs, gimusios vienam lizde*

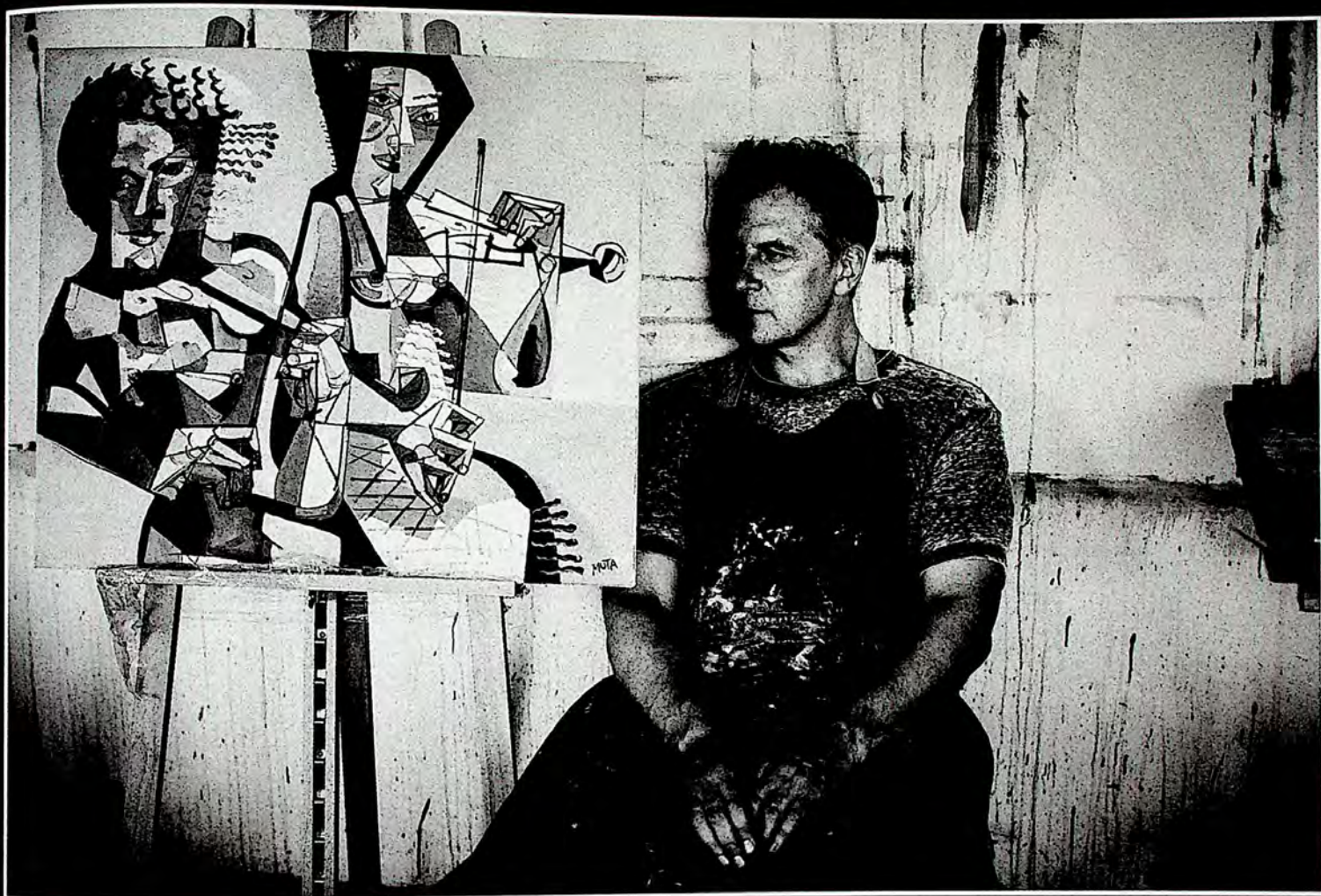
Eimis Šeršniovas. Aštuoniasdešimt tūkstančių pasaulių praeiti reikia grįžtančiam namo

Eimis Šeršņiovas. *Vienodai neparankūs, grožis ir jaunystē*

Eimis Šeršniovas. Tikriausią jausmą žmonės meile užvadino

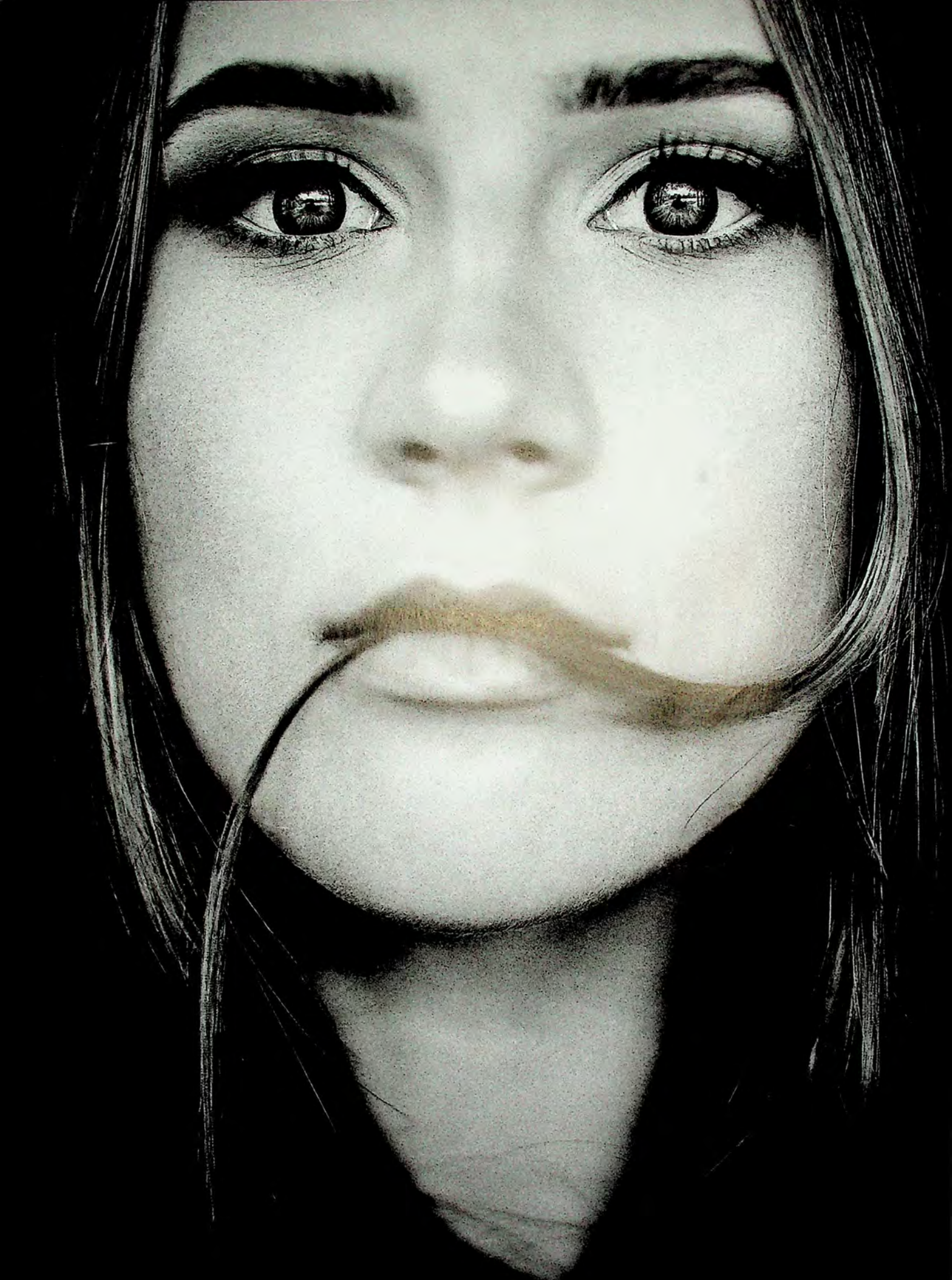
Eimis Šeršniovas. *Muzika negali mąstyti, bet ji gali įkūnyti mintį*

Timis Šeršniovas. Taip sunkiamį sugrįžti žvilgsnį išnešiojau po septynis ir karo nutremptus kraštus

Elmīš Seršņovs. Amzīams atrasta viltis, tīkējums

Limis Šeršniovas. Niekas taip negėbės atidengt mūsų vėsiško bėjėgiškumo

Liongino Šepkos fenomenas

MARIJONA MIELIAUSKIENĖ

Rokiškio krašto muziejaus direktoriaus pavaduotoja

„Čia esu pakylėtas į neišmatuojamo aukščio lietuvišką viršukalnę. Ar gali būti lietuviui aukštesnė Džomolungma (Everestas)?“ Šiuos žodžius atsiliepimų knygoje 2000 m. įrašė alpinistas, Everesto nugalėtojas Vladas Vitkauskas, aplankęs Liongino Šepkos drožinių ekspoziciją Rokiškio krašto muziejuje. Panašius apibūdinimus mintyse arba raštu išdėsto beveik

kiekvienas, pamatęs meistro kūrinis ir išgirdęs pasakojimą apie jo gyvenimą.

Kas buvo Lionginas Šepka, kokia asmenybė, kurios gyvenimas ir kūryba kelia neblėstantį susidomėjimą? Jis buvo neeilinio talento žmogus, kuris atsiskleisdavo daugybe savo veidų: originalaus menininko, atsiskyrelio, stebukladario, keistuočio, užsisklendėlio... Tai priklausė

nuo to, kas su juo bendravo ir ką norėjo jame pamatyti.

L. Šepkos asmenybė domino daugelį menotyrininkų, rašytojų, fotografų, žurnalistų, menininkų, žygeivių. Dar jam gyvam esant, parašyta daugybė straipsnių apie jo kūrybą ir gyvenimą. 1972 m. Lietuvos kino studija sukūrė filmą „Pasirašau – architektas“. 1984 m. išleista Zitos Žemaitytės knyga

Lionginas su Danute jų bute Vilniuje, po 1978 m.

**СВИДЕТЕЛЬСТВО О РОЖДЕНИИ
GIMIMO LIUDIJIMAS**

Гражданин (ка) Šepka
Piliētis (tā) Lionginas Čustinas
имя, отчество – vardas, tėvavardis
фамилия – pavardė

родился (лась) 1907. VIII. 26. Габстариų
gimė число, месяц, год – metai, mėnuo, diena
цифрами и прописью – žodžiais ir skaitmenimis
metas mėnuo diena

Место рождения: город, селение
Gimimo vieta: miestas, kaimas
Saundnių

район
gajonas
область, край
aritis, kraštas
республика
respublika
dist. TSK

о чем в книге регистрации актов о рождении
apie tai gimimo aktu registracijos knygoje
19 07 года VIII месяца 26 числа
metis mėnesio diena

произведена запись за № 81
rašyta Nr.

РОДИТЕЛИ
TĖVAI

Отец Šepka
Tėvas Čustinas
имя, отчество – vardas, tėvavardis
фамилия – pavardė

национальность
tautybė
Мать Svelnute
Motina Elškieka
имя, отчество – vardas, tėvavardis
фамилия – pavardė

национальность
tautybė
Место регистрации Kanemūnio Rkš
Registracijos vieta Kernių, Cit. Hekūvas
наименование и местонахождение органа
ЗАГС – civilinės metrikacijos organo pavadinimas ir buvimė

Дата выдачи 25 19 35 г.
Išdavimo data m.

М. П. Польский
A. M. TSK
Заведующий отделом (бюро)
записи актов гражданского состояния
Civilinės metrikacijos
skyriaus (biuro) vedėjas

ЦОК № 321682
15 I-OK-668791 IV 16

Liongino Šepkos gimimo liudijimo kopija

„Lionginas Šepka“. Autorė plačiai ir išsamiai aprašo menininko gyvenimą ir kūrybą. Aišku, kai kas ir nutylėta dėl tuometinės valdžios reikalavimų. 1998 m. pasirodė „Baltų lankų“ leidyklos albumas „Šepka. Medžio drožyba“ su menotyrininkės Giedrės Jankevičiūtės įvadu. Dievadirbio kūriniai (didžiausia ir vertingiausia kolekcija saugoma Rokiškio krašto muziejuje) tyrinėjami ir nagrinėjami įvairiais aspektais. Jie tapo ne tik liaudies meistrų, bet ir profesionalių menininkų įkvėpimo šaltiniu.

2007 m. Rokiškio krašto muziejus parengė ir išleido knygą „Pažįstamas ir nepažįstamas Lionginas Šepka“ (sudarytoja M. Mieliauskienė). Joje – L. Šepkos laiškų, rašytų būsimajai žmonai Danutei, ištraukos, jį pažinousių asmenų prisiminimai, fotografijos. Knyga

išleista 1000 egz. tiražu, tačiau per 10 metų ji jau tapo retenybe.

Minint 110-ąsias meistro gimimo metines, muziejaus darbuotojos (M. Mieliauskienė, D. Kiukienė) pateikė skaitytojams naują leidinį „Arkitektas Lionginas Šepka“. Jame publikuojama per 150 darbų fotografijų, menotyrininkės dr. Alės Počiulpaitės straipsnis ir muziejininkės M. Mieliauskienės įžanginis žodis. Publikacijų žurnaluose ir laikraščiuose apie L. Šepkos kūrybą galima suskaičiuoti kelis šimtus.

L. Šepkos gyvenimas turbūt jau niekada nebus visai aiškus: daugelis dalykų liks tarsi miglotoje paslapyje, kai kas taps arba jau tapo legenda. Niekada jau nesužinosime apie menininko jausmus ir mintis, kurie klostėsi jo galvoje ir širdyje jaunystės ir brandaus gyvenimo metais. L. Šepkos bendraamžiai, kaimynai

dažniausiai žino tik paviršinius, aiškiai matomus dalykus.

Įdomi ir intriguojanti meistro pavardės rašymo istorija. Kokią knygą, katalogą ar straipsnį bepaimtume, visur rasime Šepkos pavardę. Tačiau oficialiuose dokumentuose jis yra Šapka. Kodėl taip atsitiko? Pandėlio bažnyčios dokumentuose („Pakrikštytųjų Pandėlio bažnyčios alfabetinis sąrašas nuo 1880 m.“, RKM-10266) randame šią pavardę rusų kalba parašytą su „a“ raide. Tačiau XIX a. pab.–XX a. pradžioje rašytuose dokumentuose jau randama dvejopai parašyta pavardė. Tame pačiame dokumente Liongino sesuo Emilija, gimusi 1898 m., gauna Šepkaitės pavardę, o jos brolis Viktoras, g. 1902 m., įrašytas Šepkos pavarde. 1908 m. sudarytame „Pandėlio parapijos parapijonių sąrašė“ (RKM-10499) surašyta visa šeima.

Jos galva – Justinas Šepka – 44 m. amžiaus, o motina Elžbieta Švelnyčia – 43 m. amžiaus, vaikų pavardės nesurašytos, tik vardai: Albinas – 22 metų, Jonas – 20 metų, Anelija – 16 metų, Petras – 14 metų, Viktoras – 6 metų ir jauniausias Lionginas – 2 metų.

Skaitome „Pandėlio parapijos alfabetinį mirusiųjų sąrašą 1846–1940 m.“ (RKM-10269). Jame 1920 m. mirusi Liongino motina įrašyta dvejopai: „Elžbieta Šepkienė“ ir skliausteliuose dar parašyta „Šapkova“. Matyti, kad net vienoje šeimoje pavardės rašyba nebuvo vienoda. Žmonėms turbūt nebuvo svarbu vienos raidės keitimas kita. Šiuose Pandėlio bažnyčios dokumentuose galima aptikti daug skirtingai parašytų pavardžių. XIX a. bažnyčios metrikų knygos buvo rašomos rusų kalba. Tikriausiai tai irgi prisidėjo prie pavardžių ir vardų rašymo įvairovės.

Liongino giminės yra pasakoję, kad jam nepatiko „Šapka“, nes rusiškai tai reiškia „kepurė“, ir jam labiau tiko variantas su „e“ raide.

Skaitant drožėjo laiškus, rašytus 1970–1977 m. būsimajai žmonai Danutei, aiškėja, kad jis gyveno neturėdamas jokio dokumento. 1975 m. žiemą laikinai apsigyvenęs Rokiškio kraštotyros muziejuje susirūpino gauti pasą, tačiau atsirado kliūtis – niekur nerado gimimo liudijimo. Muziejaininkai kreipėsi į archyvą ir buvo išduotas dokumentas, kuriame Liongino ir jo tėvų pavardės parašytos su „a“ raide. 1976 m. balandžio 16 d. rašytame laiške Lionginas džiaugiasi, kad jau turi pasą.

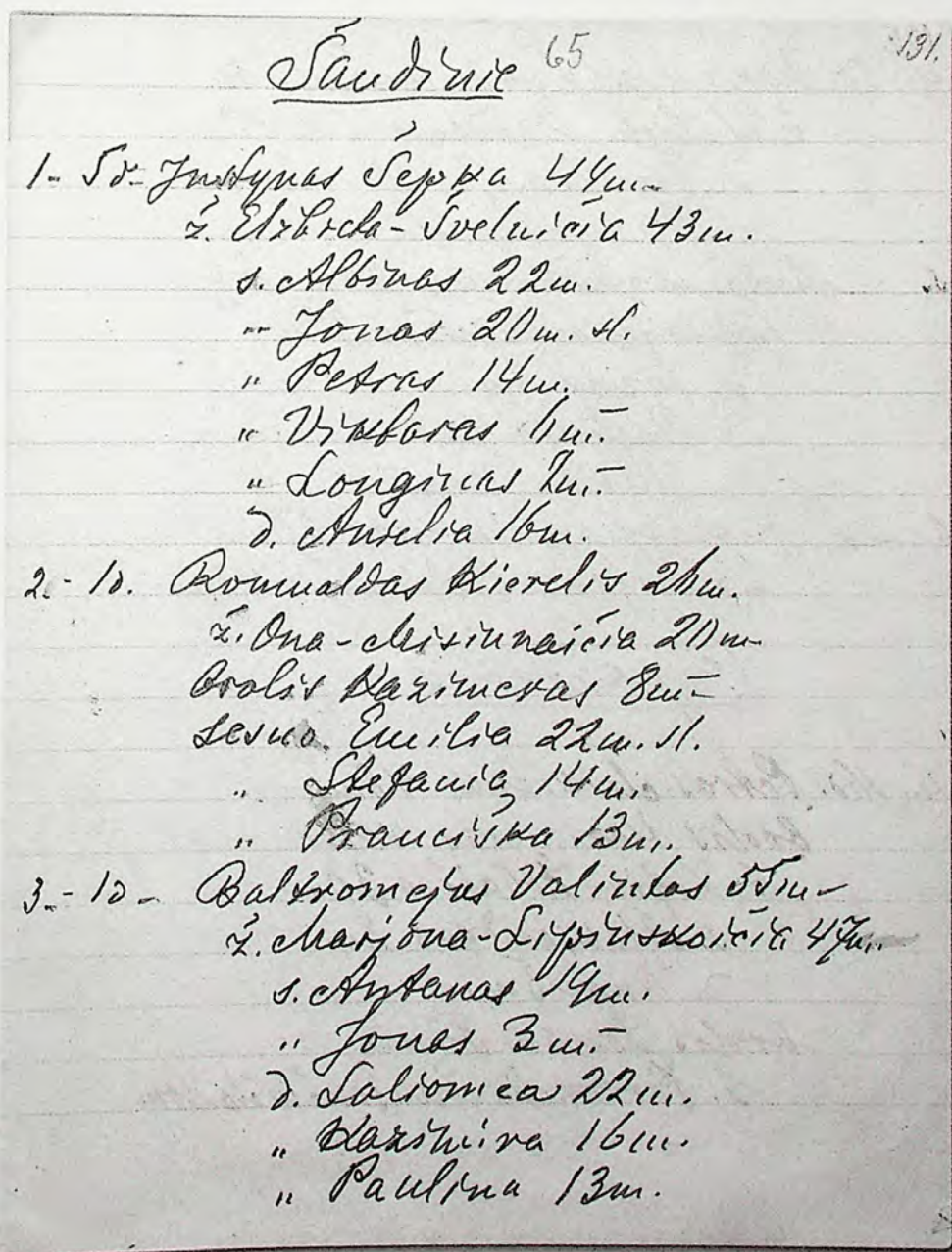
Nors oficialiuose dokumentuose jo pavardė buvo parašyta „Šapka“, drožėjas, save vadindamas Šepka, oficialiąją pavardę tarsi ištrynė iš savo ir kitų atminties. Šis pavardės

virsimas greičiausiai vyko, kai jis jau buvo pagarsėjęs meistras. Susirašinėdamas su Rokiškio kraštotyros muziejaus direktoriais Stanislovu Dauniu ir Algimantu Kvantūnu, pasirašinėja kartais Šapkos, kartais Šepkos pavarde.

XX a. 6-ąjį dešimtmetį Lionginas pradėjo kurti paminklus broliui Petru ir savo tėvams. Juose ne tik nepaprastai išraiškinga drožyba, bet ir ilgi tekstai, paaiškinantys, kam skiriami šie kūriniai. Jis išdrožia vardus, pavardes: Petras Šepka, Justinas Šepka, Elžbieta Šepkienė. Ant paminklų giminėms, ant daugelio bareljefų, skulptūrų meistras paliko

išdrožęs ir savo vardą, pavardę „Arkitektas Lionginas Šepka“. Nė viename jo kūrinyje pavardė nerašoma su „a“ raide. Tačiau jo mylimas brolis Petras turėjo Šapkos pavardę, ją turi ir jo anūkas, garsus sportininkas, Europos šuolių į aukštį čempionas Kęstutis Šapka.

Kai L. Šepka 1976 m. gavo pasą su įrašu, kad jis gimęs 1907 m. rugpjūčio 26 d., ši data ir buvo minima. Bet 1984 m. pasirodžiusioje menotyrininkės Zitos Žemaitytės knygoje „Lionginas Šepka“ gimimo diena nurodoma rugsėjo 15 diena. Tačiau nepatikslinami dokumentai, kuriais remiantis skelbiama ši data.

.....jis sumanė pasistatyti geresnį būstą, pradėjo kasti žemę, parsinešė medžiagos pirtelei – storesnių alksnių iš alksnyno. Ir pasistatė žabais išpintą ir moliu užkrėstą namelį“ (iš kunigo Alfonso Jančiaus atsiminimų), 1960 m. Nuotr. Leonardo Tuleikio

L. Šepkos gimimo liudijime (kopija saugoma Rokiškio krašto muziejaus archyve) įrašyta rugpjūčio 26 diena. Tai yra dokumentuota jo gimimo diena.

Lionginą Šepką lankė daugybė žmonių. Gyvendamas Pandėlyje, daugiausia sulaukdavo kaimynų, Pandėlio mokyklos mokinių. Pasibaigus atlydų pamaldoms, žmonės iš bažnyčios eidavo link „keistuo-lio“ pirtelės. Norėjo pamatyti ir jo drožinius, ir jį patį. Nuo 1960 m.,

kai pas jį apsilankė Vilniaus dailės instituto (VDA) studentai, pas meistrą ėmė plūsti svečiai iš įvairių Lietuvos vietų. L. Šepka juto didžiulį susidomėjimą jo kūryba ir jo asmeniu. Atvykėliai matė ne tik skurdžią menininko buitį, bet ir stulbinančią drožybą.

Dailininkas Leonardas Tuleikis prisimena, kokį įspūdį 1960 m. paliko ir meistro drožiniai, ir jo buitį „<...> pamatėme po gluosniu didžiulę skulptūrą. Galinga, keista,

labai įspūdinga. Karalius! Nustebino ir visuma, ir detalės. Koks nuostabus plaukų, barzdos, rankų atlikimas. Ir ornamentuotas, įdomus rūbas. Buvome sužavėti. Daržinėje tarp malkų pristatyta daugybė didžiulių skulptūrų. Nuostabių figūrų. Ir tokia daugybė! Tiek meilės, dvasios, šilumos.“

Į žmonių atmintį įsirėžė jo vargana ir net skurdi buitį, ypač kai gyveno ir kūrė Pandėlyje. Yra nemažai duomenų, kaip atrodė jo gyvenamoji vieta, kaip jis maitinosi: „Pirtelėje buvo pamesta šiaudų, ant kurių jis sėdėdavo ir miegodavo, pirtelėje nebuvo grindų, gyveno iš molio ir žabų nudrėbtoje lūšnojė,“ – tokius vaizdus prisimena jį lankę pandėliečiai (Vilius Lapėnas, Eleonora Januškevičienė, Janina Gikinienė). Kunigas Alfonsas Jančys prisimena, kad vieną pavasarį, sugriovus Liongino Šepkos pirtelę, rado jį gyvenantį pievelėje po atviru dangumi. Vanda Grigaliūnaitė pasakojo: „Dirbau vaikų darželyje, netoli nuo Šepkos trobelės. Jis ateidavo alkanas, aš duodavau jam sriubos, kuri likdavo nuo vaikų... Vieną kartą mačiau, kaip jis, suradęs įšalusį žemėje popierinį rublį, atsiklaupė ir pūtė, kol galėjo iškrapštyti tą rublį...“

Vienišas, nesuprastas giminių, pašiepiamas kaimynų L. Šepka kūrė paminklą broliui ir jautėsi laimingas. Jis tapo ne tik Pandėlio, bet ir visos Lietuvos garsenybe. Tačiau tai truko neilgai. 1961 m. Pandėlio valdžios iniciatyva L. Šepka buvo išvežtas į Didvyžių (Vilkaviškio r.) senelių ir invalidų namus. Ką ten patyrė, išliejo laiškuose artimiems žmonėms. Laiške broliui Viktorui rašė: „Rašau šį laišką Jums, bralau Viktorai, ir sveikinu Jumis, tave, Viktorai, ir tavo žmoną Veroniką ir lenkėju Jumis sveikatos ir laimės Jūsų gyvenime. Jau senokai pasiunčiau Jums laišką, o no Jūsų

nesulaukiu jakios žinios, gal tu sergi ar teip koki nebūk bėda ir ištikus. No Zasios gavau laišką, tai ji nieko nerošė apie tave. Aš tai apė save neturiu ko daug džiaugtis, vienu žodžiu, nuobody ir skurdi gyvenu, man labai ten nabodus gyvenimos, man labai ten nuobodūs žmonės vaizduojas. Mana akyse jė ten labai neramūs, man labai kenke mana nėrvam jų piškimai, jų trenkimai, jų kalbos visokios. Jė ten baras, lojojosi, mušas, o tos viskos jų sueina mano nėrvose. Valgyklai valgom – pradeda bartis, lajotis, visokiais žodžiais blevyzgoti, muštis, o tos viskos mon raikia savo nėrvom pernešti. Mane bevalgont, suromijo visu dėglei, išmusa mane visų šaltas prakaitas, ir raikia graitai eiti no stalo iš valgyklos mažai valgius. Jai kiek ir įvalgau, ir tos raikė švemtė, o dėlto man daros tos blogumos, kad mona širdis ir mona visi nėrvai taip jaučia, kad jė tičiu teip dara, dėlei mones, kad aš tokių nėrvų nebedraugu su jais. Ir į darbą tė kai mone liepja eiti nomų vedėjos, tai visomet taika prie šviežių žmonių, ar aš neprodėsiu tavarščiautis, tai mon dar didesnis pyktis sujema. Tai man užtai labai bloga daros, širdis nusigadus, gislos plaka nenormalėi. Dėnos laike visai negaliu užmigti, noktės metu tai truputi užmingu. Jei kiek ir užmingu, tai pabudjė negaliu pasijuditi – visos kunos užtirpjs, nesijaučiu pacai save, tai kai prodedu juditis, tai vel atsigau. Tai nežinau kaip gyvensiu ir kol gyvensiu tokiomis savo nervomis. Taigi jūs, Viktorai, pagalvokit savo protu, kaipgi galiu ramus ir mon nervos negsti jaigu šioji valdžia su mone taip kuligoniškai pasielgė, je mona to vargo ir kruvino prakaitą jė nieko nevertino namus mano [žodis neįskaitomas] sugriovė, o dirbinius mano visus sulaužė. Jė kai vežė iš mano namų, kai krove į mašiną, tai visus smulkiuosios dirbimus metė į

Skulptūra „Kristus“, 1960 m. Nuotr. Leonardo Tuleikio

Fotografas Antanas Sutkus prie muziejaus fotografuoja L. Šepkos drožinius, 1969 m. Nuotr. Vytauto Gasiūno

mošinę taip kaip malkos, o vežant pabaigę laužyti. Tiesa, Viktorai, Jūs ar negalėtumet gauti tokių vaistų, kad aš golėčiau užmigti ir mon prisiųstumta. Tai ir baigsiu bedotis, sudiev, pasiliki sveiki ir linksmūs. Ir aš pasilieku nesveikos ir nelinksmus ir lauksiu no jūsų laišką. Tiesa, gavau no krikšto sūnaus jau 2 laiškų ir rodau kožnan laiškė po 1 rublį. Tiesa, Broniuką antrašą jau gal žinat, Viktorai, prisiųskit man. Tai aš parašyčiau jam laišką. Jūsų brolis Lionginas Šapka.“

1963 m. grįžo iš tų „prakeiktų namų“, kaip jis pats vadino, palaužtas dvasiškai ir fiziškai, nelinksmas, nekalbus. L. Šepkos giminės, kurie globojo ir apgyvendino pas save, pasakojo, kad grįžęs iš ten nieko nekalbėjo, būdavo tylus, gulėdavo lovoje užsidėjęs juodus akinius. Vėliau, apsipratęs prisimindavo, kaip baisu ten buvo.

Prasidėjo klajonių metai – L. Šepka glaudėsi tai pas vienus, tai

pas kitus, niekur ilgiau neapsistodamas, niekur nerasdamas dvasinės ramybės. Galų gale gimtinėje nusipirko aplūžusią Matijošiaus trobelę...

1997 m. vasarą, mes, Rokiškio krašto muziejaus darbuotojai, važinėjome po Pandėlį ir kaimus, klausinėdami žmonių apie Lionginą Šepką, apie jo gyvenimą, rinkdami su juo susijusius eksponatus. Šiaudinė, Lebedžiai, Čeponiškis, Lailūnai, Martinonys, Abeliai – kaimai, kuriuose Liongino Šepkos vardas buvo žinomas ir girdėtas. Meistrą prisiminė ir jo bendraamžiai, ir jų vaikai. Į kaimiečių atmintį buvo įsirežęs meistro kitoniškumas, varginas gyvenimas ir nesuprantamas jo užsiėmimas. Kaimai labai ištuštėję, kur ne kur stovi trobos. L. Šepkos gimtosios sodybos vietoje banguoja žalias miežių laukas. Nė žymės, kad buvo kaimas, gyveno žmonės. L. Šepkos dukterėčia Eleonora Šiliniene (g. 1929 m.) prisimena, kad jau jos vaikystėje dėdės Liongino

tėvų trobelės nebebuvo, toje vietoje riogsojo akmenys.

Vieną saulėtą, kaitrią dieną užklydome į Lebedžių kaimą: vieniša, laukuose pasiklydusi trobelė. Iš jos išėjo senukas. Paklaustas apie Lionginą, jis mojo ranka į tolimą horizontą, kur žaliavo krūmai, ir kalbėjo: „Ten, Matijošiaus grytelėje, gyveno Šepka, gyveno vienas, drožė kažką.“ Aplink mus virpėjo įkaitęs oras, svaigiai kvepėjo įvairiausios žolės, zvimbė bitės, atrodė, kad pasaulyje daugiau nieko nėra: tik kaitri saulė, beribiai laukai, sužėlusiu aukšta žolė ir senukas, kalbantis apie Lionginą Šepką kaip apie tolimą, nepažįstamą ateivį, kurio gyvenimas mažai domino aplinkinius. Persmelkė mintis: kaip jautėsi ten gyvendamas L. Šepka? Atsakymą į šį klausimą turbūt duotų jo kūryba. Matijošiaus grytelėje gimė įspūdingas darbas „Paukščių balius“, arba kitaip „Vieversėlis baliavoja Zitos darželyje“.

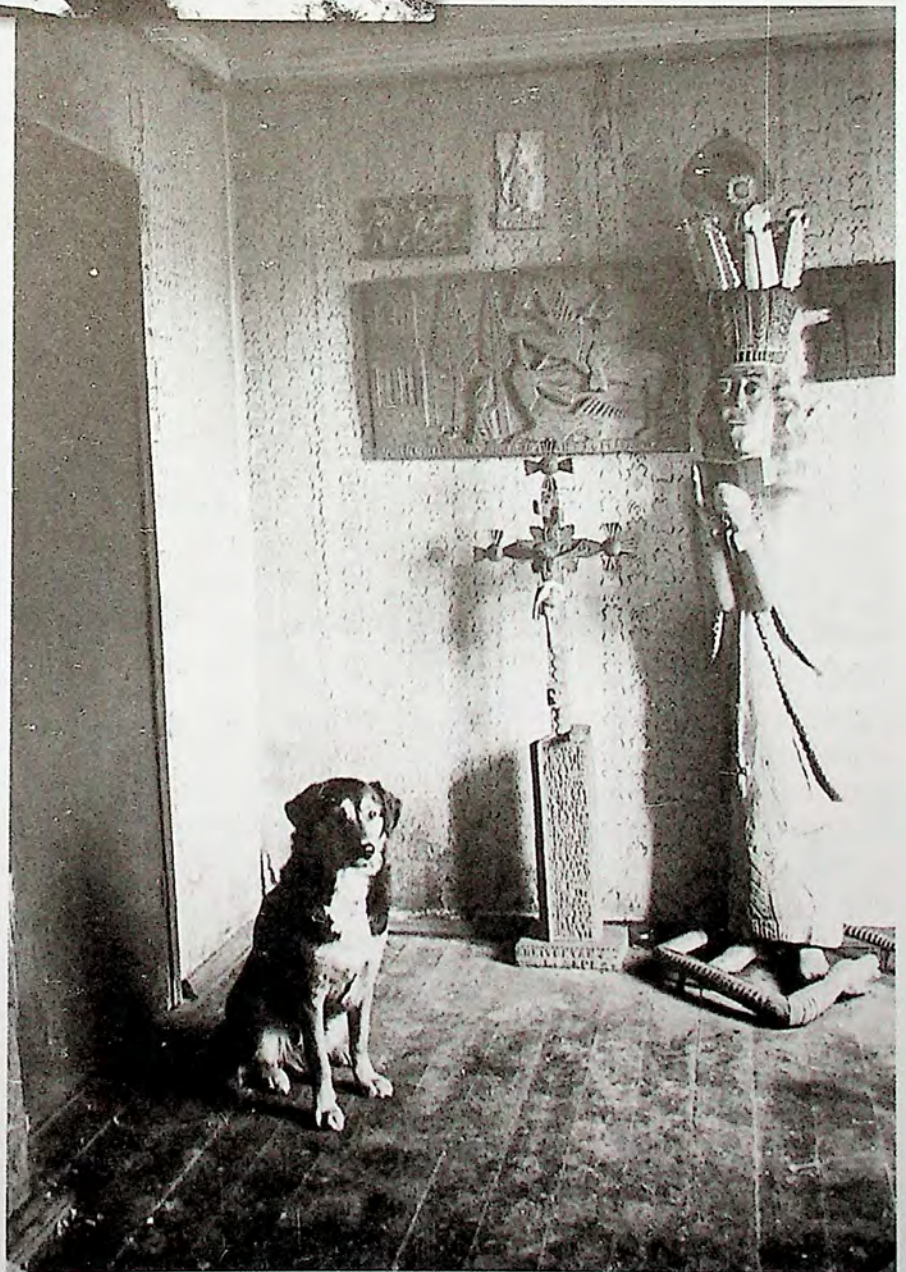

Lionginas Šepka (kairėje) ir Juozas Keliuotis, 1971 m. Nuotr. Antano Miežansko

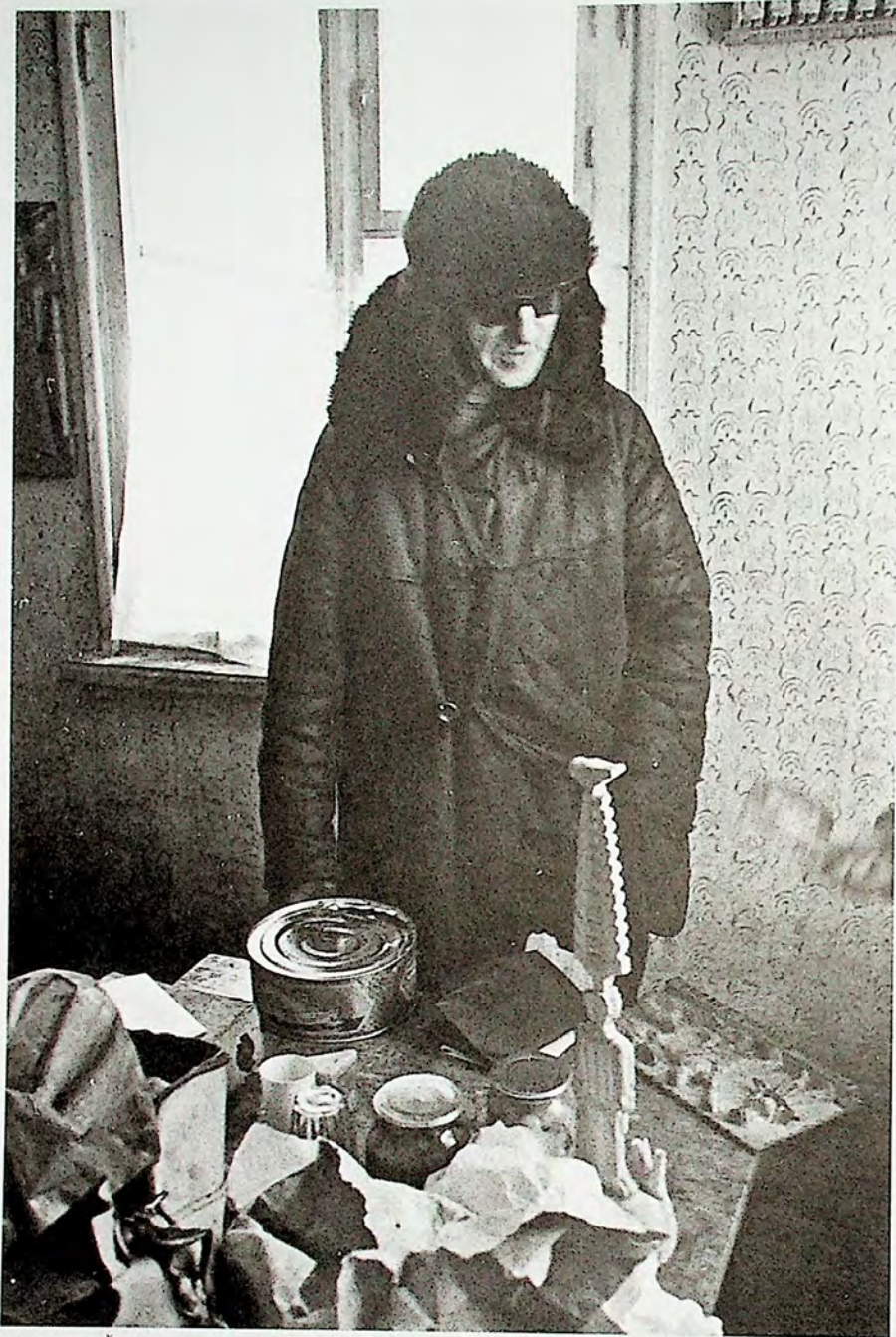
žiema, kai vėlai aušdavo ir anksti temdavo, kelias buvo užpustytas.

Menininkas labai jautė gamtą, rūpinosi įsitaisyti gerus žiūronus, kad galėtų stebėti paukščius. Laukdavo grįžtančio špoko (varnėno), jaudinosi, kad, jam nesant namie, špokas gali išskristi. Džiaugėsi pirmuoju vieversio čirenimu, pempės klykavimu. Tačiau daugiausia meilės ir dėmesio teko šuniui Sargiui, kurį visai mažytį padovanojo Danutė.

Pas Lionginą Šepką, gyvenantį Matijošiaus trobelėje, 1970 m. rudenį atėjo žurnalistė Danutė. Jų susitikimas ir draugystė užfiksuoti L. Šepkos jai rašytuose laiškuose. Tie septyneri metai, per kuriuos jie susirašinėjo, suteikia labai daug žinių apie L. Šepkos gyvenimą ir kūrybą. Tai savotiškas jo dienoraštis. Iš laiškų sužinome apie jį kamavusias mintis, apie kasdieninius rūpesčius, kurie šiandieniniam žmogui atrodo nesuprantami ir keisti. Skaitant laiškus, prieš akis išskyla XX a. antrosios pusės gyvenimo panorama. Buitiniai patogumai Liongino Šepkos beveik nepalietė. Iki 1976 m. vasaros jis gyveno be elektros šviesos. Gyvendamas ir kurdamas Lebedžiuose, pasišviesdavo žvake, o kai jį pritrūkdavo, vartojo taukus. Vieninteliai technikos stebuklai – radijas ir dviratis. Radijo aparatėliai (tranzistoriniai imtuvai) jam labai dažnai gesdavo, reikėdavo nuolat rūpintis „batareikomis“ (galvaniniais elementais). Radijas buvo vienintelis ryšys su išoriniu pasauliu. Jo klausė ne tik būdamas

L. Šepkos drožiniai jo namuose Lebedžių kaime, 1976 m. Nuotr. Petro Dūdos

Lionginas Šepka savo kambaryje Lebedžių kaime, 1976 m. Nuotr. Petro Dūdos

Sargiui atitekdavo skaniausi kąšneliai: jis mėgo tik liesą mėsą. Lionginas Šepka galėjo pats keletą dienų pabadauti, bet Sargiui visada turėjo būti parūpinta maisto. Kai Sargis pabėgdavo iš namų, būdavo didžiausia nelaimė. L. Šepka Danutei yra rašęs, kad Sargis viską supranta, kas jam sakoma, tik nemoka kalbėti. O kai L. Šepka, laukdamas Danutės, jaudindavosi, laukimas paveikdavo ir Sargį: šuo lakstydavo nuo lango prie lango ir, meistro nuomone, taip pat nekantraudavo kuo greičiau pamatyti viešnią.

Nuo 1978 m. prasidėjo šviečiausias Liongino Šepkos gyvenimo laikotarpis. Gyvendamas Vilniuje su artimu ir mylimu žmogumi – žmona Danute, jis buvo apsuptas dėmesio ir rūpesčio. O ir pats turėjo kuo rūpintis ir ką mylėti.

L. Šepka mirė 1985 m., ilsisi Lebedžių kaimo kapinėse, tačiau jis ir toliau gyvena savo paliktuose kūriniuose; gyvena ne tik Rokiškyje, Pandėlyje, bet ir visoje Lietuvoje, gyvena žmonių veikloje, kurią įkvėpė talentingojo meistro kūryba. Rokiškio krašto garbės pilietis, Lietuvos Respublikos prezidentas Algirdas Mykolas Brazauskas apie Lionginą Šepką yra pasakęs: „Nuostabus ir unikalus žmogus. Mūsų nebus, o jo darbai liks.“

Straipsnyje panaudoti Rokiškio krašto muziejaus fonduose ir archyve saugomi prisiminimai apie L. Šepką, jo laišakai būsimajai žmonai Danutei, broliui Viktorui ir fotografijos.

Žvilgsnis į tolumas: ką mums mena Ažušiekščio viensėdis

SALVINIJA KALPOKAITĖ
*Rokiškio Juozo Keliuočio viešosios bibliotekos
Vaikų ir jaunimo skyriaus vedėja*

*Ar tu žinai, ar tu žinai,
Kur mano veržiasi sapnai?
Ar tu žinai tą kraštą brangų,
Tą šviesų, tyrą, žydrą dangų,
Kur žėri, tviska mėlynai? –
Keliaukime tenai!*

K. P. Inčiūra pagal J. V. Goethę

Grįžti į tėviškę, žvilgterėti į tolumas vilioja, kviečia suadyta, peradyta prisiminimų skara apsigobusi atmintis. Kiekvienas kaimas, kiekviena sodyba turi savo istoriją. Daug ką išblaškė, išnešiojo permainingi vėjai. Daug kas pasikeitė. Okupacija, kolektyvizacija, melioracija nuo gimtųjų laukų nušlavė kaimus, iš namų išgujo, ištrėmė, priverstė išsikelti ten gimusius, augusius, gyvenimą kūrusius sodiečius. Daug ką galima sunaikinti, bet išbraukti iš atminties... Dažnai rašome apie įžymius žmones, bet kartais pamirštame paprastus ūkininkus, mokytojus, gydytojus, literatus, tuos, kurie arė, sėjo, sodino, vaikus augino. Šį kartą susipažinkime su vienos Ažušiekščio (Pandėlio seniūnija) šeimos istorija. Varčiau, perverčiau, skaičiau poetės, pedagogės, bibliotekininkės Valerijos Inčiūraitės knygas, skaičiau susidomėjusi, kartu su ja „keliauvau“ prisiminimų takais takeliais, kol pasiekiau Ažušiekštį...

Ažušiekštis – viensėdis tarp buvusių miškų. Atsiskyres, ne toks kaip visi, užmestas Rytų Aukštaitijos pa-

krašty. Pavadinimas kilęs nuo šiekšto (kelmas, stuobrys). Šiekštė – jaukus, nesunkiai perbrendamas Lėvens intakėlis, vinguriavęs pro Ažušiekštį. Žalia brangi sala tarp šimtamečių liepų, klevų, topolių, su netoliese šlamančiu miškeliu, beržynėlyje buvusiomis (ir tebesančiomis) kapinaitėmis. Jaukiomis tarsi sodas. Ten jaunimą traukdavo pabūti. Ten eidavo ne liūdėti, o ilsėtis. Šiame sename viensėdyje prie pat Lėvens intako Šiekštės, skiriančios Rokiškio ir Biržų apskritis, gyveno Antano Inčiūros (1874–1951) ir Karolinos Šiliūnaitės-Inčiūrienės (1883–1959), kilusios iš Girbučių, daugiavaikė šeima. Čia gimė, užaugo šeši jų sūnūs ir keturios dukros (trys vaikai mirė maži). Tokį Ažušiekštį prisimena Valerija Inčiūraitė, toks išliko ir iš to krašto kilusių gyventojų atmintyje. Tai buvo seniai. Nebeliko to viensėdžio, pasikeitęs kraštovaizdis. Poeto, vertėjo Kazio Prano Inčiūros pranašiškais žodžiais tariant, „Štai laiko vilnys ritas – / ir kursis ateity. / Čia viensėdis kitas... / gyventojai kiti...“ Valerija Inčiūraitė dažnai prisimdavo, pasak jos, „po vietinio masto „mariomis“ palaidotą Ažušiekštį.

Antano ir Karolinos Inčiūrų gyvenimo paletė

Iš įvairių šaltinių, prisiminimų nuotrupų surinkau, sudursčiau A. ir K. Inčiūrų šeimos istoriją. Tėvas, Valerijos supratimu, nebuvo

ūkininkas iš pašaukimo. Nebuvo pragmatikas. Nė praktikas. O valdė apie 50 ha žemės, kelis hektarus miško. Tad, užaugus sūnums, gana greit šias vadovavimo ūkiui pareigas perleido jiems. Bet ėmėsis vadovauti gausiai žalųjų bandai, jautėsi geriau nei prie plūgo ar su dalgiu rankose. Tėvas, progiesmiu vedantis rožinį, per didelį stalą tiesiantis kiekvienam atsilaužt bendrą kalėdaitį per Kūčias. Niekados nekeliantis balso. Regis, šeši sūnūs, nekalbant apie dukras, nebarami, nevaldomi, „neauginami“ – patys užaugo! Buvo daugiau švelnus nei griežtas. „Nebepresimenu brolio klieriko, beveik nebepresimenu motinos tėvo brolių – kunigų, bet prisimenu vedantį rožinio „pamaldas“ mūsų tėvą, menu jį „žegnojantį“ sėjai paruoštą didžiulį lauką. Nesu girdėjusi tėvo pakelto balso. Nesibarė nė su kaimynais. Dideliam žmonių ir klasių kovos apologetų apmaudui ir pykčiui, – knygoje „O liepos miršta stovėdamos. Broliai“ rašė Valerija Inčiūraitė, – Į Sibirą tokius!“ Ir vagonas jau lekia į šiaurę su tėvu ir dviem sūnumis...

Motina, atėjusi iš už Šiekštės, iš taip pat didelio kiemo, iš taip pat daugiavaikės šeimos, įsitvirtino, jaugo čia it neišraunama pašiekščio liepa – net ir naujam režimui nepavyko jos iš čia išrauti. Tėviškės kapinaitėse – tikras motinos kapas, ne kenotafas kaip tėvo. Ji nebuvo

abejinga spausdintam žodžiui, bet buvo ruošama ankstyvam ištekėjimui ir šeimai. „Gal kam atrodyt keista, bet gražias garsinio skaitymo valandas žiemos vakarais prie plėšomų plunksnų pusnies, prie stipriau įsukamos žibalinės organizuodavo beraštė mūsų motina, – prisimena dukra Valerija. – Visi buvome užsikrėtę skaitymu, dainingų eilių perrašinėjimu, o kai kurie iš mūsų ir kūrė. Erdvioje šio vienkiemio klėtyje vykdavo apylinkės kaimų teatro repeticijos, motina gražiai mezgė ir audė, atvažiavusi vyriausioji sesuo suruošdavo mums, penkioms moterims, kone šiuolaikinius madų demonstravimus.“ Motina beveik neverkdavo. Valerija nėra girdėjusi garsiai aikščiojant. Tyliai verkiančią matė du kartus: prie močiutės (jos motinos) karsto ir kai pasismaugė Širmasai. „Motinos, kurios dosnumas niekad nebuvo apskaičiuotas – kaip trylikos vaikų našta ant pečių. Tad net gerumas jos turėjo būti titnaginis! Kietesnis. Tyras ir Tvirtas! – su ilgesiu ir dėkingumu rašė dukra. – Neprisimenu, kada, motut, verkei, kaip kitos. Ašaros pačios nudžiūdavo tebekrisdamos. Tebekrisdamos kasdienybės akmenėliais virš nenukabinamo lopšio.“ Motina didvyre ją pavadino tik kunigas prie kapo duobės – oficialiai jos, išauginusios 10 vaikų, sovietmečiu niekas nedrįso pagirti... Neturėjo teisės. Išvadinti buože, išnaudotoja – taip... Tokie buvo laikai!

„Augau šeimoje, kurioje – bent mano akivaizdoje – nebuvo, niekad čia nemačiau nei melo, nei klastos – užgriuvusi pasalūniška sistema, kur be to neapsiėjo beveik niekas ir niekur – laužė ypač negražiai žalojo tokių – (nepasiruošusių) žmonių šaknis, – rašė Valerija Inčiūraitė. – Mūsų šeimoje niekada nebuvo suvešėjusios savaip suprantamos (ar nesuprantamos) „miesčioniškos“ švelnybės – vaikai buvo šaukiami

pilnais, neiškreiptais, nors ir nepatogiai ilgais vardais (Bronislovai! Apolinarai! Pranai, Amelija!). Pagal metrikus. Tik vienas iš dešimties kažkodėl ilgam įsitvirtino maloniu vardu Pranukas.“

Vaikai – Motinos poemos eilėraščių posmai

Ne – neišvaroma giminiškoji Gimtinės Namų Dvasia! Visų Inčiūrų likimai tragiški, sunkūs – panašūs ir skirtingi. Vieniems teko patirti tremtį, netektis, slapstytis, kitiems sunkiai dirbti. Buvo darbštūs, nemėgo tinginiauti. Tėvai pagal išgales visus mokė, ne visi ragavo gimnazijos klasių ir universiteto, bet visi gavo gilią tiesos pajautą ir meilę savo žemei. Į Ameriką buvo emigravęs jautiausias tėvo Antano brolis kunigas Jurgis Inčiūra. Tai jis padėjo Antano vaikams siekti mokslo, lavintis, juos šelpė, daugiausia gražiais, poetiškais laiškais bei kasmet užsakoma spauda. Nieko nepamiršo ir nieko neprimiršo apie šeimą prisiminimais besidalijančios Valerija ir Ona Inčiūraitės, Bronislovo marti Rita Inčiūrienė. „Tebegaudu tą pačią plačiaveidę saulę brolių į tvorą atremtas dalgis. Prie kūdros mėtos žemėtos nuginės. Kažkuris nevalgęs išėjo į bažnyčią. Kažkuris atsivertė „Mūsų rytojų“. Kažkuris ruošias išsimiegot už visą savaitę. Sekmadienis. Prie stalo sėsdavo apie 10 savų žmonių. Pusryčių, pietų ir vakarienės metu stalą dengė tamsia stora staltiese. Vyrai vilkėjo ant nugaros greit prakystančius, tad visuomet sulopytus drobinus marškinius. Šventadieniais vilkos miliukais. Pirkosi tik batus ir kepures. Buvo drabštūs Ir staiga – išnaudotojai,“ – prisimena Valerija... Nuoskaudą ir neteisybę jautė visa šeima; tėvai ir dešimt jų atžalų. Užėjus sovietams, nesijautė esantys tie liaudies priešai, apie kuriuos šūkavo. Tikėjosi kažkokios diferenciacijos, teisingumo. Bet neišvengė...

Pranas buvo prie pečiaus ir prie svečio. Visi žinojo: jei kur nors kam nors atstovauti pasiųs Pranuką – daugiau ar mažiau bus atstovaujami padoriai. Sąžiningai. Bet vieną kartą ir jis negalėjo padėti... Jam buvo tiesiog duotas tas mokėjimas prabilti. Taip – paprastai. Iš širdies į širdį. Kiek daug gali padaryti per gyvenimą sąžiningas, darbštus, talentingas žmogus. „Nors ir kiti broliai plušo iš peties, tik gal ne taip sėkmingai ir ne su tokiu įkvėpimu. Visa, ką Pranukas išgirdo, pamatė, įsidėjo į galvą puikioje Salų žemės ūkio mokykloje, ryžtingai ėmėsi įgyvendinti tėviškėje, – rašė sesuo Valerija Inčiūraitė. – Neturėdamas gražaus balso, Pranukas turėjo dainų sąsiuvinį, kurį vis papildydavo naujomis dainomis. Ant sienos kabėjo jo paties darbo balalaika, mandolina, kurią pats laisvalaikiu ir cirpino. Teko ir jam slapstytis. Gyveno Utenoje, Kaune.“

Petras – pirmiausia – kietas. Mėginęs suvaldyti savo dar kietesnę lemtį... Jis pirmasis ryžosi pradėti savarankišką gyvenimą. Po kariuomenės 1929 m. pakėlė bures ir išplaukė į Argentiną. Grįžo, parsivežė pinigų. Prie jam priklausančios dalies nusipirko ūkį netoli Pandėlio – Girstaikiškiuose. Su broliu tvarkė, remontavo, o apie 1936 m. vedęs, galutinai paliko Ažušiekštį. Tačiau Petrą kliudė vienas paprastas akmuo. Ir tai atsitiko 1944 m. rudenį. Sprogdamas sudraskė nespėjusius pabėgti Petrą ir jo artimiausią kaimyną. Palaidojo Pandėly. Žuvo prieš kolektyvizaciją – jos nepatyrė.

Kartu su vyresniaisiais sodybos buitį nešė ir jaunėliai. Bitininkystė buvo **Bronislovo** poezija. Bronislovas, kaip ir Apolinaras, buvo prisirišęs prie namų, prie laukų, prie gyvulių. Išėjo ir „kolūkietiškas pamokas“. Vienintelis iš Inčiūrų sūnų likęs netoli gimtinės. „Vežimo dieną jis turėjo išsikasęs bunkerį

Inčiūrių šeima. Pirmoje eilėje iš kairės: Valerija, tėvas, Onutė ir motina; antroje eilėje: Pranas, Petras, Kazys, Emilija, Apolinaras, Bronė, Bronislavas ir Lionginas. Nuotr. iš Ritos Inčiūrienės asm. albumo

miškelyje. Tai ten ir gyvendavo. Ateidavo pavalgyt ir vėl atgal. Kai šeimą išvežė, gyveno pas pažįstamus, eidavo iš vieno namų į kitus, kad neįtartų. Buvo nacionalizuotas namas kartu su visais gyvuliais ir turtu,“ – prisiminė Ona Inčiūraitė-Kemešienė. Bronislovui, priimtam į kolūkj, buvo leista išsipirkti Inčiūrių tuo metu tuščią sodybos dalį. Motina iš „nematomos pagal savo sodybą slankiojančios dvasios“ joje jau galėjo apsigyventi. Ji tapo vienijančia, telkiančia ir guodžiančia šeimos jėga. Bronislavas palaidotas šalia motinos tėviškės kapinaitėse.

Apolinaras – mokytojas, 1929–1932 m. mokėsi Šiaulių mokytojų seminarijoje, kurios dėl ligos nebaigė, tačiau pasveikęs mokėsi namuose ir valstybinėje egzaminų komisijoje išlaikė egzaminus mokytojų seminarijos atestatui gauti. 1935 m. atliko karinę prievolę husarų pulke. Kaip

laisvasis klausytojas studijavo VDU Teisių fakulteto Ekonomijos skyriuje, dirbo pradžios mokyklų vedėju, nuo 1941 m. – Alizavos pradžios mokyklos, po karo – Papilio (Biržų r.) mokyklos vedėju. 1949 m., trumpam parvykęs į tėviškę, kartu su broliu Lionginu ir tėvu buvo ištremtas į Sibirą. Grįžęs gyveno Vilniuje, dirbo Vilniaus technologijos technikume. Turėjo nestiprų, bet gražų balsą, gerą klausą, grojo smuiku.

Lionginas – medikas, mokytojas. 1926 m. baigė Rokiškio gimnaziją. 1926–1933 m. studijavo LU Medicinos fakultete, Medicinos skyriuje, pablogėjęs sveikatai baigiamųjų egzaminų nebelaikė. 1938 m. gyveno Ažušiekštyje. Nuo 1940 m. tai vienur, tai kitur dirbo mokytoju. 1942–1943 m. Mantaučių (Vilniaus aps.) pradžios mokyklos vedėju. 1949 m. su tėvu ir broliu Apolinaru

ištremtas į Sibirą. Į Lietuvą grįžo 1953-aisiais. Dirbo dezinfektoriumi Kupiškio ligoninėje.

Valerija Bernadeta Inčiūraitė (1922 10 09–2012 07 07) – poetė, pedagogė, bibliotekininkė. Pirmuosius kūrybinius žingsnius žengė dar Ažušiekščio viensėdyje. Baigusi Kupiškio gimnaziją, 2 mėn. mokytojų vasaros kursus, organizuotus sovietinės valdžios (1940 m.), dar būdama nepilnametė ėmė dirbti Rokiškio apskrities mokyklose. Dirbdama 1946–1950 m. studijavo Vilniaus pedagoginiame institute lietuvių kalbą ir literatūrą, iš kurio buvo pašalinta. 1963 m. neakivaizdžiai baigė Vilniaus universitetą. Mokytojavo, dirbo kitus darbus. 1967–1990 m. dirbo Vilniaus bibliotekose, ilgiausiai – net 17 m. – Vilniaus mokslinėje medicinos bibliotekoje. Eiliuoti pradėjo dar pradžios mokykloje, mokydamasi gimnazijoje, savo kūrybą publikavo

vaikų ir moksleivių spaudoje, dalyvavo pradedančių rašytojų almanache „Pirmieji žingsniai“ (1939). Po karo toliau rašinėjo slapčia. Tik po „atšilimo“ išspausdindavo vienas kitas laikraštis ar žurnalas. Sovietiniais metais V. Inčiūraitės kūriniai beveik nepublikuoti. Ankstyvosios kūrybos eilėraščių rinkinys „Meilė narvelyje“ pasirodė 1989 m., dar rašė prozą, atsiminimus, esė.

Bronislava gyveno Ažušiekštyje, Prano pastatytuose namuose, ir kartu su vyru valdė jai priskirtą žemę. Vėliau dirbo kolūkyje.

Emilija ištėkėjo už vaistininko Rokiškyje. Prieš karą bėgo į Žemaitiją. Vyras Vincas važiavo su dviem, o Emilija – su kitais dviem vaikais. Bekeliaudami pasimetė ir nebesusitiko. Ji grįžo pas Vinco gimines. Dvejus metus nieko nežinojo apie vyrą. Vėliau sužinojo, kad jis apsigyveno Lenkijoje ir dirbo farmacininku. Kad žmonai leistų vykti pas vyrą, teko kreiptis į patį Justą Paleckį. Gavusi leidimą, Emilija išvyko į Lenkiją.

Iš visų gausios, darbščios, išsilavinusios šeimos vaikų gyva tik **Ona Inčiūraitė-Kemešienė** (g. 1929), gyvenanti Vilniuje. Mokėsi tuometčiame Vilniaus pedagoginiame institute, dirbo Melioracijos ministerijoje revizore.

Jos pasakojime – tėvų, senelių, prosenelių sudaužytų, suluošintų, išniekintų, pažemintų, nekaltai apkaltintų, kovoje už laisvą Lietuvą paguldžiusių galvas žmonių skaudūs likimai. „Lionginas dažnai parvažiudavo namo. Tąkart jis tingėjo eit miegot į lauką (visi slapstėsi) ir liko namuose. Tėvas buvo pasislėpęs laukuose, bet rytą išgirdęs bliuinančius gyvulius, o aplink rodėsi ramu – parėjo namo, o ten laukė sribai, kurie jį suėmė kartu su Leonu. Tąkart namo grįžo ir Apolinaras, nors dirbo Papilyje. Suėmė ir jį. Visus tris išvežė,“ – pasakojo Ona.

O kiek jai pačiai teko pergyventi! „Mane labai ilgai persekiojo. Kai pasikeičiau pavardę, liovėsi. Visą laiką reikėjo meluoti apie šeimą, kai sužinodavo, kad namiškiai išvežti, atleisdavo iš darbo. Vyras dirbo bibliotekoje, tai ir mudvi su Valerija įdarbino Medicinos bibliotekoje Vilniuje,“ – pasakojo Ona Inčiūraitė-Kemešienė.

Iš visų dešimties vaikų išsiskyrė Kazys. Apie šį, pasak Valerijos, „iš anksto nusikaltus rėmelius laužančią, labai spontanišką, savaip gal gausiau prigimties apdovanotą, deją, nė trečdaliu savęs nerealizavusią, todėl nebūtinai didelio muskulingumo literatą, bet savaip įdomią asmenybę, norėčiau papasakoti plačiau.“

Kazys Pranas Inčiūra – likimo palaužtas Ažušiekščio ažuolas

Kazys Pranas Inčiūra – vyriausias iš dešimties vaikų (1903 03 06 Ažušiekštyje, Rokiškio r.–1952 04 16 Vilniuje). Pirmojo pasaulinio karo metais kaip pabėgėlis gyveno ir mokėi Voroneže, grįžęs į Lietuvą – Panevėžio mokytojų seminarijoje ir Kauno kunigų seminarijoje, kurios nebaigė. Šešerius metus mokytojavo Lebedžiuose, Biržuose, dirbo administracinį darbą, nors valdiškos tarnybos nemėgo. Norėdamas likti laisvas menininkas, vertėsi privačiomis pamokomis, įvairiais kitais darbais. Po karo, tėvą ir brolius ištrėmus į Sibirą, išsikėlė į Vilnių, Valakampius. Rėmė rezistencinę veiklą. 1952 m. suimtas už partizanų vado slėpimą bei antisovietinį eilėraščių „Nemunas siūbuoja“ ir nuteistas 25 m. lagerio. Nuo kankinimų mirė Lukiškių kalėjime. Maždaug nuo 1926 m. spausdino eilėraščius periodinėje spaudoje, buvo sudaręs savo poezijos rinkinį, kuris neišliko. Išvertė A. Čechovo, A. Puškino, vokiečių, lenkų rašytojų kūrybos. Jo vertimai buvo aukšto meninio lygio.

Po mirties buvo ilgai nutylėtas. Tai enciklopediniai faktai.

Tragiško likimo poetas, vertėjas

Likęs Kazio Prano Inčiūros turtas – keliasdešimt ano meto periodikoje (daugiausia religinėje) išbarstytų eilėraščių, vertimų, Pavarčiūsi „Naujosios Romuvos“ 1937–1938 m. žurnalus, radau K. P. Inčiūros Aleksandro Puškino eilėraščių vertimų, vieną kitą jo paties eilėraščių. Kaip produktyvų puškinistą 1976 m. pirmasis jį teigiamai įvertinti išdrįso Rimantas Sideravičius, paskyręs jam keletą knygos „Aleksandras Puškinas ir Lietuva“ puslapių: „Dar 1936 m. K. P. Inčiūra išvertė „Pasaką apie carą Saltaną“, šis darbas ir suformavo jo vertimo principus. Jis buvo laisvojo vertimo šalininkas, daugiausia rūpinęsis originalo metro ir išorinio skambesio atkūrimu.“ Valerijos Inčiūraitės teigimu, deją, eilėraščiai ir vertimai – visas negausus jo kūrybinis palikimas nežinia kodėl bibliografijos knygose „suvarytas“ į bendrapavardžio ir bendravardžio poeto Kazio Inčiūros pozicijas. Vargu ar iki šiol atitaisyta? Įdomus ir neaiškus rezistentų archyvo likimas, kurį saugumiečiai po Kazio arešto iš jo kambario Valakampiuose, atplėšę grindis, išnešė. Po nuosprendžio bandyta nutylėti bet kokią K. P. Inčiūros literatūrinę veiklą, išbraukti netgi vertimus. Įdomus ir dviejų autorių susitarimas dėl bendros pavardės. Eilėraščių „Nemunas siūbuoja“, išspausdintą pagrindiniam laikrašty „Į laisvę“ 1941 m. Nr. 41 ir kitus, pasak Valerijos Inčiūraitės, kuriuos Kazys Pranas patyliukais vokiečių okupacijos metais rašė, slapstė ir „nuslapstė“: dauguma jų ir, deją, stipresnieji neišliko. Rašė ne dėl honoraro, kaip tada kai kam atrodė, o tai įrodė savo likimu. Už eilėraščių „Nemunas siūbuoja“, taip

pat už Aukštaitijos „banditų gaujos“ vado prieglobstį (jau Vilniuje) K. P. Inčiūra nuteisiamas 25 m., tačiau ilgai kalėti neteko: žuvo Lukiškėse, tuoj po nuosprendžio, 1952 m. balandžio 16 d. „<...> Išsėkis ramybėje, toli nuo gimto Ažušiekščio užkastas, tėve, ir tu, broli, palaidotas nežinia kur, padarytas odioziniu, užkastas be karsto, tik Lietuvoje,“ – tarsi maldą mintyse kartojo sesuo Valerija. Nors aiškiai užgautas mūzos sparno, į genijus Kazys Pranas Inčiūra nepretendavo. Iki vokiečių okupacijos neišleido nė vieno originaliosios poezijos rinkinio. Kodėl taip sureikšmintas tas dainingas eilėraštinis? Vertimai, sekimai, lyg netyčia išsprūdusios šmaikščios „dedikacijos“, neužgaulus, spontaniškas humoras, ilgesingi Šiekštės, Nemunėlio ar Neries pasiūbavimai – kur visa tai dabar? Įdomu tai, kad gerai skaitytojams žinomas poetas, vertėjas Kazys Inčiūra (g. 1906 m.) ir Kazys Pranas Inčiūra painiojami. Apie šių dviejų bendravardžių ir bendravardžių autorių susitarimą 1990 m. rašė „Knygnešio“ skyriaus redaktorė Aleksandra Matekūnaitė: „Spaudoje pradėjo rodytis Kazio Inčiūros eilių, kurių kartais išsigindavo tai vienas, tai kitas. Pagaliau <...> jiedu susitiko, apšnekėjo reikalą ir sutarė: vyresnysis pasirašinės Kazys Pranas Inčiūra, jaunesnysis – Kazys Inčiūra“. Apie tai rašė ir Valerija Inčiūraitė. 1937 m. „Naujosios Romuvos“ žurnalo puslapiuose nemažai spausdinta K. P. Inčiūros verstų Aleksandro Puškino eilėraščių, pavyzdžiui, „Jūrai“, „Pranašas“, „Paukštytis“, „Žiemos vakaras“, „Aidas“ ir kt.

Prisiminimuose atgimęs mokytojas

„<...> Kaunas–Ažušiekštis. Parnėvėžys–Ažušiekštis. Biržai–Ažušiekštis–Vilnius. Jam epizodiniai rėmėjai, privačios pamokos, poetinės ambicijos ir, žinoma, nesėkmės. <...> Jau be dievaičio auros, jau be tos gerai sukirptos, su meile siūtos, taip tave išskyrusios ir savaip puošusios sutanos. Bet vis dar jauną ir gražų,“ – prisimena Valerija.

Kazys Pranas Inčiūra

Arba „<...> Sėdžiu kluono žolė (gal ganau), matau: nuokalnėn nuo miškelio leidžiasi Kazys Pranas (dar paprastai nesusidvigubinęs paprasto vardo), aukštas, ūgiu aukščiausias iš mūsų visų, apranga – neįprasta – tiksliau – neapsirengęs, tik su siauručiukais „triusikais“, kas kaime lyg nepadoru, nes neįprasta. <...> nešiojosi kažkokį visai atskirą pasaulį, plaukiojo kažkokioj kitoj erdvėj, į kurią nieko nekvietė,“ – knygoje „Vieno eilėraščio poetas“ rašo Valerija Inčiūraitė. Kas būdinga Kaziui Pranui Inčiūrai?

Gyvendamas Biržuose, Kazys bendravo su to meto gimnazistais, tarp jų ir su monsinjoru Kazimieru Vasiliausku. Pasak jo, kaip laisvas menininkas Kazys Pranas Inčiūra galėdavęs ištisomis dienomis klajoti po gražias Biržų apylinkes, visai nesirūpindamas nei karjera, nei buitimi, nei gražiais rūbais, nei vietinio elito pasiuliojimais. Jam užtekę laisvės nieko nesivaržyti, niekam nepriklausyti, niekam nesilenkti ir niekam neįsakinėti. Nors amžiumi už gimnazistus buvo vyresnis, bet dvasia – jaunesnis. Linksma, jokiais karjeros rūpesčiais nesukaustytas laisvas menininkas, literatas, vertėjas. Čia pokštaujantis. Čia svajingas, gyvenęs vien poezija – sava ir svetima. Linksma, sangviniškas, kiek lengvabūdiškai gyvas – toks ir daręs jaunuoliams neįprastą įspūdį. Skaitant Kazio Prano Inčiūros buvusio Lebedžių pradžios mokyklos mokinio Algimanto Zolubo kupiškėnų tarpe rašytus prisiminimus, vis labiau išryškėja poeto, pedagogo sugebėjimai, jo charakterio bruožai, bendravimo manieros. „Inčiūra

vaikščiodavo su lazdele, nors dėl pasiramščiaavimo ji nebuvo reikalinga. Rengė tvarkingais rūbais, visada išsiprausęs, nusiskutęs, tik mažą barzdelę palikęs. Nerūkė, bet kišenėj nešiojosi papirosų, kad su sutiktu rūkorium lengviau sektųsi kalbą užmegzti. Kalbindavo kiekvieną sutiktą, išklausinėdavo, kai ką patardavo. Žinojom, kad mokytojas poetas,“ – prisimena A. Zolubas. Jis vaizdžiai aprašė to meto mokytojo darbo metodą. Kai mokydavosi pasakėčių, turėdavo ją suvaidinti, o kai eilėraštinį, kuriam buvo sukurtos

natos, mokytojui užtraukus, visi dainuodavo. Per diktantus mokytojas dažnai diktavo: „Už vieną kailį dirbtą dešimtį duoda nedirbtų kailių, už vieną vaiką mokyta dešimt duoda nemokytų vaikų, už vieną vaiką luptą dešimt duoda neluptų vaikų.“ Mokytojas kartais ir palupdavo... Pokario metais, kai reikėjo pagalbos į pavojų patekusiam jaunimui, rizikuodavo, padėdavo. Pavasarį mokytojas vaikus pasikviesdavo ekskursijon į Ažušiekščio viensėdį. Inčiūrų namuose šeimynai vaikai padainuodavo, o už tai buvo vaišinami per žiemą išlaikytais obuoliais. Inčiūrų beržynėlyje vaidindavo „Vilką ir ėriuką“.

Nuotrupomis apie brolių sutiko pasidalyti ir sesuo Ona Inčiūraitė-Kemešienė: „Mano brolis Kazimieras buvo daug vyresnis už mane, tai aš mažai ką atsimenu. Jis buvo labai nervingas, staigus ir griežtas. Mokytojavo Lebedžių mokykloje, tai iš ten jis labai dažnai grįždavo nervingas, bet buvo geros širdies ir visiems padėdavo. Patarimų, pamokymų negailėjo ir broliams. Buvo susišaudymas Lebedžiuose, tai suėmė mūsų tėvą, brolių Bronislovą ir Valeriją. Visus nuvežė į Pandėlį. Kazys tada važiuo visų vaduot. Jis buvo labai iškalbus ir mokantis įtikinti, paaiškinti tiesą, juo patikėdavo. Visi buvome prie meno. Tai vakarais dainuodavom prie klevo, nors ir nelabai balsingi. Brolis Apolinaras mokėjo griežti smuiku, o Kazys skaitydavo poeziją, nes jis labai daug kurdavo. Kazys mokino namuose. Vienerius metus aš mokiausi pas jį. Ateidavo kaimynų vaikai Vytautas, Petras, Leonas Kukeniai. Labai daug vaidinimų ruošdavom. Tada sueidavo visi kaimynai ir jiems vaidindavom.“

O štai Alfonsas Vaitiekūnas iš Lailūnų k. irgi šį bei tą prisimena: „Mokiausi pas Kazį Inčiūrą.

Lebedžiuose mokykla buvo, bet mokydavo ir namuose, Ažušiekštyje. Buvo labai nervingas. Dažnai gaudavom „ausų“, nelabai mokėjom, tai jis mus bausdavo. Baigėm tris klases, bet Pandėly neišlaikėm nė vienas. Kazys kitaip mokė nei reikėjo. Dažniausiai būdavo vaidinimai. Atsimenu „Vilką ir ėriuką.“ Rašydavom ant lentelių, parašai ir vėl nutrini, ir vėl rašai... Paskui jau ir sąsiuvinį atsirado.“

Vytautas Kukienys prisimena to meto eilėraščių, sukurtų mokytojo Kazio apie brolių Leoną: „Oi kokią baisią gavau ligą / Kada iš rankų padėjau knygą / Be darbo vaikštau kampan iš kampo / Be darbo sėdžiu, žiovulys tampo / Baigiu surūgti, baigiu pasenti / Visi vadina tinginio pantim“... arba „Aš mažiukas Kuke-niukas / Mano vardas Leoniukas / Trumpas švarkas, bara tėtis / Bet aš vyras plačiapėtis. / Savo laimės pats aš kalvis, / Nesu lepšis, vištagalvis. / Nei apuokas, nei gaidys, / Nieks manęs nepabaidys.“ (Lebedžių pr. mokykla, 1943 m., tarmiškai). Yra išlikusių ir rimtų – rašytų Valerijai: „Šviesi diena, / o tu jauna / nė pražydet dar nesuspėjai. / Tu dar gyvenimo pradžioj / skaityt jo knygoje didžioj / vos pirmą puslapį pradėjai. / Ir prieš tave štai atvira / Knyga stora <...> / Tas senas romanas <...> / gyvenimas – didžiausias menas, / kad kryžkelėse nepaklystum, / keliauk su Kristum“ („Žvaigždutė“, 1937 m.).

Taip ir prabėga gyvenimas, palikdamas gilų pėdsaką prisiminimų vieškeliuose, įsiliedamas į Šiekštės, Lėvens, Nemunėlio vandenį, giliai įsireždamas į atmintį. Su Viltimi ir Tikėjimu... Kad ne išstremti, o savo noru išvykę – grįš, kad darbštūs, kūrybingi, sąžiningi, turtingi žmonės nebus išnaudotojais, „sabotažnikais“ apkaltinti, o laisvos, demokratinės, saugios Lietuvos ateities kūrėjai, jos šeimnininkai.

Kazys Pranas Inčiūra Nemunas siūbuoja

(Valerijos Inčiūraitės išrašytas iš bylos)

<...>

*Žydi kloniai, gėlės moja.
Traukia sesės dainą.
Nemunėlis nesustoja,
Eina vis ir eina...*

<...>

*Vilgo kraujas žalią lanką,
Veisiasi kūkaliai...
Neišdžiūsta, neišsenka
Ašarų upeliai...*

*Gal širdis ir upei plyšta,
Kad taip kenčia žmonės,
Kad jaunystė nesugrįžta,
Dūžta mūsų svajonės...*

*Kad sunkus lietuvių kelias.
Ašarom išgrįstas...
Per dažnai čia audros kelias...
Tuščias štai jo lizdas.*

*Kraštą siaubia, geria kraują
Kruvini tironai,
Vėl į Sibirą keliauja
Brolių ešelonai.*

<...>

*Mus išmokė savo sielą
Nemunas raminti,
Piktą skausmą, karčių gėlą
jūroj paskandinti.*

Literatūra:

- Inčiūraitė V.* O liepos miršta stovėdamos. Broliai. – Vilnius, 2002.
Inčiūraitė B. V. Susisiekiandčios upės. – Vilnius: Brasta, 2007.
Inčiūraitė V. Vieno eilėraščio poetas. – Vilnius, 1999.
Lietuvių literatūros enciklopedija. – Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2001.
Kupiškėnų enciklopedija. – Vilnius, 2013.
Inčiūraitė V. Ne visas mirsiu... // Dienovidis, 1993, balandžio 23.
Bernadeta Valerija Inčiūraitė (1922 10 09–2012 07 07) // Tarp knygų, 2012, Nr. 9, p. 34–35.
Onos Inčiūraitės-Kemešienės, Ritos Inčiūrienės ir kitų pažinusiųjų prisiminimai.

Rokiškio „lunginyčios“ kuriamos jau 12 metų

LIBERTAS KLIMKA

Profesorius

Gegužės mėnuo plačiai atvėrė mūsų namų langus į gamtą: džiugina švelniausiomis žalumos spalvomis, svaigina kvapais. Juk gegužę įvyksta daugiausia pokyčių gamtinėje aplinkoje, tad ir dažno tautiečio nuotaikos tokios – teigiančios, kad viskas rytoj vis dėlto bus geriau ir gražiau... O gyvenimą dar papuošia gausūs pavasariniai kultūros renginiai. Gegužės 19-ąją Rokiškio krašto muziejaus

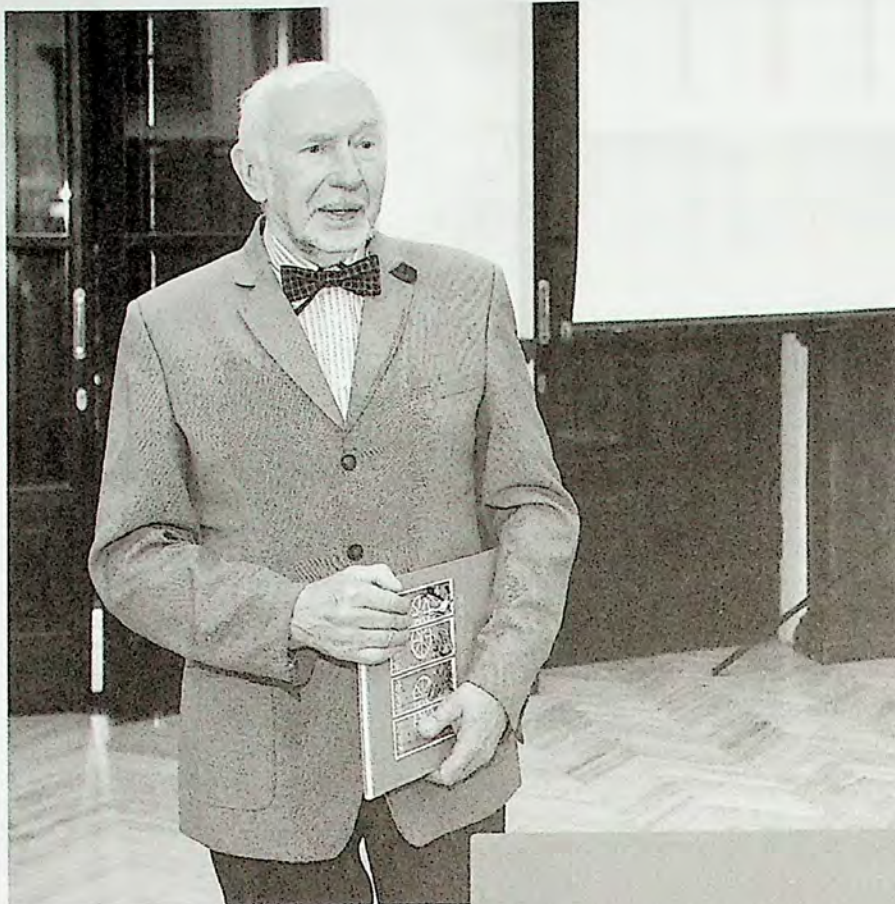
nakties renginyje pasidžiaugta gražiais pastarųjų metų kultūrinės veiklos rezultatais. Juos apibendrina reikšmingi folklorinės tradicijos leidiniai: Rokiškio turizmo ir tradicinių amatų informacijos ir koordinavimo centro ansamblio „Gastauta“ garso ir DVD formato kompaktinės plokštelės. Labai laukti šie įrašai, juolab kad „Gastauta“ (vadovai Nida Lungienė ir Giedrius Viduolis) garsėja aukštai-

tiškėmis sutartinėmis, kurios įrašytos į pasaulio nematerialaus paveldo šedevrų sąrašą.

Skambant liaudies dainoms, muziejaus renginyje buvo pristatytas ir albumas-katalogas „Rokiškio tapytos langinės 2005–2014“ (sudarytoja N. Lungienė). Visa tikrai derėjo tarpusavyje, juk etninė kultūra – dvasinių ir materialinių kultūros vertybių jungtis. O albume tai, kas

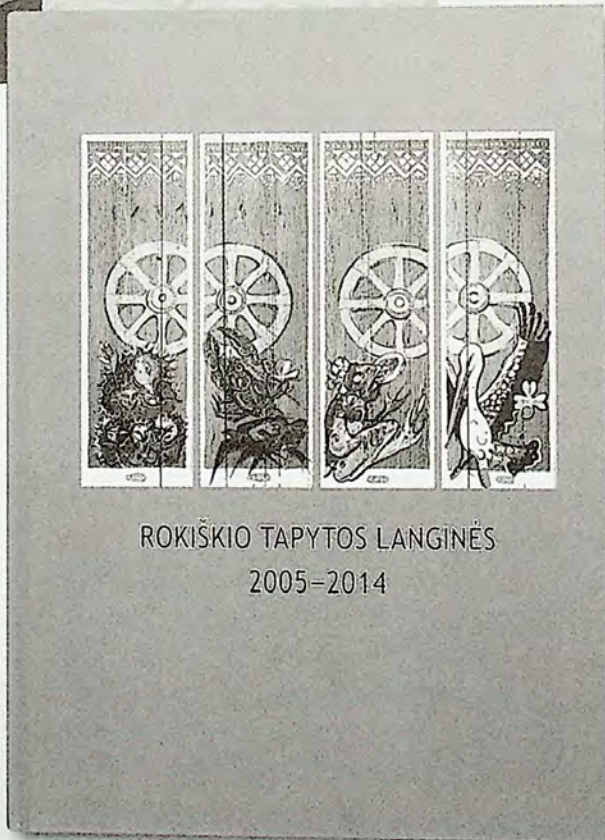
Rokiškio krašto muziejuje atidaryta A. Bernatonio sakraline tematika tapytų langinių paroda „Ką pasakoja senosios langinės“, 2017 m. Visos nuotraukos Dariaus Baltakio

šiandien išskiria Rokiškio miestą: čia – „margos triobos kaminyčios, muliavotos lunginyčios“.

Istorija suformavo labai savitus Rokiškio bruožus. Šis miestas nebuvo svarbių kelių sankirtoje, jis kaip retas kuris išaugo iš dvaro, didžiūnų Tyzenhauzų – Pšezdzieckių rezidencijos. XIX–XX a. pradžioje aplink didžiąją prekybinę aikštę nusidriekė medinių vienaukščių namų gatvelės, primenančios kaimo „ulyčias“. Pramonės plėtra sovietmečiu suformavo visai atskirus naujus, bet standartinus miesto rajonus. Tačiau miesto centro urbanistinė erdvė išliko bemaž nepažeista. O mūsų laikmetis toks dinamiškas, taip sparčiai viską keičiantis... Ir tada kūrybingi kultūros darbuotojai iškėlė labai originalią idėją: papuošti senuosius medinius miesto pastatus ištapant jų langines. Pirma, taip būtų atkreiptas dėmesys į aukštaitiškąsias etnoarchitektūrinės tradicijas, nes šiame etnografiniame regione namai būtinai turėdavo langines: jaukumui, grožiui, apsaugai

„Rokiškio tapytos langinės 2005–2014“. Sudarytoja – Nida Lungienė, leidėjas – Rokiškio turizmo ir tradicijų amatų informacijos ir koordinavimo centras, 2017 m.

nuo pikto... Antra, senovinei tradicijai būtų suteikta nauja gyvastis. Ši puiki namų puošybos tradicijos atgaivinimo mintis gimė dailininkui Arūnui Augučiu, o savaitinių plene-

Albumą apžvelgė etnologas, gamtos mokslų daktaras, fizikas, mokslo istorikas, naujų tarpdisciplininių mokslo šakų – paleoastronomijos ir etnokosmologijos – pradininkas Lietuvoje, Vilniaus edukologijos universiteto profesorius Libertas Klimka

rų organizatore tapo kultūros vadybininkė Nida Lungienė. 2003 m. buvo išstapytos pirmosios langinės Ažuolų gatvėje, o dar po poros metų įvyko ir pirmasis vasaros pleneras. Suskaičiuota, kad nuo tada kasmetinėse tapytojų stovyklose, vadovaujamose A. Augučio, dalyvavo per 50 dailininkų iš įvairių Lietuvos rajonų; pakviesta ir svečių iš Latvijos bei Lenkijos. Kai kurie Rokiškini vyko ir ne vieną kartą. Per dešimtį metų tapytos langinės mieste tapo reiškiniu – tikra meno galerija po atviru dangumi. Kokį džiugesį tai teikia gyventojams, daro įspūdį svečiams, patrauklu jaunimui!

Langinės išpuošiamos ir tradiciniais lietuviškais ornamentais, ir naiviojo meno stiliškos vaizdeliais, ir šiuolaikiniais įvairios plastikos bei siužetų profesionalios dailės kūrinėliais. Senovėje langinėse dažniausiai būdavo ištapomas ar išraižomas pasaulio medis – kaip ant kraičio skrynių ar indaujų. Dabar dailininkui suteikiama visiška kūrybos laisvė. Žinia, kartais namo šeimininkas paprašo jo širdžiai mielo lango dekoravimo siužeto ar spalvų gamos. Net su įrašyta poeto ar liaudies dainos strofa... Kam iš miesto gyventojų tokios langinės patinka, tam ir išmarginama; gatvė iškart tampa linksmesnė, šviesesnė. O patinka visiems, kieno tik namai

Rokiškio turizmo ir tradicinių amatų informacijos ir koordinavimo centro folkloro ansamblis „Gastauta“ (vad. Nida Lungienė), pristatęs vaizdo plokštelę „Gastauta Gastautėla“, skirtą kolektyvo kūrybinės veiklos 35-mečiui

su langinėmis. Net, kur jų ir nebūvo, imama užsisakyti naujas. Štai ir atviriausia erdvė meno raiškai! Kataloge parodytos 292 Rokiškio ir jo apylinkių langinės. Be to, medžio meistrai 5 Rokiškio namams pagamino vėjalentes ir lėkius bei antlangius ir polangius.

Kūrybinė rokiškėčių iniciatyva – meilės savajam miestui išraiška; ji galėtų būti geras pavyzdys kitoms savivaldybėms. Tačiau ne mėgdžiojimui, o savitumo paieškoms. To savitumo, kuris teikia peno vaizduotei, sąsajoms, prisiminimams... Juk svarbiausias savivaldybių rūpestis šiandien turėtų būti toks: išsaugoti vertingiausias kultūrinės tradicijas, kūrybiškai taikant naujoves, atitinkančias šiuolaikiškus gyventojų poreikius.

Albumas-katalogas „Rokiškio tapytos langinės: 2005–2014“ dokumentuoja šią gražių kultūrinę iniciatyvą: pamečiui nuosekliai pristato

Langinių, tapytų sakraline tematika, parodos „Ką pasakoja senosios langinės“ autorius kaunietis Antanas Bernatonis

Joana ir Antanas Tunaičiai, priėmę dviejų plenerų dalyvius gyventi ir kurti savo etnografinėje sodyboje Šetekšnių k. (Panemunėlio sen.)

dailininkus ir jų atliktus darbus. Nuotraukose – ir patys autoriai šalia „lunginyčių“, ir bendras papuošto namo vaizdas. Nemažas albumo formatas leidžia neblogai pajauti darbų grožį. Įžanginiuose tekstuose, kurie pateikti ir anglų bei rusų kalbomis, apžvelgta langinių plenerų istorija ir patirtis, išnagrinėtas sumanymo pagrindimas etnoarchitektūrinėmis tradicijomis, aptarta plenerų koncepcija, stilistikos ir kolorito problemos, taip pat ir mitologinė lango bei langinių prasmė (autoriai N. Lungienė, A. Augutis, Arūnas Uogintas ir kt.). Intarpuose – pačių tapytojų mintys, kodėl savo talentą ir laiką dovanoja Rokiškiui...

O kokią reikšmę langams ir jų puošybai teikdavo liaudiškoji tradicija, geriausiai nusako posakiai, kurių mūsų kalboje apstu. Štai keletas tokių: „Kad Dievas duos, tai ir pro langą įmes“, „Per kokį langą žiūri, taip ir matosi“, „Rasi įspins saulė ir į

mūsų langą“, „Susirinko visi dūmai prie vieno lango (susikauptė bėdos)“, „Auga ievaras laukuosna, o jo šakelės languosna“. Mitiškai mąstant, langas yra skiriamoji riba tarp saugių namų ir išorinio pasaulio, kuriame pilna pavojų ir piktųjų dvasių. Tai aiškėja iš daugelio senovinių papročių ir tikėjimų, pradedant nuo gimtųjų savo namuose. Kad kūdikis lengviau ateitų į šį pasaulį, pribuvėja praverdavo visus pirkios langus. O būsimasis tėvas, tikėdamasis sulaukti sūnaus, malkas vandeniui šildyti paduodavo per langą, nenešdavo jų per duris. Jeigu toje šeimoje jau būtų mirusių kūdikių, naujagimį vežant krikštyti, kūmams jį paduodavo tik per langą. Prieš tai dar triskart apnešę aplink krosnį. Tokiu pat būdu priimdavo ir pakrikštytą, bet pro vieną lango pusę ir skersą; sakydavo, tada bus namų vaikas, ne koks „svieto perėjūnas“, vaikata.

XIX a. dar laikytasi papročio ligonį marinant atidaryti trobos

langus. Jeigu namuose pašarvojamas savižudis, karstą išnešdavo tik per langą. Taip elgtasi tariant, kad vėlė nerastų durų atgal pareiti, kad nesivaidentų namuose. Vėlinių išvakarėse pirkios langeliai būdavo praveriami, o ant palangės padedami apeiginiai valgiai. Kūčių vakarienės metu ten vėlėms būdavo pastatomas avižinio kisieliaus dubuo.

Per langą namų šeimnininkai pasišnekėdavo su Kalėdų persirengėliais. Tikėtina, kad kalendorinių švenčių persirengėliai kitados vaizduodavo ateivius iš dausų, tai – prabočių šešėliai, atnešantys ateities ištarmę. Todėl po Kūčių vakarienės merginos ties langu stengdavosi savo likimą sužinoti. Nuklausys viduje ištartus žodžius „eik“ arba „prašau“ – tų metų piršlybos bus sėkmingos. Tikėjo, kad pasižiūrėjusios į trobos vidų per sukryžiuotus šluotos ražus arba medines akėčias merginos gali pamatyti ir likimo skirtojo veidą. Po langu taip pat ir per šv. Velykas lalautojai sako oracijas bei sveikinimus, išgieda giesmes. Taigi išties tikėta, kad langas – gyvųjų ir mirusiųjų pasaulių sąlyčio vieta.

Žaismingumo lietuviškieji papročiai nestokoja: štai po pirmosios perkūnijos kuris iš namiškių turi tekinas pribėgti prie trobos lango ir paklausti: „Ar namie blusos?“ Iš vidaus atsakys: „Nėra, išėjo pas kaimyną!“ Tai tų įkyruolių ir nebus per visus metus.

Naktį per langelį į pirkios vidų žiūri mėnulis. Manyta, kad pilnatis šviesa galinti susargdinti miegantį vaiką. Neramus tampa, verkia per miegus, suviduriuoja. Kenkianti toji šviesa ir suaugusiajam, o ypač besilaukiančiai moteriai. Mėnulio paveiktam vaikui gydyti ant palangės padėdavo kultuvę, aprėdytą vaiko marškinėliais. Arba paberdavo smėlio ir kūdikio kojytėmis jį pripėduodavo. Taip nakties šviesulys „apgaunamas“. Padėjus ant palangės peilį ašmenimis

Langinių tapytojų plenerų idėjų autorius ir jų kuratorius Arūnas Augutis ir projektų vadovė bei leidinio „Rokiškio tapytos langinės 2004–2015“ sudarytoja Nida Lungienė

į viršų, mėnulio šviesa jį atšipinanti, bet vaikui pakenkti jau nebegali. Arba tą blogį galima nuskandinti, į puodelį pasėmus vandens iš mėnesienos tako kūdroj ir pastačius jį ant palangės. O štai delčios šviesa padedanti atsikratyti karpų ir dedervinių. Kairės rankos mažuoju piršteliu reikia rasą nuo lango braukti ir tepti karpas, triskart vis pašnibždant: „Pranyk, kaip tas dylantis mėnulis.“ Gydantis dedervines ir naikinantis strazdanas esąs langu tekantis vanduo – „lango ašaros“.

Kai užeidavo rūstūs audros debesys ir darydavo baisu, kad perkūnas neįtrenktų, seni žmonės uždegdavo graudulinę žvakę ir statydavo ją ant palangės. Arba pabarstydavo ten velykinės verbos spygliukų.

Antlangės dažniausiai būdavo pjaustinėjamos tokiais ornamentais: centre apskritimas, sudalytas į aštuonias skiltis. Lygiai tokie puošia verpstę ar kokį kitą buities rakandą.

Apskritimą dažnai gaubia medžio ar kažkokio augalo siluetas. Į šonus nuo jo nueina tarsi kokios bangos. Kartais jos tampa visiškai realistiškai pavaizduotais žalčiais. Kampuose išpjaustomi paukščių siluetai, ypač dažnai vaizduojamos antelės. Medis ir aštuonių dalių apskritimas – tai dažno tautodailėje pasaulio modelio sudėtinės dalys. Keturios pasaulio šalys ir dar keturios kryptys į Saulės teką bei laidą per saulėgrįžas – tai ir metų ratas, ir aplinkinės erdvės suskirstymas. Vertikalioji modelio ašis yra medis, atspindinti tridalę visatos sandarą. Tokį modelį sumastė tolimi mūsų protėviai, kai pradėjo suvokti ir pažinti gamtą, siekdami saugumo jausenos šiame pasaulyje. Žalčiai ir antelės – vandens gyvūnai; gal todėl jie čia, kad per langą vasarą vis žvilgčiojama, kada gi nustos įkyrėjęs lietus lyti. Net ir karnizo ornamentas dažniausiai tarsi iš lietaus lašelių. Antelė yra likimo deivės Laimos įvaizdis.

O žaltys Žilvinas žvejo dukrą Eglę išsiviliojo į savo karalystę marių dugne... Lango puošybos simboliai tarsi saugo namus, kad joks blogis neįsiskverbtų vidun. Dar ir širdelė antlangio viršuje namų jaukumą pabrėžiant išpjaustoma. Dabar daug kur Lietuvoje tenka matyti seniems kaimo mediniams namams sudedant paketinius berėmius langus. Keistai atrodo, tarsi tuščia akiduobė...

Nuo 2015-ųjų tapytojų plenerus Rokiškyje sukviečia visuomeninė organizacija „Tyzenhauzų paveldas“. Plenerų metu Rokiškio krašto muziejuje atidaroma ir dalyvių autorinių dailės, keramikos, vitražų bei medžio darbų paroda. Turėti gražius namus jau panorą ir rajono gyventojai, ištapytos langinės švyti kai kurių Jurgiškių, Kamajų, Margėnų, Bajorų, Juodupės, Salų, Šetekšnių kaimų namuose. Gražu ir reikšminga, kai sugrįžtama prie prigimtinės kultūros vertybių.

Iš fotografijos praeities. Germanų šeimos istorija

DALIA KIUKIENĖ

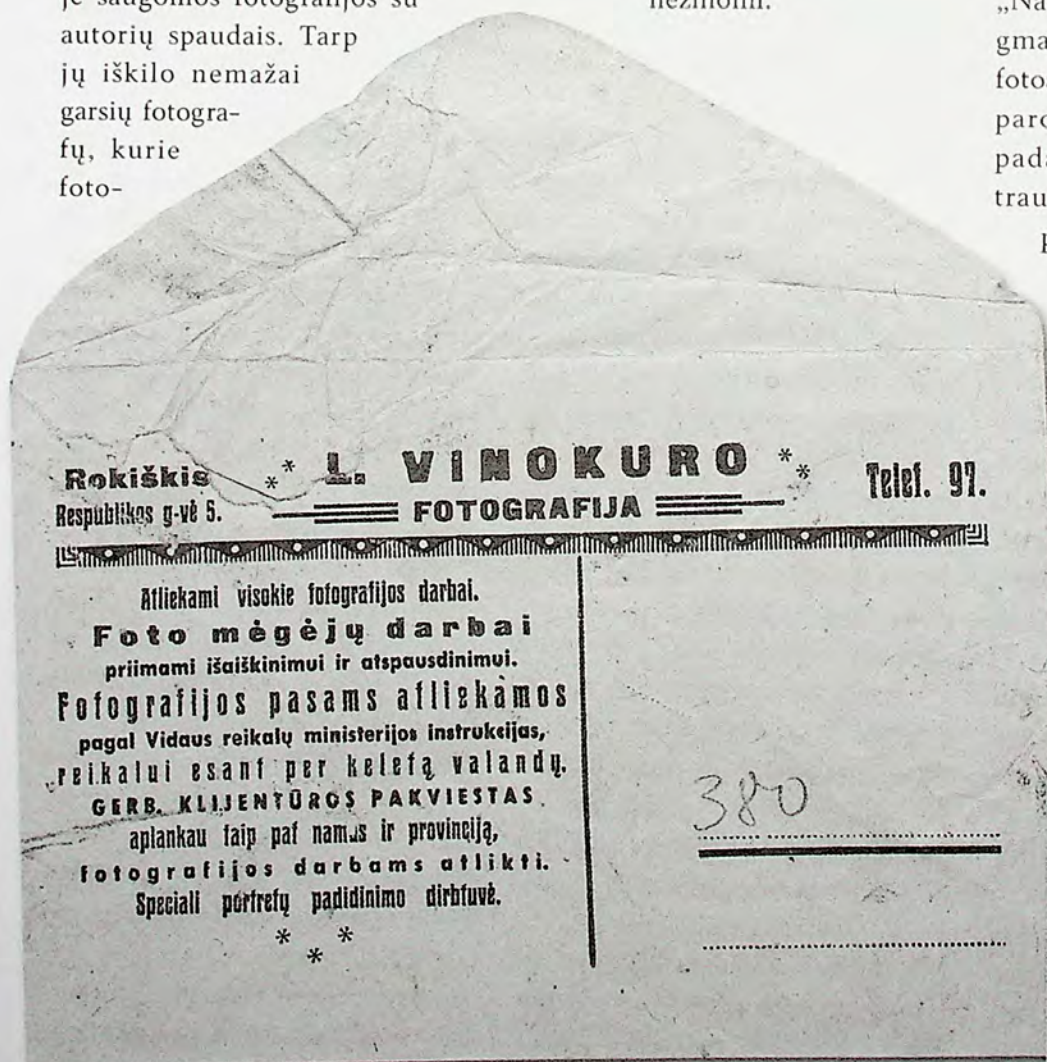
Rokiškio krašto muziejaus direktorės pavaduotoja –
vyriausioji fondų saugotoja

XIX a. pirmoje pusėje, atsiradus fotografijai, žinia apie ją greitai pasisklido ir Lietuvoje. Rokiškyje, kaip ir kituose Lietuvos miestuose, šiuo amatu dažniausiai vertėsi žydai. Tai liudija ir Lietuvos telefono abonentų knygose esantys Rokiškio fotografų telefonų numeriai bei muziejuje saugomos fotografijos su autorių spaudais. Tarp jų iškilo nemažai garsių fotografų, kurie foto-

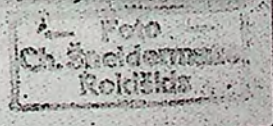
studijose prie įvairių dekoracijų fotografuodavo portretus, miestų ir miestelių aplinką, pastatus. Jie taip pat keliaudavo iš miesto į kaimą, būdavo kviečiami fiksuoti švenčių, įvairių progų akimirkas. Tačiau daugumos muziejaus rinkinyje saugomų fotografijų autoriai nežinomi.

Iki Antrojo pasaulinio karo Rokiškyje žinomi fotografai Ch. Šneidermanas, L. Vinokuras, F. Chonas, M. Germanas; Pandėlyje – O. Čadovičius.

Nepriklausomybės aikštėje veikė fotoateljė „Naujiena“ (Nr. 18/5) ir „Renesans“ (Nr. 24). Firma „Naujiena“ priklausė Isaokui Klingmanui. Čia buvo galima įsigyti fotoaparatus. Pirmiausia pardavėjas parodydavo, kaip fotografuoti, padarydavo bandomąsias nuotraukas. Firma „Naujiena“ taip pat pardavinėjo miesto vaizdų fotografijas. Tame pačiame name buvo daugiau įstaigų: viešbutis „Europa“, maisto

L. Vinokuro fotoateljė vokas. RKM-4257

Fotografų spaudai

Viešbutis „Europa“ Viešojoje (dabar – Nepriklausomybės) aikštėje. Pirmame aukšte veikė fotoateljė „Naujiena“. RKM-52365/189

ir pramonės prekių parduotuvės. Netoliese, vos už kelių pastatų, Kamajų (dab. Respublikos) g. Nr. 3 buvo Mordechajaus Germano, Nr. 5 – Leibos Vinokuro fotoateljė. Rokiškio apylinkėse gana dažnai lankėsi fotografas iš Marijampolės Jobūbas Skrinskas.

Senoji Rokiškio fotografija mažai tyrinėta. Muziejuje saugoma negausi ir fragmentiška archyvinė me-

Fotoateljė „Naujiena“ daryta turgaus Viešojoje aikštėje fotografija, XX a. 3-iasis deš. RKM-2853

Kamajų (dabar – Respublikos) g., apie 1931–1932 m. RKM-52365/190

džiaga apie tarpukario fotografus, o menančių tą laikotarpį vis mažėja. Prasidėjus Antrajam pasauliniam karui, vieni žydai išvyko, kiti buvo nužudyti. Pasaulinio holokausto atminimo centro tinklalapyje (yvn.g. yadvashem.org) minimi rokiškėnai fotografai Vinokuras (g. 1886 m.), Klingmanas, Jehuda ir Solomonas Herman (Germanai), minima Sara Finkel, g. 1906 m. Rokiškyje, gyvenusi Utenoje, Reizl Shneiderman iš Rokiškio. Ch. Finkelio ir Ch. Šneidermano likimas neaiškus. Tikėtina, kad šios bendrapavardės – iš jų šeimos.

Rokiškio krašto muziejus 2014 m. išleido katalogą „Rokiškis fotografijose 1914–1940 m.“ Šio leidinio rengimas, nuotraukų tyrinėjimas sudarė prielaidas informacijai apie Rokiškio krašto fotografus rinkti. Jau išleidus šį katalogą, buvo renkami duomenys apie du Rokiškio fotografus – M. Germaną ir J. Masiulį. Apie Germano gyvenimą nieko nebuvo žinoma, išskyrus tai, kad jo vardas iš „M“ raidės.

Muziejaus rinkiniai viešini ne tik knygoje, bet ir internete; rengiamos virtualios parodos, eksponatai keliami į muziejaus skaitmeninę

Olandijos
fotomenininkė
Sara Mei Herman
(centre) Rokiškio
krašto muziejuje,
2015 m.

biblioteką, į LIMIS sistemą. Į internetinę erdvę įkelto-
mis fotografijomis susidomėjo ne tik
Lietuvos, bet ir kitų
šalių žmonės, tarp
jų – fotomenininkė
iš Olandijos Sara
Mei Herman, Ro-
kiškio fotografo
Mordechajaus Ger-
mano (1901–1985)
vaikaitė. 2015 m.
atvykusi į Rokiškį
atsivežė ir šeimos
fotografijų kolek-
ciją, kurios didžioji dalis buvo
sukurta Germano fotoateljė.

Darbas, prasidėjęs kelių nuo-
traukų peržiūra, išaugo į vienos
žydų fotografų šeimos gyvenimo
„narpliojimą“. Per dvejus metus
trukusį susirašinėjimą susidėliojo
Germanų šeimos istorija. Sužinota,
kad du šios šeimos broliai buvo

fotografai. Spėjama, kad fotografu
galėjo būti dar vienas brolis.

XIX a. pabaigoje–XX a. pra-
džioje Rokiškyje gyveno Dovydas
(David) ir Reistel (Rosa) Germanai.
Dovydas dirbo (prekybos?) agen-
tu.¹ Jie turėjo šešis vaikus: Sali-
moną (Solomon), Isaką (Itschak),
Jakovą (Yakoov), Mordechajų

(Mordechai), Judelij (Jehuda) ir
dukrą Belą (Bella). Apie dukrą jo-
kių žinių nėra, išlikusios tik kelios
fotografijos. Tikriausiai ji tapo
genocido auka.

XX a. 4-ojo deš. pradžioje
R. ir D. Germanai bei sūnus
Judelis persikėlė į Kauną.
1934 m. jie jau įrašyti į
Kauno miesto balsuotojų
sąrašus.² Rokiškyje neilgam
laikui dar pasiliko Saliamonas
ir Mordechajus. 1941 m.
rinkiminės apylinkės

Dovydas ir Reistel Germanai, XX a. 4-asis deš.
Nuotr. iš Julijan Herman asm. albumo

sąrašuose paskutinį kartą minimas
Dovydas Germanas ir Reistel Ger-
manienė³ (sąrašai sudaryti 1940 m.,
rengiantis rinkimams į SSRS Aukš-
čiausiąją tarybą). Dovydas ir Reistel
nužudyti Kaune 1941 metais. Isa-
kas, Jakovas ir Mordechajus išvengė
holokausto, nes emigravo prieš
prasidedant karui. Jakovas XX a.

Germanų šeima, XX a. 2-ojo deš. vid. Pirmoje eilėje antras iš kairės – Judelis; antroje eilėje: Dovydas ir Bela; trečioje eilėje: Jakovas, Mordechajus, Saliamonas ir Isakas. Nuotr. iš Julijan Herman asm. albumo

Broliai Germanai, 1934 m. Pirmoje eilėje iš kairės: Judelis ir Isakas; antroje eilėje: Mordechajus, Saliamonas ir Jakovas. Fot. Germanas, Rokiškis. Nuotr. iš Julijan Herman asm. albumo

3-iajame deš. išvyko į Šveicariją studijuoti medicinos. Jis tapo psichiatru ir ten liko gyventi.

Vyriausiasis sūnus Saliamonas (1895–1945) dirbo Žydų banke Rokiškyje. Su žmona Roza Macyte susilaukė dviejų vaikų: sūnaus Mai-klo, (1925 Rokiškyje–2004 Niujorke) ir dukros Tonios (1925 m. Rokiškyje). XX a. 4-ajame deš. šeima persikėlė į Tauragę, po to – į Kauną. Saliamonas ruošėsi naujam apskaitininko darbui. Netrukus su tėvais buvo priverstas apsigyventi Kauno gete, vėliau išsiųstas į priverstinio darbo stovyklą Spilvoje (Latvija). Trejus metus jis buvo atskirtas nuo šeimos. Tuo metu žmona Roza su vaikais pabėgo į Šiaulius ir ten pateko į getą. 1944 m.

vasaros pabaigoje Saliamonas grįžo iš Spilvos. Šiaulių getas buvo likviduotas, o ten buvę žmonės išsiųsti į Štuthofą (Lenkija) koncentracijos stovyklą. Prieš atvykstant į Štuthofą, vyrai ir moterys buvo atskirti. Saliamonas su sūnumi buvo išgabenti į Dachau (Vokietija) koncentracijos stovyklą. Roza ir Tonia liko Štuthofe. Saliamonas mirė 1945 m., 3 mėn. po Dachau išvadavimo. Palaidotas Gautinge, netoli Miuncheno. 1989 m. šeima

Rokiškio žydų banko darbuotojai. Trečioje eilėje pirmas iš kairės – Saliamonas Germanas. Skaitmeninė kopija.

jo palaikus perlaidojo Tivone, Izraelyje. Saliamono dukra Tonia šiuo metu gyvena Izraelyje. Ji suteikė daug žinių apie Germanų šeimos gyvenimą.

Prie Saliamono kapo Vokietijoje Tonia ir jos vyras Chanoch Levin. Nuotr. iš Tonios Levin asm. albumo

Saliamono dukra Tonia, 2016 m. Nuotr. iš Tonios Levin asm. albumo

Mordechajus (1901–1985) – vienas žymiausių Rokiškio fotografų. Jis gyveno Rokiškyje ir Kamajų (dab. Respublikos) gatvėje Nr. 3, turėjo fotoateljė. Germano įmonė buvo registruota Reizos Germanienės vardu (turbūt Mordechajaus motinos arba jo brolienės vardu).⁴ Muziejuje saugoma per 30

fotografijų su Germano spaudu. Jų forma kito. Daugiausia išliko ovalo formos spaudų su įrašu „Fot. Germanas Rokiškis“. Tik keli stačiakampio formos spaudai su įrašu „Fotografija GERMANO Rokiškis“.

Išlikusiose fotografijose užfiksuoti Rokiškio gimnazijos mokiniai,

Mordechajus Germanas Lietuvos kariuomenės kario uniforma, apie 1922 m. Nuotr. iš Julijan Herman asm. albumo

Mordechajus Germanas Rokiškyje, 1927 m. Nuotr. iš Julijan Herman asm. albumo

Mordechajus Pietų Afrikoje, Pietermaritzburge drabužių valykloje. Nuotr. iš Julijan Herman asm. albumo

Rokiškio pašto darbuotojai, Nepriklausomybės paminklas, žmonių portretai, švenčių akimirkos. Matyt, ne visas fotografijas žymėdavo, nes ant kai kurių

muziejuje saugomų kelių vienodų fotografijų spaudai yra, ant kitų nėra. Galbūt kai kurios nepažymėtos fotografijos darytos M. Germano ar kitų žinomų Rokiškio fotografų.

Apie 1935 m. Mordechajus dėl to meto politinės

Pietermaritzburge. Ten, kaip ir Rokiškyje, dirbo fotografu, vėliau atidarė drabužių valyklą. Be to, jis turėjo dar vieną pomėgį – grojo smuiku. Tai liudija išlikusios fotografijos. Apie 1940 m. jis susituokė su Bela. 1942 m. jiems gimė dukra Estela, 1944 m. – sūnus Džulijanas

Mordechajus su žmona Bela Pietų Afrikoje. Nuotr. iš Julijan Herman asm. albumo

Judelis ir Bela Rokiškyje, 1926 m. Nuotr. iš Julijan Herman asm. albumo

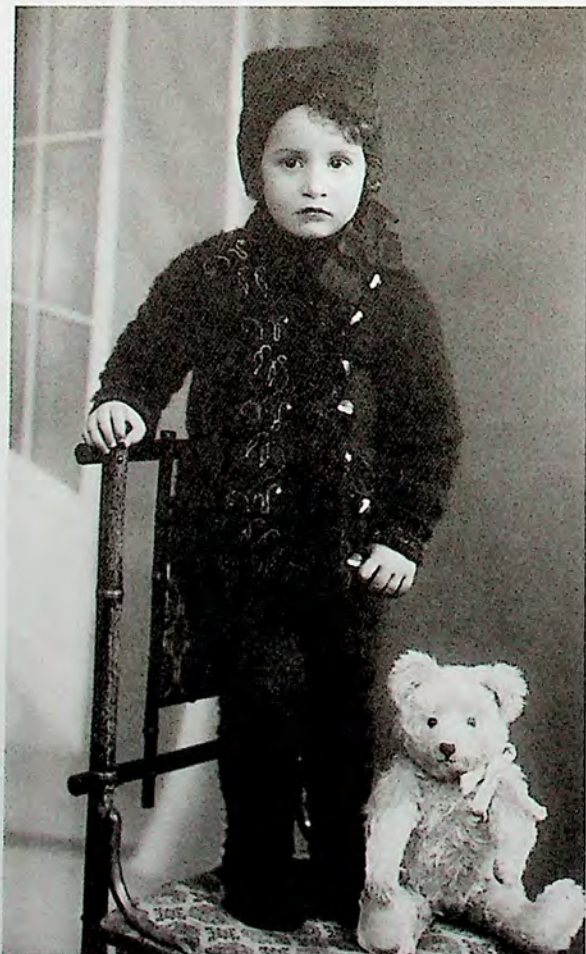

Judelio žmona Šeina su naujagime, 1937 m. Fot. J. Germano, Kaunas. Nuotr. iš Julijan Herman asm. albumo

Judelis su žmona Šeina Kaune, 1934 m. Nuotr. iš Julijan Herman asm. albumo

(Julian), 1945 m. – Dovydas (David). 1974 m. Džulijanas persikėlė į Amsterdamą. Jo dukra Sara Mei Herman tęsia šeimos tradicijas: ji – Olandijos fotomenininkė. 2018 m. Rokiškio krašto muziejus planuoja surengti Saros Mei Herman fotografijų parodą, skirtą Germanų šeimos atminimui.

Šeinos ir Judelio dukra Merelė Kaune, 1939 m. Nuotr. iš Julijan Herman asm. albumo

Jaunėlis Germanų sūnus Judelis (1907?–1944) irgi dirbo fotografu. Šio amato jį išmokė Mordechajus. Žinoma, kad jie kartu važinėjo po Rokiškio apskr. miestelius, apsištodavo pas žmones ir darydavo nuotraukas. 1920 m. kurį laiką abu broliai dirbo Kamajuose, Rokiškio rajone.⁵ Judelis, su tėvais persikėlęs į Kauną, 1934 m. atidarė savo fotoateljė. Žinoma, kad fotografija užsiiminėjo iki 1940 m. spalio 8 dienos. Tai liudija Kauno miesto mokesčių inspekcijos darbų byla, pradėta 1938 m. gruodžio 27 d., užbaigta 1940 m. spalio 8 dieną. Dokumentuose nurodytas įmonės adresas: Savanorių pr. 134, Kaunas. Įmonė veikia nuo 1934 m., samdomų darbuotojų nėra, dirba pats savininkas. 1939 m.

įmonė turėjo 2460 litų pajamų gryniaisiais.⁶ Yra išlikusių fotografijų su spaudais, kur nurodytas kitas adresas: Ukmergės pl. 48, Kaunas. 1938 m. Ukmergės plentas pakeistas į Savanorių prospektą.

Judelis buvo vedęs Šeiną (Schoenele) Levinaitę iš Kupiškio. Tapusi našlaite, Šeina užaugo Rokiškio vaikų prieglaudoje. Antrojo pasaulinio karo metu Judelio šeima buvo Kauno gete. Aštuonmetė dukra Merelė buvo nužudyta Kaune kartu su kitais žydų vaikais. Žmona pateko į Štuthofo koncentracijos stovyklą. Ji išgyveno. Judelis 1944 m. tapo genocido auka.

Tikėtina, kad Germanų šeimos antrasis sūnus Isakas galėjo būti fotografu. Pasak giminaičių, apie 1926–1927 m. jis išvyko į Durbano miestą Pietų Afrikoje. Po poros metų ten nuvyko ir žmona Rasel Levinaitė su dukromis Zeldą (Zelde, g. 1924 m. Lietuvoje) ir Sonia (Sonje, g. 1926 m. Lietuvoje). 1931 m. Pietų Afrikoje jiems gimė

Foto J. GERMANO
Kaunas, Ukmergės pl. 48
1937 7 VII 23 d.

Foto J. GERMANO
Kaunas, Ukmergės pl. 48
1938 8 VI 30 d.

Foto J. GERMANO
Kaunas, Savanorių pr. 134

trečia dukra Phillis. Afrikoje jis dirbo laikrodininku. Išlikusios dvi fotografijos su I. Germano spaudais (Ukmergės pl. 48) užduoda klausimą: ar Isakas buvo fotografas? Gal raidė „I“ – spaudos klaida? Galbūt jis anksčiau negu

Judelis Kaune atidarė fotoateljė, po to jo spaudą naudojo brolis? Gal tai Judelio išdaiga, kaip ir pats kadras? Šioje fotografijoje užfiksuota Judelio žmona, o vietoj Judelio vyriškais rūbais vilkinti jo sesuo Bela.

Aprašytų žmonių gyvenime lieka daug neaiškumų, nutylėjimų, nežinios. Tikėkimės, kad vienos šeimos likimo vingiai nors šiek tiek padės atskleisti žydų gyvenimą, prisidės prie fotografijos istorijos tyrinėjimo.

FOTO, I. GERMANO
Kaunas
Ukmergės pl, 48

1935
1935

פ"י ב"י 173111 פ"י

173111 פ"י ב"י 173111

173111 פ"י ב"י 173111

173111 פ"י ב"י 173111

K

Judelio žmona Šeina ir vietoj Judelio vyriškais rūbais vilkinti jo sesuo Bela, 1935 m. Fot I. Germano, Kaunas. Nuotr. iš Julijan Herman asm. albumo

Paiškinimai

¹ Balsuotojų sąrašas Kauno miesto savivaldybės tarybos rinkimams, 1934 m., Kauno regioninis valstybės archyvas (toliau – KAA), f. R-219, ap. 2, b. 450, l. 4.

² Balsuotojų sąrašas Kauno miesto savivaldybės tarybos rinkimams,

1934 m., f. R-219, ap. 2, b. 450, l. 4.

³ Kauno miesto rinkiminės apylinkės Nr. 33 rinkėjų sąrašai, 1940 m.?, KAA, f. R-292, ap. 5, b. 33, l. 9.

⁴ Rokiškio apskrities žydų verslininkų sąrašas, 1931 m. (<http://jbfund>.

lt/istorija/zydu-verslininku-sarasas/rokiskio-apskritis)

⁵ Fotografija ir fotografai, *Rokiškio krašto muziejaus archyvas*, b. 424.

⁶ Kauno miesto mokesčių inspekcijos darbų byla. Judelio Germano fotografija. KAA, f. R-209.

Rokiškėno Jono Balčiūno, Lietuvos prezidento Antano Smetonos vairuotojo, užrašai – dovana Lietuvos muziejams

ARŪNAS UOGINTAS

Docentas, Šiaulių universiteto dėstytojas

„Lietuvos archyvų departamentui pavyko įsigyti prezidento Antano Smetonos vairuotojo užrašus, kuriuose daug žinių apie 1937–1942 metų aukščiausių valstybės pareigūnų bei jų šeimos narių keliones.“ (internetinė prieiga – [\[uzrasai.d?id=1086034\]\(http://uzrasai.d?id=1086034\), žiūrėta 2016 12 14\), – skelbia pastarųjų metų Lietuvos žiniasklaida. Minimalia, kad vadinamojoje registracijos knygoje užfiksuotos Lietuvos Respublikos prezidento A. Smetonos 1937–1940 m. ir 1940–1942 m. Lietuvos SSR marionetinio parlamento vadovo Justo Paleckio bei jų šeimos narių kelionės tarnybiniu](http://www.delfi.lt/veidai/kultura/valstybes-archyvui-perduoti-prezidento-asmetonos-vairuotojo-</p></div><div data-bbox=)

automobiliu „Buick“. Skurdžiose naujienų agentūrų žiniose pasirodo, kad dokumentą iš privataus asmens Kaune padėjo įsigyti išeivijos politologas Tomas Remeikis ir Pasaulio lietuvių bendruomenės atstovas Lietuvoje Gabriėlius Žemkalis ir kad 1937–1942 m. Lietuvos vadovybės tarnybinių kelionių registravimo knyga buvo perduota

Jonas Balčiūnas tarnybos Lietuvos kariuomenės Lengvijų auto ir motociklų kuopoje metu, 1923 m. Visos nuotraukos iš Redos Uogintienės šeimos archyvo

Jonas Balčiūnas (priekyje) su
Prezidentūros senbernaru Palangoje,
1931 m.

saugoti Lietuvos centriniam vals-
tybės archyvui.

Įdomu, kad šis dokumentas buvo
mano uošvių šeimos nuosavybė,
kuris po žmonos senelio, Lietuvos
prezidento A. Smetonos vairuoto-
jo, mirties atiteko pastarojo sūnui
Edvardui Balčiūnui. Mano žmonos
tėvai, kaip ir daugelis to meto Lie-
tuvos pensininkų, pakliuvo į devy-
niasdešimtųjų sunkmečio mėsmalę,
ir net patys nepajuto, kaip iš jų
kažkoks „verslininkas“ „peržiūrai“
išviliojo tokį svarbų dokumentą...

Mano draugas Klemas Jankūnas,
šiaulietis fotografas, Sausio 13-osios
savanoris, lyg ir nujausdamas suk-
čių klastą, primygtinai daugiau nei
prieš dvidešimt metų perfotografavo
knygutę, ir dabar, perkėlę visa tai į
skaitmeninę laikmeną, mes ryžomės
šiuos dokumentus ir kai kurias retas
fotografijas padovanoti įvairiems
Lietuvos muziejams.

Redos Uogintienės – mano žmo-
nos – tėvelis Edvardas Balčiūnas dar
1998 m. „Šiaulių naujienų“ žurna-
listui (Liolys Edmundas. Šiauliuose
gyvena prezidento Antano Sme-
tonos vairuotojo sūnus // *Šiaulių*

naujienos, 1998, saus. 7 d.) pasakojo,
kad Jonas Balčiūnas gimė amžių
sandūroje – 1900 m. šalia Rokiškio.
Labai svarbus ir pastarojo tėvo Juozo
gyvenimas. Tuomet valdišką darbą
„šalia technikos“ buvo nepaprastai
sunku gauti. Norėdamas šito, Juo-
zas Balčiūnas nusprendė „patirties
pasisemti“ dirbdamas geležinkelio

Peterburgas–Archangelskas staty-
boje. Jis pasikinkė arklį... ir išva-
žiavo į Peterburgą. Dvejus metus
žmogus ten plušėjo, tačiau grįžęs
gavo valdišką darbą – prie pervažos
ties Rokiškiu. Taigi, Joną Balčiūną
automobilizmo link pastūmėjo tarsi
jo tėvo Juozo darbo ar specialybės
pasirinkimas.

Jonas Balčiūnas – tiems laikams
buvo neblogai išprusęs: 1922 m.
spalio 22 d. jis gavo Lietuvos Res-
publikos krašto apsaugos ministeri-
jos atestatą, bylojantį apie „pirmos
rūšies karo šoferio“ vardo suteikimą.
Visas dešimt disciplinų, būtinas
dokumentui gauti, Redos senelis
išlaikė aukščiausiais balais – dešim-
tukais. Išliko nuotrauka, kad tuomet
vairuotojų (šoferių) atestatus gavo
87 kariūnai. Tokią prestižinę tiems
laikams Lietuvoje profesiją žmonės

Jono Balčiūno (sėdi) ir Jono Baltino šeimos
Palangoje, 1933 m.

Lietuvos

Respublika

Krašto Apsaugos Ministerija

ATESTATAS.

1922 m. Spalio mėn. 22 d. duštas

Biliniui

Balčiūniui Jonui tame, kad jis išėjo
pilną Auto-Bataliono Auto-Mokamos kuopos *šoferis-puskarininkas*
klasės kursą ir parodė sekantį žinojimą:

Rikiuotė	<i>labai gerai (5)</i>
Statutai	<i>labai gerai (5)</i>
Praktikos geometrija ir topografija	<i>labai gerai (5)</i>
Fizika	<i>labai gerai (5)</i>
Elektrotechnika	<i>labai gerai (5)</i>
Medžiagų technologija	<i>labai gerai (5)</i>
Automobilizmas	<i>labai gerai (5)</i>
Motociklo dalykas	<i>labai gerai (5)</i>
Praktika dirbtuvėj	<i>labai gerai (5)</i>
Važiavimas	<i>labai gerai (5)</i>

Rementis tuo jam teikiamas *(1)* pirmos rūšies karo šoferio vardas, kas parašais ir valdiška antspauda tvirtinama.

Haras
29/10-23m.

Auto Bataliono,
Vadas *[Signature]*

Auto Mokamos kuopos,
Vadas *[Signature]*

Kvotimų komisijos
Pirmininkas *[Signature]*

Nariai *[Signature]*

Instruktoriai *[Signature]*
Adjutantas *[Signature]*

Jonas Balčiūnas (sėdi), automobilio K-2 vairuotojas, Prezidentūros kieme, apie 1937 m.

labai brangino, o ir automobilių buvo vienetai. Iš pradžių senelis įsidarbino Kauno gaisrinėje, o vėliau dirbo Lazdijų apskrities viršininkui. Redos tėvelis prisimindavo, kad darbą pas prezidentą Antaną Smetoną jo tėvas gavo 1926 m., kai pastarajam prireikė vairuotojo. Neabejotina, kad visa tai įvyko po Lazdijų apskrities viršininko rekomendacijų, tad senelis – eiti ar neiti dirbti į Prezidentūrą – neabejojo. Jam buvo skirtas nedidelis kambarėlis su virtuve virš Prezidentūros garažų, šalia dar gyveno pirmasis prezidento vairuotojas Jonas Baltinas. Redos tėvelis iš tėvo pasakojimų prisimena, kad būti jo ekscelencijos vairuotoju buvo nelengva. Turėjai visada būti pasitempęs, tvarkingas, švarus, mandagus. Ir jam patikėtas brangus automobilis turėjo veikti, – mėgo pasakoti tėvelis, – kaip laikrodžiai ir blizgėti lyg vestuvinis žiedas visas 24 valandas per parą. Dažniausiai dirbta be poilsio dienų ir beveik be atostogų, turėjai būti

šalia, niekur toli nenuklysti, nes bet kurią minutę galėjai būti reikalingas ponui prezidentui, prezidentienei ar bet kuriam jų aplinkos žmogui. Pasak Edvardo Balčiūno, jo tėvukas turėjo puikų pavyzdį – patį Lietuvos Respublikos prezidentą, kuris buvo punctualus, tvarkingas ir tolerantiškas. Senelis buvo netikintis žmogus ir pats pasakodavo, kad prezidentas Antanas Smetona gerbė jo įsitikinimus ir niekada jam nepriekaištavo. Jis prisimindavo atvejį, kai per Jo Ekscelencijos sūnaus vestuvių bažnytines apeigas jam buvo leista neklūpoti ir „ignoruoti“ kai kuriuos bažnytinius ritualus... Visa tai savotiškai atsiliepė jau sovietiniais metais, po senelio mirties, kai vienas Rokiškio kunigas kategoriškai atsisakė šventinti jo kapą ir tik labai pamaldžių giminaičių dėka pavyko gauti šventinto vandens ir patiems atlikti šią procedūrą... Panašios provincialios istorijos ir nutikimai, manau, lydėjo ne vieną, laisvą ir drąsų Lietuvos pilietį...

Senelio užrašuose apie automobilį yra daug įdomių žinių iš tarpukario Lietuvos istorijos. 1937 m. pastabose, kurias parašu pažymėdavo aukšto rango Prezidentūros karininkas, atsispindėjo automobilio būklė ir tam tikra ataskaita už degalus. Vėliau šis dokumentas pildytas kiek laisviau, įgavo tam tikro automobilio žurnalo ar dienoraščio bruožų. K-2 numeriu pažymėtas „Buick“ markės automobilis paprastai vežiojo poniją Smetonienę, tai rodo užfiksuotos kelionės, o šoferio Jono Baltino vairuojamas prašmatnus automobilis numeriu K-1 tiesiogiai tarnavo Jo Ekscelencijai prezidentui.

Mokslininkams, praeities tyrinėtojams dienoraštyje minimi faktai gali būti labai įdomūs ir, manau, patvirtintų ar paneigtų kai kuriuos Lietuvos istorijos faktus, ypač liečiančius garsias tarpukario personalijas, nors automobiliu buvo vežiojami ir paprasti šalies piliečiai. Redos tėvukas pasakojo,

Jonas Balčiūnas Prezidentūroje su ką tik gimusiu Edvardu, 1938 m.

kad iš šio sąsiuvinio matyti ir tam tikra asmeninė, šeimos istorija. Tarkim, fiksuojama data, kai senelis prašmatniai iš ligoninės parsivežė žmoną su naujagimiu... Yra išimtinių įrašų: vieną gražią 1938 m. dieną iki Raguvos ar iš jos 50 km buvo pavėžėti... du pavargėliai. Kas tie žmogeliai, keliavę prezidento „Buicku“, vargu ar sužinosim, kaip ir tai, kas liepė juos pavėžėti. Šiandien sunku įsivaizduoti, kad prezidentas į savo prabangų automobilį įsileistų elgetėlę...

Smetoninių laikų įrašai laisvi ir aiškūs: garsi kompanija vežta į teatrą ar, kaip įrašyta, lošti kortomis... Tačiau nuo 1940 m. tos pastabos tampa vis slaptesnės, grėsmingesnės, o 1941 m. asmenybės pakeičiamos tik skaitiklio rodmenimis...

Šiuose užrašuose galima rasti šiek tiek sovietinių laikų įrašų, nes kai Justas Peleckis tapo naujosios valdžios galva, jo žinion buvo paskirti ir abu vairuotojai Jonai – Balčiūnas ir Baltinas. Vežiota ir naujoji LTSR valdininkija, tik prie pavardžių vietoj raidelės „p.“ jau „puikavosi“ trys raidės „drg.“ (santr. – draugas). Sovietinė valdžia vežiota iki 1941 m. birželio

Jono Balčiūno dienoraščio viršelis

22-osios. Tą dieną Jonas Balčiūnas „Buicką“ išvarė į Daugpilį. Redos tėvelis Edvardas pasakojo, kad Latvijoje automobilis K-2 ir liko, o visa keturių asmenų šeima apsigyveno Rokiškyje, 1939 m. pastatytame name, adresu Respublikos 72. Visą mantą iš Kauno į Rokiškį šeima parsivežė arkliuku. Triskart sukursavo...

Sovietiniais laikais komisarams užkliuvo senelio tarnyba prezidentūroje. 1944 m. jis buvo tardomas NKVD rūsiuose. Jonas Balčiūnas,

pasak Edvardo, kaip kūdikis įščiose devynis mėnesius praleido Lukiškėse. Jį paleido tik 1945 m. ir tardytojas Harčenko išrašė „spravką“. Būtent ši pažyma padėjo išvengti itin didelių nemalonių. Močiutė pasakojo, kad senelis, grįžęs iš kalėjimo, dar ilgai miegojo ant grindų, nes lovoje paprasčiausiai neužmigdavo...

Senelio tarnyba Prezidentūroje atsirūgo ir kitiems šeimos nariams. Aštuoneriais metais už Redos tėvuką vyresnei jo seseriai Irenai Balčiūnaitei (vėliau – Čeičienei, iki mirties gyvenusiai Kaune) teko savo kailiu patirti sovietų valdžios nemalonę.

Metai	Diena	Vieta	Užrašai	km
1938	15	Rušeja	Id. savaitė 1938	29630
1938	15	Rušeja	Rušeja - Kėdainiai - Kaunas	150
1938	9	Kaunas	su žmona - Kaunas	24
1938	12	Kaunas	Kaunas	24
1938	12	Kaunas	Kaunas	216
1938	9	Kaunas	Kaunas	150
1938	12	Kaunas	Kaunas	150
1938	9	Kaunas	Kaunas	150
1938	19	Kaunas	Kaunas	3
1938	20	Kaunas	Kaunas	41
1938	21	Kaunas	Kaunas	250
1938	24	Kaunas	Kaunas	150
1938	25	Kaunas	Kaunas	1
1938	29	Kaunas	Kaunas	75
1938	30	Kaunas	Kaunas	50

Puslapis iš Jono Balčiūno dienoraščio

Geriausiais pažymiais mokyklą Rokiškyje baigusiai jaunuolei nebuvo leista stoti į Kauno medicinos institutą, o vėliau dėl politinių represijų ji buvo pašalinta ir iš Žemės ūkio akademijos trečio kurso...

Amžiną atilsį Redos tėvelis Edvardas Balčiūnas savo prisiminimus viename Šiaulių laikraštyje baigia: „Tėvas, kaip ir visada, išliko ramus, nepaprastai tvarkingas ir labai geras žmogus. Tokį mes jį su vaikais ir prisimename. Vieną iš dviejų pirmųjų ir paskutiniųjų prezidento Antano Smetonos vairuotojų.“

Dvi geresnės ir tiek pat laimingos moterys

INDRA DREVINSKAITĖ-ŽILINSKIENĖ

Biržų Jurgio Bielinio viešosios bibliotekos metodininkė viešiesiems ryšiams

*Melodija, kurios ieškojau vėjų,
ir negirdėjau, kaip many aidėjo
sunkus ir greitas juodo kraujo ritmas,
neatpažintas veiksmo logaritmas.*

*Melodija, kurios ieškojau vėjų,
bet keitėsi dievai ir sutvėrėjai,
ir virto bokštai kaip žaislai į jūrą,
kur degė baltos optimistų burės.*

Elena Mezginaitė, 1982 m.

Šis skambantis eilėraštis tiek įprastas mūsų ausiai, kad kartais atrodo, jog tai – lietuvių liaudies daina. Tiesiog žinai jo melodiją, žinai atlikėją, žinai, kada geriausia šį eilėraščių-dainą dainuoti...

Poetės, žurnalistės Elenos Mezginaitės įvairiausios, tik jos gyvenimo prieskoniais paskanintos melodijos šiandien dar gyvos visokiomis formomis.

Mėta Kvetkienė, šiuo metu su vyru Robertu gyvenanti Pabiržėje

(Biržų r.), nėra nei poetė, nei rašytoja. Tik vaikystėje ir jaunystėje ji prisiklausė kuriančios mamos minčių, daug bendravo su menininkais, todėl tas šiek tiek bohemiškas pasaulis jos akyse atsispindi iki šiol.

Mėta – garsios lietuvių poetės E. Mezginaitės dukra. O čia publikuojamas pokalbis su ja – labiau ne apie visų mylėtos E. Mezginaitės kūrybą, o apie mamos ir dukros pajautą, nenutrūkstamą, bet taip trūkstamą ryšį.

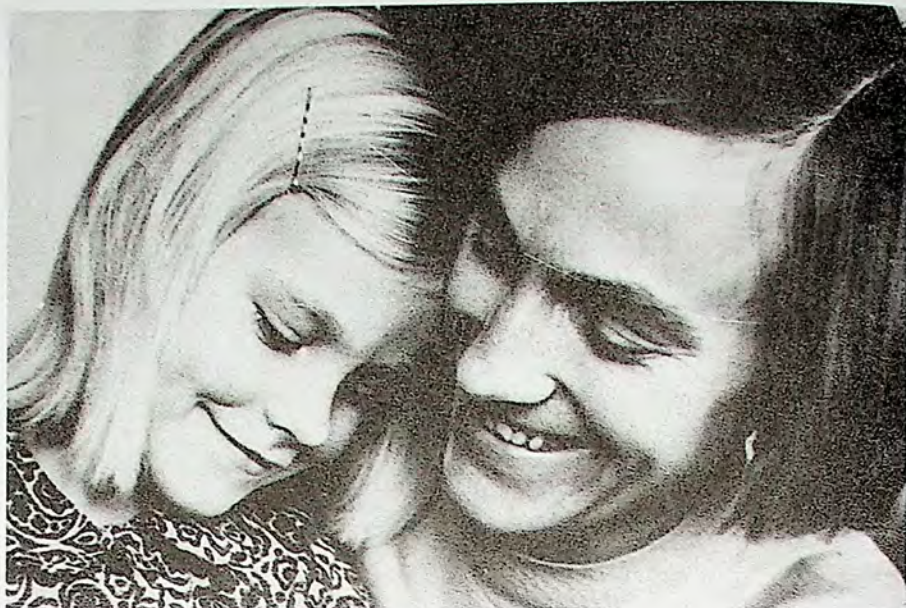
Poetė Elena Mezginaitė su dukra Mėta, apie 1984 m. Nuotr. Leono Grubinsko

Laiminga močia

Geografiškai E. Mezginaitė, gimusi Rokiškio rajone, dirbusi gimtinėje ir Kupiškyje, labiausiai yra Panevėžio žmogus, šio miesto kūrėja iki paskutinės savo dienos. Akivaizdu viena – Aukštaitija buvo jos kūrybinio išsipildymo vieta.

Šiandien Biržų rajone gyvena jos dukra Mėta. Pabiržė – jos vyro Roberto, panevėžiečio, vaikystės kaimas, o įsikūrė juodu Roberto senelių namuose. Seni tai namai, bet gražūs ne euroremontu, o kitokia – dvasine – prabanga.

„Ilgiosios mamos,“ – prie apvalaus senovinio stalo pokalbį apie prieš 12 metų mirusią poetę pradeda M. Kvetkienė. „Vaikystėje dažnai klausdavau, kodėl mama – ne tokia kaip visos mamos. Mūsų namai nekvepėdavo kepamais pyragais. Mamos klausdavau, kodėl esu ne Daiva ar Inga? Mėta? Šį tais laikais neįprastą vardą išrinko

Elena ir Mėta, apie 1972 m. Nuotr. Leono Grubinsko

mano tėtis fotografas. Elena neleidavo jos vadinti mama, o juo labiau mamyte. Jai labiausiai patiko kreipinys „močia“. Tokiu žodžiu ji ir pasirašydavo savo dedikacijas, skirtas man.“

Mėta rodo 1982 m. E. Mezginaitės poezijos rinkinį „Skardis“:

„Mano vienintelei Mėtai – kad būtum už mane geresnė ir tiek pat laiminga. Močia“.

Mėta mamos „močia“ nevadino. Vadino vardu, jei jau nebuvo galima mamyte. Elena. Dabar sako, kad mama gyva viename žodyje – Mezginaitė. Rokiškio krašto tai pavardė,

Elena Mezginaitė. Nuotr. Gintaro Lukoševičiaus

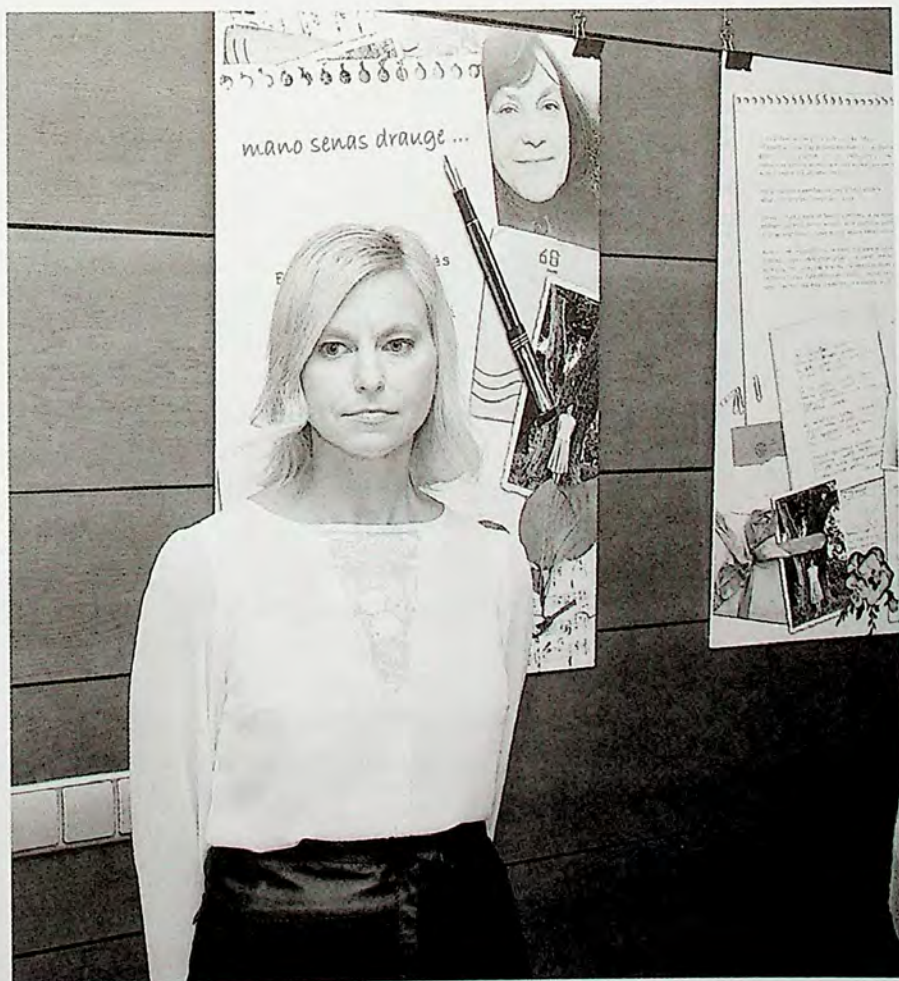
Poetės Elenos Mezginaitės dukra
Mėta Kvetkienė. Nuotr. iš Mėtos
Kvetkienės asm. archyvo

o Rokiškis brangus ir pačiai Mėtai – iš Panevėžio į jį vaikystėje moteris vykdavo traukiniu.

„Kaimo Rokiškio rajone nepri-
siminčiau, jei ne Algio (E. Mezgi-
naitės brolio) darytos nuotraukos.
Vienoje jų stovi kaimo mergaičiukė,
skara apmuturiuota su žabu rankoje,
o šalia – trys dideli paršai ir didelis
baltas šuo ruda dėme ant šono. Ki-
tose nuotraukose – aš su karvėmis
arba basa ant šuns būdos. O štai
mano penkerių metų jubiliejus jau
Rokiškyje, Ažuolų gatvėje, močiu-
tės name. Nuotraukoje – jauna graži
mama su manim, o ant stalo apver-
tas didelis juodos duonos kepalas su
įsmeigtomis penkiomis žvakutėmis.
Iš tų namų atsimenu, kaip su mo-
čiuute vakarais eidavom tvarto rakinti
ir kaip, norėdama skanių Rokiškio
barankų su aguonom ant špagato
suvertų, bandydama perpjauti, sti-
priai rankos nykštį persipjoviau. El-
vyra (E. Mezginaitės sesuo) pradėjo
mane dviračiu vežioti pasisodinusi
ant galinio rato. Taip vieną kartą
važiavom žiūrėti, ar ne mūsų namas
dega Sodų gatvėje, kurį močiuutė
ketino pirkti. O tas geltonas namas
tais laikais buvo gražiausias iš visų

aplinkinių. Ten prabėgo visos mano
laimingos mokyklinės vasaros su
šunimis, vištomis, dviračiais, dide-
lėmis sūpuoklėmis po obelimi. Ten
man patiko viskas, net ir kolorado
vabalų rinkimas! Iš Panevėžio mama
rašydavo laiškus, ir mes jai rašyda-
vome iš Rokiškio. Žinoma, ji mane

lankydavo, bet laiškai buvo rašomi
labai dažnai visoje Mezginų šeimo-
je. Genė (E. Mezginaitės sesuo) tuo
metu dirbo ir gyveno Kaune. Ten
aš taip pat dažnai lankydavausi su
močiuute. Genė labai mylėjo mamą,
jos buvo labai artimos, ji saugojo
visus mamos laiškus ir sau pasiliko
vietą šalia mamos kapo... Elvyra,
priešingai, nelabai sutarė su mama,
o mylėjo savo tėvą ir sirgdama jau
prašė būti palaidota šalia jo... Mama
Elena Mezginaitė buvo jauniausia
šeimoje ir visi keturi – brolis ir trys
seserys – sutarė gerai. Taip jau su-
siklostė, kad Elvyra, Algis ir Genė
savo šeimų nesukūrė, vaikų neturėjo.
Tad aš buvau jų visų vaikas. Elvyra
sakydavo „čia mano vaikas“, kai
nusiveždavo dviračiu į savo darbą.
Su Algiu ryškindavome nuotraukas

Mėta Kvetkienė. Nuotr. iš Mėtos Kvetkienės
asm. archyvo

Elena Mezginaitė ir Donatas Banionis, 1999 m. Nuotr. iš Mėtos Kvetkienės asm. archyvo

Poetai Jonas Strielkūnas ir Elena Mezginaitė. Nuotr. iš Mėtos Kvetkienės asm. archyvo

ir jas džiovindavome, apkarpydavome, jis mopedu mane paveždavo. Gal tik viena Genė buvo per šlaunį man sudavusi, kai jos karolius sutraukiau... Pirmoji po sunkios ligos išėjo Elvyra. Ją mylėjau labiausiai. Žinoma, neskaitant mamos. Vėliau buvo mano vestuvės. Buvo ir mama, ir Algis, ir Genė. Aš persikrausčiau į Vilnių. Po kelerių metų mama atvažiavo į Vilnių, į Rašytojų sąjungos suvažiavimą, nakvojo pas mane, o kitą dieną Rašytojų namuose nukrito nuo laiptų... Po trejų metų išėjo jos brolis Algis, kuriuo

labai rūpinosi... O dabar ir Genė... Ir kažkas mano gyvenime baigėsi. Liko laiškai, nuotraukos ir tas noras, kaip ir Algio, nuvažiuoti ant Mezginų žemės pasėdėti ir, kaip Genė mėgdavo, rugiagėlių nusiskinti... Mezginaitė buvo gamtos žmogus. Ne kaimo, bet gamtos. Jai be galo buvo svarbi žemė. Buvo laikas, kai Kupiškio rajone turėjome senovišką pirkį. Tai mamą tokią ir pamenu iš tų vasaros savaitgalių – jos rankos žemėje, ji sodino, rinko vaistažoles, o tokios dienos jai suteikdavo daug energijos.“

Lietuviškoji Marina Cvetajeva

E. Mezginaitės dukra Mėta, paklausta, kodėl, augusi su tėvais menininkais, pati nepasirinko menininkės kelio, sako, kad tikriausiai atėjo toks noras, tiesiog suvokimas, kad reiktų nuo bohemiško gyvenimo atitolti. „Menininkė buvo ne tik mano mama. Mano tėtis – fotografas Petras Čiplys. Jis taip pat rašo eilėraščius, piešia. Ir nors tėvai išsiskyrė anksti, tačiau visą laiką gražiai sutarė, aš bendravau su abiem. Jie visą gyvenimą liko draugais, todėl įvairių menininkų sutikdavau abiejų namuose. Grįžusi namo iš Panevėžio teatro, ką tik scenoje matytus aktorius jau rasdavau mūsų bute. Jame lankydavosi ir gastroliuojantys Panevėžyje menininkai. Ilgainiui mamos draugai tapo manaisiais. Su bendraamžiais man nebebuvo taip įdomu. Mezginaitė, nors pyragų ir nekepavo, buvo išties gera mama – ačiū Dievui, dar jai gyvai esant, tai supratau, mes tapome labai artimomis draugėmis. Todėl tada, kai mama po nelaimingo atsitikimo mirė, man išties buvo labai skaudu. Iki šiol ją sapnuoju. Jau dvylika metų. Žinau, koks jos gyvenimo periodas buvo pats laimingiausias, žinau, nuo kada prasidėjo ir juodasis jos metas...“

M. Kvetkienė itin šiltai kalba apie kelis artimus Elenos bičiulius: poetus Valdą Kukulą ir Joną Strielkūną. Abu jie – knygos apie E. Mezginaitę „Mano senas drauge“ sudarytojai. Knygoje, kuri pasirodė jau po poetės mirties, 2006 m., ir pakartotinai 2014-aisiais – visi Elenos eilėraščiai ir prisiminimai apie ją.

„Mama labai mokėjo bendrauti su žmonėmis. Visi ją mylėjo. Visas Panevėžys ir dar toliau. Ją, žurnalistę ir poetę, prisimenu su bloknotu rankose, dažnai tapdavau pirmąja jos eilėraščių skaitytoja,“ – atvirauja poetės dukra.

*Elena Mezginaitė Biržų pilyje, 1999 m.
Nuotr. F. Grunskio*

V. Kukulas, anot Mėtos, taikliausiai Mezginaitės asmenybę ir kūrybą apibūdino 2006 m. žurnale „Metai“. Jis rašo: „Prieraišumas, ištikimybė draugystei – nekintanti Elenos charakterio dominantė. <...> Jos laikysena dažnai primindavo Mariną Cvetajevą. <...> Tiesiog ji buvo ji, pati sau visiškai pakankama. <...> O santykiai su žmonėmis iki mirties tokie ir išliko: maksimalistiniai ir skaidrūs.“

M. Kvetkienė, iš Panevėžio persikėlusį į Vilnių, kaimynystėje gyveno su poetu J. Strielkūnu, o jos mama Mezginaitė, būdama Vilniuje, visada stengdavosi aplankyti iš Biržų krašto kilusį poetą. Mėta pasakoja, kad du poetai draugavo nuo jaunystės. „J. Strielkūnas man atminty išliko labai paprastas, šiltas, nė kiek nesididžiuojantis savo žinomumu, daugiausia laiko praleidžiantis savo mažajam kambariui-bibliotekoj, rašantis ir skaitantis. Kitaip ir negalėjo būti, kad mamos rankraščiai po mirties atsidūrė jos gerų draugų J. Strielkūno ir V. Kukulo rankose.“

Kūrybos vakaras Panevėžio bibliotekoje, 1991 m. Iš kairės: dainininkas Kastytis Kerbedis, kompozitorius Alvydas Jėgelevičius, poetai Elena Mezginaitė ir Valdas Kukulas. Nuotr. iš asm. Mėtos Kvetkienės archyvo

Elena Mezginaitė. Nuotr. Gintaro Lukoševičiaus

Melodija vėjyje

„Manau, kad mama rašė apie gyvenimą be jokios papildomos fantazijos; rašė, ką išgyveno, pajautė, nujautė. Todėl jos eilėraščiai tokie atpažįstami, artimi. Visą laik sakau, kad turi rašyti tie žmonės, kurie negali nerašyti. O Mezginaitė sakydavo: jei gali nerašyti, nerašyk. Bet ji negalėjo nerašyti,“ – apie poetės kūrybą kalba jos dukra.

E. Mezginaitė išleido keturis poezijos rinkinius. Nemažai eilėraščių virto dainomis bendradarbiaujant su Alvydu Jegelevičiumi ir kitais kompozitoriais. Kastyčio Kerbedžio daina „Melodija, kurios ieškojau vėjy“ parašyta pagal E. Mezginaitės eiles. Populiarus dainininkas interviu ne kartą yra sakęs, kad šią dainą atlikti jis jau pavargo, tačiau klausytojai jos pageidauja, ir ji iki šiol skamba dainininko koncertuose.

Na, o aktorių Kristinos Kazlauskaitės ir Vlado Bagdono atliekama daina „Baltas lino gyvenimas“ – tai

jau poetės E. Mezginaitės eilėraščių, virtusio daina, vizitinė kortelė. M. Kvetkienė pasidžiaugė nauja kompaktine plokštele tokiu pat pavadinimu kaip ir populiarioji daina. Joje kompozitoriaus A. Jegelevičiaus muzika, parašyta E. Mezginaitės eilėraščiams. Iš viso 18 dainų. Jas atlieka A. Jegelevičius, Česlovas Gabalis, Žilvinas Žvagulis, Stasys Povilaitis, Birutė Petrikytė, Neda Malūnavičiūtė, Nijolė Ščiukaitė ir kiti.

Panevėžyje jau penkti metai spalio mėnesį organizuojamas moksleivių ir jaunimo dainuojamosios poezijos festivalis-konkursas „Mano senas drauge“. Šio konkurso dalyviai turi atlikti nors vieną dainą pagal E. Mezginaitės žodžius. M. Kvetkienė yra viena iš šio festivalio-konkurso komisijos narių ir dainuojančius biržiečius moksleivius, jaunuolius kviečia įsilieti į konkurso dalyvių gretas. Iš Biržų, deja, sako Mėta, dalyvių

per penkerius metus dar neteko sulaukti. O informaciją apie konkursą galima rasti internete su nuoroda „Mano senas drauge“.

„Labiausiai trūksta bendravimo su mama Mezginaitė. Net ir interneto laikais mes rašydavome viena kitai laiškus. Vilnius, kur aš gyvenau – Panevėžys (ten tebegyveno mama) laišškai plaukdavo labai dažnai. O ir iš gyvenimo po bendru stogu pamenu, kad mama man vis palikdavo kokį raštelį – jį rasdavau grįžusi namo. Taip mudvi ir susirašydavom, nes juk spausdintas žodis ne toks mielas, artimas, įtaigus... Gimtadienio proga ji visuomet šalia įprastinės dovanėlės kokį eilėraščių ar gražų posakį parašydavo ant popieriaus ar atviruko. Pavyzdžiui, 30-mečio proga prie dovanos ji pridėjo raštelį: „Sveikinu su amžiumi, kurio nuskęsti neįmanoma.“ Jaučiu ir tikiu, kad mane ten, aukštai, saugo mama. Dėl to gyventi ramiau,“ – įsitikinusi poetės dukra.

Jolanta Juodinytė

* * *

Sako man: rašyk apie tėvynę,
Apie meilę pasakok ar saulėtus laukus;
Tavo eilės – liūdesio giminė,
Skausmo krantas, ilgesio dangus.

Sako man: dainuok tik apie džiaugsmą,
Apie juoką, apie paukščio skrydį, jo stiprius sparnus;
Tavo žodžiai – dilgėlės ir usnys aukštos;
Tas pasaulis tavo toks paklydęs, neramus.

Nesupykit – nedainuosiu apie juoką,
Apie saulės nutviekstas žalias salas...
Mano siela jums papasakot nemoka,
Kaip kvatojas ji ar šoka po balas.

Negiedosiu himnų mylimai tėvynei, –
Kaip kalbėti, kai širdis jos sielvarto ir laimės kupina?
Virpa lūpos, mintys susipynė:
Ak, šventa žemelė mano kenčianti, šventa...

Nepavyks ir apie meilę pašnekėti,
Apgavikę tą viliokę tūkstančiais vardų, –
Ji mane išmokė niekuo šitoj žemėj netikėti.
Šitiek prikaltėta pažadų svaigių...

Ir belieka mano dainai šaltos rasos,
Ilgesys gūdžiausių rudenio naktų...
Jei paguodą savo sielai mano žodžiuos rasit,
Dovanosiu juos kaip rožės žiedą tarp delnų.

* * *

Krinta žemėn žiedlapiai lyg snaigės...
Saulė! Vyturys! Žolės gaivumas!
Skleidžias šypsenos, pakyla skrydžiui meilė,
Gėlėmis nuklotos visos pievos gaivios.
Koks aukštumas, koks dangaus gilumas!
Krinta žemėn žiedlapiai lyg snaigės...

Krinta žemėn gydančio lietaus lašai.
Šlama, šneka lietuje apsvaigę medžiai,
Skleidžiasi širdis lyg angelo lytėta.
Saulės ostija, į dangų pakylėta,
Žemei – derliaus, žmogui – soties meldžia.
Krinta žemėn gydančio lietaus lašai...

Krinta žemėn lapai, vakaro žarom pražydę,
Apie laiko upę, apie išėjimo dieną kalba.
Tas laukų platumas! Ta dangaus daina!
Žada vėl ramybę lengvos gijos. Vėl šalna.
Tokios ryškios, tokios keistos vakarėjant spalvos...
Krinta žemėn lapai, vakaro žarom pražydę...

Krinta žemėn patalų lengvi balti pūkai.
Grafika šalta – lyg senas atvirukas.
Mėnesienos ietys ir pusnynų apversti laivai,
Girgžda takas, žėri laumių palaikai,
Vėjas šoky šelstančiam po tuščią lauką sukas.
Krinta žemėn patalų lengvi balti pūkai...

Krinta... žemėn...

* * *

*Ką čia sukursi, ką beparašysi?
Milijonai žodžių, sielos paslapčių
Pergamentų lapuos, knygoje sudėta.
Ar tau beatrasti gilesnių minčių?*

*Ką čia besukursi, ką beparašysi
Po Petrarkos, Getės, Bernso ar kitų,
Po Mačernio, Puškino, Heinės ar Maironio –
Ką mielesnio dvasiai surimuosi tu?*

*Ką čia besukursi, kuo bepasiguosi?
Kitą skausmą – džiaugsmą ar viltį naujas?
Ar kažkokį kitą pasakišką uostą
Dar surasi žody, ar naujas salas?*

*Ką čia besukursi, ką beišsakysi?
O kaskart, kai skleidžias saulėti sparnai,
Vėl imi pieštuką – seną, nukramtytą –
Ir pabyra mintys, verias lyg žiedai.*

*Tavo sapno aidas, tavo sielos mintys –
Takas palei pievą, upės murmesys...
Tiktai tau šių naktį lietūs žolę vilgė.
Kitas tavo žodžių taip nepasakys.*

* * *

*Jau vasaros pirštai iš lėto
Piešia šešėlius ilgyn.
Palėpėj dar džiūsta mėtos,
O vakaras glaudžias artyn.*

*Sietynas jau nutiesė taką
Klajokliams paukščių pulkams.
Sunkiau saulužėlė kelias,
Laukai kažkuo guodžias miškams.*

*Prisipildo laukimo taurės,
Neviltis baikščiai gūžias kertėj.
Na, štai: tu laukei – nelaukei,
O ruduo jau visai pavartėj.*

*Tos miglos tirščiau vis užkloja
Ir pievas, ir širdis – deja...
Kažkas tau palaukėj jau moja
Geltonom skarelėm rudens.*

* * *

*Žodi mano, tylumoj dienų paklydęs,
Ateini per ašarą, per viltį, per troškimą.
Virpi, jėgą žiedo pumpure išvydęs,
Gęsti vienuoj, užgautas prakeikimo.*

*Žodi mano, girdai sielą, saugai ir vaduoji
Nuo tamsos, nuo pikto žvilgsnio, nuo gėlos.
Lėkdamas pro šalį tik laumžirgio sparnu pamoji
Ieškančiam užuovėjos ar negyvenamos salas.*

*Žodi mano, gelbėji nuo ilgesio ir guodi,
Kai nusvyra galvos, lūžta užgauti sparnai,
Pakylėk, nunešk į šviesų ryto sodą,
Kur varnėno giesmės dieną laimina ir pildosi sapnai.*

* * *

*Tu viską dar turėsi
Ir viskas tau dar bus:
Kaitroj – gairus pavėsis,
Namuos – brangus žmogus.*

*Nupjausi, ką pasėsi,
Ir nieks nesulaikys.
Sapnus šviesius regėsi,
Sparnai sups debesį.*

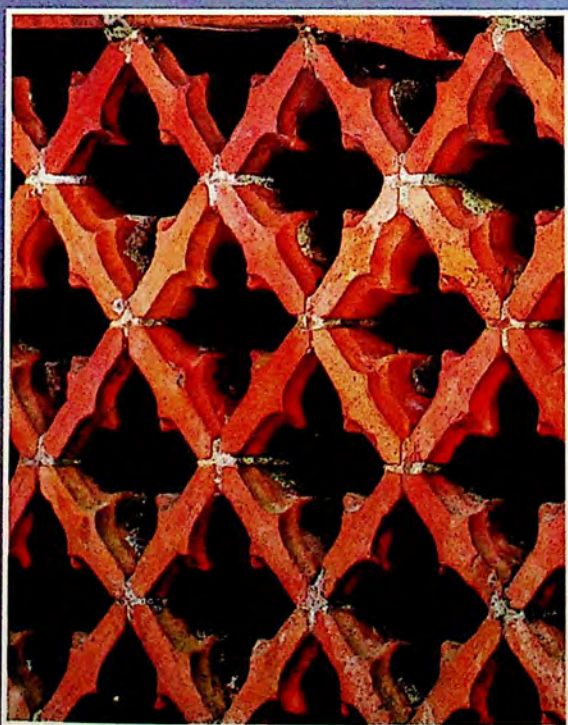
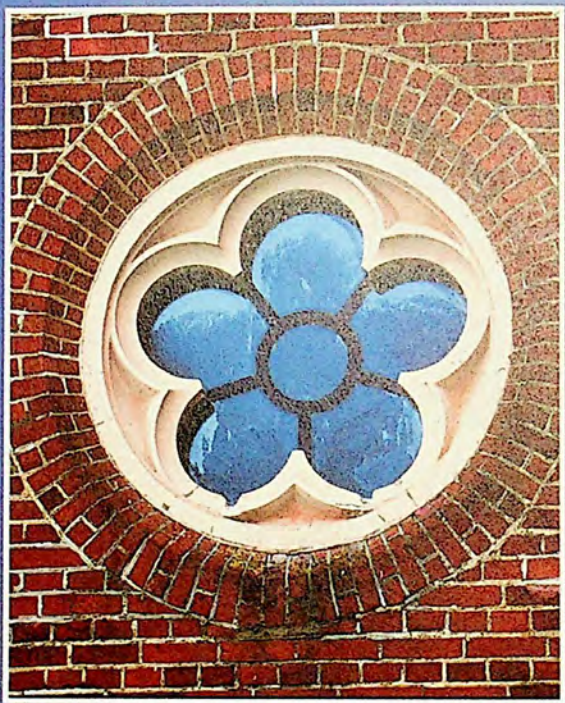
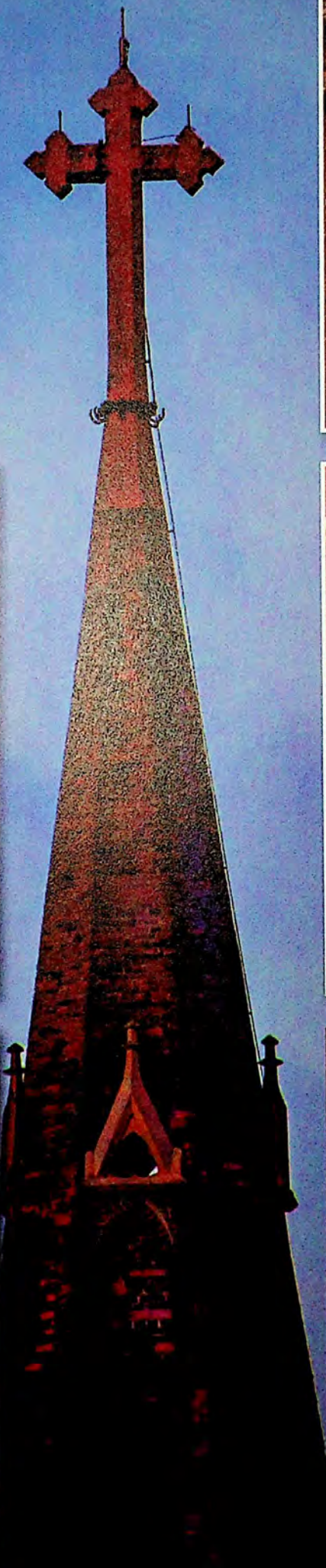
*Tereikia patikėti:
Kol gyvas, kol esi,
Visi takai smėlėti
Tau žemėj nutiesti.*

* * *

*Lietus, tai tik lietus šlama lapuos, kalba į tylą...
Ar rytas kada beprabus? Ar medžiai supras širdies bylą?
Užgeso širdies žiburiai ir pasakų pilys sugriuvo...
Ak, ką vėl ne taip padarei, kad viltys ištirpo – pražuvo?*

*Tos šventės keistos žiburiai tau džiaugsmo nebeužaugina.
Kaip keista – toli ir slaptai laimė po viržiais nutyla...
Tai kas, kad sapnų sūkuriai neleidžia gyvent realybėj?
Draugai, nedraugai... ar vargai...
Prasmė beprasmėj... ar svaigioj visatos senos begalybėj.*

*Toks keistas tas lapų šlamėjimas
Lietaus kalboj begalinėj...
Kažkur ištirpęs tikėjimas:
Reikia rasti prasmę ramybėj.*

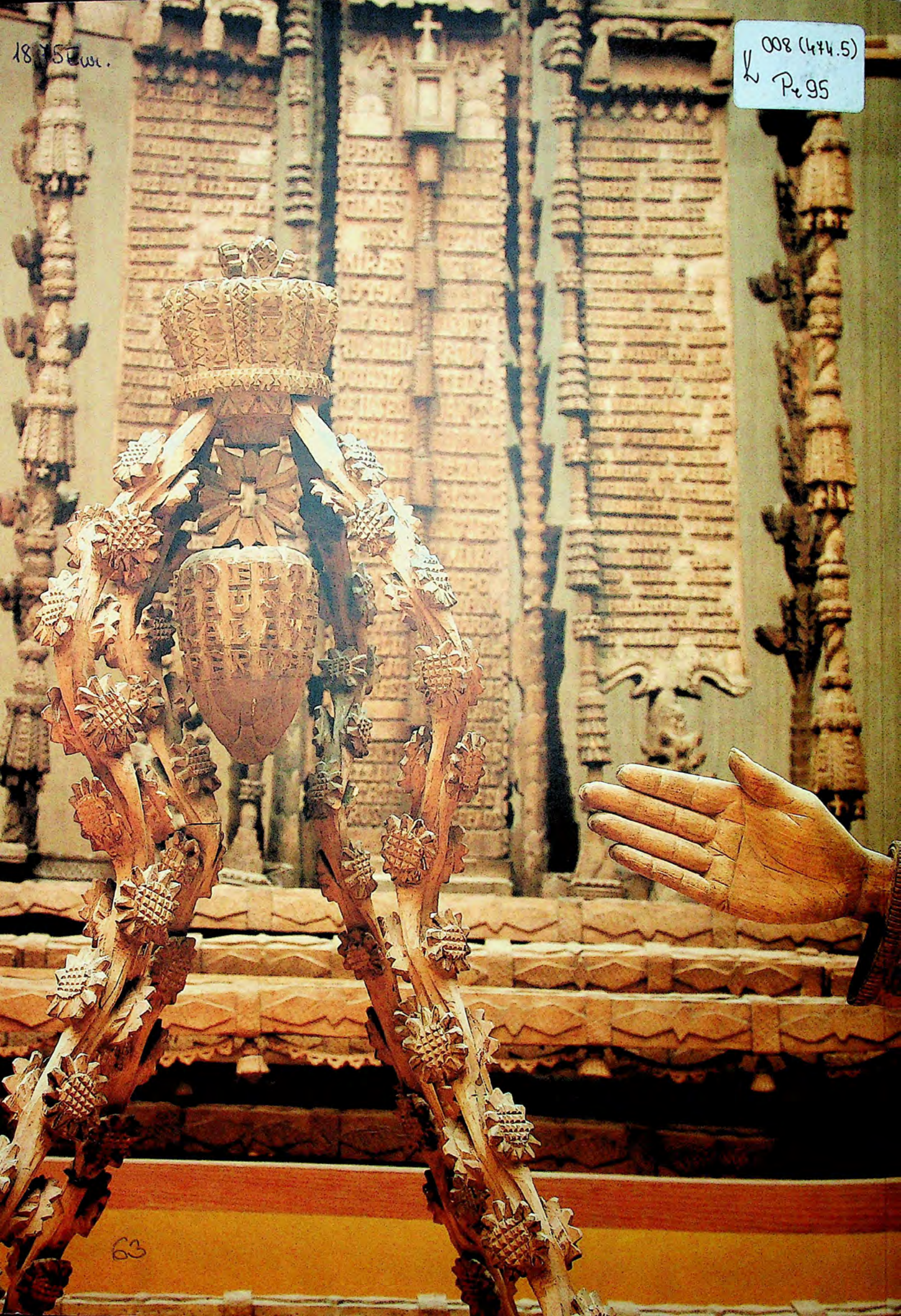

...Ir pastatė
žmogus
šventovę, kad
Dieviškumą
pajustu, kad
duris atrakintų
į pažinimą...

Grafas A.K.

1875 Ww.

008 (474.5)
L
Pc 95

63